

شاه ئيسماعيل صهفهوى
و دامه زاندا دهوله تا صهفهوى

سپیریز

رێڤه‌به‌ری گشتی و
سه‌رنقیسه‌ر
مۆید طیبه

مافیڤن چاپکرنی د پاراستی نه

کوردستانا عیراقی - دهۆک

تاخه‌ مازی - جاڤا ئاشتی
ئاقاهیه‌ سپیریژ

www.spirez.org

www.spirezpage.net

دار سپیریژ للطباعة والنشر
دهۆک

- ژمارا وه‌شانئ: (٢٩٤)
- ناهئ پهرتووکی: شاه ئیسماعیلی صه‌فه‌وی و دامه‌زراندنا ده‌وله‌تا صه‌فه‌وی (خواندنه‌کا رخنه‌یی)
- نفیسین: دکتور نه‌میر حوسین خونجی
- وه‌رگیران ژ فارسی: نزار نه‌یوب گولی
- دمه‌هینانا هونه‌ری: گوڤه‌ند عه‌بدولکه‌ریم ئیسماعیل
- به‌رگ: نه‌جه‌دین بیری
- سه‌ره‌رشتکاری چاپئ: شیروان نه‌حمه‌د ته‌یب
- چاپا: نیکی
- تیراز: (١٠٠٠) دانه
- ژمارا سپاردنی ل په‌رتووگخانا به‌درخانیا ل دهۆک (٢٢٠٠) ل سالا ٢٠١٢
- چاپخانه‌یا: خانی / دهۆک

SPIREZ PRESS & PUBLISHER
DUHOK

شاھ ئىسماعىلى صەفەوى
و دامەزاندنا دەولەتا صەفەوى
(خواندنه کا رخنه یی)

د. ئەمىر حوسىن خونجى

وەرگىران ب دەستکاری فە
نزار ئەیوب گولى

ناھەرۆك

۷	.....پېشگوتنا وەرگىرى
۹	.....دەستپىك
۱۱	.....شىخ صفى الدين ئەردەبىلى
۲۱	.....كۆرپىن شىخ صفى الدينى
۲۳	.....پەيدا بولغا قزلباشان و بىر و با وەرپىن وان
۳۱	.....شىخ جونەيد ل ئەنازولى
۳۷	.....شىخ حەيدەر
۴۱	.....سولتان يەققوب بايندەر و شىخ حەيدەر
۴۷	.....سولتان عەلى
۵۱	.....دامەزراندنا دەولەتا صفەوى زارۆكى و گەنجاتيا شاھ ئىسماعىل
۵۷	.....تۆلفەكرن ژ شىروانشاھ
۶۱	.....دامەزراندنا دەولەتى ل تەبرىز و داگىركرنا ئازەربىجان
۷۳	.....داگىركرنا ئىرانى ژ لايى قزلباشان فە
۸۷	.....جودابوونا ما وراو النهر ژ ئىرانى
	.....كارەساتا چالدىران و ئەنجامىن وى، بزافىن قزلباشىن صفەوى د
۹۷	.....دەولەتا عوسمانى دا
۱۰۷	.....شەرى چالدىران و ژ دەست دانا باكورى رۆژئافايا ئىرانى

۱۲۳	بەرفرەھبۇونا دەستەلاتا عوسمانیان د رۇژھەلاتا نافین دا و کیمبۇونا روئی ئیرانی.....
۱۳۳	جودابوونا عیراق و کوردستانی ژ ئیرانی.....
۱۳۷	ئەنجامین پەیدابوونا قزلباشان ل ئیرانی ریکخستن و پیکھاتا قزلباشین صەفەوی .....
۱۵۳	بەلاقبۇونا ھزرا صەفەوی ل ئیرانی مەذھەبی قزلباشین صەفەوی.....
۱۶۵	تیوریزە بوونا شیعەگەریا صەفەوی ل سەردەستی فەقیھین لوبنانی...
۱۷۷	پاشکەفتنا میژوويا یا ئیرانی د مەیدانا شارستانی جیھانی دا.....
۱۸۵	پاشبەند.....
۱۸۷	(۱) نامەیا سولتان بایەزیدی دووی بو شاھ ئیسماعیل صەفەوی....
۱۸۹	(۲) نامەیا ئیککی یا سولتان سەلیمی بو شاھ ئیسماعیل صەفەوی...
۱۹۳	(۳) نامەیا دووی یا سولتان سەلیمی بو شاھ ئیسماعیل صەفەوی...
۱۹۹	(۴) ناما سیی یا سولتان سەلیمی بو شاھ ئیسماعیل صەفەوی.....
۲۰۳	(۵) بەرسقا شاھ ئیسماعیل صەفەوی بو نامەیا سولتان سەلیمی....
۲۰۷	(۶) نامەیا چواری یا سولتان سەلیمی بو شاھ ئیسماعیل صەفەوی.
۲۰۹	(۷) پارچەیک ژ نامەیا فەرمانداری دیاربەکر روستەم بەگ موکری بو سولتان بایەزیدی دووی.....

پيشگوتنا وهرگيرى

(چاڤا دووى)

شاه نيسماعيلى صهفهوى ودهولهتا وى دهينه هژمارتن وهك نيك ژ گرنگترين خهلهكڙن زنجيرا ميژوويا جيهانا نيسلامى و دهفهره را رۆژههلاتا نافين ب تايهتې، ژ بهر كو نهفى كهسى گهوپرېنهكا بنهرهتې نئېخسته د پيځهاتا سياسى و جفاكى و ئاينيا ئيرانى دا، ههروهسا رهوشهكا نووى نئېخسته د پهيوهنديين فى وهلاتى دگهل وهلات و ميللهتښ ههفسووى دا، و فهرېژا فى گهوپرېنى ههتا فيځگافى ژى بهردهوامه.

ئهف پهرتوكا ل بهر دهستى ههوه وهرگيرانا نيك ژ بهرههمين نفيسهري ئيرانى د. ئهمير حوسين خونجى يه، كو وهك ماموستا د نيك ژ زانكويين ئيرانى دا كاردكهت، وب نفيسينا بهرههمين ميژوويى و ئهدهبى دهپته نياسين. نفيسهري نافيرى دپهرتوكڙن خودا ژ شيوازي (فهگيرانى) دوور دكهفيت و گرنگيهكا مهزن ددهته لايهنى دهرونيى كهسايهتيين بابته، ههروهسا ئهف نفيسهره رخنهگرهكى مهزنه كو دپهرتوكڙن خودا ههول ددهت بگههپته راستيان ههتا نهگهر ئهف راستيه نهد بهرزهوهنديا سياسهت و بوجوونين وهلاتى ويدا بيت. ئهمير حوسين د پهرتوكڙن خودا پهردهيا ئاينى ل سهر روويى كهسايهتيان رادكهت و ل سهر بازنهيا پيروزيان را دهرباس دببت، دا كو ئهه راستيښ ل پشت وان هاتينه فهشارتن خويا و ناشكهره بين.

لهورا ئهف كهسه ل وهلاتى خو و هندهك جهين دى، بهرهنگارى ههوين مهزن دببت ژلايى زانايين ئاينى (شيعه) وبزافا نهتهوهيا توركى كو ئهوى وهك دهمارگر و توندرهه ددهنه نياسين.

ئهف پهرتوكه روناھيى بهرددهته ل سهر لايهنى تارى ژ ميژوويا ئيرانى ل سهر دهمى صهفهوييان، ئهه لايهنى ههتا فيځگافى ژ بهر ئاستهنگڙن ئاينى و سياسى نههاتيه فهكولان. د وهرگيرانا فى پهرتوكى مه ههول دا ئههوا نفيسهري گوتى ئهه ب دروستى و وهك خو پيشچاف بكهين، بهلى دههمان دهم دا، ل هندهك جهين پيتقى پهراويز

و دههمهن ل پهرتوكي هاتينه زيدهكرن، نهو ژي ژ بو بنهجه كرنا گوتنن وي نهگهر دروست بن، و ژ بو دياركرنا راستي نهگهر نه دروست بن. ههروهسا نقيسهري ل هندك جهان ب شيويهكي بي پهرده هندك رويدان فهگيرايه كو دگهل تورهيي گشتي و دابونهريتيي مه ناگونجن لهورا مه دهستكاري د وهرگيرانا وان گوتنان دا كريبه. ول دووماههيي ژمارهكا پاشبهندان ل في پهرتوكي هاتينه زيدهكرن دكو خواندقان ب دروستي ل سهر روويدانين وي سهردهمي نهوين د پهرتوكي دا هاتينه باسكرن ههلببيت. دببت هندك خواندهقان ددهمي خواندنا في پهرتوكي و بير و بوچوونين نقيسهري ههست ب نهخوشيي بكهن، نهخاسمه كو نقيسهري ب شيويهكي نيكسهري خو هافيتيه د ناف هندك بابهتيي وهك (تهسهووف، نايين، شيعهگهري) دا، و ب رهنگهكي زفر بهحسي هندك كهسايهتيان كريبه كو دببت خواندقان ب چافي پيرويي وريزگرتني بهري خو بدني، لهورا دبيزين كو نهو ههموو هزروبير و بوچوون وگوتنن د في پهرتوكي دا، دهرپيني ژ هزرا نقيسهري دكهن، ووهريي چو مهبهست ژ وهرگيرانا وي نينن ژ بلي خزمهتكرا ميللهت وزماني خو وشارهزاكرنا خواندقاني كورد د لايهنهك ژ ميژوويا ئيراني دا.

نهف پهرتووكه بو جارا ئيكي ل سالا (٢٠٠٨) ئي ژلايي سهنتهري فهكولينن كورد و پاراستنا بهلگهنامهيان / زانكوي دهوك فه هاته چاپكرن، و ژبهر گرنگيا بابهتي وي و ژبهر چارهسهركرنا جوانيا بابهتي ژلايي نقيسهري فه، نهف پهرتووكه ب رهنگهكي بهرفره ژلايي رهوشهنيير و خواندهقان و قوتابيي زانكويان فه هاته پيشوازيكرن، لهورا مه ب فهر ديت كو جارهكا دي نهوي بگههينينه چاپي، و ل جهي خودايه زور سوپاسيا دهزگههي سپريزيي چاپ و وهشاني دكهم كو ب في ئهركي رابوويه. و سوپاس بو ههر لايهنهكي دي كو هاريكاري مه كريبت

والله من وراء القصد.

نزار نهيووب گولي

٢٠ نيسانا ٢٠١٢

ده‌ستپك

دياردا قزلباش نه‌وا ژ شيعه‌گه‌ريا صه‌فه‌وى ده‌رکه‌فتى، نيك ژ بابه‌تئين گرنگين ميژوويا ئيرانيه، هندهك ئيران ناسين وهك (ئيدوارد براون E.Brawn) و (والتر هينتس W.Hints)^(۱) و كسانين وهك (لور ئستانلى L.Stanly) و (چارلز گراى Ch.Gray)^(۲) نه‌ف دياردهيه وهك پي‌تفيه‌كا ميژوويى ژ بو پاراستنا ئيكبوونا نه‌ته‌وه‌يى و سه‌ريه‌خوييا وه‌لاتى ئيرانى ل قه‌له‌م داينه، فه‌كوله‌رين نه‌كاديمى يين سو‌فيه‌تا به‌ري وهك (پتروشوفسكى Petroshovsky) و (پيكولوسكيا Pikoloskaya) و يين دى^(۳)، ل وى باوه‌ري نه‌كو ده‌وله‌تا قزلباشان ديارده‌كا سروسى و به‌رده‌واميا سه‌روه‌ريا ميلله‌تى توركه ل سه‌ر وه‌لاتى ئيران. نفيسه‌رين سونى مه‌ذهبه‌ نه‌مازه (شيخ فضل الله خونجى)^(۴) و (شه‌ره‌فخان به‌دليسى)^(۵) دياردا قزلباش وهك "به‌لايه‌كا بى دينى و سه‌رداچونى" ل قه‌له‌م داينه، و هژماره‌ك ژ ميژوونفيسين ئيرانى يين هه‌فچه‌رخ ريبازا صه‌فه‌وى وهك لوظفه‌كا خودايى ل قه‌له‌م داينه ژبو به‌لافكرن وبه‌يز ئيخستنا ريبازا شيعى ل جيهانى، هه‌روه‌سا (عه‌لى شه‌ريعه‌تى) وهك هزرقان و دينداره‌كى و داخوازكه‌ري به‌لافبوونا فى مه‌ذهبه‌ي، شروفه‌كا تايبه‌ت يا داي دياردا صه‌فه‌وى و شيعه‌گه‌ريا صه‌فه‌وى كو هه‌ژى پوووته‌دان و فه‌كولينيه، هه‌روه‌سا (احمد كسروى) ديتن و بوچونين خو ده‌رباره‌ي صه‌فه‌وييان دنامله‌كه‌كى دا ب نافى (شيخ صه‌فى و دوونده‌ها وى) به‌لاف كريبه. ژ بو ده‌ست نيشانكرنا نه‌گه‌ر وفاكته‌رين دامه‌زراندنا

---

(۱) بى ئيكى د پرتوكا "تاريخ ادبيات ايران" و بى دووى د پرتوكا "تشكيل دولت ملي در ايران".

(۲) د پرتوكا: "سفرنامه ونيزيان در ايران".

(۳) د پرتوكين: "اسلام در ايران" و "تاريخ ايران".

(۴) د پرتوكا: "عالم آراى امينى".

(۵) د پرتوكا: "شرفنامه".

دهولهتا قزلباشان ل ئیرانی، ژمارهکا مهزن ژ پهرتوکین سهردهمی شاه ئیسماعیل و شاه تههماسبی ئیکئی ل بهر دهستن، کو دکارن بینه باشرین ژیدهر بو فهکوله رین میژوویا صهفهوی. فان نفیسهران دماوی ۵۰ سالین بهراهیئ ژمیژوویا قزلباشان نیژیکی ۱۰ پهرتوکان نفیسینه کو پیژانین و بابهتین گرانبهها ل سهر دهرکهفتن و دهستهلاتداریا صهفهوییان ب خوفه گرتینه. ونهف پهرتوکه

۱- میژوو ناما (حبیب السیر) ژ نفیسینا غهیاث الدین خواندمیر.

۲- (فتوحات شاهی) یا ئیبراهیم نهمین.

۳- (ذیل تاریخ حبیب السیر یان میژوویا شاه ئیسماعیل وشاه تههماسب)، نفیسینا میر مهحمود خواندمیر.

۴- (لب التواریخ)، یهحیا فهزوینی.

۵- (احسن التواریخ)، حهسهن روملو.

۶- (جههان گوشایی خاقان)، نفیسهری نهدیار.

۷- (تاریخ جههان ئارا)، فازی نهحمهد غهفاری.

۸- (تکمله الاخبار)، عهبدی بک نووهیدی.

۹- (جهواهر الاخبار)، بوداق فهزوینی.

۱۰- (عالم ئارایی شاه تههماسب)، ژ نفیسینا نفیسهرهکی نهدیار.

زیدهباری فی ژمارهیهک ژ نهووی یان نهوین ل سهردهمی شاه ئیسماعیل و شاه تههماسب ب نافئی بازرگانان ل ئیرانی هاتن وچون دکرن، هندهک بیرهاتن و یادداشتین گرنگ ب شیوهیئ (سهفهنامهیان) ل سهر میژوویا ئیرانی نفیسینه کو چهندین راستین ب بها دهربارهی کاودان و بویه رین سهردهمی قزلباشان - ئانکو دهستپیکا دهستهلاتا صهفهوییان - دبهیره رین خو دا ههمبیز کرینه.

شیخ صهفی الدین نوردیهیلی

ناسنافی (صهفهوییه) ژ نافی صهفی الدین نوردیهیلی هاتیه ودرگرتن. نهف کهسه ل سالا ۱۲۵۲ز ل بنه‌ماله‌کا نازهری یا جوتیار وناست نافنجی ژلایئ نابوری فه^(۱)، ول گونده‌کی ب نافی (که‌لخوران) سهر ب باژیرئ نوردیهیل فه ژ دایک بوویه. ههرژ زارؤکیا خو دهست ب خواندن وفیربوونا قورئان وسونهت و زانستین دینی کر و به‌رده‌وامی پیدایا. ول گه‌نجاتیا خو بریار دا کو بگه‌هسته ریژین ریبازه‌کا صوفی.

په‌یدابوونا ریباژین صوفی د سه‌دئ شه‌شی مشه‌ختی دا^(۲) په‌یوه‌ندیه‌کا راسته‌وخو و موکم یا دگهل هاتنا هوزین تورکی بو نانا‌زول و ئاکنجیبوونا وان ل وی ده‌فه‌رئ هه‌ی، وهر ژ چاریکا ئیکئ ژ سه‌دئ پینجئ مشه‌ختی پیلین ئیک ل دویم ئیکین هوزین تورکی ژ نافه‌راستا ئاسیا و رۆژنافایا وه‌لاتئ چینئ بهر ب ئیرانی فه هاتن و هنده‌ک ده‌ولت وه‌کو ئیمپراتوریا به‌رفره‌ها (سه‌لجوقی) دامه‌زراندن. نه‌فان تورکان ل به‌راهیئ دیاردین سروشتی دپه‌ره‌ستن وهر هوزه‌کی ریژ وپیروزی ل ساحر وخیفزانکیئ خو دگرتن، و دهمئ بووینه موسلمان کارتیکرنا دینی به‌رئ ل سهر وان به‌رده‌وام بوو و گه‌له‌ک که‌سان خو ب ته‌قدیس و پیروزیئ دانیا‌سین.

یان ب شیوه‌یه‌کی دی که‌سانین موسلمان جهئ خیفزانک و دیاردین سروشتی گرتن، و بو مریین خو قوبه و گومبه‌دین بلند نافا کرن^(۳).

(۱) نوکه نافی "زمانی نازهری" وه‌ک ئاماژه بو تورکی یا نازهریجانی بکار دئیت. به‌لی نازهری ژ زمانین که‌فین ئیرانی و ژ خیرانا زاراقین باکوری رۆژنافایا ئیرانی بوو و ههر ژ سه‌رده‌می میدیان هه‌تا په‌یدابوونا ده‌ولته‌تا صه‌فه‌وی به‌رده‌وام بوو. و هه‌روه‌ک دی بو مه‌ دیار بیت، ل سه‌رده‌می صه‌فه‌ویان زمانی تورکی جهئ فی زمانی گرت.

(۲) دفی پرتوکی دا، مه‌ره‌م ژ (سه‌ده) سه‌د سالن، هه‌تا نه‌گه‌ر بوو سالناما مشه‌ختی ژ بکار بیت.

(۳) دروستکرنا گومبه‌د و قوبه‌یان ل سهر گوری پیشه‌وایین ئایینی و گه‌ورینا وان بو مه‌زارگه‌ه و جهئ دو‌عاکرن و خواستنا مران، بو ئیکه‌م جار ل میژوویا ئیرانی ل سهر ده‌ستی تورکین غه‌زنه‌وی ده‌ستپیکر. بو نمونه ل چاخئ سولتان مه‌سعود غه‌زنه‌وی گوری ئیمام رچای بوو مه‌زارگه‌ه و مجپوره‌ک بو هاته ده‌ستپیشانکرن. ول سه‌ده‌می سه‌لجوقیان نه‌ف نافاهیه هاته به‌رفره‌ه‌کرن و هنده‌ک نورد وه‌ک وه‌فف بو هاته تهرخانکرن. ول سه‌رده‌می مه‌غولان نافاهیه‌کی مه‌زن ل ره‌خفه هاته دروستکرن. پاشی گوهرشاد خانئ مرگه‌فت و قوتابخانه‌یه‌ک لی زیده‌کر و هه‌تا نوکه نه‌ف نافاهیه لویری ماینه.

و گلهك ژ (نیف مهلايین) زیرهك و (نهزانین ئایینی) یین شارهزا دهمی ئەف
چهنده ژ توركان زانین، خو نیژیکی وان کرن، و وهك كهسانین كو د زانستی غهیی
دگهن و دكارن گرین راز ونهپه نییان فهكهن، وریهوا بویهر و روویدانین فی جیهانی
بگهورن، خو دانه نیاسین، بو نمونه نیك ژ فان كو عه ره به کی فارسی زمان بوو (ئانكو
فارسه کی بنیات عه ره ب) دگوت كو سولتان (توغرول)ی سه لجوقی و ههردوو براین وی
ب خیرا به ره كه تا دوعایین وی شیاینه وهلاتی ئیرانی داگیر بکهن و حوكمی لی بکهن.

ئەف كهسه كو لقی سهدهی ئەم تیدا وهك مهزنتین وب ناف ودهنگترین صوفیی
ئیرانی دهیته نیاسین، پایه به كا هند بلند د دهوله تا تورکین سه لجوقیین خووین میژ
و كافلکه ر دا وهگر ت كو باره گایی وی ل خوراسانی وهكو باره گایی پاشایان بوو. و ئەفه
ئهو کاودان بوو یی دهفه رین نافه راستا ئانازول ههتا رۆژ هه لاتترین دهفه رین ئیرانی هه
ژ دهسپیکا سهدهی شهشی مشهختی تیدا دژیا، و زور به یا وان كهسانین ئەفهرو وهك
صوفی دهینه نیاسین، دفی بارودوخی دا هاتینه دناف جفاك و كومه لگه هی دا وبو خو
ریباز و جفات و دویكه فتی چیکرینه. و ئەو ریژا حاکمین توركان ل فان كهسان دگرت
ب شیوهیهك ژ شیوهیان جوهره کی پروپا کندی و راگه هاندنی بوو بو وان، و خه لکی
باوه ر دکر كو ئەف كهسه ب راستی زانایین (غهیی) نه، هه ر وهكو ئەو صوفیی
خوراسانی ئەوی بهری چهن د ریژه كان مه ئامازه پیدای، ل سه رده می سه لجوقییان شیا
خو بگه هینته ئاستی پیغه مبه ران، و دپه رتوگا (اسرار التوحید) دا كومه ك چ گوتن
پووچ و ناخفتن ب واته و فالا دهر به ری فی جوړی بلند بوونی بو ئاستی پیغه مبه ران
هاتینه نفیسین.

و ئەو خه بات و هه ولین سه نته رین (فقهی) ددان ژبو به رسنگرتنا پیلین فان
صوفیان دبی ئەنجام بوون، چونكه ئەف جوقین صوفیان ل ژیر سیبه را پشته فانی
توركان رۆژ بو رۆژی گه شه و وه رار دکرن، ول دویمه هی ل سه ر دهمی مه غولان
دهزگه هی ته صوفی كه فته د مملانییه كا راسته قینه دا دگه ل دهزگه هی فقهی (و چ
پینه فیته دهسته كا نیکی تیدا ب سه ر كه فتن و چیرۆكا طه ریه قه ت ل به رامبه ری
شه ریه تی هاته فه هاندن و فه گیران).

سه دهیی هه فتی مشهختی، ئەوا ب خوشاندنا به رفه رها میله ته تین تورك نژاد
و هیرشین مه غولان بو ئیران و ئەنازولی ده ستپیکری، سه رده می سه ربلندی و گه شه کرنا

صوفیان بوو، و هەر کهسی (ناف) و (نان) مه‌به‌ست با، دا به‌ره‌ف بازارئ ته‌صه‌وفئ فه چیت ئەوا ل سهر ده‌ستی تورکان ب ره‌وش که‌فتی. و قوتابخانا مروف په‌روه‌را "عرفانی" ئەوا ره و ریشالیئ وئ هەر ژ سه‌دئ چوارئ مشه‌ختی د کوویراتیا رینمایین نایینی ئیرانیان دا چوووه خار، ل ده‌ستپیکا سه‌دئ شه‌شئ مشه‌ختی سهر و سیمایه‌ک دی بخوفه‌ گرت، و دناف فی گیله‌شوکی دا ب ده‌هان طه‌ریقه‌ت و ریبازین صوفی یین گر و هوویر ده‌رکه‌فتن ول هه‌موو ده‌فه‌رین ئیران و ئەنازول و شامی به‌لاف بوون. و ئەفان خانه‌قا و ته‌کییه ل هه‌موو جهان ئافاکرن و مریدین خو تیندا کومکرن. فان خانه‌قایان ل فی سه‌رده‌می جهی په‌ره‌ستگه‌هین میله‌تین سامی یین رۆژه‌لاتا نافین و تورکین (ته‌وته‌می) یین ئاسیا نافه‌راست گرتوو، و شیخی هەر ئیک ژفان خانه‌قایان (نیف خوادیه‌ک) بوو، مینا شاهین میله‌تین که‌فن ئەوین دگوتن ئەم خودئ نه و مه کارتیکرن د ئافراندن و گه‌ریانا کاروبارین گه‌ردونی دا هه‌یه "وتیرا ژکفانی ده‌رکه‌فت ب ئەمرئ مه بو کفانی دزفریت"!!!، و ئەف عه‌قیدا خه‌له‌ت د ئەده‌بیاتا وان صوفیان دا ب فی شیوه‌ی دیاربوویه.

اولیا دارند قدرت از اله تیر جسته بازگرداند ز راه

ئانکو:

وه‌لیان ه‌ی‌زا وه‌رگرتی ژ خودئ تیرا ده‌رکه‌فتی دی فه‌گه‌رینن ژ ری

وموسولمانین ساده و دل ساخ، خودانین فان خانه‌قایان وه‌ک خودئ په‌ره‌ست و دیندار حساب دکرن، وه‌زر دکرن کو مایی وان د هه‌بوونئ دچیت و فیانا وان خوشبه‌ختی و کامیرانی دبه‌خشیت، له‌ورا پاره وه‌ه‌ییئ خو دکرنه خیر بو فان خانه‌قایان و هیقیین خو ژوان دخواستن، له‌ورا خانه‌قا بوونه خودان سه‌رمایه و داهاتین مه‌زن، و ده‌ره‌به‌گین تورک ئەردئ جوتیارین ئیرانی داگیر دکرن پاشی ئەو ئەرد ب جوتیار فه‌ پیشکیشی خانه‌قایئ دکرن، ئانکو جوتیار دبوونه کوله‌یین شیخین صوفی، ژبه‌ر فی چه‌ندئ شیخین خانه‌قایئ هه‌رگاف ل ریزا مه‌زن وکه‌نکه‌نین ده‌ره‌به‌گان ده‌اتن وب سه‌دان وه‌زاران مروقیین به‌لنگاز و خاپاندی دخزمه‌تا واندا بوون، و ئەفه هه‌موو ل ژیر پشته‌فانی و پاراستنا تورکان.

صفی الدین ئەرده‌بیلی پشتی زانستین ده‌ستپیکی یین دینی وه‌رگرتی، چوو ده‌ف

ئىك ژ مهزنىن خانەقاياي ب نافي شيخ فەرەج ئەردەبىلى، وب ئومىدا گەشتن ب مهقام و قوناغىن بلند و بدهست فه ئىنانا ناف ودهنگى و دامەزراندنا خانەقايايەكى، ماوهيهكى ل چيايى (سەبەلان) (نيزىكى باژيرى تەبريز)، ب(اعتكافى) مژوول بوو، و دەمى ژ نازەربايجانى بى هيقي بووى قەستا باژيرى شيراز كر ول خانەقايا شيخ (عبدالله خفيف) ئاكنجى بوو ول ويزى مژوولى (سير وسلوك) ئ بوو، هەر ل شيرازى بو ماوهيهكى ل دەف شىخەكى دى ب نافي (مير عبدالله فارسى) خواند، ول فى خانەقاياي ب سەر هونەرى كومكرنا مريدان هلبوو، و پشتى چەندەكى قەگەريا بو ئەردەبىل، بەلى ل ويزى نەشيا بسەر شىخين ژ خو كەفنتر زال ببیت و بو خو (تەكيا) يەكى قەكەت و مريدان ل خو خرفەكەت، ژبەر فى چەندى ل سالا ۱۳۶۷ز قەستا دەقەرا گيلان كر ول گوندى (هيلهكەران) ول تەكيا شيخ زاهد گيلانى^(*) مژوولى (اعتكاف) بوو، شيخ زاهد ل وى سەردەمى پشتەفانى و هاريكاري ژ (غازان خان) ئ مەغولى وەردگرت، و داخواز ژ خەلكى دكر كو دەستەلاتا مەغولان ل سەر هەموو دەقەرين ئيرانى قەبوول بكەن، ئەو ژى وەكى شيخ صفى الدين ژ نازەربايجاني بنىاد كورد^(**) بوو - چيدبیت كو ژ كەس و كارين شيخ صفى بيت - وژمارەكا مەزن ژ مريدين تورك وئيرانى ل گيلان

(*) ابن بزاز ديبزيت: نافي وى شيخ تاج الدين ابراهيم كورى روشن ئەمير كورى بابل كورى شيخ بندارى كوردى سنجانى يە. و هەتا حەفت پاپيران شيخ و شيخ زاده بوو، و ژ بنەمالەكا زاهد و ژخودى ترس بوو. بنيره: على اكبر ولايتى، تاريخ روابط خارجى ايران در عهد شاه اسماعيل، (تهران: ۱۳۷۵) ص ۱۴. - وەرگير.

(**) جياوازيەكا مەزن هەيه دنافەرا ميژوونقيسان دا ل سەر ئەسلى شيخ صفى الدينى، ھندەك وان وەك تورك ل قەلەم دەن، و ھندەكين دى ديبزن ئەو فارسن. و د ھندەك پەرتوكين كەفن و نووى دا ئەوين ئيرانى و ئەوروپيان نقيسين، شيخ صفى الدين وەك كەسەكى كورد ھاتىە ل قەلەم دان. شيخ صفى خەلكى نازەربايجانى بوو و ل سەر مەذھەبى شافعى بوو، و دبیت ئەفى چەندى ھندەك قەكولەر پالداين كو ھزر بكەن شيخ صفى كورده. چونكە ل سەردەمى نوکە دا ل نازەربايجانى تەنھا ميللەتەك خوجە و شافعى نە، ئەوژى كوردن. و ميللەتەين دى يين ژ ھندەك دەقەرين ديتر يين ھاتين و ل سەر مەذھەبى شيعە نە. و ل جھى خودايە ل قيرى نامازە بەدينە وى چەندى كو ئيمپراتورى ئيسپانيا (چارلى پينجى ۱۵۱۹-۱۵۵۸ز) د ھەموو نامەيين خودا ئەوين بو شاھ ئيسماعيلى ھنارتين بقى رەنگى نافي شاھى ئىنايە: "كاكا اسماعيل صوفى". بنيره دەقى نامەيين وى د: على اكبر ولايتى، ژيدەرى بەرى، ل ۳۷۰ و ۳۷۳. بەرى ماوهيهكى ماموستا تەحسين ئىبراھيم دۆسكى دانەيەكا دەستقيسا پەرتووكا (صفوة الصفا) پيشكىشى مە كر، كو ژيدەرى ئىكەنە يە بۆ زانينا ژياننامە شيخ صفى الدينى، ئەف دانە يە ل ۱۴۹۱/۳/۲۹ ز ئانكو بەرى دامەزراندنا دولەتا صفەوى ب ۱۰۰ سالان ھاتىە نقيسين و تيدا ب ئاشكرايى ديبزيت كو نژادى صفى كوردن. بنيره دەقى وى د پشكا پاشبەنداندا.

و مازندران و نازهربایجان هه‌بوو. هه‌ر زووی صفی‌الدینی شیبا بالا شیخ زاهدی بو لایئ خو بکیشیت و شیبا ببیته مریدی ئیکئ و نوینه‌ری وی یئ سهره‌کی. و ژبه‌ر داخباربوونا شیخ زاهدی ب وی، کچا خو ل شیخ صفی‌ماره کر و دبیزن کو ل دووماهی ژيانا خو وه‌سیه‌ت کر کو شیخ صفی‌ببیته جیگرئ وی د ریقه‌برنا طه‌ریقه‌تی دا^(۱).

شیخ زاهی ل سالا ۱۳۰۰ از وه‌غهر کر و شیخ صفی‌الدین کو به‌رنامه‌کی مه‌زن د میشکی وی دا بوو، بی گپو بوون قه‌ستا نه‌رده‌بیل کر و ل ویرئ وه‌ک (شیخ طه‌ریقه‌تی) بو خو خانه‌قایه‌ک دامه‌زراند و مریدی شیخ زاهدی لدور خو کومکرن. شیخ صفی‌الدین ل سهر مه‌ذهبه‌ی شافعی بوو، و وی نه‌ف چهنده ب دهره‌فت زانی و وه‌کو شیخ زاهد و شیخ عبدالله خه‌فیفی ده‌ست ب خواندنا گوتاران و شیره‌تان کر دهرباره‌ی دینداری و خودئ په‌ریسی و (امر بالمعروف ونهی عن المنکر)، دا کو بشیت پترین ژمارا خودان باوهران ل دور خو کوم بکه‌تن، هه‌روه‌سا شیخ صفی زور حز ژ (سه‌ماع) ئ دکر و نه‌ف کریاره دخانه‌قایا خودا بکار دئینا هه‌تا بقئ ریکی گه‌نجین باوهردار به‌ره‌ف ریبازا خو بکیشیت و ژمارا مریدی خو زیده بکه‌ت^(۲).

په‌یقا (سماع)^(*) د زمانئ عه‌ره‌بی دا واته‌یا بهیستن یا گوه لیبوونئ دده‌ت، به‌ئ د زارافئ صوفیان دا واته‌یه‌کا تایبه‌ت ب وانقه هه‌یه، هنده‌ک ژ صوفیان ل وئ باوهرئ نه کو دهمئ مروف (دناف زکری خودئ دا نقوم دبیت)، و گیانی وی دگه‌هته په‌روه‌ر دگاری وی، جوهره‌کی خوشحالی و سه‌رخوشی بو په‌یدا دبیت کو دبیزنئ (الوجد) و وی بو سه‌ما و داوه‌ت و ستران گوتنئ دبه‌ت.

ول فیری دبیزن کو نه‌ف ریوره‌سمه ژ داهینانا وان صوفیان بوو نه‌وین ژ هینقیین ب طه‌ریقه‌تی فه‌ گریداین بیزار بووین، و خوشیین ژیانئ بسهر نه‌حکامین دژوارین ته‌سه‌وفئ ئیخستین، پشتی سه‌ربوره‌کا دریز دگهل دینداریا دژوار و رینجبه‌ری وچاف

(۱) اسکندر منشی، تاریخ عالم آرای عباسی، ج ۱، ص ۱۲-۱۳.

(۲) بو پز پیزانینان ل سهر ژینه‌نیگارا شیخ صفی‌الدین بنیره: ابن بزار اردبیلی، صفوة الصفا، تصحیح: غلام رضا طباطبائی، احمد کسروی، شیخ صفی و تبارش، در: کاروند کسروی، گردآورنده: یحیی ذکاء، منوچهر پارسا دوست، شاه اسماعیل اول، (شرکت سهامی انتشارات، تهران، چاپهای اول و دوم): ص ۱۱۵-۱۲۴.

(*) نه‌فه هه‌ر نه‌و کریاره نه‌وال ده‌ف کوردین ئیردی ب نافئ (سه‌ما) ده‌یته نیاسین. وه‌رگیر

پوشی و نفیژ و رږڙيان وهشياريا شهفان و وهستيانهكا مهزن ب عبيادهتی فه بوراندين.
 جلال الدين بهلخی یی بهرنیاس ب(مهولهوی) پشتی بوویه ههفالی نیک ژ فان جوړه
 صوفیان بنافی (شمسی تهبریزی) دهست ب سهماعی کر، ول شهفان دخانهقای فی
 دگهل مرید و ههفریین خو ستران دگوتن وغهزهل دخواندن و دهست د قوتان و گوڤهاند
 دکرن، و نهو ههلبهستی وی نهوی ب نافی شهمسی تهبریزی دهست پیډکه ل فی
 قوناعی ژ ژيانا وی هاتینه فهانندن، و د هوزانهکا خو دا دهربارهی سماعی دبیژیت:
 "نهفه بانگا زفرینا چهرخی یه کو خهک ب تهنبوور و دهنگی دسترن. مروقیین
 باوهردار دبیژن کو شینوارین بههستی ههموو ناوازیین نهخوش یین خوش و قهنج
 کرین. نه مزی پارچهک بووین ژ عالهمی [عاله ما غهیبی] و ل بههستی مه هندهک
 ژوان ناوازان بهیستینه. ههر چهنده ناف و ههری [تهقنی] گومان یا نیخستی د هزرا
 مه دا، بهی هیشتا هندهک یا ل بیرامه. فیچار (سماع) بوو خوارنا عاشقان چونکه خهیا
 گههشتنا ب بههستی د (سماعی) دایه... " نانکو: موسیقا و سرود، بیرا مروقی ب ریک
 و پیکیا سروشت و خوشیین بههستی دثینیت، ووی شهیدا و سهودا سهر دکهت
 و د لهیزینیت و د رهقسینت تا کو بکهته پارچهیهک ژ سروستی (کولی). ب دروستی
 دیار نینه کو کریارا سماعی کهنگی هاتیه دناف ریبازا صوفیاندا، یا کو نه م دزانیین نهوه
 کو ل سهدی هفتی مشهختی بازاری سماعی د زوربهی خانهقایین ئیرانی دا ب پهوش
 کهفتبوو، نهف کریاره نهگهر لدهف صوفیین هلاجی شیوهیهک ژ شیوهیین عبيادهتی
 بیت، ل دهف صوفیین پاره پهرهست و خودانیین خانهقایان، ریکهک بوو راکیشانا
 گهنجین بیکار و ههزژیکه ریین بههستی بو لای فی خانهقایین خو.

سهردهمی شیخ صفی الدین سهردهمی وهرارا تهسهووف و گهشهکرنا کاروباریین
 خانهقایان بوو، و جوقیین صوفیان ب شیوه و طهریقهتین جوراجور و لژییر پشتهفانیا
 مهغولان کهفتنه کهفهلهف و ململانی دگهل نیک ودوو، و حاکمین مهغولان کو دبنیات
 دا (تهوتهمی)^(*) بوون، پلهیا خوداییی ددانه ساحر و خیفرانکین عهشیرهتین خو،

(*) نافهکه دهپته دانان ل سهر نهو جوری ئاینان نهویین تیدا دیاردین سروشتی وهک رږږ
 و برووسک.. دهینه پهرهستن. و زوربهیا خهلکی تورکستان و مهغولستانی ل سهر فی
 ئایینی بوون. -وهرگیږ-.

و دهمی بووینه موسلمان بهرځخودانه شیخین صوفی وهك (قدیسین موعجیزه‌کار)،
 و ریزه‌کا تایبته ل وان دگرتن، ول بهرام‌بهر فی خزمه‌تی فان خانه‌قایا حوكمی
 مه‌غولین ستم‌کار پیروز دکر، چونکه ژ دهولته پاره و پشته‌فانیا فان مه‌غولان خانه‌قا
 بپوون خودانی هم‌موو تشته‌کی. صوفی ل سهر چ ریواز و طه‌ریقه‌ت و مه‌ذهبه‌کی بان،
 باوهری ب فهلسه‌فا (جه‌بری) هه‌بوون، و جبری ریوازکا نایینی بوو کو ل ده‌سپیکا
 حوكمی نه‌مه‌ویبان ل وه‌لاتی شامی په‌یدا بوو و ژ ویری به‌ره‌ف باژی‌ری به‌سره‌ چوو،
 و وان باوهری هه‌بوو کو ههر که‌س ههر کاره‌کی بکته‌ت نه‌و لدویف‌هه‌ز و فیان و ئیرادا
 خودی یه، و مروقی هیچ ئیراده‌یه‌ک نینه، ژ به‌ر هندئ ههر که‌سی قه‌نجی یان خرابیی
 بکته‌ت هه‌موو ژ خودی یه و مروقی ماف نینه بو‌چوونا خو دهر‌باردی کریارین مروقی
 دیار بکته‌ت، یان فه‌رماندارین زوردار و سه‌ردا‌چوی (ته‌کفیر) بکته‌ت، به‌لکو دقیت مروقی
 ب وی رازی وقانع بیت نه‌وا خودی بو‌هه‌ز کری. صوفیان نه‌و باوهری به‌لاف دکر کو
 ههر رویدانه‌کا دژیانا که‌سان یان کومه‌لگه‌هی دا رووی بده‌ت نه‌و رهنکه‌که ژ رهنکین
 (عنايه‌تا ئیلاهی)، کو خوشتی و دل‌به‌ری خودی په‌رسته‌انه. صوفیان دگوت کو
 خوشتی مه‌ چ دلوفانیی بکته‌ت یان غه‌زه‌بی دقیت یا قوبوول کری بیت، ههر چ ب
 سه‌ری مروقی دهیت ژ خوشتی و بی‌هه‌زا وی چ بویه‌ره‌ک رووی ناده‌ت،
 دگوتن کو خوشی و نه‌خوشی هه‌ردوو ژ خودی نه، و دقیت به‌نیی خودی خو ته‌سلیمی
 ئیرادا وی بکته‌ت، ئیک ژ صوفیان دبی‌زیت:

من از درمان و درد و وصل هجران پسندم آنچه را جانان پسندد

ئانکو:

نه‌ز ژ دهر ددرمان و وصال هجرانی وی قه‌برول دکم یا خوشتی من دقیت.

وهنده‌ک صوفی دباره ته‌سلیم بوونا بو خودی هند دوویر چون کو دگوتن: نه‌گه‌ر
 مروقی دیت کومه‌ک مروقان د گه‌میه‌کی دانه و گه‌می یا نقوم دبیت، دقیت مایی خو
 د ئیراده و هه‌زا خودی دا نه‌که‌ت و هه‌ولا قورتالکرنا وان نه‌ده‌ت، به‌لکو یا باشتر نه‌وه
 کو هه‌رچیا دبیت ب هی‌قی خودی قه‌ به‌یلت. صوفیان ل سهر وی بناغهی کو نابیت

مروفا گزندى ژ ئيرادا خودى بکەت، و ملکه چى هەر جورە سياسه‌ته‌گى دبوون و ژ خەلکى دخواستن کو چاڤ ل وان بکەن. ئەو ل وى باومرئى بوون کو "شاهاتى" جورەگى "خودايه‌تئى" يە، و فه‌رمانرەوايى موسلمان يى دیندار، هەر کاره‌گى بکەت يەکسانى وعەدلە، هەتا ئەگەر ئەف فه‌رمان ره‌وايه بو تيرکنا هەز و شه‌هواتين خو خوويئا مروفتين بى گونەه بريژيت، کەسى ماڤ نينه گله يان گازندى بکەت، چونکه خودى وه‌سا يا هەز کرى!!!، ئەف لايەنه ژ عەقيدا صوفيان. (مه‌وله‌وى) د چيروکا ئەفينا شاهى دگەل کەنيزه‌گى (جاريه) بڤى رەنگى به‌يان کريه، "شاهه‌ک کەنيزه‌کا جوان دکريت و هەز ژى دکەت، به‌ل کەنيزه‌ک کو دلى ل جهه‌گى ديتر بوو نه‌خوش دبیت، شاه نوژداران داخواز دکەت، ول دويماهيى نوژداره‌ک دزانيت کو کەنيزه‌کا به‌لنگاز يا کەفتيه دافين عەشقى، و دهردى وى دهردى ئەفينا يە، ئەف نوژداره نأف و نيشانين خوشتقيى کەنيزه‌گى ژ بن ئەزمانى وى دکيشيت، ئەوژى زيړينگره‌ک ژ خەلکى سەمه‌ره‌قەندى بوو، شاه زيړينگرى بو قەسرا خو داخواز دکەتن، وب فه‌رمانا شاهى هنده‌ک دهرمانى ب زيړينگرى دانه فه‌خوارن، زيړينگره‌رى هەژار و بى گونەه ژ به‌ر فان دهرمانان رۆژ بو رۆژى د چرمىست و رەنگ ل روويى وى نامينيت، ول دويماهيى دمریت، و عەشقا وى ژ دلى کەنيزه‌گى دهرده‌گەفیت، و کەنيزه‌ک ژ نه‌خوشيى رزگار دبیت تا هەزین شاهى تير بکەتن". و پشتى فه‌گيرانا فى چيروکى مه‌وله‌وى ديار دکەت کو ئەو کارى شاهى ئەنجام دای کاره‌گى دروست بوو، و هەرچيا وى کرى ژ وى (حکمه‌تئى) و زانينى بوو ياکو خودايى ب(الهام) بو وى هنارتى، چونکه شاه، وه‌کو خودى، خودانى توانايا ره‌هايى يه(قادر مطلق)، ئەو ژى گيانى د به‌خشيت و گيانى دستينيت، و ئەوئ گيانى دده‌ت يا ره‌وايه ئەگەر وى گيانى جاره‌ک دى بستينيت.

انکه جان بخشد اگر بکشد روا است   نايب است و دست او دست خدا است

ئانکو:

(ئەوئ گيانى د به‌خشيت يا ره‌وايه وى گيانى بکوژيت (چونکه) ئەو بريکاره

وده‌ستى وى ده‌ستى خوداييه)

و نهجامی سروشتی عه قیدا جهبری، یان ب شیوهیهک دی، مه بهستا سهرهکی ژ جهبرییهتی نهوا باشی و خهرابیی ژ نیشانیین دلوفانیا خودی ل قهلهم ددهت، پشتهفانیا وی بارودوخی سیاسی بوو نهوا ل سهر دهستی مهغولان هاتیه دروست کرن، و شهرعیکرنا حوکمی وان بوو، وحقاک بهرف بی خهمیی بهرامبهر چارهنفیسی خو دهاژوت، و ئالاقین بهرهنگاری و بهرخودانی ژوان دستاند و(مصادرة) دگر.

و ژلایهکی فه فهرمانرهواییین مهغولان ژ بهر بیروباوهرین خو یین چیفانوکی ویی بنیات ریژ و تهقدیس ل شیخین خانهقایین دگرت، و ژلایهک دیقه بهرفرهه بوون و بهلافیوونا هزرین صوفیان بناخین حوکمی مهغولان موکم دگر، و حوکمرانیین مهغولان، ب ریکا هاریکاری و (نهذریین) پر بهها و (وهققین) پر دهرامهت -کو ژ خهلکی ههژار و ستهمه دیده دهاته ستاندن- سهرنجا فان شیخان بوو لایی خو دکیشا، ژ بهر هندئ بازارئ صوفیگه ری و خانهقادیی، پتر ژ سهردهمی بهری، ل ئیرانی ب رهوش کهفت، و ههر ئیک ژ شیخین خانهقایان وهکی شاهین خودان هیژ و دهوله مهند بیوون کو حوکمی ل مهمله کهتا موریدیین خو دگر.

خانهقایا شیخ صفی الدین ل ئهردهبیل ئیک ژ پر بهرهمترین خانهقایان بوو، وهر ل دهستیکا دامه زراندا خو ببو جهی پوویته دانا خواجه رشیدالدین فضل الله هممه دانی^(*)، وهزیری نوی موسلمان بووی غازان خانئ مهغولی (خواجه رشیدالدین ل دهستیکی جوهی بوو باشی بوو موسلمان - وهرگیر-)، خواجه رشید الدین بهری جهی خو دناق باره گایی مهغولان دا خوش بکهت، ل باژییری هممه دان نوژداری دگر و خودانی دوکانه کا بچووکا عه تتاری بوو، ههر وهسا وی گرنگی ب کاروبارین ئایینی ددا وهکو وهرگیرانا په رتوکا ته ورات.

نهوی ب ریکا عه تتاری و نوژداریی خو نیژیکی غازان خانی کر ول دووماهیئ شیا ببیته وهزیری نهفی خانئ بناق و دهنگ ئانکو زهلامی دووی د شانشینا غازان خانی دا. ول سهردهمی ئولجایتوخان ههر ل سهر فی پوستی بهردهوام بوو، وب هاریکاری کورسیکا خو شیا دهستی خو دانیته ل سهر دههان گوندین پر خیر و بییر ل ئیرانی و دانشتیین وان وهکو کولهیان د خزمهتا وی دا بوون. نهوی چوارده کور هه بوون، ههر

(*) خودانی په رتوکا (جامع التواریخ در تاریخ مغول) - وهرگیر-.

ٲٲك ژ وان ل پوستهكٲ ههستٲار و گرنكٲ وهلاتٲ دامهزراند، و چاره‌نووسٲ ٲٲرانٲ
د ناقبه‌را خو و كورٲن خو دا پارقه‌كر.

و پشتٲٲ خواجه ب حوكمٲ ٲٲوٲست و ضروره‌تٲ ٲٲسلا ما خو راگه‌هاندي و بوويه
موسلمان، ٲٲكسه‌ر به‌ره‌ف خانه‌قايٲ چوو داكو بو خو پشته‌فانٲه‌كا مه‌عنه‌وي دروست
بكه‌ت. ٲه‌وي خو نٲزٲكٲ شٲخ صفٲ الـدين كر و خو كره مورٲديٲ وي ٲٲ پله ٲٲك،
و ههر هه‌لكه‌فته‌ك ب ده‌لٲقه دزاني داكو ب رٲكا ٲٲشكٲشكرنا خه‌لات و دٲاريان زٲده‌تر
ژ به‌رٲ خو نٲزٲكٲ خانه‌قايٲ بكه‌ت. و د به‌لگه‌نامه‌ه‌ي‌ه‌كٲ دا ب ناقٲ (مكاتبات رشٲدي)
هاتٲه كو خواجه رشٲد الـديني ب هه‌لكه‌فتا جه‌ژنه‌كٲ، ٲه‌ف ٲرتالٲ لخوارٲ ٲٲشكٲشي
شٲخ "رٲزدار" كر: گهنم ٲٲ٠٠٠ كيلو، برنجٲ سپٲ كرى ٣٠٠٠٠ كيلو، روونٲ چٲلٲ ٲٲ٠٠
كيلو، هنگفٲن ٣٢٠٠ كيلو، ماسٲٲ ل تووٲركٲ كرى ٲ٠٠ كيلو، دوشاف ٤٠٠ كيلو، شه‌كر ٤٠٠
كيلو، نه‌باتا مٲسرى ٤٠٠ كيلو، گامٲش ٣٠ سهر، په‌زٲ سپٲ ٲ٣٠ سهر، قاز ٲ٩٠، مريشك ٦٠٠،
گولاف ٣٠ قه‌رابه، پاره ٲ٠٠٠٠ دينار^(١).

ب ٲه‌فٲ سه‌روبه‌رى و ده‌ولت سه‌رٲ وان پاره و مالياتٲ ژ به‌رٲكا شاهٲ و وه‌زٲرٲ
وي -كو به‌ره‌مٲ خوهر و وه‌ستٲان گونـديٲن به‌لنگاز بوو- شٲخ صفٲ الـدين بوو ماوه‌ٲٲ
٣٥ سالان رٲبه‌ريا خه‌له‌كا صوفٲٲن ٲه‌رده‌بٲلٲ كر، و ب هزاران ژ مرٲدٲن بٲ كار
و مشه‌خور و چافه‌رٲٲن خوشٲٲن به‌هشتٲ ل دور خو خرفه‌كربوون، رٲژٲن خو
ب خه‌لات و دٲاريٲن شاه و وه‌زٲران دٲورانـدن وسلاف و دعا بو گيانٲ شاهٲن مه‌غولان
دكرن، به‌رٲ خه‌لكٲ ددانه گوه‌دارٲا مه‌زٲنٲن مه‌غولان و به‌ره‌نگار بوونا وان حهرام
دكرن. شٲخ صفٲ ل سالا ٲ٣٣٤^(*) ز، ٲانكو ٲه‌و سالا دووماهٲك شاهٲ مه‌غولان (ٲه‌بو
سه‌عيد) تٲدا مري، كوچا دووماهٲٲ كر، و سه‌رده‌مه‌كٲ نوٲ د مٲژووٲا ٲٲرانٲ
دا ده‌ستٲٲكر كو ب ناقٲ (ملوك الطوائف) يان (ٲٲلخانٲ) ده‌ٲته نٲاسٲن^(٢).

(١) كٲشٲن ل سه‌رى ب (من) و (خوار) ان هاتٲنه باسكرن. به‌لٲ من ب زمانٲ ٲه‌فرو (كيلو)
بكارٲنا دا بو ٲٲگه‌هشتٲٲ ٲاسانـتر بٲت.

(* ٲ٢ ٲٲلونا ٲ٣٣٤).

(٢) علي اكبر ولاٲتٲ، تاريخ رواٲط خارجٲ ... (ٲهران: ٲ٣٧٥)، ص ٲ٧.

کورین شیخ صفی الدینی

پشتی مرنا شیخ صفی، و ل دویف وهسیه تا وی، کورئ وی صدرالدین بوو پیری خانه قایا نهدهبیل^(۱)، شیخ صدرالدین گهلهگ ژ بابی خو (طموح) تر بوو، و ب هیثیا هندئ کو خانه قایا نهدهبیل بکته ته ئیک ژ مهزترین خانه قایین ئیرانی، دهست ب ئافاگرنا گومبهدهکا مهزن کر ل سهر گورئ بابی خو کر و کارئ ئافاگرنا وئ ب سالان فهکیشا. نئوی دزانی کو گومبهدها شیخی چهند بلندتر و بهر فرهتر بیت، دئ خه لکه کئ پتر بو لایو خو کیشیت و ریژ و حورمه تا خودانئ خو مهزتر لیکهت، نئه فه نئو بوو یا شیخین طهریقین صوفی و سهر بهرشتین کلاسیکی یین ئایینی ل سهر هلبووین، ژ بهر فی چهندئ نهم تبیینی دکهین کو ههر ژ سهردهمی سه لجوقی، ژماره کا زور ژ قوببه و گومبهدهان دناف خا کا ئیرانی دا شووین بوون، و ههر ئیک ژ وان دراستا خو دا بوونه تهکیا و خانه قا. ودقان گومبهدهان دا ههموو نازکیین هونه ری دهاته پیشچا فکرن، داکو بو خه لکی دلراکیش بیت و وان بو لایو خو بدزیت. ودهمی خه لکی عیبادهتا گومبهدهی کری، سهر بهرشتی گومبهدهی دئ بوو "نوینه ری خودئ"، هینگی دئ ب ئاسانی شین وی خه لکی ب شهف رۆژ ژ "غه زه با خودئ" ترساندین، بهر هف ههر ره خه کی ببهن کو وان بقییت.

خانه قایا نهدهبیل ل سهر دهمی ئیلخانان رولی خو پاراست، و بوو جهی ریژگرنا شاه و مهزنین وان. ول سالا ۱۳۷۸ از دهمی میر تهیمووری لهنگ پشتی تالان و کافل و ویرانکرنا رۆژههلات و باکوری رۆژههلاتی ئیرانی، گه هشتیه هه ریما نازه ربایجان، سهردهانا شیخ صدرالدین کر، و شیخی دهستی وی گرت و کریارین وی پیروز کرن^(*). د هیرشا خو یا دووی دا ل سالا ۱۳۹۹ از تهیمووری مناره ژ سهرین ئیرانیان ئافاگرن،

(۱) سیوری، ایران عصر صفوی، ص ۹.

(*) چ دیدار دناقیه را شیخ صدرالدین و تهیموور لهنگی دا دروست نه بووینه، بهلی ژیده رین میژووی دیار دکهن کو تهیمووری سی جارن دناقیه را سالین ۱۳۸۱ و ۱۴۰۴ سهردهانا کورئ صدرالدینی ب نافی خواجه عهلی کریه و د دیدارا دووماهی دا بوویه موریدی وی. بنیره: سیوری، ایران عصر صفوی، ل ۱۳. -وهر گیز-

ل وی دهمی خواجه علی سیاهپوش ببوو جیگری بابی خو شیخ صدرالدین د ریبه‌ریا خانه‌قایی دا^(*)، خواجه علی ژی -وهك بابی خو- میر تهیموور ب شاهي عادل دا نیاسین، له‌ورا ببوو جهی ریژگرتنا تهیمووری. پاشی تهیموور به‌رهف ئه‌نازولی (تورکیا نوکه) چوو، و پشتی بورینا دوو سالان دهمی فه‌گه‌رییایه نازره‌بایجانئ ب هزاران سنیله و گه‌نجین ته‌تارییان - کو ب ئیخسیری گرتبوون - وهك (صه‌ده‌فه) پیشکیشی خانه‌قایا نه‌ردبیل کر، و کوما گه‌نجان ل پاشه‌رؤژی بوونه کاکلکا ئیکه‌مین ریگخسته‌کی کو ب نافئ (قزلباش) هاتنه نیاسین^(۱).

ل سالا ۱۴۲۷ز خواجه علی^(**) مر و کورئ وی ب نافئ ئیراهیم بوو مه‌زنئ خانه‌قایا نه‌رده‌بیل، هینگی هه‌ریما نازره‌بایجان دده‌ستی (قه‌ره یوسفی قه‌ره‌قه‌ینلو) دا بوو، و وی ژی وه‌کو باب و بابیرین خو ژ تورکان، فیانا خو بو ئیراهیمی نه‌فه‌شارت، و دهاریکاریکرنا خانه‌قایی دا ته‌خسیری نه‌دکر. شیخ ئیراهیم ل سالا ۱۴۴۷ز وه‌غهر کر، و ب مرنا وی شه‌ری کورسیکا شیخاتیئ د نافه‌را کورپن شیخ صه‌فی دا ده‌ستپیکر، ژ لایه‌کی فه (جه‌عفه‌ر) برایئ ئیراهیمی داخو‌ازا سه‌روکاتیا خانه‌قایی دکر، و ژ لایه‌کی دی فه (جونه‌ید) کورئ شیخ ئیراهیم دگوت کو ریبه‌ریا خانه‌قایی ژ میراتی بابی ویه، و دفتت بو کوری بزفریت، ل فی وه‌ختی پشکا مه‌زنا ئیرانی لژیر ده‌سته‌لاتا (جه‌هان‌شاه قه‌ره‌قوینلو) کورئ قه‌ره‌یوسفی بوو و پایته‌ختئ ده‌وله‌تا وی باژیری ته‌بریز بوو، جه‌هان‌شاهی پشته‌فانی ل شیخ جه‌عفه‌ری دکر و د شه‌ره‌کی دا کو ل نافه‌را وی و شیخ جونه‌یدی دا روویدای، هیژین جونه‌یدی ب دژواری شکه‌ستن و ئه‌و دگهل مریدین خو به‌رهف ئه‌نازولی ره‌فی - یان هاته دوویرخستن، ئه‌ف رویدانه وه‌رچه‌رخانه‌ك بوو د باوه‌ریپن شیخ جونه‌یدی دا، و دفتی وه‌غهرئ دا به‌ری بنیاتی بو ئیکه‌مین هیژین قزلباشان ل ئه‌نازول هاته دانان^(۲).

(*) شیخ صدرالدین ل سالا ۱۳۹۱ز مر و بره‌خ گورئ بابی خوفه ل نه‌رده‌بیل، هاته فه‌شارتن. -وه‌رگیر-

(۱) تاریخ جهانگشای خاقان (ده‌سته‌خت)، به‌ریه‌رین ۳۵-۳۶.

(**) ل سالا ۱۴۲۷ خواجه علی قه‌ستا مه‌ککه‌یی کر بوو نه‌داکرنا جه‌جی و کورئ خو ئیراهیم ل جهی خو دانا. به‌لی خواجه علی ب دروستی ل سالا ۱۴۳۳ ل قودسی مریه. -وه‌رگیر-

(۲) هاشم حجازی فر، شاه اسماعیل اول و جنگ چالدران، سازمان اسناد ملی ایران، (ته‌ران: ۱۳۷۴)، ص ۲۰-۲۷.

پهیدا بوونا قزلباشان و بیروباوهرین وان

دهمی شیخ جونهد چوویه نهنازولی پهیوهندی دگهل دویکهفتیپین ریبازهکا نوی چیکر کو دناف تهتارین وی دهقهری دا پهیدا ببوو، نهف ریبازه پیکهاتهک بوو ژ تیکهلبوونا مهذهبهکی شیعی دگهل ئاینین تورکی یین کهفن (ئانکو ئاینین تهوتهمی)، و تشتی بالا وی کیشای نهو ریز و حورمهت و پاره و هیز بوو نهوا شیخین فی ریباژی ل ناف تهتاران ب دهست خو ئیخستی. لهورا وی بریاردا ببیته شیخهک ژ شیخین فی دهستهکی و بو خو طهریقهکی دوروست بکهت.

وژیبر کو فان تهتارین سهرداچووی و شیخ پهرهست وهرچهرخانهک د بیروباوهرین شیخ جونهدی دا پهیداگر، وچونکه ههر نهف تهتاره بوون کو ل پاشهپوژی بووینه قزلباش، و دگهل وی هاتنه ئیرانی و حوکی ئیرانی بدهستی خو ئیخستن، لهورا پیتهقی یه کو سیناهیکی بهردهینه سهر قزلباشان وبنهمایین وان یین مهذهبهی و باوهرین وان یین ئاینی، چونکه بی نیاسینا قزلباشان ههر فهکولینهک ل سهر صهفهوییان دی لهنگ و نهتهمام بیت.

پارچا رۆژنافایا نهنازولی ههتا نیفا سهدی پینجی مشهختی، بشیویهکی گشتی وهلاتهکی مهسیحی نشین بوو کو دهولهتا روما رۆژهلات (بیزهنته) سهروهی لیدکر، ول سالا ۱۰۷۲ از سولتان نهلب نهسهلانی سهلجوقی د شههکی دا قهیسهر نهرمانوس ب توندی شکاند وب ئیخسیری گرت، پاشی بهرامبهر هندک مهرجان ئازاد کر، و دفی سالی دا هندهک دهقهرین نافهراستا نهنازول، ژ وان باژیری (قونیه) کهفته دهستی تورکان، ول پاشهپوژی دا میرگههکا موسلمان ب سهروکاتیا (قهتهلمشی سهلجوقی) هاته دامهزراندن. و د سالیین داهاتی دا تورکان لاوازا دهولهتا بیزهنتی ب دهلیقه زانی و هیرشین (جیهادی) برنه سهر فی دهولهتی، و دهولهتا (سهلجوقیپین روم) دامهزراندن کو پایتهختی وی باژیری قونیه بوو.

ل سالا ۱۲۴۳ز و ژ ئه نجامی هیرشین مه غولان، سیسته می سیاسی سه لجوقیین رومی ژههف په شیا، بهی چ رژیمی نو نهدامه زراندن کو جهی وان پر بکهت. و دسالیین دویف دا خوشاندنا هوزین تورکی بهرهف نافه راستا نه نازول بهرده وام بوو. وئهف هوزه کو ژ پشته فانی (خانئ خانانین) مه غولان زپه هر بوون، ل وان دهفهران زوزان وگه رمیان دکر و ب ریکا دزی و ریگریی پوژین خو دبورانندن.

پشتی فان روویدانان دوازه میرگه هیین بچووک ل نه نازول هاتنه پیکنینان، کو یا ژهه میان گرنگر میرگه ها قونیه بوو. هوزین ته تاریین (قه رهمان) نهف میرگه هه ل دهفهر (کلیکیلیا) دامه زرانندن ونافی خو (قه رهمان) دانانه سهر وی میرگه هی. وفی میرگه هی دگوت کو نهو میراتگری سیاسی سه لجوقیانه وهه ولین بهرفره هکرنا سنورین خو دا ل سهر کیستی میرگه هیین مه غولی.

ودگهل بهرده وامیا هاتنا هوزین تورکی بو نه نازول ل سه دهی حهفتی مشهختی، ژماره کا مه زن ژ صوفی و زانایین مه ذهه بی سه رنشیفی نه نازولی بوون، وب چیقانوکیین ئافا کری ل سهر بناخی ئایینی که فنی مه غولان، کاروباری خو ب باشترین شیوه بریفه دبرن.

ههر ئیک ژ فان صوفیان هژماره کا مه زن ژ فان تورکان بو لایئ خو کیشان وبو خو ری کخسته کا صوفی دامه زرانند. ئیک ژ صوفیین تورک نژاد کو ژ دهفهر ماوراء النهر هاتبوو، زه لامه ک بوو ب نافی (حاجی به کتاش).

حاجی به کتاش نه وی ل سالا ۱۲۹۷ز مری، دهست ب به لافکرنا مه سلمانیه تی کر دناف تورکین مشهختی بووی دا، وهه زووی بوو ئیک ژ مه زترین وب هیترین سه رده سته ی صوفیان ل نه نازولی، نه وی عه قیدا شیخ په رسته ی ژ وهلاتی باب وپاپیرین خو ئانکو تورکستانئ ئینا بوو، وپشتی چه ندهک ل سهر زیاناما ئیمامین شیعیان و قه ددیسن مه سیحیان خواندی، ری بازه ک داهینا کو بو راکیشانا تورکا زور یا بسه رکهفتی بوو. ری باز وی دینیات دا یا ئافا کری بوو ل سهر بناغی "بن ئه مریا موطله ق بو ری بهری"، وی دناف خه لکی دا به لاف دکر کو نهو خودان هندهک که راماتانه وهک چاره کرنا دهر دیت بی دهرمان، وتورکین نوی موسلمان بووی باوه ری هه کا ته مام ب وی هه بوو.

حاجی بکتاش نیکه‌مین سهرکردی صوفی بوو د هه‌موو رۆژه‌ه‌لاتا نافین دا کو گازی خو ل سهر بناخی "ترساندن" و "کارئینانا دژواری و زورپی بو په‌یداکرنا لایه‌نگران" دامه‌زراندی. و دزانی کو هوزین تورکان بو دزی وتالانکرنی به‌ره‌ف نه‌نازول مشه‌خت بووینه، له‌ورا ئه‌وی ئه‌ف چه‌نده ب ده‌ره‌ت زانی دا کو کریارین هوفانه‌یین تورکان بکه‌ته دقالبه‌کی "جیهادی" دا ودزی رکه‌به‌رین خو بکاربینیت. و نیکه‌مین پینگا‌فا وی دفی چارچو‌فه‌ی دا ریک‌خستنا نیکه‌مین هی‌زا له‌شکه‌ری بوو ژ گه‌نجین ته‌تاران کو ئاماده بوون ب به‌هانا "جیهاد دزی کافران" هیرشی بینه ل سهر گوند و ئافاهیین مه‌سیحیان وتالان بکه‌ن. وئه‌فه سهرکه‌فتنه‌کا ئابووریا مه‌زن بوو بو ریبازا حاجی به‌کتاشی و ژمارا مریدیین وی رۆژ بو رۆژی بلند بوو.

ول دووماهیا سه‌دی حه‌فتی مشه‌ختی ب ده‌هان ژ صوفیین ل قوتابخانا حاجی به‌کتاشی په‌روه‌رده بووین، پله‌یا (خه‌لیفه) ب ده‌ست خو ئیخستن، ول هه‌موو گوشه و قولاجین نه‌نازولی به‌لاف بوون هه‌تا راده‌کی کو زوربه‌یا تورکین نه‌نازولی ل وی سه‌رده‌می بوونه په‌یره‌وین ریبازا حاجی به‌کتاش و لقیین وی یین جوراوجور.

نیزیکی ۳۰ سالان پشتی مرنا حاجی به‌کتاش، هوزه‌کا (ئوغوز) کو ژ بیابانین ئاسیا نافه‌راست به‌ره‌ف نه‌نازولی هاتبوو، باژیری (بورسا) داگیر کر ومیرنشینه‌ک ل ویری دامه‌زراند، ئه‌ف شاره به‌ری هینگی شاره‌کی مسیحی وگری‌دای ده‌وله‌تا بیزه‌نتی بوو.

ئورخان به‌گ کوری عوسمان ل سالا ۱۳۳۲ز ب نیه‌تا "جه‌نگی دزی کافران" باژیری بورسا دورپیچ دا ول به‌ارا سالا ددویفدا ئه‌ف باژیره ستاند وخه‌لکی وی نه‌چار کر بینه موسلمان. وپشتی میرگه‌هه‌ک ل ویری ئافا‌کری، داخواز ژ تورک و ته‌تارین نه‌نازولی کر کو هاریکاریا وی بکه‌ن د شه‌ری دزی کافران دا (ئانکو مه‌سیحیین خوجه‌یین نه‌نازولی).

و د چوار سالیین ددویفدا، ئورخانی شیا باژیرین مه‌زنین رۆژنا‌فایا نه‌نازولی - کو مه‌سیحی بوون - ئیک ل دویف ئیک داگیر بکه‌ت و دامه‌زراندنا سه‌له‌نه‌تا عوسمانی راگه‌هاند.

له‌شکه‌ری عوسمانی ل سالا ۱۳۴۵ به‌ری خو دا نیمچه گزیرتا بالکان (بلقان)، وب داگیرکرنا شاری (گالیپولی) ده‌رگه‌هی بالکانی لبه‌ر هوزین تورکی فه‌بوو، و ل سالا ۱۳۸۹ز هه‌موو ده‌فه‌رین بالکان که‌فتنه ژیر رکیفا عوسمانیان.

دهه مان دهم دا جيهادگهريڼ عوسمانی بهرهف باکور نهنازولې چوون وحه تا سالا ۱۳۵۹ز باژيري نهنقهره وکوتاهيه ستاندين، ول سالا ۱۳۹۰ز چوار ميرگههان ل ژږيا نهنازولې خو تهسليمی عوسمانيان کر، وحه تا سالا ۱۳۹۷ سنورين عوسمانيان ل رږژهلاتي گهسته سيواس ومهلاتيه، وئهف ههوه ب هيرشا تهيمووري لهنگ بو دهفيرا نهنازول ۱۴۰۲ز ب دووماهی هات.

تهيمووري دهفيري رږژهلاتا نهنازولې -کو پارچهکا ميژووييه ژ ئيراني- وهک (تيول) ب هوزا (ناق قوينولو) بهخشی، وفهگهريا ئيراني.

ژ لايهک ديفه سولتان بايهزیدی عوسمانی ب ئيخسيري كهفته دهستی تهيموور لهنگي^(*)، وههرچهنده کو تهيمووري نهو نازاد کر، بهل د رييا رږژنافايا نهنازولې دا، سولتان بايهزیدی خو گوشت، وپشتی مرنا وی دوبهرهکی كهفته نيقبهرا کورين وی دا ل سهر سهلتهنه تي، و نيک ژ کورين وی ب نافي (موحه مهده چهله بي) دفي مملاني دا بسهرکهفت، بهل کورن دی (مووسا چهله بي) ل (نهدرنه) نهوا دکهفيله پارچا نهو روپي ژ دهوله تا عوسمانی، نافي سولتان ل خودانا، ودهست ب مملاني کر دگهل برايي خو (محه مهده چهله بي)، ول دووماهي سهرکهفتن بوو بههرا محه مهدي و برايي خو گوشت (۱۴۱۳ز)، و بوو سولتاني نيکانه ددهوله تا عوسمانی دا.

وژبهر کو هيرشين ل سهر گوند وباژيرين مهسيحيان زور ب مفا بوون، عوسمانيان دهست ب ريکخستنا ههوين لهشکهری دژي نهو روپا رږژهلات کر، وخه ليفين حاجي بهکتابی دگهل مرید ودويکهفتين خو گههشته ريزا "جيهادگهران"، و بوونه سهرکردين لهشکهری وپوستي (قاضي عسکر) - کو ب زمانې نهفرو دبیت بهرپرسې رينمايین سياسي ونايینی- وهرگرتن، وسولتاني عوسمانی بهرامبهر خزمهتين وان و مریدين وان پارچين بهرفره ژ نهردين دهسته سهر کری ل نهنازولې پيشکيشی وان دکرن، داکو بکهنه چروان و پاوان بوو مهر ومالاتين خو وتيدا ناکنجی ببن.

دهمی موسا چهله بي ل نهدرنه سولتانی دکر، شيخهکي بهکتابی ب نافي شيخ بدرالدين (قاضي عسکر) وی بوو، وباپيري فی شيخي دشهري عوسمانيان دا "شهيد" ببوو، و بابي وی ل سهردهمی سولتان بايهزیدی نيکی (قاضي عسکر) بوو ل باژيري (سماونه) ل نهو روپا.

(*) ل سالا ۱۴۰۲ز دشهري (نهنکوريه = نهنقهره) سولتان بايهزید شکهست و ب ئيخسيري کهته ددهستی تهيمووري دا. -وهرگير-

شیخ بدرالدین خواندنا خو یا دستپیکی ل شارین بورسا وقونیه تهمام کریبو، و بو بهردهوامیا خواندنی قهستا شامی ومیسری کریبو ول ویری ئیلاهیات و فلهسهفه و مهنطق خواندبو، و بو ماوهیهکی خزمهتا پیرهکی طهریقتهتی کریبو، ول سالا ۱۳۹۷ز -ئانکو دووماهی حوکی بایهزیدی ئیکی- فهگه ریا ئهنازولی. پشتی هینگی بو ماوهیهکی چوو بازیری ئیسکه ندرونه ل باکوری رۆژئافایا شامی، ول ناف موریدین مهذهبهکی ب نافی (ئههلی حق)- (العلی الهیه) کو ژ شیعهیین توندرو و سهرداچووی بوون کو باوهری ب (خودایینیا) ئیمام عهلی (خ. ر) دئینان. پشتی هینگی سهرا تهبریز و قهزوبینی دا داکو فیری هونهری کومکرنا موریدان ببیت، ودهمی زفرینی دست ب بهلافکرنا بیروباوهرین خوکر ل دهقهرین ئایدن وگهرمیان وقهرمان^(۱).

شیخ بدرالدین د شهری نافخویی کورپن بایهزیدی دا پشتهفانیا موسا چهلهبی کر، ول ئهدرنه بوو قاضی عسکر، پشتی گوشتنا موسای وب فهرمانا موحهمهده چهلهبی، نهو ژ پوستی خو هاته لادان، وهاته دوویر ئیخستن بو بازیری (ئهزنیک) ل رۆژئافایا ئهنازولی ۱۴۱۳ز. ههروهسا موچهکی بهردهوام بو وی وخیژانا وی هاته دست نیشانکرنا و ماف دایی کو پهیوهندیی ب موریدین خو بکتهت.

دهمی شیخ بدرالدین دناف (ئههلی حق) اندا، دو بهکتاشیین ژ نوی موسلمان بووین هاریکاری وی دکرنا، ئهفه ههردوو کهسه کو ژ شیعییین توندرو بوون کو نافی ئیکی (تورلاق کهمال) ویی دی دگوتنی (بورکهلیجه مستهفا)، و بهرنیاس بوو ب نافی (دهده مستهفا). ودهمی بدرالدین بوویه قاضی عهسکهری لهشکهری موسا چهلهبی، ئهفه ههردو کهسه کرن شیرهتکارین خو.

ودهمی شیخ بدرالدین ژ پوستی خو هاتیه لادان تورلاق بهرهفه دهقهره شیعهنشینا (مانیسه) ودهده مستهفا بهرهفه دهقهره (قهرهبورن) ل رۆژئافایا ئهنازول چوون، و ههر ئیک ژفان - ل دهقهره خو- دست ب بهلافکرنا هزر و بوچونین شیخ بدرالدینی کر و پهیوهندییین خو دگهل وی شیخی بهردهوام کرن^(۲).

ل شاری ئهزنیک شیخ بدرالدین دست ب نفیسینا بیروباوهرین خو کر و پهرتوکهک ب نافی (واردات) نفیسی. ریبازا صوفی یا شیخ بدرالدین ب باوهریین بهکتاشی

(۱) اسماعیل حقی اوزون، تاریخ عثمانی، ترجمه: ایرج زربخت، ۱/ ۴۰۷-۴۰۸.

(۲) ههمان ژندهر، ل ۴۰۹

وشيعه‌بیّن توندروهوین (ئه‌هللی حه‌ق) هاتبوو ئافدان. پیکهاته‌ک بوو ژ (وحده‌ الوجود) (ابن‌ العربی)، و (ته‌ثلینا) مه‌سیحی، و (ئیمام په‌ره‌ستی) یا ئه‌هللی حه‌ق، و (ته‌وته‌می) یا ته‌تاری. ئه‌و ل وئی باوه‌ریی بو کو شیخی طه‌ریقی هه‌لگری (روحا خودی) یه و ئه‌و ذاته‌کی بی گونه‌ه (معصوم) و پاک و (واجب الوجود) و (واجب الطاعة) یه، کو هه‌بوون ل دویف خواست و ئیرادا وی دلقیت، و ری‌کخستنا کاروبارین جیهانی دده‌ستی وی دایه، و خودانی (ولایة المطلقه) یه ل سه‌ر خه‌لکی جیهانی. ئه‌وی ب فی باوه‌ری و عه‌قیدی طه‌ریقا به‌کتاشی بره دناف قوناغه‌کا نووی دا، ئه‌وی ب ری‌کا بکارئینانا ری‌بازا (باطنی - ئه‌ئویلی) د شروفه‌کرنا فه‌رمان وئه‌حکامین ده‌قین ئیسلامی، شیخ دکر خالا سه‌ره‌کی ددینی دا، وب ری‌کا فان ته‌ئویلان باری موسلمانان ژ رۆژی ونقیژ وچوونا حه‌جی سقک دکر (ئانکو دگوت وان کو رۆژی ونقیژان نه‌که‌ن - وه‌رگیر)، و چونکه زوربه‌ی موریدی‌ن وی ژ ته‌تارین ژنوی موسلمان بووی بوون، کو چ گرنگی ب فه‌رمانین ئیسلامی نه‌ددان، و ته‌نها ب ناف موسلمان ببوون دا بخیرا جیهادی نانه‌کی بخون، و شیخی ب فه‌تواییین خو بیین باطنی، هه‌رامیین وه‌ک فه‌خوارنا مه‌یی و زنا و هه‌تا نیربازی بو موریدی‌ن خو حه‌لال کرن. ته‌نها کاری (شه‌ری) د طه‌ریقا ویدا فیانا ئیمامی عه‌لی وگوه‌داری (موظله‌ق) بو "شیخی" و "جیهاد" بو به‌لافکرنا دینی بوو. و چونکه بی ره‌وستی و روویساتی و بی ئه‌خلاق، ببوو درویشمی مه‌ذهبی شیخ بدرالدینی - وئه‌فه‌ ئه‌و بوو یا ته‌تاران دقیا - ژماره‌کا مه‌زن ژ وان ده‌رنشقی خانه‌قایین شیخی بدرالدینی دبوون. و خه‌لیفه‌یی وی دگوتن موریدان کو ده‌ستی خو ژ نایینی خو یی به‌ری بشوون (ته‌وبه) بکه‌ن، و "فیانا عه‌لی" و "فیان شیخ بدرالدینی" بکه‌ن کاکلکا بیروباوه‌رین خو و "به‌یعت" یی بده‌ن وی وسوزی بده‌ن کو هه‌رده‌م گوه‌دارین فه‌رمانین وی بن، و ب جان ودل دخزمه‌تا وی دا بن، وبو خوشحالی شیخی گیانی خو گو‌ری بکه‌ن، و پی ل مه‌ترسیان بدانن. ئانکو وی ژ موریدی‌ن خو دقیا کو "د ذاتی وه‌لی دا بجه‌لیین"، و وی ناسناقی "تائب‌ المحب" دانا لسه‌ر خو، وئه‌فه‌ هه‌ر ئه‌و "تبرء وتولی" یه ئه‌وا قزلباشان پشتی ماوه‌یه‌کی ل سه‌ر میله‌تی ئیرانی سه‌پاندی.

شیخ بدرالدین د ماوی ئاکنجی بوون خو ل ئه‌زنی‌ک، ب هاریکاریا هه‌ردوو خه‌لیفین خو دده‌ مسته‌فا و تورلاق که‌مال به‌رنامی سه‌ره‌لدانا به‌کتاشیان بو ده‌ستفه‌ئینانا

دهستهلایئ کیشا، و دسالا دویماهیئ ژ سه دئ ههشتئ ب بههانا چوونا چهجئ دهستور
ژ سولتانئ عوسمانئ خواست کو ژ باژیری نه زنیك دهریجیت. پاشئ قهستا دهقه ره کا
شیعه نشین ل لایئ نه وروپیئ دهولهتا عوسمانئ کر کو ب نافئ (روملئ) دهاته نیاسین
ول ویرئ ناکنجی بوو و دهست ب دارشتنا پلانا خو کر بو سهرهلدانئ.

شیخ بدرالدین، ددهه مستهفا و تورلاق کهمال، و لدویف پلانهکا دارشتئ، د نیک
دهمدا ول سئ جهین جیواوز دهست ب شورهشی کرن، ددهه مستهفا حوکمداری
(نه زمیرئ) کوشت و هیزین عوسمانئ ب سهرداریا (ساروخان)ی تیکشکاند، ول وئ
دهقه ری دهست ب تالان وکوشاران کر. تورلاق کهمال ل دهقهرا مانیهسه چهندین
سهرکهفتن بدهست خو ئیخستن، و وهکی ههفالئ خو ددهه مستهفا دهست ب کوشتن
و سوتن وشهلاندنا (سونییان) کر. سولتان محهمه د ژ لایئ خوفه لهشکه رهکی مهزن
ب سهروکاتیا بیگلر بهگ و وهزیرئ نه عظمه و شاهزاده مورا د بو دهقه رین نه نارام
هنارت، فان هیزان پشتی خوساره تیین گران شورهشا ددهه مستهفا و تورلاق کهمال نیک
ل دویف نیک شکاندن، و ههر دوو سهرکرده هاتنه سیداره دان. پشتی هینگئ شیخ
بدرالدین ژئ کهفته دهستئ هیزین عوسمانئ، بهلئ چونکه فی شیخی ژماره کا مهزن
ژ موریدان دناف لهشکه ری عوسمانئ دا هه بوو، دادگه ههکا شهرعی ژ مهز نه فهقیهین
دهولهتا عوسمانئ ب سهروکاتیا فهقیهه کی ئیرانی ب نافئ (مهولانا هیراتی) پیکهات،
و فی دادگه هئ شیخ بدرالدین ب سهرداچوون و خاپاندن و سهردابرنه موسلمانان
گونه هبار کر، و بریارا کوشتنه وی دا و ل سالا ۴۲۰ از هاته سیداره دان.

ل فیره ههژیه بیژین کو ژماره کا مهزن ژ مهسیحیان پشکداری د شورهشا شیخ
بهکتابی دا کر، و نهگه ر فی چهن دئ فه دگریت بوو وئ ستهم و زولما بی سنور نهوا
"جیهادکه رین" عوسمانئ دژئ وان بکار دئینا. شورهشا شیخ بدرالدین بو وان ئومید
چیکر بوو کو دهولهتا عوسمانئ دئ ژناف چیت، و سهردهمئ "جیهادئ بو بهلافکرنا
ئیسلامئ" دئ ب دویماهی ئیت، و رهفاندن و ئیخسیر کرنا کج و ژنین وان دئ راوه ستیت،
و مهسیحییین نهنازولئ دئ ژ دهستئ جیهادکه رین تورک قورتال بن. و شورهشا شیخ
بدرالدین هند بهر فرهه ببوو کو چهن دین قهشه مهسیحیان و پیشه وایین ئایینی یین
جوهیان د شورهشا ویدا پشکدار بوون^(۱).

(۱) اسماعیل حقئ اوزون، تاریخ عثمانئ، ل ۴۰۹-۴۱۱.

و موریدین شیخ بدرالدینی هند وهفادار بوون کو هزر دکرن کو شیخی وان دگهل هردوو خهلیفهیان نهمرینه بهلکو د غهیبی دا دژین و ل دهمهکی زووی دی زقرنهفه. پستی فان روویدانان خهلیفین شیخ بدرالدین کهفتنه بهر نازارا عوسمانیان، و گهلهک ژ وان هاتنه سیدارهدان. زورین دی ژی بهرهف دهفهرین دوویر رهقین و ب نهینی بهردهوامی ب بهلافکرنا بیروباوهرین خو دان. و چونکه وان باوهری ب نهمری و (خلود)ا شیخی ههبوو، دناف خهلیکی تهتار دا بهلاف دکرن کو شیخی وان نهمریه، و بزویترین دم دی فهگهریت و شورهشا خو ب دویماهی ئینیت. و نهو نازار و تهپهسهرییا بهکتاشی کهفتینه تیدا بوو نهگهری هندی کو ب دژواری دژی دهزگههی ئایینی یی ئوسمانی براوهستن، یا ب زمانهک دی بوونه دوژمنین ههردهمی و نهبهدی بو موسلمانین سوننه. نهوان عهقیدا خو دفهشارت و دیارنهدکر و ههردهم د (تقیه)^(*) ی دا دژیان، ژبه هندی فهلسهفا تهقییه بوو باوهرییهکا سهرهکی د مهذهبی واندا.

(*) تهقییه نانکو فهشارتنا بیروباوهرین خو بو پاراستنا گیان وئایینی خو ژ نازار ونههیلائی. -وهرگیر-.

شیخ جونہید ل ئەنازولی

بەری نھا مە گوت کە شیخ جونہید ل شەری دگەل مامی خو شکەست و بەرەف ئەنازولی رەفی. و موریدی ن وی، ئانکو ئەو تەتارین تەیموور لەنگی پێشکەشی خانەقا یا ئەردەبیل کرین، دگەل دابوون. ئەوی داخواز ژ سولتانی عوسمانی کر کو پارچە زەفیکە بو وی دەستنیشان بکەت دا ئەو و موریدی ن وی تیندا ئاکنجی ببن. ل فی ماوەی دابوو کو خەلیفە و موریدی ن شیخ بدرالدینی گوھلیبوو کو شیخەکی هیزا ژ تەبریژی هاتیە و موریدی ن وی ژ تەتاران پیک دەین. و بو زانینا دوروستیا هزو و بیری ن وی ب سەرەدانا وی کرن. ژلای خو فە جونەیدی موریدی ن شیخ بدرالدینی نیاسین و بریاردا ری بەریا گروپا وان بکەت.

ژ دەمی شیخ بدرالدین هاتیە سیدارەدان و هاتنا شیخ جونەید ۲۷ سال دەرباس ببوون. و ددریژیا فان سالان دا کەسەک پەیدا نەببوو کو بشیت بەکتاشیان ل ئەنازولی ریک بێخیت، و بەکتاشی چافەرئی وی "پێشەوای" بوون کو جھئ شیخ بدرالدینی پر بکەت. ژلای خو فە شیخ جونەید بو دروستکرنا ری باز و خانەقا یەکا وەک بابی خو هاتبوو ئەنازولی، و هەر ل وی دەمی چافپیکەفتن دگەل موریدی ن شیخ بدرالدینی کری، زانی کو سەرۆبەر یئ نامادەیه کو ری بەریا وان بکەت، و بی گروبوون دەست ب کومکرنا موریدان کر ژ دویکەفتی ن شیخ بدرالدینی.

و چونکە موریدی ن شیخ بدرالدینی ل بن دویفچوون و چافدی ریا عوسمانیان بوون، عوسمانیان نەرازیبوونا خودبارکر، فیجا نەچاربوو کو بەرەف کلیکیا بچیت ول قونیه ئاکنجی بوو، بەئ لویری ژ زانای ن شەریعەتی ل بەر سنگی وی راوەستیان چونکە وی خەلک بو تالان کرنا گوندان پالدا، نەچار بوو ژ کلیکیا دەرکەفیت و ل ژیریا ئەنازول ل ناف تەتاری ن (وہرساق) نیشتەجی ببیت^(۱).

(۱) حجازی فر، هاشم حجازی فر، شاه اسماعیل اول و جنگ چالدران، سازمان اسناد ملی ایران، (تهران: ۱۳۷۴)، ص ۲۶.

ول وپړی ژى ژمارهك موریدین شیخ بدرالدینی خو گه هاندی، ول فیری ژى، ژ بهر چهند نه گهرهكان كو لبر مه روغن نینه، بهرهف ئیسکه ندرونه - كو مه لبه ندى شیعیه یین ته تارى یین نه هلی حق (نه وین باوهرى ب خودایینیا عهلی هه بوو) بریکهفت، نه وی ل وپړی خانه قایهك ئافاكر ودهست ب به لافکرنا باوهریین خو کر، بهلی زانایین نایینی ل شامی شکایه تا وی ل فرماندارى (حله ب) کر، و شیخ جونهد ژ ئیسکه ندریه هاته دهر ئیخستن (۱۴۵۶ز).

د وان ههشت سالیین شیخ جونهدی ل نه نازول وئیسکه ندرونه، شیخ جونهد ب ته مانى كهفته ژیر کارتیکرنا موریدین به كتاشى وب ئیکجاری بیروباوهرین باب وباپیرین خو كو مه ذهه بی نه هلی سوننه (ئیمامی شافعی) بوو زدهست دا، و بوو سهروهی ئیکانه یی به كتاشیین نه نازولی. ول فی دهمی بوو كو وی ناسنافی (سلطان المشایخ) ل سهر خو دانا،^(۱) ئانكو نهو ببوو ریبهری نایینی و سیاسیی ریبازا به كتاشی. ههر چهوا بیت دماوی فان ههشت سالان دا دوو گهوپرین سهرهكى كهفته كه سایه تیا شیخ جونهدی:

۱- چونكه دناف تورکین ته تار دا دژیا زوربهی موریدین وی ژ ته تاران بوو، ول سهر خاترا موریدین خو زمانى نازهربایجانى كو زمانى باب وباپیرین وی بوو هیلاو ب زمانى توركى دپه یفى.

۲- مه ذهه بی شافعی كو مه ذهه بی باب وکالین وی بوو هیلا وهاته سهر مه ذهه بی (نه هلی حق) كو باوهرى ب خودی بوونا ئیمامی عهلی هه بوو. گهوپرینا ئیکى كه سایه تیا وی کره كه سایه تیه كا ته تارى، و گهوپرینا دووی سهروهی دا وی نهو بو پله یا (الوهیه - خودایی) بلند کر. وموریدین وی هاتنه ریزا كوله وبه نیان و بی چاف وگوه بن نه مری فرمانین وی بوون. نه وی دماوی فان ههشت سالان دهست ژ هه موو نه حکامین دینی شووشتن و بوو مرؤفه کی (اباحی) وبی رهوشت و موریدین خو ژ کرنا نهرك و فهرضین نایینی ددپاش و بوو کوپیهك ژ شیخ بدرالدینی. دهمی ژ ئیسکه ندرونه هاتیه دوویرخستن، شیخ جونهد دگهل کومه كا مه زن ژ موریدین خو قهستا باکورترین دهفهره نه نازولی کر و ل به ندمرا (جانیق) ل سهر دمرا رهش بنه جه بوو.

(۱) ولایتی، تاریخ روابط خارجی...، ل ۱۹.

و ل ویرئ بوو ههفسوویئ دهلتهکا مهسیحیا بچووک ب نافئ ترابزون (تراپیزونت) کو ل وی سهردهمی مژوولی شهری بوو دگهل سولتانی عوسمانی موحهمهدهئ فاتح. سولتان موحهمهدهئ فاتح نهوی باژیرئ قوستهنتینییه (کونستانینوپول) فهگری و دهلته روما رۆژههلات روخانی (۱۴۵۲ز)، ل رۆژههلاتئ نهنازولی زی سنورین خو گههاندنه نیژیکی دیاربهکری، ودفیا پشتی داگیرکنا ترابزون چ هیزهکا نه موسلمان ل نهنازولی نههیلیت.

جونهید وموریدیئ وی کو چهزا تالانکرنئ ل جهم وان ههبوو، هیرش کرن سهر گوندین ترابزون ودهست ب شهلاندن وکوشتنی کرن، دفئ نافیهینی دا سولتانی عوسمانی ب نافبژیفانیا سولتان حسن بایندهر (ناسیار ب ئوزون حهسهن) پهیمانها ناشتیئ دگهل ترابزون ئیمزا کر، و جونهید وموریدیئ وی ژ جانیق هاتنه دهرئیخستن. ئوزون حهسهن سهروکی هوزا ئاق قوینولو بوو کو ل سهردهمی مهغولان بو نهنازولی کوچبار ببوو، وپشکداری د هیژین تهیموور لهنگی کریوو، وبهرامبهر فی خزمهتی هندهک دهفرین رۆژههلاتا نهنازولی ب دهست خو ئیخستبوون، ول دیاربهکری -ژیریا دهریا وانئ- میرگههک دورست کریوو.

ئوزون حهسهن وهک ب هیژترین میرئ ئاق قوینولو ل سالا ۱۴۵۲ز ل باژیرئ (نامه د) دهستهلات وهرگرتبوو، وپشتی ل سهر رکهبهرین خو زال بووی، دهستی خو دانه سهر نهرنجان و پارچهک ژ نهرمه نستانی وسنورین حوکمی وی چهتا ترابزون بهرفرهه ببوون. و شاهئ ترابزون یئ یونانی نژاد، کو ل ژیر مهترسیا عوسمانیان بوو، پهیمانهاک دگهل ئوزون حهسهنی ئیمزا کر و کچا خو (دسپینا کاترین)^(*) ل وی ماره کر، و ب ریکا فی پهیمانی ترابزون بو ماوهیهکی ژ دهسترژیئ عوسمانیان پاراستی بوو، و ئوزون حهسهنی سولتانی عوسمانی رازی کر کو ب فهرمی دانپیدانی ب دهلته ترابزونا مهسیحی بکته، بهلئ نهف کاودانه بهردهوام نهبوو، وترابزون کهفته بن دهستی عوسمانیان وبنه مالا شاهئ وی هاته بنبرکرن وخه لکی وی ب خورتی موسلمان کرن. شیخ جونهید وموریدیئ وی پشتی ژ جانیق هاتینه دهرخستن قهستا دیاربهکری کرن، ئوزون حهسهنی قهدرهکی مهزن ل شیخ جونهیدی گرت، و چهزکر بنه مالا خو

(*) دسپینا کاترین ب وی مهرجی شووی ب ئوزون حهسهنی کر کو ل سهر نایینی خو (نانکو مهسیحی) بمینیت. -وهرگیر-.

ب شیخی فه په یوه نند بدهت. له ورا خوویشکا خو (خه دیجه بیگم) کره هه فزینا شیخی. نه فی چه ندی هیز ودهسته لاتا شیخی زیده کر. و شیا ژمارا موریدین خو زیده بکته^(۱). و چونکه موریدین شیخ جونهدی رزق وژیانا خو ژ تالان ورپگریئ ب دهست خودئیخست، ل سالا ۱۴۵۹ جونهدی دستور ژ نوزون هه سنی کر کو "جیهادی" دژی چه رکه سان بکته، و نهو میلله ته کی مه سیخی بوون ل رۆژنه لاتا ده ریا رهش و باکورئ گۆرجه ستانی (جورجیا) و رۆژنه لایا داغستان دژیان. و بو ماوه یی چه ند سهدیه کان نه ف میلله ته روو به رووی هیرشین "جیهادکه رین" موسلمانان دبوون، و چونکه نهو میلله ته کی بوویست سیی و به ژن جوان بوون، بازارئ کرین و فروتن کور و که نیه کیین چه رکه سان ل وهلاتین نیسلامی زور ب رهوش بوو، وپ به هایه کی بلند دهاتنه فروتن. و دپه رتوکیین میژووین نیسلامی دا چیرۆکیین زور ل سه ر خولام و که نیه کیین چه رکه سان هاتینه فه گیران.

ب مه ره ما هیرشکر ل سه ر وهلاتی چه رکه سان، شیخ جونهدی پلانه کا ژیر دانا، ب به هانه یا سه ره دانا گۆرئ باپیرئ خو، شیخ جونهد دگهل موریدین خو به ره ف نازه ربایجانی جوو، و ژ ویرئ به رئ خو دا شیروان داکو ژ ریکا داغستان هیرش بیته سه ر ئه ردئ چه رکه سان. شیروان نافئ میرنشینه کا بچووک بوو ل باکورئ نازه ربایجان و رۆژنه لایا ده ریا قه زوین و بنه ماله کا ئیرانی ب ناسنافئ شیروانشاه حوکم لیدکر. دوی سه رده می دا شیروانشاه هه فیه یمانئ میرئ قه ره قوینولو ب نافئ جیهان شاه بوو. جیهان شاهی خو ب شاهی ئیرانی ددانا و باژیرئ ته بریز کر بوو پایته ختی خو، و ژبلی خوراسان و سیستان و دیاربکر، هه موو ئه ردئ ئیرانی دده ستی ویدا بوو. هه زیه نه فی ژی بیژین کو هوزین قه ره قوینولو ل سه رده می مه غولان به ره ف ئیرانی هاتن و ل دووماهی حوکمئ ئیلخانان میرگه هه ک دامه زراندن، قه ره یوسف قه ره قوینولو ل ته بریز ناکنجی بوو و پشتی وی جیهانشاهی ل دهه یا بیستی ژ سه دی نه هی مشه ختی، وهلاتین جیگرین ته میووری ل ئیرانا نافه راست و رۆژنه لایا داگیرکر. و ل سالا ۱۴۵۷ ل سه ر عیراق و ده فهرین بیابانیین ئیرانی زالبوو. به ل هه ولین وی بوو پیشقه چوونئ به ره ف نه نازول ژلایئ نوزون هه سهن فه هاتنه ژنافیرن. و شه ری د نافه را وی و نوزون هه سهن ل سه ر ئه رمه نستانی دستپیکر. ژ بهر فی چه ندی

(۱) خواندمیر، تاریخ شاه اسماعیل و شاه طهماسب، ص ۴۸.

دهمی شیخ جونهدی داخواز کری کو هیرشى بکته ل سهر چهرکهسان، ئوزون
حهسهنی بی دوودلی ئەف داخوازه فهبوول کر، چونکه وی دفیا کو بهرهیهکی نوی دژی
جیهانشاهی فهببیت.

دهمی جونهدی گههشتیه شیروان، شیروانشاهی داخوازا هاریکاری ز جیهانشاهی کر
داگو نهیلیت جونهدی بهرهف داغستان بچیت. لهشکه ریئ نیگرتین شیروانشاه
و جیهانشاه ل (تهبهر سهران) بهرسنگی هیزین شیخ جونهدی گرتن. و دوی جهنگی
ئهوا ل پاییزا سالا ۱۴۵۹ز روویدای، شیخ جونهدی هاته کوشتن وموریدین وی تارومار
بوون وبهرهف ئامهدی رهفین^(۱).

---

(۱) احسان اشراقی، ژندهری بهری، ل ۲۲-۲۶.

شیخ حهیدەر

دهمی جونهید هاتیه کوشتن، کورهکی شیرخور و سافا ژ خوویشکا ئوزون حهسهنی ههبوو ب نافئ حهیدەر کو دگهل دهیکا خو دهف ئوزون حهسهنی دژیا. پشتی مرنا جونهیدی موریدیئ وی لدور فی نهوزادی کوم بوون و کرنه شیخ ل شوونا بابئ وی. ههروهسا روئئ ئوزون حهسهن دفی بواری دا پئیش چاف بوو، چونکه وی ناسنافئ (شیخ) دا پال فی کوری، و موریدیئ خانهفایی هاندان کو گوهداریا وی بکهن و بن ئهمرئ وی بن. و وی دگوت کو روناھین ئیلاھی ژ ئهنا وی دپهشن، و بی گومان ئوزون حهسهنی ب خو باوهریهکا موکوم ب فی شیخی بچووک ههبوو، و چ مهرممئ دی وهک - خاپاندن و سهردابرا خهلکی - نهبوو. ئه و ژی وهکو سولتانین تورکان پیرپه رست و شیخ په رست بوو، ههروهسا پشتهفانیا شیخی طهریقی جورهکی شه رعیهتی ددا حوکمی وی.

پهسهند کرنا سه رهوریا زاروکی نهوزاد - ئهوا ژ سیسته می میراتگیری د پیشواییا ئاینی دهرکهفتی -، بنه مایه کی سه رهکیه د عه قیدا شیعه یان دا، و ژ هندهک بیروباوهرین ئاینی دوویر نه بوو، و دفورئانا پیروز دا هاتیه کو عیسا(س) و یه حیا(س) د رۇژا ژ دایکبوونا خودا پیغه مبه ر بوون.

د دهمی نه بوونا شیخه کی زانا و پیگه هشتی دا، ئه ف زاروکه باشترین کهس بوو کو دشیا هه زین ئوزون حهسهنی بجه بینیت، نه مازه ئه ف زاروکه نه قیی ئوزون حهسهنی بوو، و ئه وی دکاری ب ریکا ئه فی شیخی سافا دلئ موریدیئ شیخ جونهیدی بکریت و د شهرین خو دا بکار بینیت.

و چونکه شیخ حهیدەر ل مالا ئوزون حهسهنی په روه رده دبوو، پشکا هه رهمه زنا موریدیئ ته تار بوونه سه رباز د له شکه ری ویدا، و د شهرین دژی جیهانشاهی ئاماده بوون دا تولا شیخی خو فه کهن.

ل سالا ۱۴۶۷ز جه نکهک د ناقبه را جیهانشاه و ئوزون حهسهنی دا روویدا، جیهانشاه شکهست و هاته کوشتن، و بمرنا وی حوکمی قهره قوینولویان بدویماهی هات، و ئوزون

حهسهن بوو شاهي ئيراني، و ل سالا د دويغدا پايتهختي خو ژ ئامهد بو تهبريز فهگوهاست، ل وي دهمي خوراسان لژير دهسته لاتا (ابو سهعيد) دويماهيك سولتاني تهيمووريان - بوو، و پايتهختي وي باژيري هيرات بوو، ئهوي ئوزون حهسهن ب مروقهكي زوردار و داگيركه ل قهلهم ددا، لهورا بو ئازهر بايجاني لهشكه كيشا، بهلي دهشتا (موغان) شكهست و ئيخسيربوو و هاته كوشتن^(۱).

د ههمان دم دا حاكمي باژيري گورگان سولتان حسين بايقرا، فالههيا سياسي ل خوراسان ب دهليفه زاني و باژيري هيرات داگير كر، و خو وهك شاهي ئيراني راگههاند. ئهف زهلامه ئيكه مين شاهي شيعه مهذهبه د ميژوويا ئيراني دا كو شيعهيهكي زهيدى و پهيرهوي ريبازان (موعتهزيلهيان) بوو، ئهف ريبازه نيژيكي مهذهبي سونيانه و جياوازه ژ مهذهبي دوازه ئيمامي ئهوا شيعهيين عيراقى بيگيري پيدكه. ئيمامين زهيديان كورين ئيمامي حهسهن، و ئيماميا شيعهيين دوازه ئيمامي ژ بلي (عهل و حهسهن و حسين) قهبوول ناكهن.

دهمي جيهانشاه هاتيه كوشتن، ئوزون حهسهني، شيخ جععفر (مامي جونهيدي) ژ سهروكاتيا خانهقايا نهردهبيل لادا، و شيخ حهيدري بچووك ل جهي وي دانا، چونكه شيخ جععفر ههفهيماني جيهانشاهي بوو. هيگي تهمنهني شيخ حهيدري ۹ سال بوون. ژ في ميژوويي پيغه نافي شيخ جععفر و كهسانين دي د مالباتا صهفهويان ل سهر نه زمانان رابوو و ئهم نزانين چ بسهري وان هات. چيدبيت ئهو ههمي - بچوويك، مهزن، زن، زهلام - بدهستي موريدين شيخ جونهيدي هاتبته كوشتن. چونكه ئهگه ر ئيك كهس زي ژفي بنه مالا مهزن مابايه دا نافي وي د جههكي دا ئيت. بهلي يا جهي حيهتتي ئهوه كو پشتي في ميژوويي كهس ژ ئيرانيان نهگههسته ريژين موريدين شيخ حهيدري، و موريدين وي ب رهنهگي گشتي ژ ته تاران بيكدهات كو ژ ئهنازولي بهرهف ئيراني هاتبوون، و مهذهبي وان ب شيوهكي گشتي (اباحي) بوو كو تشتهكي نه بهرنياس و دووير بوو ژ رهوشي ئيرانيان.

شيخ حهيدر ههر ژ زاروكيا خو ل ژير پهروهده كرنا خهليفين بابي خو كو ههر خهليفين كهفتين شيخ بدرالديني بوون مهزن بوو، ئهوان دووير ژ چافين ئوزون حهسهني، باوهريين سهرداچوويين خو د سهري ويدا دچاندين، و دهمي دگه ل وي

(۱) حجازي فر، شاه اسماعيل، ل ۳۰-۳۱.

چووینه نوردبیل، نهو ئیخستنه ژبر راهینانین لهشکه ریپن سهخت و دژوار و نهو فیری هونه ری جهنگ و رهقینی کرن کو بهشک بوو ژ زیانا جهردهچی و تالانکه ریپن ته تاران. ئوزونی هسه نی ژبه ر خزمه تیپن موریدین شیخ حهیدری بو وی کرین، نازادیه کا ته مام دا وان، ههتا رادهیه کی کو فان موریدان ل نوردبیل کارگه هه کا چیکرنا چه کی دامه زراندن، و خانه قایا نوردبیل وه کی حکومه ته کی دنا ف حکومه تی لیها ت. ژ ده می شیخ حهیدر هاتیه نوردبیل ههتا مرنا ئوزون هسه ن ۹ سالیپن سه ربه خویپ د دهستی موریدان دابوو کو بشین خانه قایا خو وهکو میرگه هه کی لیپکه ن. خانه قایا نوردبیل خودانی نیژیکی ۲۰ گوندان بوو و دهرامه ده کی زور ژ فان گوندان چیدبوو کو وان بو دروستکرنا په رگارین شه ری بکار دئینا، وشیان عه مباره کا پری چه کی وی سه رده می دروست بکه ن. و چونکه خه لیفین شیخ حهیدری ریبازا (ته قیه) ب باشترین شیوه بکار دئینا، و بیروباوهرین خو دیارنه دکرن، ئوزون هسه نی چ پیزانینین دروست ل سه ر عه قیدا شیخ حهیدری نه بوون، ده می شیخ حهیدر گه هشتیه ته مه نی گه نجاتی، ئوزون هسه نی کچا خو (مارتا) (*) نهوا ژ کاترینا مه سیحیا ترا بزونی بووی، ل وی ماره کر، و شیخ بوو زافایی وی. چ پینه قییت کو شیخ حهیدر پشتی بوویه خوارزا و زافایی شاهی، ده لیقا خو پتر ژ به ری دیت کو ب نازادی ده ست ب به لافکرنا هزرو بی ریپن خو بکه ت. (فضل الله روزبهان خونجی) کو ل وی سه رده می ل ته بریز بوو بقی رهنگی به حسی چالاکیپن شیخ حهیدری دکه ت: "... نهو زوربه یا ده می خو بو ناماده کرنا کاروباری شه ری و چیکرنا رم و شوویران د بوورینیت... د چیکرنا ئالاقین شه ری و نامرا زین لیدان و بریننی ئیکانی سه رده می خو بوو. من گو هلیبوو کو چه ندین هزار رم و کومزری و شوویر و مه تال ناماده کرینه بیی کو پیته شی شاره زایان ببیت، چونکه نهو بخو بدروستکرنا وان رادبوو و موریدین خو ب باشترین شیوه فیردکرن^(۱)

(* پشته شوی ب شیخ حهیدری کری نا ئی وی بوو (حه لیمه بیگم خانم). -وه رگیر-.
 (۱) منوچهر پارسادوست، ص ۱۴۷. به نقل از عالم آرای امینی.

سولتان یه عقووب بایندهر و شیخ هیدهر

ئوزون حهسه ل زفستانا ۱۴۷۷ مر، و سهرا جیگریا وی، دناقبهرا کورپن وی (خهلیل، مهقصود، یه عقووب) شهری روویدا، ل دهستپیکئی خهلیل کو فهرمانرهوایی شیراز بوو خو کره شاهی ئیرانی، برایی خو مهقصود کو کورئی کاترینایی بوو دهستگیر کر و پاشی خهندقاند، یه عقووب ژئی نیژیکی خو کر و حوکمئی دیاربه کرئی ب وی به خشی. پشتی شهش هه یقان یه عقووبی شوره شهک دژی وی کر و لهشکه ری خو بو ته بریز کیشا، و ئهو ژ دهستهلایئی لادا و ل جهی وی بوو شاه.^(۱)

سولتان یه عقووب شاهه کی خوانده فان بوو وحهز ژ ئه ده بیاتی دکر، گرنگی ب میژوو و رهوشه نبیریا ئیرانی ددا، ئه وی شاعر و هونه رمه ند و زانایین ئیرانیان ل ته بریز کوم کرن و چاقدیریا وان دکر، ههروه سا بو ب رهوش ئیخستنا زانین و ئه ده بی فهرمان دا کو ژماره کا مهزن ژ قوتابخانه و فیگره هان ئافا بکه ن و ژيانا ماموستا و خوینده کاران ژ وه قفا وان فیگره هان بیته دابینکرن. ههروه سا مروفه کی ناشتی پاریز بوو و بریاردا کو په یوه نندییت خو دگهل جیرانین خو تایبهت دهوله تا عوسمانی ل ئه نازول و دهوله تا مهملوکی ل شامی خوش بکه تن، و ریکیین بازرگانیا نیقده وله تیا ئیرانی دگهل پوژئافا فه که ت، ل وی سه رده می سولتان بایه زیدئی دووی ل جهی بابی خو محمه دی فاح حوکم ل عوسمانیان دکر، بایه زید ژئی، به ره فاژی بابی خو مروفه کی ئارام و چه ژئیکه ری ناشتی بوو. و ژ ئه نجامی سیاسه تا سولتان یه عقووبی بازرگانیا ئیرانی زور وهرار کر، و به نده ری هورمز و سیراف و به سره بوونه مه زنتین بنگه هیین بازرگانیا ل پوژه هلاتا نافه راست، ریکیین بازرگانیا ژ زرهنگ و به لخ و هیرات به ره ف (رهی) و ئه سفه هان د هاتن، و ژویری بو ته بریز و وه لاتی ئه نازول و ئه وروپا د هازوت

(۱) ولایتی، تاریخ روابط خارجی...، ل ۲۱.

ژلايهك دى دگههشته بهغداد و ل شامى ب دويماهى دهات. کاروانين ئيرانيان پرتال و
کهل و پهليين هند و چين وماوراء النهر بوو ئيراني، و ژ ويړى بو ئەنازول
و شامى دبرن. و بهرهمين وان دهفهران بو هند و چيني دبرن.

گهميمين ئيرانيان ژ بهندهرين هورمز و سيراڤ و بهسره ب رى دکهفتن، پرتالى
رؤژهلاتا ئەفريقا و هندى بو ئيراني دئينان، و متايى فان وهلاتان بو ئيراني باردکرن.
و پيشکهفتنا بازرگانى بوو ئەگهري پيشکهفتنا پيشهسازيا ئيراني، و ئيران ل سهردهمى
سولتان يهعقوبى کهفته درييا پيشقهچوون و وهرارى دا، ههروهسا دهست ب ههوهکا
ئافادانکرنى کر و ژ شينوارين وى پرا (خواجو)يه ل ئەسفههان.

بهلافبوونا فيرگهه و مهدرهسان بوو ئەگهري فهژاندنا هزرا ئاينى، و ژئهگهري
چالاكيين زانا و فهقيهان، بازارى صوفى و خانهقاياي ژ گهرمىي ما فاله، و کهساد کهفته
د سوويکا شيخين طهريقى دا، و شهري (طهريقهت دژى شهريعهتى) ئەوا ل سهردهمى
مهغول و ئيلخان و تهيموور و جيگرين وان د بهرژهوهنديا شيخ و خانهقاياي دا بوو،
ب دويماهى هات، و دهولهتى پشتهفانيا زانايين شهريعهتى کر. و سهروبهرى خانهقايا
ئهردهبيل زى - وهکو يين دى - تيکچوو، ههروهسا سياسهتا (ئاشتى دگهل جيرانان) ئەوا
سولتان يهعقوب پهيرهوى کرى دژى بهرژهونديين موريدين خانهقاياي بوو ئەوين
ژيانا خو ب ريکا هيرشين "جيهادى" و تالانکرنا گوندين نازهربايجانى و چهرکهسان
دايين دکرن. و ئهردين پان و بهرين ژ وهقفين خانهقاياي بو قوتابخانه و مهدرهسهيان
هاتنه تهرخانکرن، و ئەفهه خوسارهتيا سياسى و ئابورى بوو بو شيخ چهيدهرى.

ل سالا ۱۴۷۹ز شيخ چهيدهرى برياردا ب ههر رهنهگهكى ههبيت، بهرامبهر پيلا
بهرفرههبوونا شهريعهت و فيقهائيسلامى، بهرهفانينى ژ دهستکهفتين خو بکهت، بو فى
مهبهستى ئەوى ريبازا چهکداريا شيخ بدرالدینى فهژاند و برياردا کو موريدين وى
جلکين نيکگرتى ل بهر بکهن و کولافين تهحتى (ژ هريى چيکرى) يين سور و دواوده
پيجى ل سهر سهري خو دانن^(۱). ل فى دهى زوربهيا خهليفين شيخ بدرالدین
ل ئەنازول ببوون خهليفين شيخ چهيدهرى. و ئەفان ل ئەنازولى ژى کولافين سور
ل سهري خو دانان، و چونکه خهلكى نازهربايجان ب شيويهكى گشتى سوننى بوون،

---

(۱) راجر سيورى، ايران عصر صفوى، ص ۱۸-۱۹.

شیخ حیدرهی "جیهاد" دژی وان راگه‌هاند و دغه‌توایه‌کا ئاشکه‌رادا راگه‌هاند کو سوننی هم‌موو "کافرن" و فه‌قیه‌یین سوننی "دوژمن‌یین خودی نه"، و هه‌رکه‌سی گوه‌داری وان بیت "زه‌ندیه" و ژ دینی ده‌رکه‌فتیه، و کوشتنا وی "حه‌لاله". ئه‌وی دفی فه‌توایی دا راگه‌هاند کو شهرئ دگه‌ل سوننیان "واجبه‌کی" شهرعیه و تالانکرنا مالین وان و ئیخسیر کرن و فروتنا ژن وزاروکیان وان کاره‌کی دروسته. ئه‌وی بیروباوهرین شیخ بدرالدینی بی کیم و زیده‌یی بجه‌ئینان، و هه‌مان عه‌قیدا ته‌تاریین به‌کتابی ئه‌وا علی کورئ ابی طالبی دکر خودی به‌لاف کر، و هه‌موو واجب‌یین شهرعی ژ نفیژ و پوژی و حه‌جی، ب ته‌ئویلا خو، ل سهر ملین موریدین خو لادان. موریدین وی کو ب نافئ قزلباش (سهر سور) ده‌اتنه نیاسین، د کومین ریخستی و ریگ و پیک دا ده‌ست ب "جیهادی" دژی گوند و ئافه‌دانین شپروان و داغستان و قفقاس، کو موسلمانین سوننی بوون، کرن و ب نافئ "جیهاد دژی کافران" مالین خه‌لکی کافل و ویران کرن.

موریدین شیخ حیدرهی ل ئه‌رده‌بیل و گوندین ده‌ردورین وی ده‌ست ب تالان و شه‌لاندنی کرن، و دلوفانی ب که‌سی نه‌برن، و کریارین دژوار و توند دژی خه‌لکی ئه‌نجام دان دا ترسا وان ژ دلی خه‌لکی ده‌رنه‌که‌فیت. بوو سولتان یه‌عقوبی دگوتن کو ئه‌و فان کاران دژی به‌ره‌نگارین حوکه‌می وی ئه‌نجام دده‌ن، داکو سولتان پشته‌فانیا وان بکه‌ت. ئه‌و بو ترساندنا خه‌لکی ب هنده‌ک کاران رادبوون کو مووی مروفی ب گوه‌لییونا وان قژ دبیت. فضل الله روزبه‌ان خونجی ده‌رباره‌ی جوره‌ک ژ فان کریاران دبیزیت: "ئه‌وی بو نازاردانا نه‌یارین خو هه‌موو ریگ بکار دئینان، بو نمونه هنده‌ک جاران سه‌یه‌ک د نه‌فتی (گازئ) فه‌دا، وب شه‌ف ده‌می هه‌می دخه‌و، ئاگر به‌ردا له‌شی وی سه‌ی، و دمالا نه‌یارین خودا به‌رددا، و سه‌یی ئاگر فی‌که‌فتی دناف مالین واندا ده‌زی، و گوژین ئاگری هه‌رتشته‌ک دسوت و خانین نه‌یاران ده‌بوونه ره‌ژی و خولی"^(۱).

وچونکه شیخ حیدرهی کورمه‌ت و زه‌لامی خوویشکا سولتان یه‌عقوبی بوو، سولتانی چافی خو ژ هه‌موو کریارین وی دنه‌فاند، و هه‌ر جاره‌کا سولتانی ریگ ل شیخ حیدرهی گرتبا، مه‌تا وی داچیت ته‌بیریزئ و بو کورئ خو "شه‌فاعه‌تی" که‌ت.

وده‌می زولم و زورداریا موریدین شیخی خه‌لکی گوندین باکورئ نازه‌ربيجانی نه‌چار کرین کو داخووازا هه‌وارئ ژ سولتان یه‌عقوبی بکه‌ن، سولتانی شیخ حیدرهی بو

(۱) پارسا دوست، ژیده‌ری به‌ری، ل ۱۴۷، فه‌گوه‌ستی ژ: عالم آرای امینی

تهبریزی گازی کر، بهی شیخ حهیدهری کو نهزمونهکا دوویر و دریز دسهردابرن و خاپاندنی دا ههبوو، و ریبازا (تهقییه) بناخی دینی وی و دینی بابی وی بوو، جلکین دریای و بی سهروبه ل بهر خو کر، و دکرسی دهریشهکی ههژار و بهلنگازدا بهرهف تهبریز چوو، و ل ویری ب قورنای سوویند خوار کو موریدین وی دهستری ل جان و مالی چ موسلمانان نهکریه و ناکهن، وهر چ دهربارهی وی هاتیه گوتن و فهگوتن تنها بی بهختی و دهرهون کو دوژمنین وی بهلاف دکهن.

بهی وی گوت کو "جیهاد" دژی چهرکهسین مهسیحی نهرکهکی شهعیه و نهو نهشیت نهمری خودی بجه نهثینیت. و دهمی سولتانی داخواز ژی کری کو جیهادی ژی نهکهن، نهوی ب قورنای سوویند خوار کو ئیدی موریدین خو بو جیهادی نههنیریت، و دی ل قورنهتهکا تهکیا شیخ صفی الدینی مژوولی عیبادهتی بیت، و ژ نهردبیل دهرناکهفیت و وهقف و "نهذین" خانهقای تیرا وی ههنه.

ل سهر فی پهیمانی را، دهمی گههشتیه نهردبیل، دایکا خو هنارت تهبریزی و ژ سولتانی خواست کو دهستهکهکا موریدین خو بنیریت بو جیهادی دژی چهرکهسان^(۱)، چونکه نهو و موریدین وی بین بیچاره و دهست تهنگ بووین، و ب ههر رهنگهکی ههبت دفت بچیه جیهادی دا هندهک کهل و پهلان ب(غهنیمه) بستینیت و هندک کچ وکوپین چهرکهسان ل بازاری بفروشیت.

سولتانی بهرسفا پییدی نهدای بی بهی نهو ژ کرنا جیهادی ژی پاشقه نهبرن، بهی شیخ حهیدهری مههمهکا دی ههبوو، نهوی دفتیا ب بههانا شهری دگهل چهرکهسان لهشکهری خو ببهته سهر میرگهها شیروان وتولا خووینا بابی خو - شیخ جونهد - فهکهن نهوی ل سهر دهستی لهشکهری شیروانشاهی هاتبوو کوشتن. ل فی دهمی نهوی ب هزاران موریدین تهتار ل نهنازولی ههبوون کو ناماده بوون دهمی پیستی دا خزمهتا وی بکهن.

شیخ حهیدهر ل دووماهی بهارا ۱۴۸۸از دگهل چهندهک ژ موریدین خو ژ نهردبیل دهرکهنفت، و ل باکوری نازهربیجان ل سهر کناری روویباری (کوپ) راوهستا، و ل ویری فهرمان ل خهلیفین خو کر کو گهنجین تهتاری ژ نهنازولی ل دهف وی ناماده ببین، و دماوی دوو مههان دا پتر ژ شش هزار شهکرههرا گههشتنه نوردویا لهشکهری وی.

(۱) هاشم حجازی فر، شاه اسماعیل اول ...، ص ۳۷.

و ل نافهراستا هافینی شیخ حهیدر دگهل لهشکهری خو ژ رووباری کور دهرباس بوو و هیرش کره سهر گوندین دهفهره (بهردهعه) و(مهحمودئاباد) کو خهلکی وان سوننی بوون، نهف گونده تالان کرن و ژمارهکا مهزن ژ خهلکی نهمازه زانایین نایینی کوشتن. پاشی بهری خودا (شهماخی) و ل ویری سهرکهفتنهکا مهزن ل سهر لهشکهری شیروانشاهی کو دفیان بهرفانیی ژ شهماخی بکهن تومار کر^(۱)، لفی باژیی ههمی فهقیه و ماموستا و نیمامین مزگهفتان سهربری کرن، چونکه سولتان یهعقوبی هندک ژ ئهردی خانهقایا ئهردهبیل وهک وهقف دابوو فیگرکههین فی باژیی. پاشی باژیی تالانکر و ناگر بهردایی. ئهوی لبهه بوو ئهفی کاری ل ههموو شارین شیروان دوباره بکهت، پشتی شهماخی فهستا باژیی (دهربهند) کر، و ئهو ب سهری وان ئینا یا ب سهری شهماخی ئینای، فهقی و زانا و مهلا و خهلک ب کومی کوشتن و مالی وان تالان کر، و پاشی باژیی سوت.

شیروانشاه پشتی شکهستنی، بهرهف کهلا گولستان رهفی وخو ل ویری ناسیگر، و داخوآزا هاریکاریی ژ سولتان یهعقوبی کر، و سولتانی بی گروبوون هیزهک هنارته وی دهفهری، ول (تهبهسههان) - ههمان جهی شیخ جونهد بهری هینگی لی هاتیه کوشتن - ههردوو هیزین شیروانشاه و سولتان یهعقوب گههشتنه ئیک، و سهری مهزن دنافهرا فی لهشکهری ئیکگرتی و قزلباشان ل تیرمهها ۱۴۸۸از روویدا. ل بهراهیی قزلباشان دربین مهزن ل هیزین شیروانشاهی و سولتان یهعقوبی دان، و ل وی دهمی هیزین وان شکهستین، تیرهک ب شیخ حهیدهری کهفت و دهملدست هاته کوشتن، و موریدین وی یین بی سهر ب شهپرزهیی و پهریشانی پاشفه رهفین و ژمارهک مهزن ژئ هاتن کوشتن. فهرماندی لهشکهری سولتان یهعقوب سهری شیخی ژ لاشی وی جودا کر و بره تهبریزی^(۲).

شیخ حهیدهری ل سالیین دووماهی ژیی خو ب زنجیرهکا کارین هوفانه رابوو ل نازهربیجان، و ل شهرین دویمایی زی ژمارهکا مهزن ژ ماقوولین شیروانی کوشت بوون، و خهلکی نازهربیجان ژوی تورپه بوون. و چونکه وان هزر دکر کو حهیدهر ب سولتان یهعقوبی پشتگهرمه و ب وی دخوریت، یا سروشتی بوو کو گازندهیان

(۱) سیوری، ایران عصر صفوی، ل ۱۷.

(۲) تاریخ عالم آرای عباسی، ص ۱۵. والتر هینتس، تشکیل دولت ملی در ایران، ص ۱۹۰.

ژ یه‌عقوبی بکه‌ن، و ژبو پازیکرنا وان سولتان یه‌عقوبی برپاردا کو سه‌رئ شیخ
حه‌یده‌ری ل کوچه و کولانی‌ن ته‌بریز بیته‌ گیراندن پاشی بافیژن به‌ر سه‌یان دا بخوون.
هه‌روه‌سا دهرگه‌هی خانه‌قایا نه‌رده‌بیل نه‌وا ببوو مه‌لبه‌ندی ترساندن و نیشکه‌نجه‌دانا
خه‌لکی هاته‌ دائیخستن، و ده‌ست بسه‌ر نه‌ردئ ویدا هاته‌ گرتن. دایکا شیخ حه‌یده‌ری
بنافی‌ مارتا - خوویشکا سولتان یه‌عقووب - دگه‌ل هه‌رسئ کورپین وی عه‌لی، ئیبراهیم،
و ئیسماعیل بو ته‌بریزئ برن، و سولتان یه‌عقوبی نه‌و و دایکا وان بو باژیرئ شیراز
هنارت دا ژ نه‌نازولئ کو سه‌نته‌رئ موریدین شیخ حه‌یده‌ری بوو، و فه‌رماندا حاکمی
شیراز کو وان ل که‌لا (ئیسته‌خر) ئاکنجی بکه‌ت^(۱).

---

(۱) سیوری، ایران عصر صفوی، ل ۱۹۰.

سولتان عهلی

سولتان یه‌عقوب ب طاعونا سالا ۱۴۸۹ز نه‌خوش بوو و ل کانوونا دووی ژ سالا دو یفدا چو بهر دلو فانیای خودی، و پشتی وی شهرئ نافع‌خویی دنا فبهرا نه‌ندامین بنه‌مالا باینده‌ریان ده‌ستپیکر و بو ماوی ۱۰ سالان ئیران دنا ف نه‌نارامی و په‌ریشانیی دا نقوم بوو، ل ده‌ستپیکر بایسه‌نقهر کورئ نه‌خریئ سولتان یه‌عقوب ل ته‌بریزی بوو شاه و له‌شکه‌ری برایئ خو مه‌سیح میرزا شکاند و برایئ خو گوشت^(۱). مه‌حمود بهگ - برازیئ سولتان یه‌عقوب - ل هه‌ریما فارس یاخیبوو و ل نیژیکی هه‌مه‌دان هاته کوشتن. رکه‌به‌رهک دی سوله‌یمان بهگ باینده‌ر فه‌رمانداری می‌ردین و کوردستان ئه‌وی سه‌رکه‌فتنه‌کا مه‌زن ل سه‌ر له‌شکه‌ری بایسه‌نقهری ل نازه‌بیجان تومارکر و ته‌بریز داگیرکر. روسته‌م بهگ کورئ مه‌قصود نه‌فیئ ئوزون حه‌سه‌ن زی ئیک ژ داخوازکه‌رین حوکمی بوو، ئه‌و به‌سه‌ر له‌شکه‌ری سوله‌یمان بهگ به‌سه‌رکه‌فت و ئه‌و گوشت. ل فی نافع‌به‌ری بایسه‌نقهر ئه‌وی بو شیروان ره‌فی له‌شکه‌رهک پیکنینا و به‌ره‌ف ته‌بریز چوو، به‌لی جارک دی دشه‌ری دگهل روستمی دا شکه‌ست خوار و به‌ره‌ف شیروان ره‌فی، و روسته‌م بهگی حوکمی خو ل ته‌بریز بنه‌جه‌کر و بوو شاهئ ئیرانی (بهارا ۱۴۹۲ز). به‌لی روسته‌م بهگ رووی ب رووی چه‌ندین که‌سین دی بوو کو هه‌ر ئیک ژوان ده‌سته‌لاته‌کا هند هه‌بوو کو دژی وی راببن، ئه‌حمه‌د بهگ نه‌فیئ ئوزون حه‌سه‌ن کو به‌ری هیئگی لایه‌نگری مه‌سیح میرزا بوو، و پشتی کوشتنا وی فه‌ستا عوسمانیان کر بوو، و پشتی له‌شکه‌رهک ئاماده کری داخوازا تاج و ته‌ختی کر. موراد بهگ بو شیروان ره‌فی بوو و ل ویری بوو هاریکاری برایئ خو بایسه‌نقهری. محمه‌د بهگ و ئه‌لوه‌ند بهگ هه‌ر ئیک ژ لایئ خو - بی هه‌ماهه‌نگی - له‌شکه‌رهک ژ تورکان و سه‌رکردین باینده‌ری کوم دکرن دا هی‌رشی سه‌ر ته‌بریز بکه‌ن.

---

(۱) والتر هینتس، تشکیل دولت ملی...، ل ۳۸.

ل فی سهردهمی ئیران د بارودوخهکی بی سهروبهر دا دژیا و ههر ئیک ژفان
ل دهفهرهکی حوکم دکر وب وهرگرتنا باجین گران مژوولی دروستکرنا لهشکههرا
بوون^(۱).

ئهفان شهرین نافخویی ژبلی ویرانکاری و کافلکاری، جاده و ریکیین بازرگانی
ئیخسته دمهترسیدا و بازرگانی و چاندن ژ رهوشی ما فالو و دربهکی مهزن
ب پیشهسازیا وهلاتی کهفت. و باجین گران بو خهرجیین شهران میللهت دناف ههژاری
و برسی دا بهرزهکر، بهلی مهزترین ستهما ل میللهتی هاتیه کرن زفرینا تهتاران بوو.
پشتی روستهم بهگ ل تهبریز بنهجه بووی، داکو کارگهریا مهعنهویا بنهمالا شیخ
حهیدهری بکار بینیت، هیژین موردین شیخ حهیدهری بهیز ئیخستن و د شهرین خو
دژی ههفرکیین خو بکار ئینان. و بریاردا مهتا وی مارتا - خوویشکا سولتان یهعقوب
و ههفرینا شیخ حهیدهری - ژ شیراز بهرهف تهبریز بزفرن، پاشی ناسنافی سولتان عهلی
دا کوری مهزن و کره سهروهی خانهقایا نهردهبیل و بریار دا نهردی وان بو وان
فهگهریت.

قزلباشین تهتاری کو ل دهفهرین جیاواژین نهنازولی بهلاقببون، دگهل بهیستنا
دهنگ وپاسی نازادیا کورین شیخ حهیدهر و فهبوونا دهرگههین خانهقایا نهردهبیل،
بهرهف نازهربیجان هاتن ل دور سولتان عهلی کوم بوون. و روستهم بهگی نهف هیژه بو
شهرین خو بکار ئینا. نهوی سولتان عهلی و موریدین وی هنارتن باژیری شیروان بو
شهری بایسهنقهری، وهندهکیین دی هنارتن ههمههان چونکه ژمارهکا مهزن ژ لایهنگرین
بایسهنقهه لویری کوم ببوون، د فان شهران دا بایسهنقهه هاتن کوشتن و ههفالین وی
ل ههمههان شکهستن، ئهفان پیشهاتان قزلباش د چافین روستمی دا مهزن کرن،
و دهستی وان ل نهردهبیل نازاد هیلا دا نهوا ل بهری دکرن چارهک دی نوی بکهنهفه.
پشتی هینگی قزلباشان ل نهردهبیل و گوندین دورمانی وی دهسریژی ل سهر جان
و مالی خهلی کرن، و جیهاد دگهل سونیان کرنه بابتهی کاری خو، و زانایین وان
بشیوه و ریکیین جوراجور "تیرور" دکرن، و گهلهک مزگهفت و فیرگهه سوتن.

ئهف کاره بوون نهگهر کو عهلی و براییین وی بو تهبریز بیینه داخواز کرن و لویری
کهفتهه ژیر ئاکنجیبوونا ب زوری و نههیلان چ پهیوهندیان دگهل خهلیفین خو بکهت.

(۱) حجازی فر، شاه اسماعیل... ل ۳۹-۴۰.

پشتی چهندهکئی دوو قزلباشان ب نهیئی عهلی و ههردوو براییں وی ژ تهبریز رهفاندن ۱۴۹۴ز. رۆژا دويفدا روستهم بهگ هيژهک ژ پينسهد زهلامان ل دويف وان هنارتن ول گوندهکئی ب نافئ (شماسبي) ل نيزيکي ئهردهبيل ب ويرا گههشتن ول ويئى شهرهک روويدا و قزلباشان بهرهفانى ژ شيخين خو کرن، و دفئ شهرى دا عهلى ب شيوهکئ سهير بي سهر و شووين بوو، دبيژن نهو ب ههسپئ خو فه كهفته د رووبارى دا و هاته كوشتن. و قزلباشان براییں وی ئيراهيم و ئيسماعيل بو ئهردهبيل برن، پاشى ب نهیئی فه بو باژيئى (رهشت) فهگوهاستن. و بو ماوئ چهند ههفتيان ههردوو برا د مزگهفتهکئ ول مالا مروفهکئ زيرينگه ب نافئ (نهجم) خو فهشارتن. پاشى قزلباشان نهو ژ رهشت بو لاهيجان برن، و ئيسماعيل هيلان دهف (کارکيا ميرزا عهلى) حاكمئ لاهيجان كو مروفهکئ زهيدى و ژ موريدين شيخ صفى الدينى بوو و زور چهز ژ نهفيين وي دكر^(۱)، ل ههمان دهم دا ژ بهر دوورئ ژ نازهربيجان چ ناگهه ژ عهقيدا قزلباشان نهبوو. و ژ وئ ميژوويئ پيغه چ دهنگ وباسين براییں وی ئيراهيم ل بهر دهست نينن.

---

(۱) اسکندر منشى، تاريخ عالم آراى ..، ل ۲۶ “جهانگشای خاقان، بهر پهرين ۶۶-۸۶.

دامه زانندا دهوله تا سهفه وی زارۆکی و گه ناجتیا شاه ئیسماعیل

ئیسماعیل کورئ حهیدەر ل سالا ۱۴۸۷ ل ئهرده بیل هاتیه دونیایی، دایکا وی مارتا کچا ئوزون حهسهن و کاترینا ترابزونی بوو، پیرا وی کاترینا ب وی مهرجی شووی ب ئوزون حهسهنی کریوو کو بمینیت ل سهر دینئ خو- ئانکو مهسیحی- و دهمی هاتیه باژیرئ نامه قه شهیهک و چهند ماموستایهک و هاریکار و خولامین مهسیحی دگهل خو ئیناتن. ئەوی ل باژیرئ نامه کهنیسهیهکا مهزن ئافاکر دا ل رۆژین ئیکشه مبی ل ویرئ نفیژان بکهن و گوهداریا دهرسین قه شهیهان بکهت.

پشتی ئوزون حهسهن لسهر پشکا مهزنا ئیرانی زال بووی و تهبریز کریه پایتهختی خو، ئەوی کهنیسهکا مهزن لویرئ زی ئافاکر، و قه شه و زهلامین ئایینی بین مهسیحیان لویرئ کومکرن. کاترینا ژنهکا زیرهک و توندکار بوو د ئاینئ خو دا، دهمی وی کورهک بووی نافئ وی کر (مهقصود)، و ل وی ئومیدئ بوو کو رۆژهکی ئەف کوره بیته شاهئ ئیرانی، ئەو رۆژین ئیکشه مبی دچوو کهنیسی و کچا خو مارتا زی دگهل خو دبر دا ل سهر دینئ باب و باپیرین دایکا خو پهروهده بییت.

مارتا - دایکا ئیسماعیل - هیشتا زارۆک بوو کو عوسمانیین سوننی دهولهتا باپیرئ وی (ترابزون) داگیرکرین و مالباتا دایکا وی بنهبر کرین. پاشی ههر سی براین وی خهلیل، یهعقوب و مهقصود سیداره داین و ژنافیرین. پاشی سولتان یهعقوبی زهلامئ وی شیخ حهیدەر سهرزیکر و ب فهتوایا مهلایین سونییان سهری وی ئافیتن بهر سهیان. و ئەو دگهل کورئ وی هافیتن باژیرئ شیراز، پاشی کورئ وی یی مهزن سهردهستی لهشکهری روستهم بهگ بایندهری هاته کوشتن، و ئەو ب ههردوو کورین خوفه دهردهری لاهیجان بوون. و یا سروشتی بوو کو ئەف سهربورا تهحل کارتیکرنا خو ل سهر فی ژنی هه بییت. و گیانی تولقه کرن و نه فیانی بهرامبهر وان هه موو کهسان ئەوین ئەفه ب سهری وی ئیناین - و ههمی سوننی بوون - ل دهف وی خورت بکهتن.

ههردوو دهولهتین عوسمانی و ئیران دوژمنین سهرههقیین بنه‌مالا وئ بوون، و ههمی قزلباشین ته‌تاری - کو موریدن میړی وئ بوون - هه‌فال و هوگرین دلسوزین مالا وئ د هاتنه هژمارتن. نه‌وئ ب فی گیانی ئیسماعیل په‌روه‌ده دکر.

حهفت فه‌رمانده و سهرکردین قزلباشان، ئیسماعیلی حهفت سالی، برن مالا (کارکیا میرزا عه‌لی)، کارکیا ژ به‌رمایین حاکمین زه‌یدیین ته‌به‌رستانن بوو و بنه‌مالا وان ههر ژ که‌فن دا خودان ده‌سته‌لاتین لاهیجانن بوون. کارکیای ئیسماعیل ل مالا خو خودانکر چونکه نه‌قیی شیخ صفی الدین و شیخ زاهد گه‌یلانی بوو، و سهربازین روسته‌م باینده‌ر لدویف د گه‌ریان، و دناقه‌ه‌را وی و روسته‌می دا نه‌خوشی هه‌بوو. زی‌ده‌باری فی نه‌و شیعی بوو و قزلباشان خو و ئیسماعیل وه‌ک شیعی ددانه نیاسین ههرچه‌ند دناقه‌ه‌را مه‌ذه‌ه‌بی وان دا زور جیاوازی هه‌بوو. به‌لی ژ به‌ر (ته‌قییه) یا دژوار نه‌وا خه‌لیفین شیخ حه‌یده‌ری بکاردئینا، یا ب زه‌حه‌مت بوو ژ بلی وان بخو که‌سه‌ک دی ل سهر راستیا هزروربیرین وان هه‌لبییت^(۱).

ههر ژ بچوو‌کاتی، موریدین ئیسماعیلی ناسنافی "شاه" دانه پال شیخی خو، و شاه د فه‌ره‌نگا صوفیان واته‌یا شیخی طه‌ریقه‌تی دده‌ت. و پشتی شیخ بدرالدینی ناسنافی شاه یان سولتان ددانانه سهر شیخین خو، چ تیگه‌ه‌ین سیاسی ل پشت فان ناسنافان نه‌بوو، پاشی وان ناسنافی شاه دانانه سهر پیرین ری‌بازا خو، چ د ساخ بن یان زی مری. بو نمونه ده‌می شیخ (نعمت الله ماهانی) ژیر کارتیکرنا زانایه‌کی قزلباشی، ده‌ستی خو ژ ئیرانی بوون و سوننی بوونی شووشتی، و بوویه شیعه‌کی لوبنانی، ناسنافی شاه ل نافی وی زی‌ده‌کرن و بوو "شاه نعمت الله وه‌لی". نه‌وان بو ئیمامی رضا - ئیمامی هه‌شتی یی شیعیان - ناسنافی "شاهی غه‌ریبان" دانا و ئیمامی عه‌لی بوو "شاهی ویلایه‌ت".

نه‌و حه‌فت که‌سه نه‌وین ئیسماعیل به‌ره‌ف لاهیجان برین نه‌فین ل خواری بوون:

- ۱- حسین بگ له‌له شاملو (بابی روحی و ماموستایی تایبه‌تی شاه ئیسماعیل).
- ۲- خادم بگ (خه‌لیفی شیخ جونه‌ید و شیخ حه‌یده‌ر).

---

(۱) حسن روملو، احسن التواریخ، تحقیق: عبد الحسین نوایی، ج ۲، ص ۸۶.

۳- قهره پیری قاجار (قهرماندی موحاهدین قزلباش).

۴- روسته بگ قهرمانلو.

۵- بایرام بگ قهرمانلو.

۶- ئهبدال عهلی بگ دده (ماموستای تابهتی شیخ حهیدر).

۷- ئهلیاس بگ ایغوت اوغلی^(۱).

ئهف کسه ههمی ژ ئهنازول هاتبوون و نه خهلکی ئیرانی بوون و نه شارهزای توره و رهوشتی ئیرانیان بوون^(۲). یا وان ژ ئیرانی دزانی ئهوه کو (وهلاتهکی دهولهمنده و دفت ریکهک بو تالانکرنا وی پهیدا بییت)(!!).

کارکیا پشکهک ژ قهسرا خو بو فان کهسان فالاکر، و ئه و دگهل ئیسماعیلی ل ویژی ئاکنجی بوون. بهی پهبهندیین وان دگهل خهلیفین وان ل ئهنازول بهردهوام بوون، و پروپاکنده بو شاه ئیسماعیل دکرن، و هه ل وی دهمی پلانا وهرگرنا دهستهلاتی و تۆلفه کرنی ژ دوژمنین خو ددانان. ئهوان ژ لایئ سیاسی و عهقاندی فه شاه ئیسماعیل وهک سهرکردی سهرهلدانا خو ل پاشه پۆژی پهروهده دکرن، و بو فیکرنا وی ب خواندن و نقیسنی مهلایهک ب نافی (مهلا شهمس) بو وی دهستنیشان کرن، ئیسکه ندهر بگ دهربارهی زارۆکیا شاه ئیسماعیل ل لاهیجان هوسا دنقیسیت: "ل وی سهردهمی تهمنی وی یی پیروز ژ ههفت سالان دهرباس نه دیوو، بهی د فیروون و زیرهکیی دا نایهتهک و د عهقل و گهوههرا زانستی دا نیشانهک بوو، د بنه مایین توره و نهریتان دا جیهانداری و دینداری ژ ئه نیا وی یا هه مایونی دیار و بهی بوو. هوگرین جهنابی پایه بلند (مه بهست ژئ شیخ حهیده ره) کو ئه و کولیلکا نووگه هشتیا میرگا خیلافهتی ب عهقیدا زهلال و پاک پهروهده دکرن، ب ئیلهما غهیبی ب په سنا بلندا شاهاتیی نافدار کرن، ول سهر کیمییا تهمنی وی، ب عهقیدا راست و ئیرادا کامل، ئه و ب (مورشیدی کامل) و (پادشاه) بناف کرن"^(۳).

ئیسماعیل د جیهانا زارۆکیا خودا "شاهی ویلایهتا" دی قزلباشین ته تار بوو، خهلیفین وی خودایهک ژ وی چیکربوو و ئه و وهکی بوت و سه نه مان دپه رستن.

(۱) خواندمیر، تاریخ شاه اسماعیل...، ل ۸۸.

(۲) منشی، تاریخ عالم آرای عباسی ل ۲۷ "ولایتی، تاریخ روابط، ل ۲۴.

(۳) تاریخ عالم آرای عباسی، ص ۲۵.

و یا راست ئیسماعیلی جهی بوتین هوزین فان ته تارین بیابانی گرتبوو، و ب هه موو واتایا خو ببوو "خودا"، ئەو قزلباشین ژ ئەنازولی سەرا وی ددان، خو بو کیم دکرن و سوچده بو وی دبرن و داخوازا بهرەکهتی ژ وی دکرن. ئیسماعیلی بچووک ژی دەمی ئەف کاره ددیتن باوهر دکر کو ئەو زاتەکی موقه دەس و خودایی و بلندتر ژ مروفانه. ئەوی ل ژیر کارتیکرنا گوتنن دایکا خو و شیرەتین خەلیفین ته تارای باوهر کربوو کو باب و باپیرین وی کهسانین پیروز بوون کو بدهستی دوژمنین سوننی یین بی دین و ئیمان هاتینه کوشتن. چیرۆکا ئازار و ستهما فه رمانه وایین سوننی دگه مالباتا وی کرین پۆژانه - ب زیدەکرن فه - بو دهاتبوو فه گیران، و نها ل لاهیجان خەلیفه یان بهحسی مهزلومیا ئیمامین شیعه و چیرۆکا (که ربه لا) و زورداریا سوننیان بو دکر. ئەوانا ئەف چیرۆکه دگه ل چیرۆکا باب و باپیرین وی بهراوهرده دکرن داکو زنجیرهک ژ رویدانین میژوویی د سهری فی زارۆکی دا بنهجه بکهن، ئەو ژی ئەوه کو سوننی دوژمنین مروفین باشین وهک ئیمامی عهلی و حسین و شیخ جونهید و شیخ حهیده ری نه، و سوننی د سهری وی دا ببوون مروفین هوف و درنده کو کارهکی ژ بلی ویرانکرن و کوشتنی نزانن، و دقیت بینه ژنافرن. ئەو وینهیی شاه ئیسماعیلی زارۆک ژ سوننیان وهرگرتبوو وینهیی دهه بهیهکی بوو کو ب چ رهنگان وهکی مروفان نینه. و ئەگه ر مروف ژی بیت دناف هنافین خودا درنده و دهه به یه. ههتا وی هزر دکر کو سوننیان کوری و په نجه هه نه(!!!).

گوهلێبوونا فان چیرۆک و سهرهاتیان ئیسماعیل کربوو مروفهکی مهذهه ب په رسته و رووقاییم و دوژمنی ژیان، دەمی ل مالا کارکیای نه دفیا چ تشتهکی زیندی ببینیت، ههروهکو میژوونفیسین د په سنا فیانا وی بو کوشتنی دبیزن کو ل مالا کارکیای "هه موو ده مان ئیسماعیل تیر و کفان بدهست بوو و مریشک و قاز و وهرده کین که هی نیچیر دکرن"^(۱)، ئەوی هه ر ژ زارۆکیی هه ز ژ کوشتن و خوینریژیی دکر، و قزلباشان ئەف هه زه ل دهف وی په روه رده دکر و نه فیانا وی بو سوننیان پۆژ بو پۆژی وهرار دکر. هه ر گا فا قزلباشه کی سهره دانا وی کربا دا گریت و خو قوربانی ئیسماعیلی کهت و نفرین و له عه نه تان ل سوننیان کهت ئەوین باب و باپیرین وی کوشتین و دوعا دکر کو خودایی مه زن تولا خوینا وان فه کهت.

(۱) پارسادوست، ص ۲۴۷. به نقل از جواهر الاخبار بوداق قزوینی.

ل فی دهمی شاه نئسماعیل دفی سهروبهری دا پهروورده دبوو، نهندامین بنه‌مالا بایندهری مژوولی شهرین خو بین نافخویی بوون و ولات بهرف روخان و ژنافچونی دبرن. نه‌حمه‌د بهگ بایندهر کو د شهرئ کورسیکئ دا شکه‌ستبوو و بهرف عوسمانیان ره‌فی بوو، ل سالا ۱۴۹۷ ب هه‌ماهه‌نگی دگهل لایه‌نگرین خو ل ئیرانی و هیزهک ژ ئاق قوینولو بهرف نازهربیجانئ بریکه‌فت، و ل وی جه‌نگی ئه‌وا ل هافینا هه‌مان سال ل کنارئ رووبارئ ئاراس دنافبه‌را وی و روسته‌م بهگ دا روویدای، هندهک ژ سه‌رکردین له‌شکه‌رئ روسته‌می گه‌هشته‌ن ریژین نه‌حمه‌د بهگ، د نه‌نجام دا روسته‌م شکه‌ست و ده‌ستگیر بوو و هاته‌ کوشتن^(۱). پاشی ته‌بریز که‌فته د ده‌ستئ نه‌حمه‌دی دا و بو شاهئ ئیرانی. (ئیبه سولتان) ئیک ژ سه‌رکردین سوپایی روسته‌م بهگ بوو کو گه‌هشتبوو نه‌حمه‌د بهگ، و دهمی نه‌حمه‌د بهگی سوز و په‌یمانین خو بجه نه‌ئینان ئیبه سولتان نه‌رازیبوو و دگهل زه‌لامین خو چوو هه‌ریم‌ا فارس و گه‌هشته (قاسم بهگ پورناک)ی، و پشکداری د شوره‌شا وی کر. و ل نه‌سفه‌هان شه‌ره‌ک دنافبه‌را وان و نه‌حمه‌دبه‌گ دا روویدا و نه‌حمه‌د شکه‌ست و هاته‌ کوشتن. پاشی وان داخواز ژ موراد بهگ - کو ل شیروان بوو - کرن کو بهرف ته‌بریز بچیت و ده‌سته‌لاتئ و ده‌رگریت، به‌لئ دهمی موراد بهگ گه‌هشتیه ته‌بریز ب پلانه‌کا ئیبه سولتانی هاته‌ ده‌سته‌سه‌رکرن و بهرف زیندانی چو. ل فی دهمی محمه‌د بهگ ده‌ست ب سه‌رهلدانی کر و پشتی نه‌سفه‌هان و فارس و ره‌ی و نازهربیجان ستاندین خو کره شاهئ ئیرانی. نه‌لوه‌ند بهگ ژلایئ خوفه دیاربه‌کر داگیرکر و خو وه‌ک شاه خواند. پاشی له‌شکه‌ر کیشا نازهربیجان و محمه‌د بهگ شکاند و پاشقه بر و لجه‌ئ وی روونشت. محمه‌د بهگ پشتی فی شکه‌ستنی بو نه‌سفه‌هان چو، به‌لئ ئیبه سولتانی نه‌سفه‌هان بو خو دفیا، له‌ورا به‌ره‌فانی ژ باژیری کر و شهرئ دنافبه‌را واندا ب شکه‌ستن و کوشتنا ئیبه سولتانی ب دویماهی هات.

و دهمی ئیبه سولتان هاتیه کوشتن، موراد بهگ نه‌وی حه‌تا وی دهمی ل زیندانی دا نازاد بوو، و هاریکاریا لایه‌نگرین خو شیراز داگیرکر و خو کر شاه (زفستانا ۱۴۹۹).

(۱) حجازی فر، شاه اسماعیل، ل ۳۹.

پاشی قاسم بگ پورناک کر والی شیراز و بهرہف ئہ سفہان چو و محہمد بہگ
شکاند و کوشت. و بہرہف تہبریز چوو.

و ل ہہیقین دستپیکا سالا ۱۵۰۰ ئہلوند بہگ و موراد بہگ ل جہہک دناقہرا
سولتانہ و ئہبہر رووبروی ہہف بوون، بہل شہرین نافخوی زوربہیا سہرین
بایندہریان دروی بوون، و ئہگہرا ہندی ہہبوو کو ئہف شہرہ وان بنہپر بکہت، لہورا
بہری شہر دستپیکہت ہندہک کہسان نافیزفانی کر، و پہیمانہک ہاتہ بہستن
و ل دویف بہندی وئ موغان و ناران و نازہربيجان و دیاربہکر بو ئہلوند بہگی بن
کو پایتہختی وی شاری تہبریز بیت، و پشکا دی ژ دہولہتا بایندہری و ہک عراق - کو
ہینگ د گوتنی بہغداد - بہرا موراد بہگی بیت و شیراز ببیت پایتہختی وی.
ہردووان ناسنافی شاہ ہہبوو و بریار ہاتہ دان کو رووباری قزل ئوزون ببیتہ
سنور دناقہرا ہردوو دہولہتان دا^(۱).

---

(۱) حبیب السیر، ۴۴۶.

تۆلّفه كرن ژ شىروانشاه

دهمى دهلته بايندهرى دناف ئاگرى شهربى نافخوبى دا دكهلى، سهروكپن قزلباشان ل لاهيجان پلانا سهرهلدانا خو دارشتن، ئىبراهيم - برايبى مهزنترى ئىسماعيل - ل فى دهمى ب شيوهيهكى سهر بى سهر و شووين بوو، و كهس نزانيت چ بسهرى وى هات. و ب بهانا سهردانا مهزاري شىخ صفى الدين، قزلباشان ئىسماعيل و داىكا وى مارتا، ژ دهف كاركيا بو ئهردهبيل برن (تهباخا- ئيلونا ۱۴۹۹)، ئىسماعيل فيگافى ببوو ۱۲ سال، و پينج سال ژ هاتنا وى بو لاهيجان بورى بوون^(۱). ئەوان مارتا هنارتن تهكيا ئهردهبيل دا ل وپرى مژوولى ئىعتيكافى بيت، و ئەو بخو دگهل ئىسماعيل شاهى چون (خهلخال) و نيزيكى ۳ ههيقان ل گوندين نيزيكى خهلخال مان، و ژ وپرى هندك خهليفه هنارتن ئەنازول دا قزلباشان كوم بكهن، و قزلباش بكوم ژ ئەنازول دهاتن نازهربيجان دا بگهن نوردويا ئىسماعيل شاهى. و پشتى ۳ ههيقان دووهزار قزلباش لدور ئىسماعيلى خرفههاتن. پاشى ئىسماعيل دگهل چهندهك ژ موريدپن خو ب بهانا سهردانا گورى شىخ صفى الدين، قهستا ئهردهبيل كر، و چهند رۇژهكان مانه ل وپرى، بهلى حاكىمى باژيرى فهركان دا كو ژ ئهردهبيل نهمين، نهچار بوون بچن دهفيرا (تاليش) و چهند مهههكان ب بهانا نيچيرا ماسيان ل گوندهكى بنافى (ئهرجهوان) مژوولى ماسيگيرى بوون. و دهنكوباس گههشته تهتارين ئەنازولى كو "شىخ ئوغلى شاه ئىسماعيل ل بهره دهركهفيت و جيهانى فهگريت، فيجا چوار هزار ژ موريدپن بنه مالا سهفهوييه ژ تخوويبى شام و دياربهكر و سيواس گههشتن ريزين لهشكهرى وى"^(۲).

ل بههارة ۱۵۰۰ ب ريكا موغان بهرهف قهرهباغ چون و ل كنارى دهريا (گوگچه) ل باكورى نهخجهوان راوهستيان، ژمارا قزلباشان ل فيرى ب هزاران بوو،

(۱) شاه ئىسماعيل ل تيرمهها ۱۴۸۷ ژدايك بوو. و ل وى دهمى تهمدى وى ۱۲ سال و هديفهك بوون.

(۲) روضة الصفا، ص ۱۰.

و هزرهكا مهزن بو دهاته كرن، ئەفان بو بدهست ئیخستنا ژيانا خو هیرش برن ل سەر گوندین دهقەرین ئیریقان و نهخجهوان و هزار چهشمه و دست ب تالان و شهلاندنی كرن.

ئوردویا قزلباشان ل هافینا ۱۵۰۰ گههشتن ئهزرنجان كو نیزیكترین باژیری ئەنازولئ یه بو ئیرانی، و لویری ژى ژمارهك مهزن ژ تهتاران گههشتنه وی ئوردیی، و ژمارا وان گههشته ۷۰۰۰ شهركهران. و ههر ژ رۆژا دمرکهفتنا وان ژ لاهیجان حهتا گههشتنا وان بو ئەزرنجان خهلیفین قزلباش ب چالاكانه مژوولی پروپاگهندی بوون، و تهتاری ب ئومیدا هندی كو بزووترین دهم بزافا "جیهادا تالانکرنا مهزن" دهستیپکهت، د گههشتنه ئوردویا ئیسماعیل شاهی.

ئوردویا ئیسماعیل شاهی ب شیوهیهکی گشتی ژ ۹ هوزین تهتاران پیک دهات، كو نه ژ دانستین ئیرانی بوون و ژ زمان و كهلهپور و مهذهبهی ئیرانیان بی ناگهه و كوویفی بوون. و ئەف هوزه ئەفین ل خواری بوون:

۱- شاملو، تهتارین دهقهرهکی ل باکورئ رۆژههلاتا دهريا نافهراست و باکورئ رۆژئافا شامی.

۲- تهكهلو، ژ هوزین تهتارین (تهكه) ل دهقهرهكا باشورئ ئەنازول.

۳- قاجار، ژ تهتارین باکور و رۆژههلاتا ئەنازول.

۴- روملو، ئەو تهتارین تهیمووری ب دیاری دابوون خواجه علی.

۵- قهرمان، ژ تهتارین دهقهره کلیکیا ل ژیریا ئەنازول و دهردورین قونیه.

۶- وهرساق، ژ تهتارین ژیریا کلیکیا ل باکورئ دهريا نافهراست.

۷- زولقهدهر، تهتارین رۆژئافا فوراتا بالا دنافههرا سوریا و تورکیا نوکه.

۸- ئیستاجلو، ژ تهتارین رۆژئافا ئەنازول.

۹- بهیات، ژ رۆژئافا ئەنازول.

ژبلی فان هندهك دهستهکین بهرمایین مهغولان ل دهقهرین (تالش) و (سوادکو)ه ژى گههشتنه ئوردویا قزلباشان^(۱) كو ژمارا وان کیم بوو و چ نافین هوزان ل سەر نهبوون وههر زوو ب نافئ "صوفیین تالشی" هاتنه نیاسین دا ژ قزلباشان جودا بن. ههفت سهرکردین قزلباشان كو ژ خهلیفین پله ئیکین شاه ئیسماعیلی بوون و بنافئ

(۱) حجازی فر، شاه اسماعیل، ل ۵۰-۵۱.

(اهل الاختصاص) دهاتنه نیاسین، ل پاییزا سالا ۱۵۰۰ ل نهرزنجان کومبوونهك دگهل شاه ئیسماعیل گریدا، دا پلاننهکی بو بزافا خو بدانن، هندهکان پیشنیار کر کو ل دهستیپکی بچن بو "جیهادی" دژی گۆرجستان و ئیریغانی (کو مهسیحی بوون)، و هندهکا پیشنیار کر کو "جیهادی" دژی خه لکی نازهربیجانئ بکهن (کو سوننی بوون) و ژفی دیار دبیت کو سهرانیین قزلباشان ههتا وی دهمی هزر د ئه نجاندا نا شوردهشکا سیاسی دا نه کربوون. و دهمی ئهف لایه نه نه گه هشتین چ ئه نجامان، بریاران هاته دان کو ل وی شهفی ههر چ ئیلهام و وحیهك بو شاه ئیسماعیل (ولی الله الاعظم) بهییت خوار، سوبه هی هه می پیگیری پیبکهن.

شاه ئیسماعیل نهوی بهری چه نندین سالان دفیا تولا باب و باپیرین خو فهکتهت و هسا چه زکر کو د خهوی دا ببینیت کو هیرشئ دبهته سهر شیروان و شیروانشاهی د کوژیت. و ئهفه نهو وحیه بوو نهوا قزلباش ل هیقیی بوون، بی گروبوون قزلباشان ب ریکا گۆرجستان و ئاران قهستا شیروان کرن. ههر گوند و ئافادانیهك كهفتبا د ریكا واندا تالان دكرن. پاشی بهرهف گوندئ (شورهگل) بریکهفتن و کهلهها وی داگیرکن، پاشی دانهرئ ههتا گه هشتینه نهو جهئ ههر دوو رووبارین ئاراس و کوپ ب ئیک دگههن، و ژ رووباری دهرباس بوون و هیرش برن ل سهر (شهماخی)، و خه لکی وی ژ ترسا قزلباشان باژیری خو بهردابوون و بهرهف چیاپان رهقیبوون، قزلباشان باژیر ویران کر.

شیروانشاهی ل نیژیکی گولستان بهرسنگئ قزلباشان گرت، و دفی شهری دا قزلباشان میرخاسیهکا مهزن نیشاندا، و شیروانشاه هاته کوشتن. پاشی کهلهخی وی سوتن و خولیا وی ئیخستن بن پییت دهوارین خو^(۱).

ب مرنا شیروانشاهی دهرگههی نازهربیجانئ ل بهر سنگئ قزلباشان ما فهکری، نهوان وهك تولفهکرن بو خوینا چهیدهر و جونهیدی باژیرین شیروان سوتن، پاشی کهلا باکو ستانندن و دهستی خو دانانه ل سهر گهنجینا شیروانشاهی و لنافبهرا خودا پارفهکرن. پاشی باکو کافل کرن و ههر کهسهك ژ بنه مالا شیروانشاهی ب دهست وان کهفتبا ب ساخی دسوتن. نهوان ههتا گۆرین مریین شیروانشاهی فهکولان و ههستیین وان سوتن (پاییزا ۱۵۰۰).^(۲)

(۱) روملو، احسن التاریخ، ص ۶۳.

(۲) ههمان ژندهر، ل ۶۵ "ولایتی، تاریخ روابط...، ص ۲۵.

دامه‌زاندنا دهوله‌تی ل ته‌بریز و داگیرکنا نازه‌ریجان

ل وی دهمی قزلباشان هزارا داگیرکنا نازه‌ریجان نه‌دکر، و دفا لناف میرگه‌ها شیروان و ههریما ناران مژوولی تالانکرن و شه‌لاندنی بین. چونکه ل ناران و شیروان و نهرمه‌نستان و گورجستان دشیان زور تالانی ب دهست خو بیخن، و حه‌تا نه‌گه‌ر فیابان دهوله‌ته‌کی دورست بکه‌ن دا ل ههمان شیروانی دا دامه‌زرینن نه‌وا داگیرکین، به‌لی تشتین نوی رویدان.

ئه‌لوه‌ند به‌گ ل ده‌ستپیکا سالا ۱۵۰۰ په‌یمانک دگهل مورد به‌گی مورکربوو و ببوو فه‌رمانره‌وایی نازه‌ریجان و دیاربه‌کر، و دهمی دهنگوباسین کریارین قزلباشان ل ناران و وان بهیستی به‌ره‌ف فی ده‌فه‌ری چوو، و قزلباشان کو لبه‌ربوو هی‌رش ل سهر گولستان بکه‌ن، دگهل بهیستنا فی دهنگ و بایسی به‌ره‌ف ده‌فه‌را "شور" چوون و لویری شه‌ره‌کی گران دنافه‌را ههردوو لایان دا روویدا و نه‌لوه‌ند به‌گ شکه‌ست و به‌ره‌ف نهرزجان ره‌فی، هی‌زین قزلباشان به‌ره‌ف ته‌بریز چوون، و بهاریکاریا که‌سه‌کی ب نافی زه‌که‌ریا که‌جه‌جی، کو دشه‌ری شیروانشاهی دگهل قزلباشان گه‌هشتیوو ری‌زین قزلباشان، با‌زیری ته‌بریز ته‌سلیم بوو^(۱). زه‌که‌ریا دگهل مه‌زن و ریه‌ سپی و مه‌لایین ته‌بریز کومبوو، و گوت کو شاه‌ نیسماعیل صوفیه‌کی خیرخوازه و چ مه‌ره‌مین نه‌باش نین و بو خودی کاردکه‌ت. و نارمانجا وی رزگارکنا نازه‌ریجانی یه ژ ده‌ستی بایه‌نده‌رییان، و دقیت کو نارامی و ناسایش ل ته‌بریز به‌ره‌ه‌رار بیت، و ته‌بریزی کو ژ شه‌رین نافخویین باینده‌ریان بیچاره‌ ببوون، و چ ژ قزلباشان نه‌دزانی زبلی کو سهرکردی وان نه‌قی شیخ صفی‌الدینی یه، له‌ورا شار ته‌سلیمی شاه‌ نیسماعیلی کرن (نادار- نیسان ۱۵۰۱).

(۱) منشی، تاریخ عالم‌آرای...، ص ۲۷-۲۸، سیوری، ایران عصر صفوی، ص ۲۳.

ل فی دهمی د نافبهرا ۸۰۰۰ لهشکهرین ئیسماعیلی تهنها سی کهس ئیرانی بوون نهو
ژی زهکهریا کهجهکی و مهلا شه‌مسی لاهیجی - ماموستای شاه ئیسماعیل - و (نه‌جم)
زیرینگری رهستی، - کو دیاره بو کرینا کهلوپهلین پربه‌هایین تالانگری هاتبوو - و دناف
فان ۸۰۰۰ کهسان دا تهنها فان سی کهسان فارسی دزانی. یین دی تورک بوون
و ب زرافین جوراوجورین تورکی د پهیشتین، و شاه ئیسماعیل زی دناف خه‌لیفین تورک
دا مهزن ببوو و ب تورکی د ناخفت.

پشتی باژیر داگیرکرین، قزلباشان شاه ئیسماعیل به‌ره‌ف قه‌سرا (ههشت به‌هشت)
بر، کو ژ به‌رمایین جیهانشاه و ئوزون حه‌سه‌ن و سولتان یه‌عقوبی بوو. نوکه ته‌مه‌نی
شاه ئیسماعیلی ۱۳ سال و ۸ مانگ بوون و ب داگیرکرنا ته‌بریزی ببوو شاهی ئیرانی.
ژ عورفین وی سهرده‌می بوو دهمی خه‌لکی باژیره‌کی بی شهر ته‌سلیمی
سهرکرده‌یه‌کی ببا، دفتیت یا پاراستی بیت ژ ههر دستریژی و زیده‌گافیه‌کی، و خه‌لکی
وی ب نازادی مژوولی ژيانا خو ببن، وئه‌فه ریوره‌سمه‌ک بوو کو حه‌تا مروفین وه‌ک
ئیسکه‌نده‌ری مه‌قدونی و چه‌نگیزخان و هولاکوی پیگیری پی‌دکر.

وه‌که ژ په‌رتوکین وی سهرده‌می ده‌یت زانین، ژمارا خه‌لکی ته‌بریز زیده‌تر
ژ ۲۰۰۰۰۰ کهسان بوو^(۱)، خه‌لکی ته‌بریز و شارین دی یین نازهریبیجانی وه‌ک ئه‌رده‌بیل،
خوی، مه‌رند، باکو...هتد، سوننیین شافعی بوون، و ب زمانی نازهری دپه‌یشتین کو
زارافه‌کی که‌فنی ئیرانیه. حه‌تا تورکین کوچهر زی نه‌وین ل فی شاری ئاکنجی بووین
ب فی زمانی د ناخفتن. ل وی دهمی تورک ب زمانی خو نه دناخفتن و ههر هوزه‌کا
تورک ل ده‌فه‌ره‌کا ئیرانی نیسته‌جی ببا ههر زووی خو فی‌ری زمانی فارسی دکر، و ئه‌ف
چه‌نده ههر ژ چاخئ سه‌لجوقی و مه‌غولی و ئیلخانی هاتبوو په‌یره‌و کرن، و ههر
چه‌نده کو ژماره‌کا مه‌زن ژ تورکان ل نازهریبیجان ئاکنجی ببوون به‌لی زمانی
دانوستاندی زمانی نازهری بوو نه زمانی تورکی.

شاه ئیسماعیل ژبه‌ر په‌روه‌رده‌کرنا وی ژلای دایکا وی و خه‌لیفین قزلباش،
ب توندی دوژمنین سوننیان بوو، پشتی داگیرکرنا ته‌بریز بریاردا خه‌لکی وی ب زوری
بکه‌ت شیعه، و ئیک ژ شیره‌تکارین وی - کو چیدبیت زه‌کهریا که‌جه‌جی بیت - ئه‌ف

(۱) نصرالله فلسفی، زندگانی شاه عباس اول، (تهران: ۱۳۷۴)، ج ۱، ص ۱۷۱.

پېشنیاره بو کر، نهوی گوته شاه ئیسماعیلی کو: خه لکی ته بریزی سوننی نه، و نه گهر هوسا بیت دی خه لک بیژن مه شاه شیعی نه قیّت^(۱). بهی شاه ئیسماعیلی بریارا خو دابوو.

وی دفیا خه لکی ژ دینی گومراهی - وهک وی هزر دکر - قورتال کهت و بهری وان بدهت دینی "دورست" نانکو دینی قزلباشان. نهوی ژ بهر پهروه رده کرنا خو ههست ب خودایینی دکر و هزر دکر کو پیغه مبهره و ههر بریاره کا بدهت دقیت بهیته په سهندکرن. خووینا نه فیانا سوننیان دناف دهمارین وی دا دگه ریا، و نه فقه چهن دین سال بوو نه و ل دهلیفه کی دگه ریا داکو تولا خو ژ سوننیان فه کهت، نهوی هزر دکر کو بکوژین ئیمامی عه ل و حسین سوننن ته بریزی نه، وی دفیا کو خه لکی باژیری "توبه" بکه ن یا دی ئینه کوشتن. نهوی سوننی - ل ههر جهه کی بن ول ههر میلله ته کی بن - "خوارج" و بی دین و سهر داجووی و خووینریژ حسیب دکرن و بهرنامی وی ژنافرنا وان بوو، نهوی هزر دکر کو نه و ژلای خدی فه یی هاتیه راسپاردن بو نه جامدانا فی کریاری، نهوی ههر ژ رۆژا هاتیه دونیایی شیعی قزلباش لدورین خو دیتبوون، له ورا هزر دکر کو خه لکی جیهانی هه موو موسلمان و شیعه نه و دناف واندا هنده ک بی دین هه نه کو نافی وان "سوننه" یه و دقیت بیته کوشتن. نهوی ژ خه لیفین خو بهیستبوو کو دهمی "امام غائب" (مه هدی)، دهیت دی هند خووینا سوننیان ریژیت کو وهکی لافاوان ل نه ردی بچیت و حه تا چوکین هه سیی وی بلند بییت، نهوی ژ خه لیفین خو بهیستبوو کو دهمی مه هدی دهیت دی خه لیفین زوردارین عه ره بان ژ گوړی راکهت و ل مهیدانا باژیری کوفه دادگه ه کهت پاشی وان جه لده دت و ب فه ناریفه کهت و سیداره دت و سوژیت. نهوی نه ف چهنده باوهر دکر و بریاردا بوو کو بارئ ئیمامی مه هدی سفک بکهت و نه ردی ژ سوننیان پاک بکهت. و دهمی زه لامه کی داخواز ژئ کری کو مایتیکرنی د نایینی خه لکی دا نه کهت بهر سف دا و گوت:

"نه ز بی کاری یی هاتیمه راسپاردن، خودایی جیهانی و هه موو ئیمامین (مه عصوم) پشته فانی منن، نه ز که سه کی ناترسم، ب هاریکاری خودی هه رکه سی باخقیّت دی ب شوویری بهر سفا وی دم و که سی ب ساخی ناهیلیم"^(۲).

(۱) عالم آرای صفوی، ص ۶۴.

(۲) عالم آرای صفوی، ص ۲۴. هه روسا بنیره: فلسفی، زندگانی شاه عباس، ج ۱، ص ۱۷۱.

ئەوى ب دروستى ھزر دكر كو (وہلى) يى خوديہ و يى ھاتيه ھنارتن دا خەلكى ژ دەستى سوننيان رزگار بکەت، لەورا دگوت "ئەز ب فى كارى يى ھاتيمە راسپاردن"، ئەو ھەسا دناڤ ڤان ھزران دا نقوم ببوو گو خو بەرزە کربوو، جيهان د ھزرا ويدا مەيدانا ھەرى بوو دناڤبەرا (خیر) و (شەر)دا، يا ئيکى شيعە و پەيرەويىن ريکا خودى و ئيمامين اهل البيت، و يين دى سوننى و دويڤ چوويين شەپتان و ئەبوبەکر و عمر و عوسمان و يەزید. ژبلى فى ھەموويى تەمەنى وى ۱۳ سال بوون، ئانکو سنيلەيەكى عاقل بچووک بوو. رۆژا پىشتى داگيرکنا تەبريز رۆژا ئەينى بوو^(*)، شاھ ئيسماعيل و زيردەفانين خو ژ قزلباشان ب شوويرين روويسکرى ڤە، ھاتن مزگەڤتا مەزن ل تەبريز، و ئيکسەر قەستا مينبەرا مزگەڤتى کر و بيى پيشگوتن گازی نفيژکەران کر: بەراوھتا خو ژ سوننيان بکەن و لەعنەتا بدن سەر گيانى ئەبوبەکر و عومەر و عوسمانى، قزلباش ئەوين دناڤ مزگەڤتى دا ب دەنگى بلند لەعنەت کرن^(۱)، بەلى خەلك حيبەتى بوون، چەوا چيدبیت مروڤهكى موسلمان و ژ بنەمالا شىخ صفى الدين ئاخفتنين کريت دەربارەى ھەڤال و ھوگرين پيغەمبەرى خودى و ھەڤزينا وى (دايکا موسلمانان) بدروست بزانيت؟ بەلى شاھ ئيسمايلى نە تشتەک ژ ميژوويا ئيسلامى دزانى و نە ھەڤال و سەحابيين پيغەمبەرى دناسين، تەنھا تشتى وى دزانى ئەو بوو يا خەليفين پەکتاشى بو گوتى ئەوژى ئەبوبەکر و عومەر و عوسمان و عائشە بى دینن و دوژمنين ئيسلامى ئەو دژيانا خودا پيغەمبەر نازار و ئيشکەنجە داينە، و ل دويماهيى عەلى ژ کورسيا (ولاية العهد) لاداینە و بووينە شاھين جيهانى. ئەوى بەيستبوو گو ئەبوبەکر و يين دى ب زوردارى ل جەھى پيغەمبەرى روونشتينە و خەلك ژ دینى دەرختينە و دینى (سوننى) يى بى بنیاد ل جيهانى بەلافکرینە. و يەزید - گو ژ وان بوو - ئيمام حسين گوشت، ئەوى ژ خەليفەيان گوھليببوو گو عومەرى ھيرش کرە مالا

(*) خودانى پەرتوکا عالم آراى شاھ اسماعيل ديپژيت: شاھ ئيسمايلى ب شەڤ ئيمامى عەلى دخەودا دیت و ئيمامى گوتى: " ئەى کورى من، خو دوو دل نەکە، ل رۆژا ئەينى ڤەرمانى بەدە گو ھەموو قزلباش خو چە کدار بکەن، و دناڤبەرا ھەردوو کەسان ژ خەلكى تەبريز قزلباشەكى دانه، پاشى خوتى بخوينە، و ھەرکەسى ژ جەھى خو لڤى قزلباش وى بکوژن. بئيرە: راجر سيورى، ايران عصر صفوى، ترجمه: کامبیز عزيزى، نشر مرکز، (تهران: ۱۳۷۴ھ ش)، ص ۲۷.

(۱) عالم آراى صفوى، ص ۶۴.

عهلی و فاتیما بریندار کر و بوو نه‌گهر کو بچووکي وئ - بنافی موحسن - ژبه‌ر بچیت و بمریت، و پستی چهند رۆژه‌کان نه‌و ب خو ل سهر دهستی عومهری شه‌هید بوو. نه‌ف چیرۆکه سهرجه‌می پیزانینن شاه نیسماعیلی بوو ژ میژوویا نیسلامی. نه‌ف چیرۆکه هند بو هاتبوو دووباره کرن هه‌تا هه‌می ژبه‌ر کری، و هیفی دکر رۆژه‌ک بهیت دا تولا فان (مه‌زلومان) ژ (زالمان) فه‌که‌ت. نها نه‌و دهم هاتبوو و وی هزر دکر کو سونین ته‌بریز هه‌مان سوننی نه‌ نه‌وین مالباتا عه‌لی نازار داین.

نوکه خه‌لکی د مزگه‌فتی فه‌ ب حیبه‌تی دنیرینه فی سنیه‌لی کو شوویره‌ک د ده‌ستیدا و ل سهر مینه‌بری و ب زمانه‌کی نیف تورکی - نیف فارسی، له‌عنه‌تان ل نیمامین وان دکه‌ت. د به‌رسف دا خه‌لکی تبلین خو کرنه د گوینن خودا و هنده‌ک ژ مه‌لا و مه‌زنین باژیری ژ مزگه‌فتی ده‌رکه‌فتن به‌ئی "هه‌زرتی شاه شوویری خو بلند کر و گوت: به‌رائه‌تی بکه‌ن"^(۱)، و ده‌می نه‌و بقی چهندي رازی نه‌بووین شاه نیسماعیل فه‌رماندا کو: وان بکوژن، و ل وئ رۆژی مزگه‌فتا ته‌بریز بوو گوژستانه‌کا مه‌زن و کهسه‌ک ب ساخی ژ مزگه‌فتی ده‌رنه‌که‌فت.

پستی وئ رۆژی ته‌بریز بوو مه‌یدانا کوشتنا بکوم و سوتن و تالان و ده‌سترژی ل سهر نامووسا خه‌لکی، و د رۆژین د دويفدا هه‌موو زانا و مه‌لا و فه‌قیه و پیشنقیژ و بانگ هه‌لدیر و قازی، ماموستایین فی‌رگه‌هان هاتنه‌ گرتن دا توبه بکه‌ن و به‌رائه‌تا خو ژ نه‌بویه‌کر و عومهر و عوسمان عائشه‌یی رابگه‌هینن، و خه‌به‌ر و گوتنن کریت دراستا وان دا بیژن، و ههر موسلمانه‌کی ژ ترسین خودی دا نه‌ف کاره نه‌کریا داهیته کوشتن، و خانین وان هینه سوتن و زارۆکیین وان هینه زیندان کرن و ژنین وان هینه فه‌هیتکر. و ب فی ره‌نگی وه‌ک (میر مه‌حمود خواندمیر) دبیزیت: نازره‌بیجان ژ پیساتیا نه‌زان و بی دینان پاک بوو"^(۲)، و ده‌سته‌کین قزلباشین ته‌تار، ب شوویر و مه‌تال فه‌، ل کولانین ته‌بریز دگه‌ریان و فه‌رمان ل خه‌لکی دکرن کو به‌رائه‌تی بکه‌ن، ههر ماله‌کا نه‌ندامین وان ده‌رنه‌که‌فتیان و دووریشمین قزلباشان دووباره نه‌کریان

(۱) عالم آرای صفوی، ص ۶۵. هه‌روه‌سا بریادا گوتنا (اشهد ان علیاً ولي الله)، و (حي علي خير العمل) ل بانگی بیته زنده‌کرن. بیره: عبدالله رازی، تاریخ کامل ایران، (تهران: ۱۲۳۷) ج ۳، ص ۴۱۲. -وه‌رگیر-

(۲) امیر محمود خواندمیر، تاریخ شاه اسماعیل و شاه طهماسب، ص ۶۶.

دا هیڼه ژناڤرن، و زیډهگافی ل سهر کچ و کورپن تهبریز و دراندنا زگین ژنین دوگیان و سوتنا تهرمین کوشتیان ل کولان و جادین تهبریز و ل بهر چافین خه لکی ببوو کارهکی ناسایی^(۱).

دقی نافهبری دا دهستهکین تاوانکاران باژیری گههشته ریژین قزلباشان دا دناڤ ئاڤا شیلی دا ماسیان بگرن، ئەڤان تاوانکاران دهستهکین (تهبهرائیان) دروست کرن و خه نجهر بدهست د کوچه و کولانین تهبریز د گهریان و ب بهانا گازیکرنا خه لکی بو دینی قزلباشان، دهستدریزی ل گیان و مال و نامووس خه لکی دکرن. بازرگانهکی نه وروپی کو لوی دهمی ل تهبریز بوو د بیژیت کو قزلباشان ژنین دوگیان ژ مال دهردخستن و زگی وان د دراندن و بچووکی دزگیدا د کوشتن^(۲). و نیکی دی نفیسه کو د ماوهیی چهند رۆژهکان دا ۲۰۰۰۰ کهس ژ خه لکی تهبریز هاتن کوشتن^(۳). و نه وروپیهک دی بیرهاتنن خودا د بیژیت: ئەوا شاه ئیسماعیل بسهری تهبریزان ئینای د جیهانی دا بی وینهیه، بهلکو ئەم بشین نهوی ب تاوانین (قهیسه ری روما) نیرون وهک ههڤ بکهین^(۴)، کارهساتا تهبریز هند دهنگ فهدا کو دهنگ و باسین وی گههشتن نه وروپا، میژوونقیسهکی نه وروپی ل زفستانا ۱۵۰۱ بقی رنگی نفیسی: په یامهک ل بهروارا نیلونا ۱۵۰۱ دهربارهی پیغه مبهری نووی (ئانکو شاه ئیسماعیل) ژ وان ریڤینگین ژ ئیرانی زفرین گههشتیه مه و تیدا بهحسی کریارین صوفیهکی ۱۴ سالی دکهن کو خو ب پیغه مبهر و خودی دزانیت، و ۴۰ خه لیفیه ب نافی وی ب کارین ئایینی رادبن^(۵).

قزلباشان د ماوهیهکی کیم دا هه مو ئاڤاهیین ئایینی ب مزگهفت و فیرگه ه فه ویران کرن، یان نهو پشکین وی کو په یوهندی ب سوننیان فه هه بوو ژناڤرن. دهرگه هئ مزگهفتا مهزنا تهبریز نهوا ب نافی مزگهفتا (که بود - شین) دهاته نیاسین و شاکارا

(۱) حجازی فر، شاه اسماعیل اول، ص ۵۲.

(۲) سفر نامه های ونیزیان در ایران، ترجمه: منوچهر امیری، (انتشارات خوارزمی، تهران، ۱۳۴۹)، ص ۴۰۸.

(۳) هه مان ژندهر، ل ۳۱۰.

(۴) سفر نامه های و نیزیان...، ل ۴۰۹.

(۵) پارسا دوست، ص ۷۰۲.

هونهري ئيرانيان بوو، ژنافيرن و حهوش و ژورين وي كرن كوفا و کوتان بوو ههسپ و هيسترين خو، ههرجي گورستان و گومبهد و بارهگا ل تهبريز ههبوو سوتن و دگهل خاكي يهكسان كرن، ههتا گورين وهليين سوننيان فهكولان و ههستين وان سوتن و خوليا وان ب باي دا بهردان، و ب باوهره خو تولا خوينا مالباتا پيغه مبهري(س) نهوين ل كوفه و كهريه لا شهيد بووين فهكرن.

پشتي تهبريز دورا باژيرين دي هات و كاري سوتن و كافلكرنا مزگهفت و مهدرسه و گومبهد و گوپان ب شيويهكي دژوار و بي وهستيان بهردهوام بوو. نهوان دگهل نهردهبيل زي - كو باژيري شيخ صهفي بوو - ب ههمان شيوه رهفتار كر، ل وييري زي مهلا و پيش نفيژ و فهقي كوم كرن و ب رهنگهكي هوفانه كوشتن و ماليين وان تالان كرن، ژن و كچ و كورين وان فههيت كرن. نهو ل كولانين باژيري د گهريان و ب دهنگي بلند لهعنهت و نغرين ل ئيمامين سوننيان دكرن و ههر كهسي دگهل وان ههف دهنگ نهبا دا ناگري بهردهن خانيني وي و نهوين ناف مالي دا دهاتن سوتن^(۱).

د ماوي سالهكي دا نازهربيجان ژ زهلامين نايين و نهدهب و زانيني پاك بوو، و ههركهسي ژ وان نهشاي ب رهفيت^(۲) بوو نيچيرا قزلباش و ههفهيمانين وان ژ تاوانبارين ئيراني، يان نهچار بوو مهذهبي خو ب گهوريت، و لهعنهتا ل سي خهليفين پيغه مبهري بكهت. قزلباشان ب ريزگرتن فه بهري خو ددان وان بي رهوشتين گههشتينه ريزين وان، و نهو وهك گهنجين خوين گهرم نهوين بو بهلافكرنا ديني خودي كاردكهن، ل قهلهم ددان. و نهگهر مالهكي كچهكا جوان يا پارهكي مهزن ههبا، تييرا هندي ههبوو كو نهف گونههكاره ب بههانا سونني بوون و كافر بووني ههرجيا وان بقت دگهل وي مالي بكهن.

ههر وهك ژ ميژوونقيسين قهسرا شاه ئيسماعيل و شاه تههماسب دهيته زانين، باژيرين تهبريز و نهردهبيل و باژيرين دي ل نازهربيجان د ماوي سالا نيك ژ حوكمي قزلباشان ببون باژيرين مرن و خولي و ههزاري و بي رهوشتيي. تايبهت نيربازيي (لواط)، چونكه نهف كرياره ل دهف قزلباشان كريارهكا پهسهند كرى بوو، و شاه

(۱) عالم آراي صفوي، ص ۵۴.

(۲) غدياس الدين خواندمير ب خوشحاليقه بهحسي رهفينا فان كهسايهتيان دكهت. حبيب السير، ل ۴۶۸.

ئىسماعيل ب خو ژى، وهك شاعرين مه دحكه رين وى دبئزن كو نيربازهكى زيرهك بوو د شيانا وى دا بوو في كرياتى دگهل بيست گهنجان د نيك روظ دا بكهت، بازرگانهكى فينيسى - كو نهو بخو ل ويري بوو - دهرباره زيرهكيا شاه ئىسماعيل د نيربازيى دا دبئيت: "ب فهريانا وى دوازده گهنج ژ لاوترين گهنجين بازيى ل فهسرا ههشت بههشت ناماده كرن. نهوى كرياتا كريتا نيربازيى دگهل وان نه انجام دا، پاشى نهو بو ههمان مه بهست پيشكيشى سهر كردين له شكه رى خو كرن"^(۱).

قزلباشان كچ و ژن ئيخسير دكرن و نهو نه چار دكرن و لهش فروشيى بكهن، نهوان ههتا نهف كرياتا دگهل كوران ژى دكر، نهوان كور وكچ و ژن ل جههكى كوم دكرن و ژ وان دخواستن كو د روظا خودا كوژمهكى پارهى ب ريكا لهش فروشيى كوم بكهن^(۲)، و بهروفازيا في نهو ب توندى ئيشكه نجه ددان، نهگهر كورهك يان كچهكى گوتنا وان بجه نه ئينابا نهو ب بزماران د ديوار يان دارهكى فه ههلاويسن، و پيستي وان ل سهر وان دا ئيننه خوار، يان داكه نه دمه نجه لهكا ئافا گهرم دا و هيدي ل سهر ئاگرى كه لينن، و ب فان كرياتان قزلباشان سههما خو دكره سهرى خهلكى دا.

ههروهسا فه خوارنا مه يى ل دهف قزلباشان يا رهوا بوو، و وان دهفيا في كارى ل بازيى و گوندين نازهربيجانى به لاف بكهن، نهوان ل ههر دهفه رهكى مهى خانه يهك فهكر و جهركين پرى مهى ناماده كرن، و ژ خهلكى دخواستن كو مه يى ژ وان بكرن و ل پيش چافين وان فه خون، و ههر كهسى نه رازيبوونا خو ديار كريا دا ب نافى "سوننى و كوفرو بى دينيى" و "سهر پيچى ل سهر فه رمانين ولى الامر" هيتته سزادان. و نهفه ريكهك بوو بو پشكنينا ئايينى خهلكى و بقى رهنگى دزانين كا مروف ل سهر مهذهبه يى وان ل سهر دينى بهرى مايه، و يا سروشتى بوو كو ههر كهسه كى مهى نه كريبا و نه فه خواربا دا دم لدهست هيتته كوشتن. ههژى گوتنى يه كو نه فان حرامى بو خو حلال دكرن، نهوان هزر دكر كو خودايى مه زن مهى حلال كريبو به لى سونين بى دين نهو حهرام كر دا وهك شيعه يان نهين، لهورا فان ژ خهلكى دخواست كو مه يى فه خون دا وهكو سونينين "بى دين" نهبن. شاه ئىسماعيل د سهر نيربازيا خورا، ههر ژ زاروكيا خو ژ مهى خورين ب ناف و دهنگ بوو، غياث الدين خونده مير

(۱) سفرنامه ونيزيان، ص ۴۲۹.

(۲) سفرنامه ونيزيان...، ل ۳۸۶.

دەربارەى چقاتين سەما و مەى خوریا ئىسماعیل د بېژیت: "پەرداخین مەیا زەلالا رەنگ سور، وەکو هەتافی د ئەسمانی سفرا ویدا د گەریا، و جامین مەیا صافی وەك هەیفەكا زیفین د دەستی ساقیین سیمین بەردا دزفرین"^(۱)

وەك مە دیار كری زوربەیا قزلباشان ژ میللەتی تەتار بوون ئەوین ل دەستپیکى گەهشتینە شیخ بدرالدین پاشی شیخ جونەید، پاشی ب ئومیدا تالانكرنى لدور شاه ئىسماعیلی كۆم بوون. ئەوان چ پیزانین ل سەر رهوشەنبیری و ئاین و شارستانی ئیرانی نەبوون و لدویف عورفی هوزین خو هەرکەسەك ژ وان نەبیت ئەو دوژمنی وانە، ئەوان ب فی چافی دنیرینە خەلكی ئیرانی، ئەوان ل دویف بوچونین خوی یین عەشیرەتی میللەتی ئیرانی بو "خوبخویی" و "بیانی" دابەش دكرن، هەر كەسەك ببا شیعەیی صفەوی ئەو "خوبخویی" و هەر سوننیهك "بیانی" دهاته هژمارتن. ئەوان هەر "بیانی" یەك ب دوژمن ل قەلەم ددا.

د میژوويا رۆژەلاتا نافین دا هەر ژ سەردەمی ئیسكەندەری مەقدونی، چ میللەتەك ب هوفاتی و دورەنداتی قزلباشان نەبووینە، دەربارەى تاوانین وان زور نقیسەر و میژوونقیسین قزلباشان ب شانازیفە بەحس کریه، و مرؤف ژ بەیستنا وان مەندەهوش دبیت، بو نمونە دەمی دەستەیهكا قزلباشان ب سەر مالا ئیک ژ مەزنین تەبریز دا گرتی، ژن و كچین وی ل بەر چافین خەلكی روویس كرن، پاشی كەربارەكا ئاگری هەلكرن، و ژن و كچین وی ل چەند كەر و ماكەرەكان سووار كرن، و ژ وی زەلامی خواستن كو لەعنەتا ل ئەبۆبەكر و عومەر و عائشە بكەت، ئەگەر نە دى كچین وی ل كەری (...)^(*) و پیکفە سوژن. لەورا نەیا سەیرە كو خەلك نەچار ببن ئاینی خو بگهرون و لەعنەتا ل خەلیفین پیغەمبەری و هەقزینا وی بكەن.

قزلباشان ژيانا خەلكی تەبریز وەك دوزەخی لی كربوو، خەلكی كەرب ژ هەر تشتەك و هەر كەسەكى قەدبوو، دفی جیهانا بی ئومیدی و بیزاریی دا لایەنەك نەبوو بەرهانیی ژخەلكی بكەت، گیان و مال و نامووسا خەلكی ببوو لەیزوكا دەستی تاوانكار و قزلباشین "تەبەرائی". پارە و مال دهاته شەلانەن، و كچ و جوان دهاتنە كریتكرن،

(۱) حبيب السیر، ۵۰۵/۳.

(*) وەرگیرانا فی دەفی دگەل داب و نەرتیان ناگونجیت. -وەرگیر-.

زانا ز رهوشه‌نیر د هاتنه رويسكرن و ره‌زلیكرن، هزر بكنه جارەكی ماموستابه‌ك
ژ لایئ قزلباشان هاته ده‌ستگیركرن و شیشكه‌ك دبن پیستی كه‌مه‌را ویرا ده‌رباسكرن
و ژ بن پیستی پشتا ستویی وی ده‌رنیخستن و وه‌كو خه‌زاله‌كا نیچیركری ل سهر ناگری
كه‌باب كرن و ب فه‌رمانا شاه ئیسماعیلی قزلباشان گوشتی وی خوار. و هنده‌كین دی
بساختی وه‌ك په‌زی گۆراند و كه‌فلكرن.

د نفیسینئ میژوونقیسین قزلباشان دا ب شانازیقه به‌حسئ شیوه‌یین جیاوازین
وان تاوانان هاتیه كرن داکو بو خه‌لكی دیار بكنه كو شاهئ "شه‌ریعت پاریز" و "ولی
الامر موسلمانین جیهانی" دریكا خودی و به‌لافكرنا دینئ وی دا چهند زه‌حمه‌ت
كیشایه و چه‌وا نه‌وی بی دین و دوژمنین خودی سزا ددان (!!).

شاه ئیسماعیل و قزلباشین صه‌فه‌وی پارچه‌گن ژ میژوویا ئیرانی و نه‌ز دنقیسینین
خودا هه‌ول دده‌م كو لایه‌نی ده‌رونیئ كه‌سایه‌تین دیروکی بیئش چاف بكه‌م، هه‌تا نه‌گه‌ر
نه‌ف چهنده نه ب دلئ گه‌له‌كان بیت و تاما ده‌فی وان ته‌حل بكه‌ت و ب گله‌یغه
بیژن: چی‌نابیت نه‌ف راستیه بی‌نه گوتن. زمانحالی فان كه‌سان د بیژیت: نابیت كه‌س
مایئ خو د رابردوویی مه‌دا بكه‌ت و بیخیته به‌ر فه‌كولینئ.

ده‌می قزلباشان ته‌بریز داگیركری شاه ئیسماعیل برن قه‌سرا هه‌شت به‌هشت و كرن
شاهئ ئیرانی، هینگئ ته‌مه‌نی وی نیژیکه ۱۴ سالان بوو، نه‌وی زارۆکیا خو دناف چوار
دیوارین كه‌لا (ئسته‌خر) و خانیی (كارکیا) ی ل گیلان بوراند بوو، و ساله‌كی به‌ری
ببیت شاهئ ئیرانی ل گوندین نازه‌ربيجانی دناف قزلباشان دژیا، نه‌وی هه‌ر ژ ته‌مه‌نی ۷
سالیئ سه‌ره‌ده‌ری دگه‌ل خه‌لیفین قزلباش هه‌بوو كو ژ ته‌تارین نه‌نازولی بوون. كه‌سه‌ك
دی دگه‌لدا نه‌بوو، و ته‌نها په‌یوه‌ندیا وی دگه‌ل جیهانا ژده‌رفه ب ریكا وان موریدان بوو
نه‌وین ب سه‌دان کیلومه‌تر ژ نه‌نازولی هه‌تا گیلان دبرین داکو پیئ وی ماچ بكنه.
و موریدین ئیسماعیلی نافئ فی کاری كریوو (حه‌ج)، نه‌ف ریوره‌سمه ته‌تاران به‌ری
چه‌ندین سه‌ده‌یان ژ بیابانین هسك و گه‌رمین ته‌تارستانئ دگه‌ل خو ئینابوون
و نها بنافئ شیعه و موسلمانان نه‌ف كاره نه‌نجام ددا. شاه ئیسماعیل لبه‌ر ده‌ستئ فان
توخمه مروفان په‌روه‌رده ببوو و ب فان ره‌فتاران فه‌هاتبوو دناف قه‌سرا هه‌شت به‌هشت
فه، و ب شیوه‌یه‌كی فه‌رمی راگه‌هاند كو وی ئارمانجه‌كا خودایی یاهه‌ی و ئیمامین

مهعصوم پشتهفانیا وی دکهن و ئەوان ئەو یی بقی کاری راسپاردی. ل قهسرا ههشت بههشت و ب هاریکاریا ههفت سه رکردین قزلباش کو بنافی "اهل الاختصاص" دهاتنه نیاسین، شاه ئیسماعیلی دهست ب ئافکرنا دهولهتا خوکر، حسین بهگ لله شاملو بوو فهرماندی گشتی هیزین قزلباش و ناسنافی وی بوو "وکیل نفس همایون و امیر الامراء"، و بقی شیوهی بریارا کاروبارین لهشکهری و سیاسی کهفته د دهستی ویدا^(۱).

ههروهسا ژ بوو هژمارتن و ئامارکرنا داراییا شاهی و دابهشکرنا تالانی، شاه ئیسماعیل پیتهقی ب حسابدارهکی خواندهفان ههبوو بهی کهسهک ژ قزلباشان خواندن یان نفیسین نهذزای، لهورا کهجهجی - کو وهزیری بایندهریان بوو- بو وهزیری دارایی و ناسنافی "وزیر دیوان اعلی" وهرگرت.

ههروهسا بو ریقهبرنا دهزگههی دادوهیری مهلا شمس لاهیجی هاته ههلبژارتن. ئەقی کهسی پیشتر فیگرهههک ههبوو، دهبراهی ژیاناما وی بهری فی میژوووی د نفیسینین سهردهمی شاه ئیسماعیل دا چ تشتهک نههاتیه، تهنه ئامازه بوی چهندی هاتیه کرن کو ئیسماعیلی د زاروکیا خودا ل دهف وی فیری خواندن بوویه. تشتی سهیر ئەوه دهمی ئەقی زهلامی ب ناسنافی "مولانا شمس الدین لاهیجی" پوستی سهروکاتیا دادگههی وهرگرتی، چ پهرتوکی ئینی نهبوون کو وهک ژیدهر بکار بینیت^(۲). ئەلبهت پیتهقی نهذکر کو وی چ پهرتوک ههبن چونکه شاه ئیسماعیل ژیدهری ههموو فهرمان و فهتوایین وی بوو، و قزلباشان دان پیدان ب چ بنهمایین عهقاندی یان فهرمانین شهرعی نهذکرن دا پیتهقی ب دهقهکی ئایینی ههبن. ب فی رهنگی مهلا شمس بوو سهرپهرشتکاری کاروبارین وهقف و بهرپرسی راگههاندن و بهلافکرنا باوهریین قزلباشان و سهروکی ههموو دهستهکین "تهبهرائیان" کو ژ دز وی رهوش و تاوانباران پیک دهاتن (!!). ئەفان دهستهکان ب کوشتن و کریتکرن و تالانکرنا خهلکی کاری مهلا شمس ب ساناهی د ئیخست، گازیا ئایینی ژی هاتبوو چارچوفه کرن ب گوتنا (فهحش) و زمان درژیی دراستا سهحابیین پیغهمهبری (س)

(۱) سیوری، ایران عصر صفوی، ص ۳۱.

(۲) احسن التواریخ، ۶۱/۱۲.

و گرین و نالین و رشتنا روندکان بو شههیدین کهر بهلا، و ئەفی کاری پیتقی ب دهقهکی نایینی نینه. فیجا نهیا سهیره نهگهر بلندترین (مه‌رجه‌عی) قزلباشان پشته شاه ئیسماعیلی ئیک دانه ژ په‌رتوکه‌کا دینی نه‌بیت.

د سالا ئیکی ژ حوکه‌ی شاه ئیسماعیلی ل ته‌بریز ج سهرهاتی ده‌بارهی ج چالاکیان نه‌هاتیه ژ بلی وی‌رانکرن و ئیشکه‌نجه‌دان وکوشتن وتالان و کریتکرنا ژن و کچ و کوران، له‌ورا بو مه دیار دبیت کو مه‌لا شه‌مس چ هه‌لو‌یست ژفان کریاران نه‌بوو، و ئەفی که‌سی ته‌نها چیرۆکین سهرهاتیا کهر به‌لا و قوتانا فاتیمه کچا پیغه‌مبه‌ری ب دهستی عومه‌ری و مرنا کوری وی و زورداریا خه‌لیفی‌ن پیغه‌مبه‌ری دگهل مالباتا عه‌لی، شه‌دگی‌ران. و ب دهنگی بلند پیدگوت و قزلباش دگریاندن و قزلباشان ب دهنگی بلند دگوت "احسنت" و به‌ریکین وی گهرم دکرن. ل فی سه‌رده‌می ته‌تارین ته‌نازولی نه‌وین به‌یستین کو ل نازه‌ربيجانی "تالان" هه‌یه (!)، و ههر که‌سی زووتر بجیت دی پتری بدهست خو ئیخیت، کوم کوم به‌ره‌ف نازه‌ربيجان هاتن و دبوونه قزلباش. د نه‌نجام دا مه‌زنترین پیلا ئاکنجیبوونا تورکان پشته مه‌غولان، ده‌ستپیکر و خه‌لکی خوجه‌ی نازه‌ربيجان به‌ره‌ف ده‌فه‌رین نافه‌راستا ئیرانی ره‌فین. ئیسکه‌نده‌ر به‌گ تورکمان نافه‌ی ۷۲ هوزین تورک و ته‌تار ده‌ینیت کو ل پشته فان روویدانان، ژ نه‌نازولی به‌ره‌ف ئیرانی هاتبوون^(۱).

---

(۱) عالم آرای عباسی، ۱۰۸۴-۱۰۸۷.

داگیر کرنا ئیرانی ژ لایی قزلباشان فه

هه ژ دووماهیا سهدی شهشی زایینی، میژوویا ئیرانی وهرچهرخانهکا مهزن بخوفه دیت، و دریین مهزن ژ لایی میلههتین مهغول و تورک ب ئیرانی کهفتن و زوربهیا مهلبه نندین شارستانی ئیرانی وهک بهلخ و بوخارا ومهرو وهیرات ونیشابور و ئهسفههان .. وئیرانکرن. بهی ل سهر دهمی حسین بایقرا و سولتان یهعقوب شارستانی ئیرانی رهوشا خو زفراندهفه. بهی ب بورینا دهمی "قزلباش" پهیدابوون و دربی ههرهمهزن و قورس ل پهیکه ری شارستانی ئیرانی دان. و هاته فی سهردهمی کاریگه ریا وی بهردهوامه و ئیرانی نهشیا بزفریت بو سهروبه ری جارن.

ل زفستانا سالا ۱۵۰۱ ئهلوهند بهگ بایندهر ل ئهرزنجان لهشکه رهک بو داگیر کرنا تهبریز نامادهکر، بهی بهری نهو بقی کاری راببیت قزلباش ب سهروکاتیا شاه ئیسماعیل هیرش کرن ل سهر ئهرزنجان، و ئهلوهند بهگ ژ باژی ری دورکهفت و بهرهف نهخجهوان رهفی، قزلباشان باژی ر تالانکر و دهست بکوشتنا دانشتیین وی کر. ژ لایی خوفه ئهلوهند بهگ ژ نهخجهوان بهرهف تهبریز ب ریکهفت و خه لکی باژی ری - ب کهیفخوشی فه - باژی ر تهسلیمی وی کرن. خه لکی باژی ری کو هزردهکرن زولم و زورداریا ب دویماهی هات چهند رۆژان خوشی و شادی گیران. و دهستهکین خو فروش و تهبهرائیان ژ باژی ری رهفین.

بهی شادیا خه لکی تهبریز گه لهک نهکیشا، و هیزین قزلباشان ئهوین ب تهسلیم کرنا باژی ری ئاگه هدار بووین، باژی ری ئهرزنجان بجه هیلان و بهرهف تهبریز هاتن. ئهلوهند بهگ بو بهرسنگ گرتنا وان ژ باژی ری ده رکهفت بهی لهشکه ری وی شکهست و تهبریز جارهک دی کهفته د دهستی قزلباشان دا. و ئهلوهند بهگ پشتی شکهستی بهرهف ههمه دان و بهغداد و دیاربه کرئ چو و پشتی ساله کی وهغرا دووماهی کر^(۱).

(۱) منشی، تاریخ عالم آرای...، ص ۴۸-۴۹.

ئەوى پىشتى دەستور ژ دورمىش خانى وەرگرتى ئەردى چەندىن گوندان ژ خەلكى وان ستاند و پىشتى ماوئەيەكى بوو دەرەبەگەكى مەزن و بەرنىياس.

پىشتى ئەسفەهانى قزلباش بەرەف شىراز چوون كو موراد بەگى خو تىدا ناسى كرىوو، و پىشتى دور پىچدانى ل مەها (ئىلوون - چىريا ئىكى ۱۵۰۲ شىراز داگىركن و موراد بەگى رىكا رەفى دابەر سىنگى خو.

شىراز ل وى سەردەمى ئىك ژ مەزنىن مەلبەندىن رەوشەنبىريا ئىرانى بوو، و چەندىن فىرگەھ ب رىفەبەريا سەدان ماموستايان لوپرى هەبوون، پتريا خەلكى وى سونىن شافى بوون، و هەر وەكو ژ بەلگە نامىن مئىرووى دەيتە زانىن كەسەك ژ خەلكى شىراز يان باژىر و گوندىن دى ل هەرىما فارس، شىعى نەبوون (نە شىعەيىن زەيدى ونەيىن ئىمامى)، شىراز ل سەر هەندى را كو شارەكى بازرگانى و پىشەسازى بو كو بەندەرىن ئىرانى ب نافەراستا وىفە گرى ددا، وەك شارەكى پىروز دەھاتە هەژمارتن، چونكە ژ كەفندا وارگەھى ھەندەك زەلامىن مەزنىن دىن و ئەدەب و رەوشەنبىرى بوو، مزگەفتا كەفتا شىراز كو ژلايى (لىث صفارى) ل نىقا سەدى سىيى ھاتىبوو ئافاكرن و ل سەردەمى عضد الدولة كو شىراز كرىوو پايتەختى دەولەتا خو، ئەف مزگەفتە بىوو ئىك ژ مەزنىن مەلبەندىن ئايىنى ل ئىرانى، و ژمارەكا مەزن ژ زانايىن جىھانا ئىسلامى دەرچويىن فى مزگەفتى بوون، ھەروەسا ئەفى باژىرى گورپىن چەندىن نافداران دناف خاكا خودا ھەمبىز كرىوون وەك سەعدى، حافظ، خواجو، شىخ روزبەھان و شىخ عبدالله خەفىف. ل سەر دەروازا باژىرى قورئانەكا مەزن ھەبوو كو خەلكى دگوت كو زانايەكى ھەرىما فارس بەدەستى خو نقىسىبوو. دفى پىرە مزگەفتى دا ھەشت فەرشىن بەرى يىن نەخشاندى بو دەست نقىزان ھاتىبوون دانان كو بو سەردەمى عضد الدولة دزفرىن. خەلكى دگوت ھەركەسى ل سەر ئىك ژفان فەرشان دەست نقىزى بگرىت ول مزگەفتا كەفن نقىزى بکەت دى خىرا حەجەكى گەھىتى. دنافەراستا حەوشا مزگەفتى دا ژورەك ھەبوو ب نافى (خودايخانە) كو ئەوژى بو سەردەمى دەيلەمان دزفرى. ئەف ئافاھىيە جەھى فىركنا حەجيان بوو بو چوونا مالا خودى و لوپرى ژى قورئانەكا گران بەھا ھەبوو كو دگوتن شىخ روزبەھان خونجى ب دەستى خو نقىسىبوو. ئەفى نموونى و دەھان نموونىن دى شىراز كرىوو باژىرەكى گرىنگ بو

موسلمانان. ههروهسا شیراز نیزیکی باژیروئ ئیستخر (پایتهختی ئەخمینیان) بوو لهوورا ئیرانیان ب چافی ریژگرتنی بهری خو ددای. ههتا ئیلخان و تهیمووریان دهمی ئەف شاره داگیرکرین حورمهتا گۆرپین مهزنان گرتن و ل سهر خاترا وان ریژ ل باژیرو گرتن.

ل سهر فی ههمی را، شیراز - ب مروف و مزگهفت و ئافاهیین خوفه - د چافیین قزلباشان دا تشتهك نهبوو ژ بلی باژیروهکی کو سوننپن بی دین تپدا دژین. ئەوان بهری خو ددا مزگهفت و مهدرسه و پهرتوکخانپن شیراز وهك سهنتهريین هزریپن دوژمنپن مالباتا پیغههمبهری کو دفتیت بینه ژنافرن، و چ تشتهکی وهك نافی عومهر و ئەبویهکر ئەو نه د نازراندن، و ئەف نافه ل سهر ههمی دیوارپن مزگهفت و فیگرههین شیراز نهخشانندی بوو، لهوورا باژیروئ شیراز د ماوهیهکی کیم دا کافلکرن، و خهلکانهك دنافدا فی باژیرو دا بجه مان کو ژ ژیانئ بیزار ببوون و ههتا ژ ئاخفتنا دگهل ئیک و دوو ژی د ترسیان. ئەز سهری ههوه ب فهگیرانا چیرۆکا تاوان و شهلاندن و کوشتن و کرپت کرنا کچ و کورپن شیرازی ب دهستی قزلباشان گیژ ناکهم، تهنه دئ ئیک نموونی بوههوه دیارکهم، (مهولانا خهفزی) ل وی سهردهمی ئیک ژ مهزنتین فهقیهپن ههریما فارس بوو، قزلباشان ئەف کهسه دهستگیرکر، و ژن و کچپن وی روویس کرن و ل پشته جوتهك ماکهران سووار کرن. پاشی دوو نپرهکهز ژی ئینان و دفی دهمی دا گوتن مولانای: زووی به لهعنهت و خهبهران بیژه ئەبویهکر و عومهر و عایشایی، مهولانا یی بهلهنگاز ب سهواداییقه ههوار کر و گوت: "ئهگهر هوین بیژن خهبهران بیژه خودئ ژی ئەز دئ وهکهم، بوچی ئەز ل سهر خاترا چهند عهرههپن (...). پیخاس کو بهری هزار سالان لیک کهفتینه ژيانا خو بکهم دوزهخ، ئەز دئ بم شیعه، فلان و فلان ل سهر گیان فلان وفلانی بن کو بهری هزار سالان لگهل ئیک و دوو شهرکرین و ئەف بهلایه بسهرئ من ئینای".

ل وی دهمی شاه اسماعیل و قزلباشپن وی ل شیراز مژوولی کافل کرن و وپران کرن و دهستریژی ل سهر نامووسا خهلکی بوون، دهستهکهک ژ قزلباشان بهرهف کرمان و لارستان و بهسرا و هورمز(بهندهر عهباس) ب ریکهفتن، و ژ فهرمان رهوایین فان باژیروان خواستن کو تهسلیمی شاه ئیسماعیل بین، باژیروئ کرمان بهرهنگاری کر

نه‌بوو^(۱). ابن حوقل دبیژیت کو "خهلکی قوم ههمی پیکفه شیعه‌نه و ژبلی وان کهسهک دی ل قوم نازیټ، زوربه‌یا وان عه‌ره‌بن به‌ئی ب فارسی د ناخفن"^(۲). و ل سهر دهمی نهمه‌وی و عه‌باسی ده‌سته‌یین شیعه‌یان - ژ بهر گفاشتننن سیاسی - ژ کوفه به‌ره‌ف فی ده‌فه‌ری دهاتن، و یا سروشتیه کو خهلکی ل فان جهان دژیان که‌ربه‌کا مه‌زن ژ ده‌وله‌تا سونیان هه‌بوو. له‌ورا پتریا شیعه‌یین قوم و کاشان ژ شیعه‌یین تونده‌و بوون، و چونکه عه‌ره‌ب بوون چ گریدان ب ئیران و ئیرانیبوونی فه نه‌بوون، و نه‌گه‌ر پرسیار ژ ئیک ژوان هاتبا کرن کا چ هه‌ست به‌رامبه‌ر ئیرانی هه‌به چ پینه‌فیت کو دابیژیت "هیج"^(۱). مه‌وله‌وی د ده‌فته‌را شه‌شی دا ژ مه‌سنه‌ویین خو ب دریژی دهرباره‌ی بیروباوه‌ریین شیعه‌یین کاشانی دپه‌یقیت.^(*)

هه‌روه‌سا شیعه‌یین عه‌ره‌ب نژادین کاشانی زور باوه‌ری ب چیثانوک و گوتننن بی بنیات هه‌بوون، قه‌زوینی - نفیسه‌ری پهرتوکا آثار البلاد - دبیژیت: "ابن بابیه د پهرتوکا (فرق الشیعه) دا گوتیه: من ل ده‌فه‌را مه (کاشان) هنده‌ک ژ شیعه‌یین ئیمامی دیتن کو هه‌ر رۆژ دگهل ئهلندا سپیدی ل هه‌سپین خو سووار دبوون و ژ گوندی دهرده‌تن و ل هیقیی بوون تا ئیمامی وان دهریکه‌فیت و نه‌و دگهل بچن، و دهمی رۆژ د هه‌لات و ئیمام دیارنه‌دبوو ب خه‌مگینی فه‌دگه‌ران بو مالین خو"^(۳).

له‌ورا یا سروشتیه کو خهلکی کاشان ب خیره‌اتنا شاه ئیسماعیل و قزلباشین وی بکه‌ن. و ل سهر "فتوحات" ین شیعه‌یان جه‌ژن گیران و ل سه‌یرانگه‌ها (باغی فین) ل کاشان ناهه‌نگه‌کا مه‌زن هاته‌ گیران. و ل نه‌فی باغی کهسه‌ک ب نافی (قازی محمد کاشی) کو ئیک ژ مه‌زنن کاشانیان بوو هاته‌ دیدارا شاه ئیسماعیلی و نه‌و نه‌ف زه‌لامه‌ کر هاریکاری مه‌لا شمس لاهیجی بو بریقه‌برنا کاروبارین ئایینی. و نه‌فی که‌سی روله‌کی مه‌زن د چیکرنا ده‌سته‌یین (ته‌به‌رائی) و ناراسته‌کرنا وان بو "جیهادی" گیرا.

(۱) یاقوت الحموی، معجم البلدان، ۳۹۷/۴-۳۹۸.

(۲) ابن حوقل، صورة الارض، ۳۷۰.

(*) نفیسه‌ری ل قیری هوزانه‌کا دریژا مه‌وله‌وی ده‌نیت کو تیدا به‌حسی هه‌لویت و ره‌فتارا خهلکی کاشان دکه‌ت ژ کهسه‌کی کو نافی وی (عومهر) بیت. و ژبه‌ر دریژیا وی مه‌ نه‌وه‌ر گیرا. - وه‌رگیر-.

(۳) قزوینی، آثار البلاد، ۱۵۲/۲.

شاه ئيسماعيل دهمی ژ شیراز دهرکهفتی هیزهک ژ قزلباشان هنارت بو ستاندنا دهقرا سمنان و فیروزکوه، خه لکی فی دهقهری ههر ژ که قندا شیعه یین زهیدی و ل سهر مهذهه بی موعته زلیان بوون. و یا سروشتی بوو کو دگهل شیخ په رستی و هرزین (اباحی) یین قزلباشان ریک نه که فن. ل وی سهردهمی فه رمانه واییا سمنان و فیروزکوه د دهستی که سه کی دا بوو بناقی (حسین کیا چه لاوی)، نه فی له شکه ری قزلباشان شکاند و سهرکردی وان هیزان کوشت. ژلای خوقه شاه ئيسماعيل پشتی داگیر کرنا قوم و کاشان بو تولفه کرن ژ حسین کیا به رهف سمنان چوو. و ل رۆژین دویماهی ژ سالا ۱۵۰۳ که لا (گولخه ندان) داگیر کر و ۳۰۰۰ پیر و گنج و ژن و زهلام کوشتن. و نه فه هه می شیعه یین زهیدی بوون. غیاس الدین خواندمیر - ئیک ژ مه دحه کارین شاه ئيسماعيل - دبیزیت: "هه موو پیگفه، بچووک و مه زن، گنج و پیر، که فتنه بهر شوویری تیژ، ل وی واری که سه ک نه ما"^(۱).

هه روه سا شاه ئيسماعيلی فه رماندا هه موو بووستان و چاندنن خه لکی بینه سوتن. پاشی به رهف فیروزکوه چوون و خه لکی وی بکومی کوشتن، حسین کیا چه لاوی خو دناف که لهه کا چپایی دا بناقی (ئوستا) ناسی کر و نیژیکی ئیک هه یف و نیف ل بهر خودا، ژلای خوقه شاه ئيسماعيلی که لهه دورپیچ دا و ئاف ژئ گرت و ل دووماهی حسین کیا نه چار بوو خو ته سلیم بکه ت (گولان ۱۵۰۴). هه می خه لکی که لهی کو ژمارا وان چه ندین هزار بوون هاتنه کوشتن و "ل په ی فه رمانی، هه موو خه لکی که لهی به رهف نه هالا مرنی و نه مانی چون، هه ر نیر و مییه ک، هسک و ته ره ک، زانا و نه زانه ک، پیر و لاهه ک ب ناگری فه هرا فه ره مانی سوتن و برشتن... و حسین کیا کو خو ژ بنه مالا (کیانیان) د هه ژمارت د قه فه سی دا هاته ئیشه که نه جده ان هه تا کو خو کوشتی و ب فه رمانی شاهی پیروز نه و ب قه فه سه فه هاته سوتن"^(۲). نقیسه ری په رتوکا (جهه ان گوشای خاقان) دبیزیت کو شاه ئيسماعيلی ۱۰ هزار ژ نیخسیران کوشتن^(۲)، ژن و زاروک و که سوکارین حسین کیای، پشتی هاتینه کریتکر، ل بهر چافین وی هافیتن د ناگری دا. و ب فه رمانا شاه ئيسماعيلی حسین کیا هاته روویسکر و پویستی وی ب سه ری خه نه جهران هاته

(۱) حبیب السیر، ۴۷۶.

(۲) تاریخ روضة الصفا، ۱۶.

(۳) جهانگشای خاقان، ۲۰۹.

سهلخاندن و بريندار کرن پاشی شهربهت (شهکرناف - دوبه) ب لهشی وی مالین و هافیتن د قهقهسهکا پری میړی دا، وچهندين رږژان حسین کیا دقې نیشکهنجی دا بوو، و دهمی لهشی وی رزی و گهنی بووی و کرما دایی، ههول دا خو بکوژیت. و شهفهکی ستوی خو د شفشین قهقهسی ههسووین دا بهلکی رهین حهفکا وی بدریین و بمریت. بهلی زیرهفانان نهو دیت و نهو چهندين رږژین دی دقې سهروبهری دا ژیا پاشی مر، و کهلهخی وی هاته سوتن و خولیا وی ب بای دا بهردان^(۱).

دهمی شاه نیسماعیلی کهلها نوستا دورپیچدای، کهسهک ب نافی مورا - کو ژبنهمالا بایندهری بوو و د شهرئ دهستلاتی دا دگهل کورمامین خو شکهست بوو- لدهف حسین کیا بوو، و ب نیخسیری کهفتبوو ددهستی قزلباشان دا، ب فهرمانا شاه نیسماعیل شیشکهک ناسنی دبن پیستی بنی بربرا پستا ویرا برن و دبن پیستی ستوی ویرا نینانهدر، پاشی ناگرهک ههلکرن و دانانه سهرناگری ههتا دناف گوریا ناگری و ههوارین خویین جهرگر دا بوویه کهباب، پاشی ب نهمری شاه نیسماعیلی قزلباشان نهو گوشت خوار و ههستین وی سوتن و کرن خولی^(۲).

دقې نافبهری دا خهلکی باژیری (یهزد) داخواز ژ فهرمانهواپی (نهبهرکوه) (محهمهه کوره) کرن دا وان ژبن باری زولم وزورداریا قزلباشان رزگار بکهت، محهمهه کورهی بهرهف یهزد لهشکه کیشا و باژیر ژ قزلباشان ستاند و دقې روویدانی دا هندهک قزلباش هاتن کوشتن و یین دی رهفین. دهمی شاه نیسماعیل نهف دهنگوباسه بهیستی قهستا محمد کورهی کر و د شهرئ دنافبهرا وان دا محهمهه هاته دهستگیرکرن، و ب فهرمانا نیسماعیل شاهی نهو ژی وهک حسین کیای روویسکرن و پویستی وی رهین و نافیتن دناف میریان دا، و هندهک قزلباشان زیرهفانی لیډگرت دا خو نهکوژیت و دهمهکی دریژ محهمهه ما دقې سهروبهری دا ههتا مری^(۳). ههروهسا باژیری یهزد ب قزلباشان هاته سپاردت دا تۆلی ژ خهلکی وی وهرگرن نهوین چووینه ل سهر دینی نهوبهکر و عومهری (!!). دهمی شاه نیسماعیل ل یهزد، بالیوزی سولتان حسین بايقرا - شاهی تورک نژادی خوراسان کو شیعهیهکی زهیدی بوو - ب نامه و خهلات و پیروزباهی

(۱) لب التواریخ، ۲۴۴

(۲) ههمان ژندهر، ۲۴۵

(۳) احسن التواریخ، ص ۸۴.

فه گههشته فی باژیږی، دفی نامی دا بایقرای نافی (سولتان) ل سهر خو دانابوو و چ
 ناماژه ب سهرودریا شاه ئیسماعیلی نهکریوو لهورا شاهی ب تورهیی فه بریارا شهری
 دزی بایقرای دهرئیخست. لهشکهری قزلباشان ل کانونا دووی سالا ۱۵۰۶ گههشته
 باژیږکی (تهبهس) کو دکهفیه ل سهر سنوری رۆژنأفایا دهولهتا بایقرای. ول فی جهی
 قزلباشان دست ب کوشتنا خهلکی کر و باژیږ ب ئیکجاری هاته تالانکر^(۱).
 مهدهکهږین تاوانین شاه ئیسماعیل وقزلباشین وی دبیزن کو "غازین
 (جیهادهکهږین) مهزن هیشتا توزا ریکی ب وانقهبوو دهمی هیرش برین سهر باژیږی
 وههر کهسی کهفتی بهر دهفی شوویری وان کوشتن" و پشتی "حهفت ههشت هزار
 کهس کوشتن، غازیان باژیږ تالانکر و رهشهبایا کهربا شاهی ئارام بوو"^(۲).

پشتی کوشتن و تالانکر و ویرانکرنا تهبهس، هیږین قزلباشان زفرین باژیږی یهزد
 و پشتی چهند رۆژان چون نهسفههان و دریکا خودا گوند و ئافهدانی ویرانکر، ول
 فیږی ئەم بهحسی فان کریاران ناکهین چونکه دی گهلهک دریز بیت و گوهلپیوونا وان
 دل مروفی د ئیشینیت، و مروف دمینیت حییهتی دهمی دبینیت کو میژوونقیسین
 قزلباشان ب شانازیفه بهحسی فان کریاران دکهن. ل نهسفههان بیرا شاه ئیسماعیلی
 ل محمد کورهی هات ئهوی د قههسی دا دژیا، لهورا هندهک کهس هنارتن نهبهرکوه
 دا ژن و زاروک و کهسوکارین وی بگرن و بینن نهسفههان، پاشی ئه وهمی ل پیش
 چافین وی هافیتن د ناگری دا پاشی ئه و ژی ب قهههس فه سوتن^(۳). ب فی رهنگی بو
 مه دیاردبیت کو قزلباشان دفا داب ونهریت و هزر وبوچونین خو، کو فهخوارنا مهیی
 و نیربازی پشکهک بو ژوان نهریتان، ل سهر خهلکی بسهپین و ناماده بوون ههموو
 کارهکی بکهن بو ب دهست ئینانا فی ئارمانجی (ههر وهک د نموونا مهولانا خفزی دا
 دیار بووی). و چونکه ههموو شینوارین ئیسلامی ژ قوتابخانه و مزگهفتان ل ئیرانی
 - ژبلی قوم وکاشان - شینوارین سونیان بوون، لهورا ههموو ویرانکر. ل نهسفههان
 ب دههان ئافاهی ههموو کو ل سهدهیږن ئیکی ژ میژوویا ئیسلامی ول سهردهمی
 دهیلم و سهلجوقی و بایندهریان هاتبوون دروستکر، کو هاتنه کافلکر، مزگهفتهک

(۱) روضة الصفا، ص ۴۸.

(۲) جهانگشای خاقان، ص ۲۲۰.

(۳) حبيب السير، ۳/ ۴۸۰-۴۸۲ "جهانگشای خاقان، ۲۲۵-۲۲۶.

ل (ودرامین) هه‌بوو کو ژ شاکارین هونه‌ری ل رۆژه‌ه‌لاتا نافه‌راست دهاته هژمارتن ول سه‌ر دهستی شاهین دهیله‌می هاتبوو دروستکرن ول سه‌ر دهستی سه‌لجوقیان هاتبوو به‌رفره‌هکرن. وچونکه نافۆ چوار خه‌لیفین پیغه‌مبه‌ری ل سه‌ر هاتبوو نه‌خشاندن شاه ئیسماعیلی بریار داکو هه‌لان و به‌رین نافۆ خه‌لیفه‌یان ل سه‌ر نه‌خشانندی بیته راکرن و دنافاکرنا (دهستشویا - ته‌والیت) قزلباشان بکاربهینن دا هه‌رکه‌سی بجیت دهستشوی نافی سی خه‌لیفین سونیان ل سه‌ر ببینیت و له‌عنه‌تان لیبکه‌ت، و ودرامین وه‌سا هاته ویرانکرن و خه‌لکی وئ وه‌سا هاته کوشتن کو ئیدی نه‌شیا ره‌وشا به‌ری ب ژفرینته‌فه.

ل سه‌ری مه‌ دیارکر کو موراد به‌گ باینده‌ر ژ شیراز به‌ره‌ف به‌غداد ره‌فی، ل فی ده‌می ده‌سته‌لاتا عیراقی ده‌ستی (باریک به‌گ پورناک) دا بوو کو ژلای موراد به‌گ فه هاتبوو دامه‌زراندن، و موراد به‌گی نه‌و کربوو والیی عیراقی. ل فییری ل بیرا خوانده‌فانان دئینین کو عیراق هه‌ر ل سه‌دی شه‌شی ب.ز ول سه‌ر ده‌می نه‌خمینی و نه‌شکانی و ساسانی، پاشی ل سه‌رده‌می ده‌یله‌مان هه‌تا هاتنا قزلباشان پارچه‌یه‌ک ژ ئیرانی بوو و رووباری فورات سنوری رۆژئافایا ئیرانی پیک دئینا.

به‌لی ده‌می موراد به‌گ شه‌کستی و به‌ره‌ف به‌غداد چووی باریک به‌گی خیره‌هاتن پی نه‌کر، و وه‌کو دیار وی دقیا سه‌ربه‌خوییا خو رابگه‌هینیت. له‌ورا موراد به‌گ به‌ره‌ف هه‌له‌ب چوو و داخووا هاریکاریی ژ سولتانی مه‌ملوکی (میسر و شام) کر، و ده‌می بی ئومید بووی به‌ره‌ف علاءالدوله زوالقدر(ژ هوزا تورکیا دولگادور) چوو نه‌وی ل ده‌وله‌ته‌کا بچووک ل ژیریا نه‌نازول دناقبه‌را هه‌ردوو ده‌وله‌تین عوسمانی و مه‌ملوکی هوکم دکر و پایته‌ختی وی بنافی بوستان بو^(۱). علاءالدوله ی کچا خو دا موراد به‌گ و سوز دایی هاریکاریا وی بکه‌ت. به‌لی دراستیدا ژماره‌کا مه‌زن ژفی هوزی گه‌هشتبوون ریزین قزلباشان و علاءالدوله نه‌دشیا هاریکاریا وی بکه‌ت.

ده‌می شاه ئیسماعیل زانی کو موراد به‌گ په‌ناهنده‌ی بوستان بوویه، ل هافینا ۱۵۰۷ ژ ریکا نه‌رزنجان به‌ره‌ف ناخا عوسمانیان چوو، و بی به‌رچاڤ کرتنا رپوره‌سمین نیف ده‌وله‌تی و بی ئاگه‌هدارکرنا ده‌وله‌تا عوسمانی هاتنه دناف سنوری واندا، نه‌لبه‌ته شاه ئیسماعیل قزلباش ئاگه‌هدار کربوون کو ب چ ره‌نگ زیده‌گافیان ل سه‌ر گوندین عوسمانی نه‌که‌ن و تشتی بقین ب پاره بکرن. به‌لی وی هند زانینا سیاسی نه‌بوو کو

(۱) ولایتی، تاریخ روابط خارجی...، ص ۲۶.

بزانيت نهف كريباره وهك زيدهگافي و دستريزي دهپته هژمارتن و دي عوسمانيان بهرهف شهرى كيشتيت. و ژلاي خوقه قزلباشان نهنازول وهك ناخا خو د ههژمارت كو دشين ب نازادي تيذا هاتوچوني بكن. و ژ خوشبهختيا قزلباشان ل وي دهمي سولتان بايهزيدي عوسماني ل سهر حوكمي بوو كو مروقهكي سهرنهرم و ناشتي خواز بوو، و دهمي دنگ وباس بهيستين هيژهكا بچووك هنارت روزههلاتا نهنازول، ههروهسا شاندهك هنارت دهف شاه ئيسماعيل دا نهگهري هيژشا خو بو سهر ئهردي عوسماني دياربكهت. د بهرسف دا شاه ئيسماعيل ب ريكا نامه نقيسي خو نامه يهك بو سولتاني عوسماني هنارت و تيذا ب - نهرمي وئارامي - دياركر كو "سولتان ل جهي بابي منه و نهز بجافي داگيركني ناسه حكومه وهلاتي وي"^(۱). و دهمي سولتان بايهزيدي زاني كو شاه ئيسماييلي ل بهره بهرهف بوستان بچيت ب باشي ديت كو علاءالدوله ژ ناف بچيت يان لاواز ببيت و ئهردي وي ببينه پارچه يهك ژ دهولتا عوسماني. پاشي شاه ئيسماعيل بلهز بهرهف دهولتا زوالقدر چوو، و بهسر علاءالدوله ي دا گرت ئهوي چ جاران هزر نه دكر كو هيژشهك بريكا خاكا عوسمانيان بهرهف ويغه بهيت. و قزلباشان بازيري بوستان داگيركر و تالانكر^(۲) و هه مان چاره نقيس بهري مهرعش و خهرپوت هات. پاشي شاه ئيسماعيل بهرهف خهلات و بهدليس د كوردستانا باكور چوو و نهف شاره ئيخستنه ژير دهسته لاتا خو. پاشي بازيرين باشوري روزه افابا نامه د - كو بهري هينگي پارچه ك ژ دهولتا نوزون حهسني بوون - ب دياربكر و ئهرزجان فه گريدان. دهسته لاتا ئهرزجان ل في سهردهمي د دهستي قزلباشهكي تهتاري دا بوو ب نافي خان محهمه د ئيستاجلو^(۳).

پشتي زفرينا شاه ئيسماعيل بو نازهر بيجان، علاءالدوله بهرهف بوستان هات و دگهل خان محهمه د ئيستاجلو كهفته شهرى، و د دوو شهران دسالهكي دا علاءالدوله ي دوو كورپن خو زدهست دان و هيژين وي لاواز بوون و موراد بهگ ژ ههر هاريكاريهكي بي هيقي بوو. ل هافينا سالا ۱۵۰۸ شاه ئيسماييلي شاندهك ب خهلات و (خولعة) و كولا ف

(۱) اسماعيل حقي اوزون، ۲/۲۴۵.

(۲) منشي، تاريخ عالم آراي...، ص ۳۲-۳۳.

(۳) ولايتي، تاريخ روابط خارجي، ص ۲۷.

و شووتکین قزلباشان بو بهغداد هنارت و داخواز ژ باریک بهک پورناک کر کو بکهفیته ژیر دستهلالاتا وی و باریک بهک نهچار بوو فی چهندي قهبول بکهت و کولافی سوری دوازه پیچی ل سهری خوکر و بوو قزلباش. و هندهک خهلاتین گرانبهها دگهل سلاف و ریژرتنان بو شاه ئسماعیل هنارتن. بهی گهلهک نهبوری شاه ئسماعیلی داخواز ژ باریک بهگی کر بهیت تهبریزی، و باریک بهگی هزرکر کو شاه ئسماعیلی نییهتهکا خهراپ ل همبهر وی ههیه و دقیت کو ب زوری وی بکهت شیعه لهورا کولافی قزلباشان ژ سهری خوکر و خو د بهغداد دا ناسی کر^(۱).

ل چریا نیکی ۱۵۰۸ شاه ئسماعیلی بهری لهشکهری قزلباشان دا عراقی. بهی نهو پشکا لهشکهری باریک بهک کو ژ شیعهیین عراقی پیک دهاتن نامادهیا تهمام ههبوون کو بگههنه ریژین لهشکهری قزلباشان، ل نهنجام دا بهری شاه ئسماعیل بگههیه باژیری بهغداد دناق هیژین باریک بهگ شورهشک روویدا و نهو نهچار بوو دگهل خیرانا خو بهرهف حهلهب بجیت و پهناهندهی مهملوکیان ببیت. و خهلیک بهغداد - ب سونی و شیعه فه - باژی تهسلیمی شاه ئسماعیلی کر. پاشی قزلباشان دگهل خهلیک بهغداد نهوکر یا دگهل باژی دین دی کرین، ههمو کهسوکارین باریک بهگی هاتنه کوشتن و مالین وان هاتنه ویرانکرن. ههمو مهلا و زانا و فهقیهین بهغداد هاتنه دستگیرکرن و کهفتنه ژیر فشاری دا مهذهبی خو بگهورن. نهوین ل سهر مهذهبی خو بهردهوام بووین هاتنه کوشتن و مالین وان هاتنه تالانکرن وسوتن، و چهندين رۆژان نهف کریاره بهردهوام بوون و هند کهلهخین کوشتیان نافیتن د رووباری دیجله دا ههتا رهنگی وی - وهک میژوونقیسین شاه ئسماعیلی دبیزن - سور بوو^(۲).

ههر ژ سهدي دهی مشهختی بهغداد ببوو مهلبهندي شارستانیا ئیسلامی، لهورا ب سهدان ئافاهیین میژوویی ژ مزگهفت و فیرگهه و گومبهه و بارهگهان ههبوون، و ب سهدان ژ زانا و مهزنین میژوویا ئیسلامی دناق خاكا ویدا فهشارتی بوون. قزلباشان

(۱) جهانگشای خاقان، بهرپهرین ۲۸۸-۲۹۰.

(۲) خواندمیر، ص ۴۹۹ "احسن التواریخ، ص ۱۰۳" لب التواریخ، ص ۲۴۹.

به حسی عه قیدا قزلباشان ئەوا ئافاگری لسه‌ر په‌رستنا شاه ئیسماعیل دکه‌ت و دبیژیت:
"خه‌لکی (ئانکو قزلباشان) ل سه‌رانسه‌ری ئیرانی نافئ خودئ یی ژبیرگری و بتنی نافئ
ئیسماعیلی دزانن، ئەگه‌ر سووارک ژ هه‌سپئ خو بکه‌فیت، یان په‌یا ببیت، نافئ
چ خودییه‌کی ژ بلی شیخ (ئیسماعیل) نائینیت..."^(۱).

موسلمان دبیژن: "لا اله الا الله محمد رسول الله"، به‌ئ ئیرانی ئانکو (قزلباش)
دبیژن: "لا اله الا الله اسماعیل ولی الله". بازرگانه‌ک دی دبیژیت کو اسماعیل بو
قزلباشان، هه‌م خودئ یه هه‌م پیغه‌مبه‌ر، هه‌م ولی الامر هه‌م شیخ طه‌ریقه‌ت^(۲).

---

(۱) سفرنامه ونیزیان، ص ۳۸۶.

(۲) هه‌مان ژێدور، ل ۳۲۳.

جودابوونا ما وراء النهر ژ ئيراني

دهمى قزلباش ل ئيراني مژوولى كوشتن و تالانكرنى بوون، ههريمين سوغد و خوارزم و خوراسان و گورگان ددهستى ميرهكى نوزبهكان دابوو بنافى محمدخان كو ب (شهيبك خان) يان (شاه بخت خان) دهاته نياسين. و قزلباشان نهو بنافى (شهيبك خان) دناسى. ل سالين ۱۵۰۰ - ۱۵۰۱ شهيبك خانى سهمهرفهاند و بوخارا داگيركرن پاشى فهرغانه ژ دهستى بابرى تهيموورى دهرئىخست، و پشتى زنجيرهيهكا شهران ههتا سالا ۱۵۰۸ باژيرين بهلخ و مهرو و هيرات و نيشابور و گورگان ژدهستى كورپن حسين بايقرا (۱۵۰۶ مرى) ئينانهدر و سنورئ خو گههاند دهفهرامهغان. و نهوى برياردا كو ئيراني ژ قزلباشان پاك بكهت، بهلى ژ بهختى رهش دهمى وى لهشكهري خو بو شهرئ قزلباشان ناماده دكر، شاهى مهغولين دهشتا قهپجاق بنافى قائم سولتان هيرش كره سر خوارزم، و شهيبهكخان نهچار بوو بهرهف وئ دهفهرئ بچيت، ول ههمان دم دا هوزا (ههزاره) يا شيعى كو ژ مهغول و فارسين عهروپ نژاد پيك دهات ل خوراسانى دست ب شورهشى كر، و شهيبهك خانى هندهك هيرين خو بو فهمراندنا بزافا وان هنارت. ل سالا ۱۵۱۰ هيرين وى ل بهرامبهر قائم سولتاني شكهستن و مهغولان خوارزم داگيركر. ههروهسا د شهرئ ههزارهدا ژى لهشكهري وى شكهست و بيزارى و بئ ورهيه كهفته دناف هيرين ويدا^(۱).

دهمى شاه ئيسماعيلى دهنگوباسى شكهستنا هيرين شهيبك خانى بهيستي ل زفستانا وئ سالى ب بههانا سهردهانا مهزارئ ئيمام رچاى بهرهف مهشهد چوو، و پشتى داگيركرنا دامهغان و گورگان چوو دناف شارئ مهشهد دا و پشتى زنجيرهكا كوشتنان هيرهك ژ قزلباشان بهرهف مهرو هنارت كو شهيبك خانى خو تيدا ناسى كربوو، و كهلهها مهرو دورپيچ دا، شهيبك خان - ب ئوميدا هندئ كو هاريكارى بوو وى

(۱) منشى، تاريخ عالم آراى...، ص ۳۶.

دی ژ بوخارا و سەمەر قەند ھیت - ھەر رۆژ لەشکەرێ خۆ ژ کە ئی دەردنئێخست دا دورپێچا قزلباشان قەکەن و ھەر رۆژ ئەف ھیزە دوچارێ شکەستنێ دبوون^(۱). ژلایئ خو فەھ شەھ ئیسماعیلی پلانەک دانا بو شکاندنا شەیبەک خانی، ئەوی نامەیبەک بو وی ھنارت و داخووزا ئاشتیی کر و د ناما خودا گوت کو ئەو دی بەرەف ئازەریبجانی بچیت چونکە ھندەک ئاریشە ل وی ئی روویداینە^(۲)، پاشی بیی خو ل بەرسقا شەیبەک خانی بگریت ھیزین خو ژ دورین کە ئی راکرن، بە ئی پلانا شەھ ئیسماعیلی بفی رەنگی بوو: دەمی شەھ ژ کە ئی دوویر دکەفیت ھندەک ھیزین قزلباشان دی خو فەھیلن و ھەردەمی شەیبەک خان ژ کە ئی دەرکەفیت ئەو ژبەر ھیزین وی برەفن دا شەیبەک خان لدوویف وان بەھت.

شەھ ئیسماعیل ل دیف پلانا دارشتی ژ مەرو دوویرکەفت و ل گوندەکی بنافی مەحمودئاباد راوەستیا و ئەفە ئەو جە بوو ئەوی دقیت شەیبەک خان بگەھیتی^(۳). نەخشەیا قزلباشان دروست بوو، پشتی رۆژەکی ژ چوونا شەھ ئیسماعیل شەیبەک خان ژ کە ئی مەرو دەرکەفت و دەمی ھیزەکا بچووک ژ قزلباشان دیتی ب دیف وان کەفت بە ئی ل مەحمودئاباد خو ل بەرامبەری ھیزین شەھ ئیسماعیلی دیت و نەچاربوو شەری بکەت. ژ عەدەتین شەھ ئیسماعیلی بوو دەمی شەھ و جەنگان ل جەھکی دوور ژ شەری خیفەتەک فەددا، و دگەل ھندەک ژ ھەفالیئ خو مژوولی بوواندنا وەختی دبوو، دفی شەری دا ژی شەھ ئیسماعیل، دوویر ژ لەشکەرێ خو مژوولی نیچیرا بالندەیان بوو، و شەیبەک خانی ب میرخاسیا خو شیا د رۆژا ئیکی ژ شەری ھیزین قزلباشان بشکینیت، بە ئی د رۆژا دووی شەھ ئیسماعیل ژ مەیدانا یاریی بەرەف مەیدانا شەری ھات دا ھیزین خو پشت راست بکەت کو دەستی خودی یی دگەل وان، دفی رۆژی دا شەیبەک خان شکەست و دگەل ۵۰۰ زەلامین خو بەرەف گەلیەکی دناف چیایان دا رەفی، و قزلباشان بسەرداگرت و ئەو ھەمی کوشتن و سەری شەیبەک خانی بو شەھ خو ئینان. پاشی شەھ ئیسماعیلی فەرمان دا لاشی وی بینن، ھەردوو دەستین وی ژئقەکرن

(۱) جەھانگشای خاقان، بەرپەری ۳۷.

(۲) بنیرە دەفی نامەیی د: ولایتی، تاریخ روابط خارجی...، ص ۶۱.

(۳) مجیر الدین شیبانی، جنگ شاه اسماعیل و ازبکان، ص ۵۵.

پاشی زگی وی دراندن و ریښیکین وی ئینانه‌دهر، پاشی (حوکمی ویلائی) دا قزلباشان دا گوشتی وی ب خافی بخون. نفیسه‌ری پهرتوکا (جهانگوشای خاقان) دهرباره‌ی خوارنا گوشتی شه‌یبه‌ک خانی دبیزیت: " (شاه ئیسماعیل) ب په‌یفین زیرینین خو که‌رمکر و گوت: کو ههر که‌سی سهری من بقییت دی گوشتی دوژمنی من کهت خوارن بو خو.... دهمی (قزلباشان) نه‌ف گوتنه بهیستی شه‌رده‌ف و مملانی ل سهر خوارنا گوشتی مرار که‌هسته راده‌کی کو صوفیان شوویرین خو رويسکر و هیرش کرنه ئیکودوو، و نه‌و گوشتی رزی و‌هسا هنجنین و فه‌کیشان کو ده‌به‌یین گوشتخور دده‌می برسی دا ب وی رهنگی خه‌زالی نادرینن و نافه‌کیشن"^(۱).

میر مه‌حمود خوانده‌میر دبیزیت کو صوفیان بو خوارنا گوشتی گه‌نی و ب ناخ و خووینی فه‌دای، هیرش کرن ل سهر که‌له‌خی شه‌یبه‌ک خانی، هه‌نده‌ک ژوان ده‌ست بو‌شوویری برن دا یین دی فه‌ده‌ن و خوبگه‌هینن که‌له‌خی و دنه‌نجام دا چه‌ندین که‌س بریندار بوون، نه‌و که‌سین نه‌شیاین بگه‌هن که‌له‌خی پشکه‌کا گوشتی ب پاره‌یه‌کی مه‌زن ژ هه‌فالیین خو کرین و خوارن"^(۲).

پشتی فی سهرکه‌فتنی هیرش بر سهر مه‌رو و سی رۆژان نه‌ف باژیره که‌فته به‌ر تالانکر و کوشتن و ویرانکر، و ژ سهرین کوشتیان چه‌ندین مناره چی‌کرن داببیت یادگار بو شاه ئیسماعیلی. ههر و‌هسا شاه ئیسماعیلی بریاردا کو کاسا کلوخی سهری شه‌یبه‌ک خانی پاککرن دا شاه ئیسماعیل بو فه‌خوارنا مه‌یی بکاربینیت"^(۳). هه‌روه‌سا شاهی ده‌سته‌کی شه‌یبه‌ک خانی بو (نصیرالدین محمه‌د بابر)ی هنارت و دنامه‌کی دا بو وی گوت: شه‌یبه‌ک خانی ده‌ستی ته‌ ژ سه‌مه‌رفه‌ندی کورنکر و نه‌فه مه‌ ده‌ستی وی بوته هنارت. هه‌روه‌سا ده‌ستی دی بو (میر روسته‌م روزنه‌فزون) فه‌رمانه‌وایی شیعه‌یی زه‌یدی ل مازهنده‌ران هنارت و گوتی: ته‌ گوهداریا مه‌ نه‌کر و ته‌ هه‌وارا خو بو شه‌یبه‌ک خانی بر "ده‌ستی ته‌ نه‌گه‌هشت شه‌یبه‌ک خانی فی‌جا مه‌ ده‌ستی وی بو ته‌ ره‌وانه‌کر".

(۱) جهانگشای خاقان، ۳۸۰-۳۸۱.

(۲) امیر محمود خواندمیر، ص ۷۱.

(۳) ولایتی، تاریخ روابط خارجی...، ص ۶۴.

ههروهسا پويستى سهرى شهيبهك خانى پرى كا كر و بو سولتانى عوسمانى بايهزىدى دووى هنارت^(۱). و ههستين وى سوتن و خوليا وى هافيتن بن سمين دهوران. پشتى مهرو دورا باژيرى هيرات هات نهوا پشتى چهنگيز خانى ويرانكرى دووباره ب گيان كهفتبوو، ول سهردهمى تهيمووريان ببوو پايتهختى ههريما خوراسان، ول سهر دهستى سولتان نهبو سهعيدى تهيموورى و سولتان حسين بايقرا ب رهوش كهفتبوو، هيرات لوى سهردهمى نيك ژ سهنترين رهوشهنيبرى و پترين ژمارا دانشتيان بخوفه دگرت، و ژمارهكا مهزن ژ فيرگههان لقي باژيرى ههبوون كو زانايين مهزن وهك مهولانا تهفتازانى تيدا وانه دگوتن، ههروهسا زانايين وهك (اوستاد بهزاد) و (جامى) خهلكين قى باژيرى بوون ول قى باژيرى خواندينه. ل هيرات پهرتوكخانهيهك ههبوو كو ب خهمخوريا (عهلى شير نهوائى) - وهزيرى بايقراى - بهرفرهه ببوو و ب دههان هزار دانهين پهرتوكان تيدا پاراستى بوون، و هههچهنده كو نهف باژيره ژلايى توركين زميدى فه دهاته بريقهبرن بهلى پترى خهلكى وى ژ سوننيان بوون. دببت خوينهرين قى پهرتوكى بمينن حيبهتى دهمى نهم بيژين كو نيكهمين و دووماهيك كهسى ئيرانى كو بهرى هاتنا صهفهويان (مرثيه- پيگوتن) بوو نيمامى حسين و شههيدىن كهربهلا گوتى مهلايهكى سوننيى ههنهفى بوو ژ خهلكى قى باژيرى ب نافى (مهلا حسين) كو نافى پيگوتنا خو كربوو (روضه الشهداء - نانكو بههشتا شههيدان). و رپورهسمى پيگوتن و گريى نهوا صهفهويان بو جارا نيكى ب ريكا (تهبهرائيان) بوو ئيرانى ئيناتى، ل دهستپيكى سرودين نهفى پهرتوكى بوون. و بوچوونا سوننيين ئيرانى بهرامبهر مالباتا پيغهمبهرى وهك بوچوونا مهلا حسيني بوو بهلى قزلباشان هزرديكر كو سوننى دوزمين مالباتا پيغهمبهرى نه.

شاه ئيسماعيلى هيزهك ژ قزلباشان ب سهروكاتيا نيك ژ سهركردين تهبهرائيان ب نافى (قولى جان) بهرهف هيرات هنارت، بهلى خهلكى هيرات نهوين گوھ ل تاوانين قزلباشان بووين باژيرى خو بى شهر تهسليمى قزلباشان كرن. پاشى قولى جاني زاما و بهرنياسين باژيرى ل مزگهفتا مهزن كومكرن ول پيش چافين وان ژ (قاضى القضاة)

(۱) جهانگشای خاقان، ص ۳۷۹-۳۸۳ "عالم آرای عباسی، ص ۳۸" امیر محمود خواندمیر، ص ۷۲ "حبیب السیر، ۳/ ۵۱۳" روضه الصفا، ص ۲۸ "لب التواريخ، ۲۵۲" عالم آرای صفوی، ص ۳۳۲-۳۳۳.

ی باژیری خواست کو ببیت شیعه ول سهر مینبهره مزگهفتی لهعنهتان ل نهبویهکر و عومهر و عوسمانی بکته، و حوکمی کافرکنا سوننیان دهربیخیت، و دهمی وهنکری دم لدهست هاته کوشتن (زگی وی دراند و ریفتیکیت وی هافیتنه بهر مینبهری). کهسی دووی بی داخواز ژئی هاتیه کرن کو ل مینبهری بسهرکهفیت و لهعنهتان ل خهلیفهیین پیغمبهری بکته حافظ زین الدین عهلی - موفتی هیرات - بوو، نهفی کهسی ژئی فهرمانا قولی جانی بجه نهئینا و بدهستی وی بخو هاته کوشتن و سهری وی ژ کهلهخی وی جودا کر. پاشی قولیجانی فهرمان ل قزلباشان کر کو هممو کهسین د مزگهفتی فه بکوژن. کهلهخی قازی و زین الدینی و چهند کهسین دی ژ مهزنین باژیری ل مهیدانا هیرات هاتنه سوتن، و هندهکین دی دزیندانی دا هیلان حهتا شاه ئیسماعیل بخو بهرهف هیرات دهیت و بریارهکی ل سهر وان بدهت^(۱).

ل چریا دووی ژ سالا ۱۵۱۰ شاه ئیسماعیل هاته هیراتی و "حوکمی ویلائی" بو کوشتن و تالانکنا ویژی دهرئیخست. ب فهرمانا وی مهولانا تهفتازانی کو ئیک ژ مهزنین زانایی ئیسلامی د سهردهمی خودا و بناف ودهنگ ترین مهرجهعی سوننیین خوراسان و سیستان و ماوراء النهر و هندستان و حهتا سولتانی عوسمانی بابهزیدی دووی بوو هاته گرتن و داخواز ژئی هاته کرن کو "تهبهرای" بکته و دهستان ژ "مهذهبی خهلهت" بکیشیت، و دهمی مهولانای ب گوتنا وی نهکری فهرمان هاته دان کو وی پیش چافین خهلکی پرت پرت بکن، پاشی بسوژن. کریارا کوشتنا خهلکی و ویرانکنا مهدرسه و مزگهفت و ئافاهیین دیروکی چهندین رۆژان بهردهوام بوو ههتا هیرات بوویه باژیرهکی کافلکری. مهزارین زانایی سوننیان هاتنه فهکولان و ههستیین وان سوتن، ئیک ژ وان (جامی) بوو کو گومبهدا وی هاته خهراکرن و ههستیین وی ئینانهدر و ب گونهها سوننی بوونی جهلدهدان و ل بیابانان بهلافکرن. شاه ئیسماعیل چوار ههیفان ل هیرات ما، دفی ماوهی دا ژمارهکا مهزن ژ کج و کور و ژنین هیراتیان هاتنه کریتکرن و مالین وان هاتنه شهلاندن، بهلی دهمی زانی کو (ئوستاد بهزاد) ژ شیعهیین هیراتی یه ژ وی بوری. ههر ل فی باژیری شاه ئیسماعیلی

(۱) عالم آرای عباسی، ص ۳۴۶ "جهانگشای خاقان، ص ۳۸۹" امیر محمود خواندمیر، ص ۷۲-۷۳

كاسا كلوخي شهيبهك خاني دا هندهك زيرينگرين هيراتي دا كو (جامهكا - پهرداخهكا)
زيړي ژي چيپكه و نهف جامه بنافي (جاما جومجومه = كلوخ) (هاته نياسين و وي
د هه مي چقاتين مه يخوريي دا بكار دنينا^(۱).

ل دهسټيكا سالا ۱۵۱۱ شاه ئيسماعيل ژ هيرات دهركهفت و ههتا (ميههنه)
و (فارياب) و روزههلاتا خوراسان چوو، و ل بازيړي بهلخ و بازيړين دي چيروكا كوشتن
و تالانكرني هاته فهگيران. پاشي هيرات و مهرو وهك (تيول) پيشكيشي (حسين بك لله
شاملو) كر. و بهلخ و خوراسانا روزهلات ئيخسته زيړ ويلايهتا بهيرام بهك قهرهmani.
ههروهسا كهسهكي خوراساني بنافي مير غياس الدين ل سهر دهزگههي ناييني
خوراسان دانا و نهو بخو بهرفه ناههراستا ئيراني چوو.

پشتي كوشتنا شهيبهك خان نوزبهكي، فهرماندهوايي كابل (ظهردالدين بابري)
هيرش كره سهر ههريما سوغد و بازيړي سهمهرقههند داگيركر. بابر كوري ميرزا عومهر
شيخ ژ نهفيين تهيموورلهنگي بوو، بابي وي حاكمي (فهراغانه) بوو و سنوري وي
سهمهرقههند و بوخارا بخوفه دگرت و شهيبهكخاني ل سالا ۱۵۰۱ نهف دهفهره ژ دهستي
وي ئينابوونه دهر و بابر بهرفه كابل چوبوو، و لويړي ميرگههك دامهزراند بوو،
و بريار دابوو كو ههريما سوغد(ماوراء النهر) فهگهريهت بهي نه شيابوو. بهي پشتي
مرنا شهيبهكخاني نهف چهنده ب سانههي كهفتبوو، بهي سهركهفتنا بابري گهلهك
نهفهكيشا و عبيداللهخان (برازيئي شهيبهكخاني) كو جهي مامي خو گرتبوو ل بهارا
۱۵۱۲ جهنگ دزي بابري راگههاند و ب دژواري نهو شكاند، و بابر بهرفه كهلهها (شادمانه)
نيزيكه بهلخ رهفي و ههوارا خو گههاند حاكمي قزلباشي بهلخ، ژلايي خوفه حاكمي
بهلخ دهنگوباس گههاندنه شاه ئيسماعيل و نهوي هيژهك ژ قزلباشان ب سهروكاتيا مير
نجم الثاني (كو دي ب دريژي بهحسي وي كهين) هنارت بهلخ و فهرمان ل حسين بهگ
لهله و بهيرام بهگ قهرهmani كر كو بگههنه لهشكهري مير نهجمي^(۲).

ل تيرمهها سالا ۱۵۱۲ لهشكهري قزلباشان ژ رووباري جهيجون دهرباس بوو و كهلهها
(خهراز) نيزيكي بوخارا دورپيچ دا، بابر ژي دگهل قزلباشان بوو و ل هيقيي بوو كو

---

(۱) ولايتي، تاريخ روابط خارجي...، ص ۶۴.

(۲) ولايتي، تاريخ روابط خارجي...، ص ۷۰.

قزلباش حوكمی ماوراء النهر بو وی بزفرینن. بابری دانوستاندن دگهل حاکمی کهلهی دهستیپر و کهلهه بی شهر تهسلیم بوو، بهئی قزلباشان بی لسهر همموو داب و نه ریتین سیاسی و لهشکهری دانا و حاکمی کهلهی ب گونهها سوننی بوونی کوشتن، پاشی دست ب کوشتن زهلامین وی کرن. پاشی کهلا (قورهشی) ل دهفرا خهراز داگیرکر و میر نهجم فهرمانا کوشتن خهلکی فی دهفهری دا، و دهمی بابر داخواز ژوی کری کو فی بریاری براوهستینیت چونکه خهلکی دهفهر خهراز ههفولهاتیین وینه و نابیت ل پیش چافین وی بینه کوشتن، میر نهجمی چ پوویته ب گوتنا وی نهکر چونکه وی نه دشیا سوننیهکی ب زیندهی ببینیت. ل خهراز کهسانهک ههبوون کو دگوتن نه سهییدین و عهلهوینه، نهفان قهستا میر غیاس الدین (سهرکردی قزلباشان ل خوراسان) کر و گوتنی: تو عهرهبی و نهم زی عهرهبین، تو مالباتا پیغه مبهری و نهم زی ههروهسا، نهم و تو کورمامین نیکن، بو مه ل دهف میر نهجمی مههدهری بکه بهلگی گهردهنا مه نازادکهت. و دهمی میر غیاس الدین ل دهف میر نهجمی بهحسی فان کهسان کری ئوی بهرسف دا و گوت: نهری ما چیدبیت نیکی نهشیهه ژ مالباتا پیغه مبهری بیت و بیژیت نهز سهییدم؟ سوننی همموو دوژمنین مالا پیغه مبهری نه و نهف کهسه درهوان دکهن. و دهمی غیاس الدینی هیفی زی کری و بو وی دوویات کری کو نهفه مروفین بهرنیاسن و همموو خهلک دزانن کو نهو ژ مالباتا پیغه مبهری نه و ریژی لی دگرن میر نهجمی بهرسف دا و گوت: نهم چ سهییدین سوننی ناسناکهین. ل خهراز نیژیکی ۱۵۰۰۰ کهسان هاتنه کوشتن و مزگهفت و فیگرگهه هاتنه ویرانکرن، هندهک کهسان ههوارا خو گههاندبوو مزگهفتی بهئی مزگهفت ل سهر سهری وان هاته سوتن.^(۱)

تاوانین قزلباشان ل خهراز بابری ژ پشتهفانیا وان بیزار کر، لهورا بریاردا کو ریکی ل پیشههچوونا وان بو ماوراء النهر بگریت. و چونکه میر نهجمی لبهر بوو هیرش سهر (غهجدهوان) (گوندهک نیژیکی بوخارا) بکهت بابری گوتی کو زفستان ل پیشا مهیه و شهری زفستانی دفان بیابانان دا دروست نینه و یا باشتر نهوه کو ل فییری براوهستین. بهئی شیرهتا وی ل دهف میر نهجمی ب چ نهچوو و میر نهجمی هیرش بره سهر کهلا غهجدهوان و ب توندی دورپیچ دا، بهئی خهلکی غهجدهوان ب همموو هیزا خو

(۱) عالم آرای صفوی، ص ۳۷۱-۳۷۲ "جهانگشای خاقان، ص ۴۳۰-۴۳۲" امیر محمود خواندمیر، ص ۷۷-۷۸.

بهره‌فانی کر و داخوآزا هاریکاری ژ عبیدالله ئوزبهکی کرن. هر زووی هیژین عبیدالله گه‌هشتن غه‌جده‌وان و بابری ئەف چهنده ب دهره‌فهت زانی و هیژین خو ژ غه‌جده‌وان فه‌کیشان و میر نه‌جم بتنی هیلا. ژلای خوقه ده‌می میر غه‌یاس الدینی زانی کو مه‌ذهبه‌ی شاه ئیسماعیل و قزلباشان نه مه‌ذهبه‌ی شیعی یه به‌لکو ری‌بازه‌کا تایبه‌ته ب وان فه، هه‌روه‌سا هه‌ست ب گونه‌هباریی دکر کو سه‌ییدین قوره‌شی لبر چافین وی هاتینه ژنافرن، له‌ورا هیژین قزلباشان بجه هیلا و گه‌هسته له‌شکه‌ری بابری. و دخولا ئیکی ژ شهری دا حسین به‌گ له‌له بهره‌ف هیرات ره‌فی، ب فی ره‌نگی هیژین قزلباشان شکه‌ست، بایرام به‌گ هاته کوشتن و میرنه‌جمی خو ته‌سلیمی هیژین عبیدالله ی کر و ب فه‌رمانا وی سه‌ری وی هاته برین^(۱).

عبیدالله خان کو خو وه‌ک شاه‌ی ئیرانی دیار دکر، بهره‌ف مه‌شه‌د و مه‌زاری ئیمام رچای چوو دا سوپاسیا خودی بکه‌ت ل سهر سه‌رکه‌فتنا وی و ل ده‌ف گۆری ئیمامی تاجا شاه‌تیی دانا ل سهر سه‌ری خو(چریا دووی ۱۵۱۲)، پاشی له‌شکه‌ری خو بهره‌ف هیرات هنارت و حاکمی باژی‌ری حسین به‌گ له‌له به‌ری گه‌هشتنا هیژین عبیدالله‌ی بهره‌ف نافه‌راستا ئیرانی ره‌فی و ل ئافاره‌کی نیزیکی ئەسفه‌هان ب شاه ئیسماعیلی را گه‌هشت و دهنگوباسی شکه‌ستنا له‌شکه‌ری قزلباشان گه‌هاند هه‌ین شاهی. ژلایه‌کی دیقه عبیدالله خان دناف ئاهه‌نگ و شادیا خه‌لکی هیرات دا هاته دناف باژی‌ری دا، و خه‌لکی هیرش برنه سهر ته‌به‌رائین قزلباش و هه‌موو کوشتن، پشتی هینگ هه‌موو ده‌فه‌ری هه‌ریما خوراسان که‌فتنه بن ده‌ستی وی.

دگه‌ل ب دووماهی هاتنا زفستانی، شاه ئیسماعیلی قزلباشین خو بو هیرشا خوراسانی ئاماده‌کرن، ئەوی ل ده‌ستپکی چهن‌دین رۆژان ری‌وره‌سمین جه‌ژنا بو‌هاری (نه‌وروز) گپرا و قزلباشین وی چهن‌دین رۆژ دگه‌ل کچ و کورین ئیخسیرکری بوراند و جامین مه‌یی بلندکرن، پاشی بهره‌ف خوراسان ب ریکه‌فتن. ل فی ده‌می عبیدالله خان ل مه‌شه‌د بوو چونکه ئەف شاره کربوو پایته‌ختی خو، به‌ی چونکه زوربه‌یا له‌شکه‌ری وی ل هیرات و مه‌رو بوون ئەوی ئەف باژی‌ره بجه هیلا و زفری ماوراء النهر. ده‌می قزلباشان مه‌شه‌د داگیرکری ب هزاران ژ خه‌لکی باژی‌ری کوشتن چونکه وان پشته‌فانیا عبیدالله‌خانی کربوون، پاشی شاه ئیسماعیل بهره‌ف هیرات ب ریکه‌فت و له‌شکه‌ری

(۱) محمد علی جراحی، ص ۷۸-۸۰.

ئوزبەكان شكاند و هيرات ژى ستاند، و سەرا كوشتنا تەبەرائيان بدهستى خەلكى فى باژىرى پتريا خەلكى وى كوشت و ب هزاران خانى ويرانكرن و چاندن و چەمىن خەلكى سوتن، و بو ماوهكى مژوولى تالانكرنا گوندىن هەريما خوراسان بوو دا تولا كوشتنا بەيرام بەگ و مير نەجمى ژ سوننيان فەكەت، پاشى هيرات و مەرو ئىخستە بن دەستى زەينەل بەگ شاملو و ديو سولتان روملو كرە والىي بەلخ و ميهنە و فارياب و ئەو ب خو بەرهف ئيراني هات^(۱).

پشتى فان روويدانان هەمى دەفەر و هەريمىن خوارزم و سوغد و فەرغانە و پارچەك ژ وەلاتى ئەشكانيان و گورگان مانە ددهستى عبیدالله خانى دا، و هندى عبیدالله زیندى خو شاهی ئیرانى دانا و هەول و بزاقان بو رزگاركرنا هەموو دەفەرىن ئیرانى ژ دەستى قزلباشان بىزار نەبوو. هەروەسا وى گرنگیەكا مەزن ددا ب رەوشەنبىرى و زمانى فارسى و ئەو بخو شارەزا بوو د فەهاندنا هەلبەستان دا ب زمانى فارسى. و د هەلبەستىن خودا حەزا خو بو ئیرانى نەفەشارتیه و د ئىك ژ هوزانىن خودا دبیژیت كو میرگەها وى وەك لاشەكى بى گیانە، و ئیران گیان بخویە. و ل دەستپىكا وى هوزانى دبیژیت:

خاطرم باز تمنای خراسان دارد   تن بی جان شده من هوس جان دارد
ئانكو:

هزرا من خوزین خوراسانى دخوازت   لاشى منى مری گیانى دخوازت

هەروەسا ژمارەكا نقیسەر و زانایین ئیرانیان ل بارەگایى وى بوون، وەك فضل الله روزبهان خونجى ئەوى پەرتوكا (مهمان نامە بوخارا - مېھفانناما بوخارا) نقیسى. و عبیدالله خان بخو ئىك ژ شاگردىن وى بوو و فىقھى ئىسلامى و ئەدەبىياتا فارسى ل دەف وى دخواند.

پشتى مرنا عبیدالله خان كەربا ژ شیعەگەريا صفەوى بو توركىن ماوراء النهر پەيدابووى هاتە گھۆرىن بو كەربا ژ ئیرانى، و توركىن ماوراء النهر دماوى دوو نقشین داھاتى دا زمان و ئەدەبىياتا ئیرانى دان لایەكى، و بو هەتاهەتا ژ ئیرانى جودا بوون. و ژفىرى پېقە پەيوەندىا وان دگەل مىللەتى ئیرانى بوو پەيوەندىا دوژمنكارى

(۱) جهانگشای خاقان، ص ۴۵۲-۴۵۴.

و نه‌فیانئ. بقی ره‌نگی سوغد و خوارزم ئه‌و جهئ زهره‌دهشت تئدا په‌روه‌ده بووی و گازیا خو به‌لافکری، و پشتی هینگئ بوویه وارئ میرئن سامانی و مالباتا (روده‌کی) و بو‌عه‌لی سینا و فارابی و خوارزمی و کهنکهنه زانایئن ئیرانیان، سه‌را کوره‌بیا مه‌ذه‌بیا شاه ئیسماعیل و قزلباشئین وی، ب ئیکجاری ژ ئیرانی جودا بوو، و دزایه‌تیا صه‌فه‌ویان د پاشه‌رؤژدا بوو دزایه‌تیا ئیرانیان و پشتی هزاران سالان ژ ئیرانی بوونئ ئه‌ف ده‌فه‌ره و خه‌لکئ وی بوونه تورک.

کاره ساتا چالديران و نهجامين وى بزاقين قزلباشين صفه وى د دوله تا عوسمانى دا

دهمى دوله تا صفه وى هاتيه دامه زراندن، دهستلانا عوسمانيا د دستى بايه زيدى دووى كورى سولتان محمه دى فاتح دا بوو كو پشتى مرنا بابى خو ل سالا ۱۴۸۱ز ببوو سولتان، و تنهها بهرهنكاري وى براى وى (جهم) بوو، نهو همر زوو شكهست و بهره ف كزيرتا رودس رهقى و مايه ل ژير پشته فانيا سوارچاكين رودسيان.

هردوو برا - بايه زيد و جهم - د زمان و نهدهبى فارسى دا شارمزا بوون و گه لك هوزان ب فارسى ل پشت خو هيلايينه. بايه زيد ل ژير ناسناقى (عادل) هوزان دگوتن و ناسناقى جهمى ههمان ناقى وى بوو. بايه زيدى دووى زهلامه كى ديندار و گريداى حوكميين شهرعى بوو. ميژوونقيسى تورك (ئيسماعيل حهقى نوزون) دبيژيت كو باليوژى قينيسا ل دوله تا عوسمانى د راپورتهكا خو دا به حسى سولتان بايه زيدى دكته و دبيژيت:

"چ جارن مهين نافه خوت، كيم خوارنى دخوت، سستى د نهجامدانا هيچ نيك ژفه رچين دينى دا ناكته، و گه لك خيران دكته، زور شانازى ب خو دبهت چونكه شارمزا به د فهلسه فى دا، و گه لك مژوولى علم الهيئه و ستيرناسيى به"^(۱)

بايه زيدى گه لك ريز ل زانايين رهوشه نبيرى و نهده بيين ئيرانى دگرت و نامه دگه ل وان نالوگور دكرن، ههروه سا هه فالينى دگه ل هندهك كه سايه تيپن وهك جلال الدين دوانى و نورالدين جامى و مهولانا تهفتازانى هه بوو، نهوى گه لك شاهناما فيردهوسى دخواند لهورا زيده پى داخبار بوو و هزر دكر ئيران وهلاته كى بهيزه و چ جارن ناهيته شكاندن. نهوى دگوت كو ميلله تى ئيرانى نازاديوخوزن و چ جارن حوكمى

(۱) اسماعيل حقى اوزون، ۲/۲۶۴.

بیانیان فتهبوول ناکهن^(۱). و دهمی قزلباشان ل ئیرانی دهستی زورداریی دریزکران و مهلا و زانا و ماموستایین مهزن کوشتن، ژمارهک ژ فان زانایان بهرهف دهولهتا عوسمانی رهفین و داخواز ژ سولتان بایهزیدی کرن کو دهوارا ئیرانیا بجیت. سولتانی ژلایئ خوفه نامهیهک بو شاه ئیسماعیلی هنارت و ههول دا ب ریکین ناشتی و ههفالینی شاه ئیسماعیلی رازی بکعت، بهلئ ههولین وی د بی نهنجام بوون و شاه ئیسماعیلی فهرمان ل خهلیفین خو دکر کو بهرهف نهنازول بچن و هوزین تهتاران بهرهف ئیرانی بکیشن دا لهشکهرئ قزلباشان بهیز بکفهیت. ژ دهستییکا حوکمی شاه ئیسماعیل هتا سالا ۱۵۱۱ دههان هزار خیزانین تهتاران ژ ۱۴ هوزین تهتاران ل نهنازول بهرهف ئیرانی مشهخت بوون و ب دههان هزار ژ گهنجین وان گههشتنه ریزین لهشکهرئ قزلباشان. و دههمان دم دا خهلیفین شاه ئیسماعیلی دناف دهولهتا عوسمانی دا پروپاکنده بو شیخی خو (شاه ئیسماعیل) دکران و ژمارا موریدین وی پوژ بو پوژئی ل زیدههی ددا. شاه ئیسماعیلی ههموو میلهتهئ ئیرانی کربوو دوژمنین خو لهورا نهوشیا پشتا خو ب وان گهرم بکعت لهورا دخواست ژمارا تهتاران ل ئیرانی زیده بکعت.

ل سالا ۱۵۰۹ دهمی بایهزید ل سهر تهختی نهخوشیی، مملانی دناقبهرا کورین وی دا سهر جیگریا وی دهستییکر، سولتان بایهزیدی چوار کور ههبوون کو ههرئیکئ ژ وان فهرمانهواپیا دهفهرهکئ دکر، کورئ مهزنتر (شاهینشاه) بوو کو حوکم ل (قونیة) دکر، کورئ دووی (ئهحمهد) ل ئهماسیه (پوژههلاتا نهنازول نیژیکی سنورئ ئیرانی) حوکم دکر، (قورقود) کورئ سیئ دهستهلاتداری (مانیسا) ل پوژنافاپا نهنازول بوو، و کورئ بچووکت نافی وی (سهلیم) بوو کو ل (ترابزون) حوکم دکر و سنورئ وی یئ باشورئ پوژههلات دکهفته نیژیکی سنورئ ئیرانی. ههر چوار برا لبهر دهستی ماموستایین ئیرانی خواندبوو و شارهزاییهکا باش دزمانئ فارسی دا ههبوو، شاهنشاه و ئهحمهد و سهلیم تا رادهکئ فارسی دخواند کو ئهف زمانه بیوو زمانئ ئیکانهیی نفیسینی لدهف وان. سهلیم بخو گهلهگ وهختی خو ب خواندنا پهرتوکین ئهدهبی و میژووویین فارسی د بوراند و هندهک شروفه و پهراویز ل سهر هندهک ژ فان پهرتوکان نفیسیه

(۱) پارسادوست، ص ۸۱۵. ژنامهیا سولتان بایهزیدی دووی بوو شاه ئیسماعیلی. دهقی فی نامئ دپهرتوکا: علی اکبر ولایتی، تاریخ روابط خارجی ایران در عهد شاه اسماعیل صفوی، (تهران: ۱۳۷۵)، ل ۱۰۲-۱۰۵. وهرگیر.

(هندهك ژ فان پهرتوكان ئهوين سهليمي ب دهستخهتي خو پهراويژ بو نفيسين نها
ل موزهخانا ئيستانبولي پاراستينه)

سهليم - كوري بچووك - ژ هه موو برايپن خو ريبهتر و نارمومهنتر بوو، ژلايي
كسايهتياي فه وهك باپيري خو سولتان (محمهد الفاتح) بوو، ل بهرامبهر وي نهحمهد
ژ هه موو برايان ناشتي خوازتر و سهرنه رمتر بوو و سولتان بايه زيدي دفيا وي بكهته
جيگري خو، بهلي هه رسي برايپن دي هه ر نيكي حوكم بو خو دفيا. و چونكه (مانيسيا)
پايته ختي (قورقود) ي نيزيكي ئيستامبول بوو سولتان بايه زيدي برياردا كو وي ژ ويري
دووهر بكهت چونكه دترسيا كو پشتي راگه هاندنا برياري نهف براييه - نانكو قورقود -
ناريشه يان بو نهحمهد ي چي كهت. نهوي حوكمي وي بو نهنتاليا - ل ژيريا نافه راستا
نه نازول - فه گوهاست و فه رمان دا هه ر زووي به ر هف وي دهفه ري بچيت. قورقود ژ في
برياري نه رازي بوو و به هانا چوونا عومري ب گه ميهك و ژمارهكا زي ره فان و خولامان
به ر هف مسري بري كهفت، بهلي پشتي چهند هه يفان سولتان بايه زيده نهو رازي كر كو
فه گه رييت بو نه نازوول و به ر هف نهنتاليا هنارت پشتي سوز دا يي كو بزوو يترين دم
حوكمي مانيسيا بو فه گه ريت.

ل سالا ۱۵۱۰ سولتان بايه زيدي، پشتي وه رگرتنا رهامه نديا وه زي ري پايه بلند (وزير
الاعظم) و پله به رزين كارگيري و له شكه ري ، مير نهحمهد ب شيوهكي فه رمي كره
جيگري خو، ژلايي خوهه سهليمي بتوندي به رهنكاري في برياري بوو و بهاريكاري
ژمارهك ژ سه ر كردين له شكه ري ژ ترابزون به ر هف پايته ختي هاژوت دا بابي خو نه چار
بكهت كو ژ بريارا خو پاشگه ز ببيت، و ده مي گه هشتيه روملي يا روزهلات (روزهلاتا
بولقان) دهنگوباسي نه خوشيا مير شاهنشاه و مرنا وي به لافبوو، و مير قورقود
ل نهنتاليا ب به هانا وه رگرتنا حوكمي مانيسيا به ر هف في باژيري چوو، هه روه سا
مير نهحمهد ژ نه ماسيا به ر هف ئيستامبول چوو دا ببيت جيگري بابي خو، و به ري
بگه هيته ئيستامبول سولتان بايه زيد - ل سه ر پيريا خورا - له شكه رهك ناماده كر
و به رسنگي كوري خو مير سهليمي گرت و دانوستاندن دگه ل سهليمي ده ستپيكر و سوز
دا هندي ساخ بيت جيگريا خو نه دهته هيچ نيك ژ كورپن خو، و ژ سهليمي خواست
به ر هف ترابزون بزقريت. بهلي سهليمي ژ بابي خو باوه ر نه كر نه مازه دهنگوباسي هاتنا

میر ئەحمەدی بەیستبوو لەورا ل روملی ما، و بابی وی زفیری ئەدرنە، و دەمی میر ئەحمەد گەهشتی ئیستامبول ئیکسەر بریارا جیگرا وی بجهئینا. و سەلیمی لەشکەری خو بەرهف ئوردویا بابی خو بر و نامادە شەری بوو.

ل تیرمەها سالا ۱۵۱۱ شەری دناقبەرا باب و کوری دا دەستپێگر، سەلیم شکەست و بەرهف کناری رۆژنافایی دەریا رەش رەفی، بەی دەمی ئەحمەد ل ئیستامبولی ئاکنجی بووی سەردارین لەشکەری (ینی چەری = انکشاری) دەست ب شۆرەشی کرن و دیارکرن کو ئەو دژی حوکمی میر ئەحمەدی نە. پاشی لیدی شیرهتا بابی خو میر ئەحمەد زفیری ئەماسیە و بایەزیدی هەولدا شۆرەشا یینی چەریان ب باشترین شیۆه بدووماهی بینیت. بەی دفی دەمی دا هەندەک سەردارین لەشکەری ئەوین لایەنگریا میر قورقودی دکرن ژ وی خواستن کو بەرهف ئیستامبولی بەیت و گوپریا ئاگری شۆرەشی خورتتر لیهات، و ئیک پارچەبیا وهلاتی کەفتە د مەترسییدا، ئەف رهوشه چەندین هەیفان بەردەوام بوو و لدووماهی سولتان بایەزید نەچاربوو گوهداریا سەکر دین یینی چەریان بکەت و میر سەلیم دانا جەیی خو، و دەست ژ حوکمی بەردا و هەتا دووماهی ژیا نا خو ل جەهکی دوور ژ پایتەختی بوراند. ئەو ب حەزا خو یا ب خواستا سەلیمی - کو ببوو سولتان - دگەل هەندەک خولام و خزمەتکاران چوو دەفەرا (دیمەتوقە) ل بولقان بەی بەری بگەهیتە قوناغا خو، ژبەر نەخوشیی یان ژبەر ژەهرخورکرنی، چوو بەر دلوفانیا خودی (بهارا ۱۵۱۲).

خەلیفین شاھ ئیسماعیل ل فی سەردەمی و لژیر نافین جوراجور بەردەوامی ب چالاکیین خو ددان و قزلباش بەرهف ئیرانی د هەنارتن، ئیک ژ وان فەرمانرەوایی ئەرزنجان (نور عەلی خەلیفە) بوو کو سەرکیشیا فان چالاکیان دکر^(۱)، و چونکە باژیری وی دکەفیتە نیژیکی باژیری ترابزون - پایتەختی حوکمی میر سەلیمی ل سەر دەمی سولتان بایەزید - و زیدەگافیین نورعەلی گەلەک میر سەلیم تورە کربوو، لەورا هیرشەک برە سەر ئەرزنجان و قزلباش لویری دەرئێخستن بەی چونکە سولتان بایەزید مروفەکی سەرنەرم بوو و نەدقیا پەبوەندیین وی دگەل صەفەویان تیک بچن، فەرمان ل کوری خو کر ژ ئەردی ئیرانی دەرکەفیت^(۲)، بەی پستی مەملانی د نایبەرا کورین

(۱) بو زیدەتر بنیرە: ولایتی، تاریخ روابط خارجی...، ص ۸۷-۸۸.

(۲) اسماعیل حقی اوزون، ص ۲۷۹.

سولتان بایهزیدی دهستپیکری و سهروبهری سیاسی ل دهولتا عوسمانی تیگجوی، شاه ئیسماعیلی بهکتاشیپن ئهنازولی هاندان کو دست ب شورهشی بکهن.

حسین خهلیفه - ریبهری خانهقایا بهکتاشییا ئهنتالیا ل باشوری ئهنازول - ئیک ز خهلیفین شیخ حهیدر و شاه ئیسماعیلی بوو و ل گوندهکی نیژیکی ئهنتالیا دژیا، و خودانی دهستهلاتهکا مهزن بوو ل سهر بهکتاشیپن ئهنازولی. ئهوی ژیا نا صوفیگهیری بو خو ههلبژارتبوو و زوربهیا رۆژین خو دناف شکهفتهکی دا دبوراندا، و ئهف شکهفته ببوو سهنتهری کومبوونین موریدین شاه ئیسماعیلی. ههروهسا دینداری و زوهدا حسین خهلیفه بالا سولتان بایهزیدی کیشابوو و سولتانی چهندین جاران خهلات و پیشکیش بو وی رهوانه دکرن. حسین خهلیفه کورهک ههبوو بنافی شاه قولی کو ههردهم د خزمهتا بابی خودابوو و خهلیفی وی یی ئیکی دهاته هژمارتن^(۱).

ل دهستپیکا سالا ۱۵۱۰ د گهرمهگهرما مملانییا کورپن بایهزیدی، دهمی میر قورقود ز ئهنتالیا دهرکهفتی، شاه قولی ل وی باژییری دست ب شورهشی کر دژی دهستهلاتا عوسمانیان، و ههر وهکو قزلباشان ل ئیرانی کری وان ژی دست ب کوشتنا زانیپن ئاپینی کر و مالین خهلکی تالانکر و سوتن، ههروهسا ئهوی هپرش بره سهر کاروانهکی کو پرتالی قورقودی بهرهف مانیسا دبر و کاروان تالانکر و کاروانی کوشتن. پاشی بهرهف (کوتاهیه) چوو و گوندین دریکا خودا تالانکر. و ل فی جهی شیا لهشکههکی عوسمانی تیگ بشکینیت و سهرکردی وی بکوژیت.

ل گولانا ۱۵۱۱ شاه قولی باژییری کوتاهیه دورپیچ دا، بهلی شوورها کهلی زور موکوم بوو، و لهشکهری شاه قولی ئالافین ویرانکرنا وی نهبوون، لهورا بهرهف باژییری بورسا ل دووماهیا رۆژئافایا ئهنازولی چوو و لویری هیزهکا دی یا عوسمانی کو بو بهرسنگ گرتنا وی چوو بوو ب دژواری شکهست و پاشفه رهفی. لهورا (صدر الاعظم) عوسمانی بخو سهرکردهتیا لهشکههکی مهزن کر و بهرهف بورسا چوو و شاه قولی نهچار کر بزفریت بو کوتاهیه، و ژویری بهرهف (قهردمان) چوو و حاکمی قونیه کو دگهل لهشکهری خو ل هیقیا وی بوو شکاند و باژییری قونیه تالانکر و خهلکی وی ژنافر، پاشی بهرهف سیواس چوو و دریکا خودا ژمارهکا مهزن ژ گوند و نافهدانین رۆژهلاتا ئهنازول ویرانکر.

(۱) ولایتی، تاریخ روابط خارجی...، ص ۱۰۸.

ل تیرمه‌ها ۱۵۱۱ و ل جهه‌کئی د نأقبه‌را سیواس و قه‌یسه‌ریبه دا، له‌شکه‌رئ شاهقوئی و صدر الاعظم رووبروویی هه‌قبوون، و د شه‌ره‌کئی مه‌زن دا هی‌زین عوسمانیا ب زحمه‌ت سه‌رکه‌فتن و صدر الاعظم دیف هی‌زین شاهقوئی را چوو به‌ئ که‌فته که‌مینا وندا و هاته‌ کوشتن. و هه‌رچه‌نده کو شاهقوئی دقئ شه‌ری دا هاته‌ کوشتن به‌ئ قزلباشان به‌رده‌وامی ب ره‌فا خودا و چوونه دنا‌ف نا‌خا ئیرانی دا. و ل نی‌زیکی ئه‌رزنجان ئه‌فان هی‌زا ری‌ک لبه‌ر کاروانه‌کئی گرت کو ژ ته‌بریز به‌ره‌ف ئه‌نازولئ دهات و کاروانی شه‌لاندن پاشی ئه‌و هه‌می پی‌کفه - کو ژمارا وان ۵۰۰ کاروانی بوون - کوشتن.

ل وی دهمی شاه ئیسماعیل هی‌شتا ل خوراسان بوو له‌ورا فان قزلباشان قه‌ستا وی ده‌قه‌رئ کر و ل با‌ژی‌رکئ شه‌هریار (نی‌زیکی با‌ژی‌رئ ره‌ی) گه‌هشتن ئوردویا شاهی، دقئ دهمی دا شاه ئیسماعیلی سه‌رکه‌فتن مه‌زن ل سه‌ر ئوزبه‌کان تومارکریبوو و ل هی‌قیئ بوو کو دهن‌گوباسئ سه‌رکه‌فتنا قزلباشان ل ئه‌نازول بگه‌هیتئ به‌ئ دهمی زانی کو ئه‌و ل به‌رامبه‌ر دوژمنین "سوننی" یین شکه‌ستین زور توره‌ بوو و فه‌رمان دا دوو ژ سه‌رکردین قزلباشان د مه‌نجه‌ئ دا که‌لاندن و هنده‌کین دی سه‌رژیکرن و پله‌یا ئه‌وین دی ئبنا خوار و هنده‌ک ژ قزلباشان بوون خزمه‌تکار د له‌شکه‌رئ سه‌فه‌وی دا.

پشتی فان روویدانان شاه ئیسماعیل فه‌رمان ل والیی ئه‌زنجان نور عه‌لی کر کو قزلباشین ئه‌نازولئ ری‌کب‌یخیت و وی ده‌قه‌رئ داگیر بکه‌ت، و ژلایئ خوفه‌ نور عه‌لی ئیک ژ خه‌لیفین مه‌زن ب نافئ عیسا خه‌لیفه‌ هه‌لبزارت بوو سه‌رکردایه‌تیا فی بزافئ، و د وی دهمی سولتان بایه‌زید و میر سه‌لیم مژوولی مملانی بوون، قزلباشان شوره‌شه‌کا نووی ل ده‌قه‌رین سیواس و چوروم و توفات ده‌ستپیکر و شه‌رکه‌رین هوزین (ئه‌فشار، وارساق، قه‌رمان، ته‌که‌لو، حمیدلو، بوزوقولو، تورقود) تیدا پشکدار بوون.

د قئ نأقبه‌رئ دا میر سه‌لیم بوو سولتانئ عوسمانی و برایئ وی ئه‌حمه‌د هه‌ردوو کورپن خو (موراد و قاسم) به‌ره‌ف ئیرانی هنارتن و داخوازا هاریکاریئ ژ شاه ئیسماعیل کرن بوو راکرنا سولتان سه‌لیمی ژ ته‌ختئ سولتانیی^(۱). و وه‌کو دیار مورادی ل ئیرانی سوز دابوو شاه ئیسماعیلی کو ببیت شیعه‌ چونکه‌ شاهی فه‌رمانه‌ک بو نورعه‌لی خه‌لیفه‌ی هنارت و تیدا دیارکر کو دقئت پشته‌فانیا مورادی بیته‌ کرن و ببیته‌ سولتانئ ده‌وله‌تا عوسمانی. ژلایه‌کئ دیفه‌ موراد کو ب هاریکاریا سه‌فه‌ویان پشته‌گه‌رم بوو خو

(۱) سیوری، ایران عصر قاجار، ص ۳۸-۳۹.

وهك سولتان دا نياسين و داخواز ژ بابي خو كر كو بچيت (مهلاتيه)، و ب بريارا شاه ئيسماعيلي هيزين عيسا خهليفه گه هشتنه لهشكهري موراى و ب بهانا شهرى دگه ل سولتان سهليمى دست ب كوشتن و تالانكرنا بازيرين روزهلاتا نهنازول. ئيسماعيل حقى نوزون ژ بهلگه نامه كا نهرشيفى (توپ قاپى) فه دگوهيزيت و دبيزيت: ل فى سهردهمى نيزيكى ۱۰۰۰۰ كسان لدور مروفه كي "بى دين - مولحد" ب نافى عيسا كومبوون،... چهندين گوند تالانكرن و گه لهك خه لك كوشتن و ههسپ و درافين خه لكى دزين، دناف فى "فتنه" دا موراى تاجا سولتانيى دانا سهر سهرى خو و نهف كه سانه كو ب نافى (هزلباش) دهاتنه نياسين ئينانه دناف لهشكهري خودا،... ههر زووى نيزيكى ۲۰۰۰۰ صوفيان ل نيزيكى ئەماسيه كومبوون و ژماره كا مه زن ژ موسلمانان ل ويى كوشتن و موراى دگه ل خو به رهف (گولدوگون) برن و ل ويى "فه ساده كا" مه زن كرن، زانا و مه زنين بازيرى نه چاركرن كو برهفن، و قازيى چوروم ب نافى (نهوشيروان) كوشتن، خه لك ژ بهر وان رهفين و بازيى چولكرن^(۱).

شاه ئيسماعيل ل وى باوهريى بوو كو خه ليفين وى د شهرى نهنازول دا دى بسهركهفن و دى "دينى وى" ل ويى بهلافكهن، لهورا دانپيدان ب سولتانيا سهليمى نه كر و چ پهيامين پروزباهيى بو نه هنارتن، تهنه كه سى شاه ئيسماعيلى دانپيدان ب حوكمى وى كرى سولتان موراى بوو.

بو ماوى ۹ ههيفان روزهلاتا نهنازول ددهستى سولتان موراى دابوو، و سولتان سهليمى دزاني كو ههر دوو واليين ديار به كر و نهرزنجان (خان محمهد ئيستاجلو و نور عه ل خهليفه) پشته فانيا سولتان موراى دكهن لهورا چهندين نامه بو وان ههر دوان هنارتن و ژوان خواست كو دست ژ كرياتين خو به ردهن و دناف خاكا عوسمانيان دا نه خوشى بهلاف نه كهن. به لى د به رسف دا فان كه سان د نامين خودا گه ف و سفكى ب سولتان سهليمى دكرن و دفيان وى بو شهرى رابكيشن. هه تا جاره كي وان كراسه كي ژنان بو وى هنارتن و گه ف ل وى كرن كو د ده مه كي نيزيك دا دى وى ژ سهر حوكمى راكهن^(۲). دفى ده مى دا زور به يا دانشتيى نهنازولا روزهلات ژ ته تار و توركين شيعه پيكدهات، و ته تارى بشيوه كي گشتى ژ بهكتاشى و موريدين شاه ئيسماعيلى پيكدهاتن.

(۱) اسماعيل حقى اوزون، ۲/۲۷۶. پهراوترا ژماره ۶.

(۲) احسن التواريخ، ۳۴۲/۱۲-۳۴۳.

و شاه ئيسماعيلي پشټا خو ب في چهندي گهرم دكر كو نهگهر شهرهك نافهرا وي
و عوسمانيان دا روويدا دي نهف تورك و تهتاره پشهفانيا وي كهن، لهورا وي خهليفين
خو تيگههاندن كو دفت دهست ب نازاندنا توركين نهنازول بكن و عوسمانيان
بو شهري رابكيشن، ل فيره دي ل بيرا خواندهفانان نينين كو شاه ئيسماعيلي دهمي
شهيبهكخان كوشتي، پيستي شهري وي ژ كايي پركربوو و بو سولتان بايهزیدی هنارت
بوو دا هيژا خو نيشا سولتاني بدهت و وي ب ترسينيت. و سولتاني ژلايي خوفه نهف
كرياره وهك پينگافهكا "نهحمهفانه" ل قهلهم دا و هنارتين شاه ئيسماعيلي كوشتن
و ج بهرسف بو شاهي نههنارتن.

سولتان سهليم ههتا نهوي دهمي مژووي شهري دگهل براييځن خو بوو لهورا نهشيا
ج پينگافان دزي كريارين قزلباشان بهافيت. بهي ل نافهراستا سالا ۱۵۱۲ نهوي برايي خو
فورقود ل مانيسا شكاند و فورقودي خو ل شكهفتهكي فه فهشارت بهي د دهمهكي
زووي دا كريگرتيځن سولتان سهليمي نهو ديت و سيدارهدان. و بو ژنافرنا برايي خو
(نهحمهد) سولتان سهليمي پلانهك دانا نهوژي دهمي هندهك ژ سهركردين خو بهرهف
وي رهوانه كرين و گوتيني كو نهگهر نهو بيته بورسا، نهو دي هاريكاري وي كهن
بو داگيركرنا پايتهختي. و نهحمهدي سهردابري ژ مهلاتيه - بريكا نهماسيه و قونيه -
قهستا بورسا كر و بريقه كهفته كهمينا لهشكهرئ سولتان سهليمي و هاته كوشتن.
پاشي لهشكهرئ عوسماني هيرش برن سهر باژيري نهماسيه و ههردوو برازيين خو
(موراد و قاسم) ب دژواري شكاندن. قاسم بهرهف ميسري رهفي و موراد بو پهناهنده
لدهف شاه ئيسماعيلي (زفستانا ۱۵۱۲)، و هيژين قزلباشان نهوين دناف سوپايي مورادي دا
ههر نيك بوو هوزين خو زفرين^(۱).

نهف بويهره ريكهفتي بوون دگهل روويدانا هنارتنا هيژين قزلباشان ب سهروكاتيا
(نهجم ثاني) بو شهري دگهل عبيدالله خان نوزبهك، و تيك شكهستنا هيژين قزلباشان
و كوشتنا سهركردئ وان، لهورا شاه ئيسماعيلي نهشياوو ج هاريكاريان پيشكيشي موراد
و برايي وي قاسمي بكهت و پهيمانين خو دگهل وان بجه بينيت، و دهمي موراد هاتيه
ثرائي شاه ئيسماعيلي لهشكهرئ خو بو هيرشا خوراساني و تولفهكرنا خووينا نهجم
ثاني ژ عبيدالله و داگيركرنا باژيري مهشهد ناماده دكر. شاه ئيسماعيلي گهلهك ريز

(۱) ولايتي، تاريخ روابط خارجي...، ص ۱۱۱-۱۱۳.

ل مورادی گرت و سوز دایی کو وی بکهت والیی هه ریمما فارس و نهف پهیماننه بجه ئینا و فارس وهك (تیول) پیشکیشی وی کر و بهرهف خوراسان چوو، پشتی فان روویدانان دهنگوباسین مورادی نه مان و چیدبیت ل سهر دهستی سهرکردین قزلباشان هاتبیت کوشتن.

پشتی سولتان سه لیم ژ پکه بهرین خو خلاس بووی، بریارداد رادهیه کی بو قزلباشین نه نازول دانیته و ژ دهرده سه ریا وان قورتال بیت، له ورا شاندهك ب سه روکاتیا وی بخو هنارت دهفه رین رۆژه لاتا نه نازول داکو ئامارهکا دروست ژ موریدین شاه ئیسماعیلی ئاماده بکهن، و فه رمان ل بهرپر سین کارگیرین فان دهفه ران کر کو هه موو ئاسانکاریان پیشکیشی فی شانده بکهن. کاری فی شانده ئه و بوو کو نافیی هه موو قزلباشان، ژ هه فت سالی هه تا هه فتی سالی، د دهفته رهکا تایهت دا تومار بکهن و ئارمانجا وی نه بوو کو سه رانین قزلباشان ژ ناف ببهت. پشتی فی چهنده ئی نیژیکی ۴۰۰۰ ژ قزلباشین نه نازول هاتنه دهسته سه رکر، چهنده ئی هزار ژوان هاتن کوشتن و نه فین دی دگهل خیزانین وان بهرهف دهفه رین نه وروپی ژ دهوله تا عوسمانی هنارتن دا ژ خه لیفین شاه ئیسماعیلی دوور بن^(۱).

ده فی نافبه ری دا، شاه ئیسماعیل ژ خوراسان فه گه ریا پشتی سه رکه فتنین مه زن ب دهست خو ئیخستین، و فه رمان ل (نورعه لی خه لیفه) کر کو دهست ب پیرابوونین پیویست بکهن بو هنارتنا قزلباشان بو ئیرانی. نوکه دهسته لاتا سولتان سه لیمی ل نه نازول ب نه جه ببوو و نه و قزلباشین ژ شوویری وی رزگار بوون ل دهفه رین چپایی به لافه ببوون، و خه لیفین شاه ئیسماعیلی نه دویریان ب ئاشکه رای دهست بکار ببن. پشتی فی بریاری نورعه لی ب دهه ان هزار ژ خیزانین قزلباشان ژ چولستانین نه نازول بهرهف ئیرانی هاژوتن دابگه هن ریزین قزلباشان.

---

(۱) سیوری، ایران عصر قاجار، ص ۳۹.

شهری چالديران و ژ دهست دانا باکوری رۆژئاڤا ئيراني

دهمی سولتان سهليمی دیتی کو دهستیوردان و مایتيکرنين شاه ئيسماعیلی دناف خاكا عوسمانیيان دا ب دووماهی نائين، بو ب دووماهی ئینانا فی رهوشی چ ریك لیهو خو نهديتن ژبلی شهری.

سولتان سهليم دا شاهي ژ کریارین خو دزی قزلباشان ناگههدار کهت ئیک ژ خهلیفین وی کو د شهرهکی دا ئیخسیر ببوو نازاد کر و گوتی: "هه ره ئهوا ته دیتی بو شاهي بیژه"^(۱)، سولتان ل وی هزری بوو کو شاه ئيسماعیل ل دهمی بهیستنا فی نامی دی لهشکهری خو بهرهف سنورین رۆژئاڤا ئيراني بهت، لهورا ل نادارا ۱۵۱۳ سهکردين لهشکهری و پایهبهرزین دهولهتا خو ل ئهدرنه کومکرن و کومبونهک دگهل وان ئهنجام دا، و د ئاخفتنا خودا دگهل وان بهحسی مهترسیا شاه ئيسماعیل و قزلباشان کر و رهمهنديا سهرانین لهشکهری بوو شهری دزی صهفهویان ب دهستفه ئینا، و داخووا فهتوایا جیهادی ژ موفتیین وهلاتی خو کر، ههروهسا ئهوی نامهیهکا دریژ بو عبیدالله خان نوزبهکی هنارت و تیدا ژوی خواست هاریکاریا وی بکهت بو ژنافرنا شاه ئيسماعیلی^(۲)، بهل عبیدالله لوی دهمی مژوولی شهرین نافخویی بوو ل ماوراء النهر و رۆژههلاتا خوراسان و بهرههفیا هیرش دزی قزلباشان نهبوو لهورا نهشیا بهرسقا پیتهی بوو سولتان سهليمی ب هنیریت.

پشتی سی رۆژان ژ کومبوونا ئهدرنه، سولتان سهليم چوو ئیستمبول، و پشتی چهند رۆژان دگهل لهشکهری عوسمانی بهرهف ئهنازولی هات. ئهوی ل گولانا ۱۵۱۴ نامهیهکا دی ب ریکا خهلیفهکی دی ب نافی (قلیچ خهلیفه) بو شاه ئيسماعیلی

(۱) اسماعیل حقی اوزون، ۲/۲۷۸.

(۲) دهقی نامهیی د: فریدون بهگ، منشأ السلاطین، ج ۱.

هنارت^(*) و ب شیوهکئی فهرمی جهنگ دژی وی راگه‌هاند، نهو دقئی نامی دا گوتبوو کو زانایین ئیسلامی فهتویا "کوفر" و "سهرداجوونا" وی دهرئیخستین و خوینا وی یا حلال کرین، و نها لهشکهرئ عوسمانی ب سهروکاتیا وی بهرهف ئیرانی د هیین و وان بریارا دای ریه و ریشالین قزلباشان ژ ئیرانی بیننه دهر، و ناگرئ "فهساد و فیتنه‌یا وان فهمرین"^(۱).

شاه ئیسماعیلی نامه‌یا سولتان سه‌لیمی ل ده‌فهره‌کا نیژیکی نه‌سفه‌هان خواند، و حیبه‌تی بوو ده‌می دیتی کو عوسمانیان شه‌رئ دژی وی راگه‌هاندی و قلیچ خه‌لیفه ب گونه‌ها سه‌رشوری و خو ئیخسیرکرنئ بو شاهه‌کئی سوننی سه‌رژیکر. پاشی بیی خو شاش بکته یان گرنگیه‌کئی ب نافه‌روکا نامه‌یی بدته، مژوولی نیچیری و خو مژوولکرنئ بوو. نه‌وی ل ده‌ف خو هزر دکر کو چونکه "ئیمامین پاک" پشته‌فانیا وی دکهن، هیچ هیزه‌ک ل جیهانی نینه کو بشیت خو لهر سنگی وی بگریته. چیدبیت زی کو ژ بی عاقلی یان ژ "له‌وچه‌یی" خو بی خه‌م دکر. و بوچوونه‌ک دی د بیژیت کو وی فه‌رمان ل خه‌لیفین خو ل دیاربه‌کر و نه‌رزجان کر دا به‌رسنگین سه‌لیمی بگرن و نه‌و پشت راست بوو کو قزلباشین نه‌نازولی دئ چیرؤکا سولتان سه‌لیمی ب دووماهی ئینن، و ناهیلن نه‌و نیژیکی سنورین ئیرانی ببیت. و ب کورتی نه‌گهرئ بیخه‌میا وی دقئ بابته‌تی دا چ بیت، نه‌و کارئ وی کری کاره‌کئی نه‌ به‌رعافل بوو کو ژ میشکه‌کئی نه‌ دروست و دفنه‌کا بلند دهرکه‌فتبوو. نه‌وی ژ به‌ر باومریا وی ب که‌سایه‌تیا خو و په‌یاما خو یا ناسمانی، وه‌سا هزر دکر کو سولتان سه‌لیم "نه‌شیت چ که‌راتیه‌کئی بکته" !!!.

پشتی هاتیه دناف نه‌نازولی دا، سولتان سه‌لیمی له‌شکه‌ره‌کئی ۲۰۰۰۰ که‌سی به‌ره‌ف سیواس هنارت و نامه‌یه‌کا "توند و تیژ" بو شاه ئیسماعیلی ره‌وانه‌کر^(**). نه‌وی دقئ نامی دا خو وه‌ک "قاتل الکفره والفجره - کوزه‌کئی کافر وخه‌رابکاران" دانیاسین، و شاه ئیسماعیل وه‌ک "سه‌روه‌رئ گونه‌ه و سه‌رداری گونه‌ه‌کاران و زوحاکئ رؤژگاری" ل قه‌له‌م دا.

(*) بنیره ده‌قئ نامه‌یی د پاشبه‌ندا ژماره (۱)

(۱) اسماعیل حقئ اوزون، ژنده‌رئ به‌ری، ۲/۲۸۰.

(**) بنیره ده‌قئ نامه‌یی د پاشبه‌ندا ژماره (۲)

و گهف ل وی کرن کو دست ژ زورداریا خو بهردهت و ژ مهذهبی "بیدع" ی
دمرکهفیت و بو ناینی باب و باپریځ خو ب زفریت، یان "کفنی خو دانیته سهر ملی
خو و ناماده ببیت بو جهنگی دژی لهشکه ری عوسمانی نهوی بهرهف ئیرانی د هاژوت"^(۱).

ههر چهنده نهفه ناما دووی بوو کو تیدا گهفا شهر ل شاه ئیسماعیلی هاتبوو
کرن، بهی وی نهفه چهنده ب گرنگی نه وهر دگرت و هیشتا مژوولی خوشیځ خو بوو،
بهی نهوی بهرسقا ناما دووی دا^(*)، و تیدا ب ناشکه رای دیار کر نه و باوهر ناکهت
سولتان سولیم هزرا شهر دژی ئیرانی بکهت چونکه چهند دناقبه را وی و سولتانی
نه خوش بیت نابیت سولتان نهردی وی داگیر بکهت !!!، ههوهسا نهوی د گوهی سولتانی
دا گوت کو زور بهیا دانیشتیځ نهنازولی ژ مورید و لایه نگرځ وی و باپریځ وی نه،
و نهوی نهفیت دگهل عوسمانیان شهر بکهت، و وی ب سهری سولتان سولیم بینیت
نهوا تهیموور لهنگی دگهل باپری وی (بایه زیدئ ئیکئ) کری. ههروهسا شیرت
ل سولتانی کر کو کاره کی نهکته کو نهجامی وی په شیمانی بیت، و ل دووماهی ناما
خو شاهی بهحسی (تهفدیس) خو کر و گوت کو دوژمنی دگهل من نانکو دوژمنی دگهل
مالباتا پیروزا ئیمامی عهلی و نهفه دیرا ههلبهستی بو وی نفیسی:

بس تجربه کردیم در این دار مکافات
با آل علی هر که در افتاد ورافتاد^(۲) (۷۰)

نانکو:

مه زور سهربور دفی جیهانی دا بین ههین،

ههر کهسی دژی دووینده ها عهلی راهستیای بی تیچووی.

تهنها کارفه دانا شاه ئیسماعیلی نهفه نامهیه بوو، نه لهشکه رهک بو سنورځ پوژنا فایا
ئیرانی هنارت و نه فهرمانا چ پیروبوونان دژی مهترسیا هیزیځ عوسمانیاندا^(**).

(۱) بنیره دهقی هردوو نامهین سولتان سولیم بو شاه ئیسماعیل د: پارسادوست،
ص ۸۱۲-۸۲۳.

(*) سولتان سولیم سی نامه بو شاه ئیسماعیلی هنارتیون، و نهفه نامهیه بهرسقا وان هدرسی
نامهیان بوو. بنیره دهقی وی د پاشیهندا ژماره (۴). -وهرگیر-.

(۲) دهقی نامهیی د: پارسادوست، ص ۸۲۵-۸۲۶.

(**) ئیسکه ندهر مونشی دیبژیت کو پشتی فی نامهیی شاه ئیسماعیل دگهل ژماره یهک کیچم
ژ سهریازان ژ نهسفههان بهرهفه ههمه دان چوو. بنیره: عالم آرای عباسی، ص ۴۱-۴۲.
-وهرگیر-.

ل خزيرانا ۱۵۱۴ سولتان سەلیم دگەل ۱۴۰۰۰۰ چەكداران ل سیواس بنهجه بوو^(۱)، سیواس نیزیکتین بنگهه عوسمانی بوو بو سنورین ئیرانی ل رۆژئافایا ئه‌رزجان. و تشتی سەیر ئەوه کو شاه ئیسماعیلی چ پویته ب دهنگوباسی کومبونا لهشکه‌ری عوسمانی ل سەر سنورین ئیرانی نه‌کر. شاه ئیسماعیل پشتی ژ شه‌ری خوراسان زفری دگەل ۱۰۰۰۰ ژ گهنجین قزلباشان ل هافینگه‌هین ئیرانی د گه‌ریا، و هه‌رجه‌ی ئوردیا وی ئی راه‌ستابا، باج وەرگرین وی وه‌ک "ئیشه‌کا فه‌گر" بسەر خه‌لکی دا دگرتن، و پاره ژوان د ستاندن. ئەوان بو ته‌ناکرنا هه‌زین خو کور و کچ و ژنین خه‌لکی د گرتن و پشتی کریتکرنا وان ئەو نازاد دکرن، گیان و مال و ناموسا خه‌لکی بو قزلباشان حه‌لال بوو و ئەو نازاد بوون هه‌رچی وان بقیت بکه‌ن^(*).

ژ رۆژا سولتان سەلیمی فه‌رمانا شه‌ری ده‌رئێخستی، هه‌تا رۆژا سولتان گه‌هشتیه سیواس، نیزیکی سی هه‌یقان ده‌ریاس بوون، و هیشتا "شاهی خه‌مسار" ب خوشین خوڤه‌ مژوول بوو، چیدبیت نورعه‌لی خه‌لیفه و محهمه‌دخان ئیستاجلو ئەو پشتراست کربن کو ل ئەنازولی هند قزلباش یین هه‌ین کو ژ ده‌رحه‌ق "مروفه‌کی بی دینی وه‌ک سەلیمی" ده‌رکه‌فن. یان دیاره شاه ئیسماعیلی هزر دکر کو د ده‌لیقه‌کا گونجای دا (هاریکاریا غه‌یبی) دی بو وی ژ ئەسمانی ئیت و دی دوزمنی وی تارومار که‌ت.

سولتان سەلیمی ل سیواس له‌شکه‌ری خو کر دوو پشک، سوپایه‌ک ژ ۴۰۰۰۰ شه‌رکه‌ران ل رۆژه‌لاتا ده‌وله‌تا خو ئاکنجی کر، دا ئەگه‌ر شاه ئیسماعیلی بریار دا کو ژ ریکا دیاره‌که‌ر و کوردستانا باکور بیته دناڤ خا‌کا عوسمانی دا، و ل پشت له‌شکه‌ری سولتان سەلیمی بزفریت، ئەڤ سوپایه بشیت به‌رسنگی وی بگرت^(۲). پاشی ئەو بخو دگەل ۱۰۰۰۰۰ چەكداران دگەل ۳۰۰ توپین سفک و گران ل تیرمه‌ها ۱۵۱۴ ژ رووباری (چای سو) ده‌رباز بوو و هاته دناڤ خا‌کا ئیرانی دا بیی که‌سه‌ک ریکا وان بگرت، پاشی به‌ره‌ڤ

(۱) اسماعیل حقی اوزون، ۲/۲۸۳.

(*) زوربه‌یا ژیده‌ران ژ به‌ر هندی دچن کو شاه ئیسماعیلی گه‌له‌ک ب سستی ره‌فتار دگەل مه‌ترسیا عوسمانی کر، دگەل ئەڤی چهندی ئەو ب هنده‌ک پیرابونان رابوو وه‌ک هنارتنا محمد خان ئیستاجلو و نور خلیفه بو باژیری (خوی)، و ئەو بخو دگەل له‌شکه‌ره‌کی بچووک به‌ره‌ڤ وان چوو. ئەڤا نفیسه‌ر ل فیری دیبیت جوره‌ک (مبالغ‌ی) به‌. -وه‌رگیر-

(۲) فلسفی، زندگانی شاه عباس...، ص ۷۹-۸۰.

نهرزنجان جوو و ل نيزيكي بازيري نوردويا خو دانا. ژ لايهكي ديشه، نورعهل خهليفه و محمهد خان ئيستاجلو بيى هزري د چ شهران دا بکهن، يان دانوستاندنهكي دگهل سولتاني نهجام بدن، لهشکهري خو هه لگرتن و بازيړ چولگرن و بهرهف نازهر بيجاني رهفين، و ل هافينگه ههکا نيزيكي هه مه دان گه هشتنه شاه ئيسماعيلي دا دهنگوباسي کهفتنا نهرزنجان بگه هينه گوهين وي^(۱).

و چونکه هيشتا چ نيشانين شهري ل دهف ئيراني نه بوون، و سولتان سهليمي کهسهک ل بهرسنگي خو نه دديت، جارهکا دي نامه پهک ژ نهرزنجان بو شاه ئيسماعيلي هنارت و تيدا سفي ب شاهي کر داکو وي بو شهري ب نازرينيت^(*). دقي نامي دا سولتاني نقيسي: "بو سولتانان وهلاتي وان وهک ناموسا وانه، و نهرکي ههر سولتانهکي به بهرهفانيي ژ ناموسا خو بکهت و نه هيليت دوژمن زيدهگافيي ل سهر بکهن، بهلي نهفه چهندهکه زهلامين من يين دناف خاكا ته دا و يين بو پيشه دئين و چ دهنگوباسين ته نينن.... زهلامهکي بي غيرهتي وهکي ته ماف نينه بيژيته خو زهلام، يا باشتر نهوه ل جهي زري و کومزريي فيستان و دهرسوکي بکهن سهر و بهژنا ته، و هزرا شاهاتي و سهرداريي ژ سهرتي ته بکهن"^(۲).

ل فيري دقيت نامازه بدهينه وي چهندي کو سولتان سهليمي نه دقيا هيرشي سهر نهردي ئيراني بکهت، و نهوي ريژگرتنهکا مهزن بو ئيران و ميلهت و کهلتوري وي دگرت، و وهکو بو مه دياربووي شاه ئيسماعيل و قزلباشين وي بيوونه نهگهري في شهري دهمي زيدهگافي دناف نهردي عوسمانيان کرين. نهوي نه دقيا ناخا ئيراني داگيربکهت بهلکو دقيا رادهکي بوو شاه ئيسماعيل و قزلباشان دانيت، و د رويدانين پشتي هينگي دا نهفه چهنده دووپات دبیت. بو نمونه دهمي لهشکهري عوسمانی ل بهر کهلها (کهماخي) را بوري کو کهلهکا ئيراني بوو، چ ههلويست ژ في کهلهي نهوهرگرتن و ريکا خو بو ناف ئيراني فهگوهاست، د دهمهکي دا کو فان هيزان دشيان ب توپي في

(۱) حجازي فر، شاه اسماعيل اول...، ص ۹۰.

(*) دگهل في نامه بي سولتان سهليمي فيستانهکي ژنان بو شاه ئيسماعيلي هنارت. بنيره دهقي نامه بي د پاشيه ندا ژماره (۵)

(۲) اسماعيل حقي اوزون، ص ۲۸۱-۲۸۲.

کلهې ب روځین و دانشتین وئ بکوژن^(*). د سهر هندی را کو نهو چهندين رپوژ بوو لهشکهرئ عوسمانی دناف ناخا ئیرانی دا بوون، بهئ چ ههلویست ژ شاه ئیسماعیل و لهشکهرئ وی دیار نهبوون، "دبیزئ چ رووینه دایه" (!!))، نهفئ چهندي ئیکجار سولتان سلیم توره و تنگاف کر. وی ههتا هینگی نه بهیست بوو کو شاههك هند بی غیرت بیت کو ل بهرامبهری داگیر کرنا ولاتئ خو ژلایئ بیانیان فه بی دنگ بیت، نهو پشت راست بوو کو شاه ئیسماعیل ژ شهرئ دگل وی د ترسیت لهورا هه موو ههول ددان دا ترسا شاهی کیم بکته و وی بو مهیدانا شهری بکیشیت، لهورا کهسهك ب نافئ (شیخ نهحمه د) کو ژ بهرمایین بایندهریان بوو، هنارت دهف شاه ئیسماعیلی. شیخ نهحمه د ی بهری هینگی جارهکئ شاه ئیسماعیل ل (نوجان) دیت بوو و ل ویرئ ببوو موریدئ وی، بهئ دهمئ تاوانین قزلباشان ب چافین خو دیتین بهرف دولهتا عوسمانی رهف بوو، بهئ شاه ئیسماعیلی چ ناگهه ژ فئ چهندي نهبوو. شیخ نهحمه د ل هه ممدان چاف ب شاهی کهفت و گوئئ کو گهلهك ژ سهرکردین لهشکهرئ عوسمانی ژ شیعه یانه و لایهنگرین وینه، و نهگهر شهرهك روویدهدت نهو دئ خیانهتئ ل سولتانی کهن، ههروهسا وی شاه پشت راست کر کو نهوان سهرکردهیان نهو یئ هنارتی دا شاهی بقئ چهندي ناگهدار بکهن.

پلانا سولتانی بو راکیشانا شاه ئیسماعیلی بو مهیدانا شهری جهئ خوکر، و شاه ئیسماعیلی بیی گیروبوون فهرمان ل قزلباشین خو کر دا بو شهری ناماده ببن، پاشی نهو بخو ل سهرئ ۱۲۰۰۰ قزلباشان بهرف (خوی) چوو و ل ویرئ راوهستیا ههتا پشکا دی ژ هیژین وی بویرا ب گهن، و لویرئ شیخ نهحمه د هنارت دا سهرکردین لایهنگرین خو ناگهدار بکته کو شاه ل دهشتا چالديران دئ بهرسنگئ سولتان سلیمی راوهستیت و دهمئ شهر دهستپدکته دفت نهو خو ژ شهری فهکیشن.

سولتان سلیم ل هه یفا تهباخا ۱۵۱۴ ژ نه رزنجان ده رکهفت و ل کنارئ رووبارئ (نه لشگرد) راوهستیا، و ل قیره ناریشهکا مهزن بو لهشکهرئ عوسمانی چیبوو نهوژی

(*) نهفه بوجوونا نفیسه ری یه، بهئ وه کر دیار دولهتا عوسمانی ل سهردهمئ سولتان سلیمی بهرفره هیهکا مهزن بخو فه دیت. و بهرفره هکرنا دولهتا عوسمانی ئیک ژ نارمانچین سولتان سلیمی بوو. و دبه رپه رین بهین دا نفیسه ر بخو نامه دهته داگیر کرنا پارچین مهزن ژ خاكا ئیرانی ژ لایئ سولتان سلیمی فه. -وه رگیر-

بشتی ئەف هیزه ماینه بی خوارن، چونکه قزلباشان (ل دویف پلانهکا لهشکه ری) هه موو گوند و ئافاهیین وی دهفهری سوتبوون و ویران کربوون^(۱)، و هه رچه نده پیتقیین فی لهشکه ری ژ بهنده را ترابزون د هاتن بهی تیرا لهشکه ره کی سه دهزار که سی نه دکر، و گه لهک ژ وان مانه برسی. له ورا ل ئەلشگهر د دهنگی نه رازیبوونی ل سه ر شهری دژی ئیرانی بلند بوو، و جاره کی ژماره کا مه زن ژ سه ربازان ده ست ب یاخیبوونی کرن، و چادری خو ژی راکرن و مه نجه لین خو سه رنشیف کرن - وهک ئامازه بو نه بوونا خواری -. و ل بهرامبه ر دا سولتان سه لیم ل هه سپی خو سووار بوو و ب دهنگه کی بلند بو وان ئاخفت و ئەو ئارام کرن. دفی ناقبه ری دا شیخ ئەحمه د ژ خوی هات و دهنگوباسی هاتنا شاه ئیسماعیل بو چالديران گه هانده گوھین وی.

سولتان سه لیمی بیی گروبوون فه رمانا پیتشه چونی به رف چالديران ده رنیخت و ل رۆژا ۲۳ ته باخا ۱۵۱۴ ل ویری ئاماده بوو، و د رۆژا دویفدا هه ردوو لهشکه ر ل بهرامبه ری ئیک ریزبوون. ل لایه کی لهشکه ری سه د هزاریی سولتانی عوسمانی یین چه کدار ب نوویترین جوړین چه کی وی سه رده می و ۳۰۰ توپ و ده ه هزار (تفه نگداران). لهشکه ری عوسمانی ل وی سه رده می بهیترین و ب ریک و پیکترین لهشکه ری ئاسیا و ئەوروپا بوو. و ل ره خی دی سوپایی مه زنی قزلباشان، کو چه کدار بوون ب شوویر و تیروکفان و زری و شه شپه ر و بفران، ئوردویا خو فه دابوو^(۲)، و ئەو چه ندین هه یف بوو کو مژوولی خوشگوزهرانی و سه ما و ئاههنگی بوون، و زوربه یا وان هه تا وی رۆژی ئەو جوړی چه کی ئەوی عوسمانیان بکار دئینا ب چافی خو نه دیتبوو، و چ پیزانین ل سه ر توپ و تفهنگان نه بوو و هزر نه دکرن ژبلی تیر و کفان و شوویران چ جوړه چه کین دی ل جیهانی هه بیت^(*).

شه فا بهری شه ر ده ستیپکه ت قزلباشان - وهک هه رجار - ب ئومیدا سه رکه فتنه ل سو بهی، ئاههنگ گیران و جامین مه یی بلندکرن. ئەفه ریوره سمی قزلباشان بوو کو بهری هه ر شه ره کی مه ی فه دخوارن و مه ست دبوون و دفی سه ر خوشیی دا هیرش دبرن

(۱) ولایتی، تاریخ روابط خارجی...، ص ۱۴۲.

(۲) بو پتر پیترانینان ل سه ر په رگارا لهشکه رین هه ردوو دهوله تان بنیره: حجازی فر، شاه اسماعیل اول...، ص ۹۸-۱۰۶.

(*) قزلباشان ل دویف بیروباوهرین عه شیره تین خو، شه ری ب توپ و تفهنگان ب تشته کی (شه رم) و هه فدی میرانی و نازییی د هژمارتن. - وه رگی -.

ل سهر دوژمنی، و ئهقی چهندی میړانیا وان د شهراندا زیده دکر. وان هزر دکر کو د دهمی مهستی دا هیزهکا غهیبی بو وان ژ ئهسمانی دهیت و ترس و لهرزئی ژ دئی وان دهردیخت و وان ژ مهترسیان د پاریزیت، لهورا فهخوارنا مهیی لدهف قزلباشان کارهکی رهوا بوو.

شاه تههماسب - کورئ شاه ئیسماعیل- پشتی فان روویدانان، د نامهیهکی دا بو سولتانی عوسمانی (سولهیمان قانونی) بقی رهنگی چیرؤکا سهرخوشیا شاه ئیسماعیل و قزلباشین وی ل شهفا شهرئ چالديران شروفهکر: "بابی من و دورمیش خان و سهردارین لهشکهری وی، بهلکو ههموو سهرباژین وی، ل وی رؤژا شهر دگهل بابی ته (سولتان سولیم) کری د سهرخوش بوون. ژ شهقی هتا سپیدی مهی فهخواربوون و ئاههنگ ب شهری گیرابوون"^(۱).

سوپایی سولتان سولیمی پشتی نفیژا سپیدی لبرامبهری لهشکهری شاه ئیسماعیلی ریژبوون، دفی دهمی دا شاه دگهل هندهک ژ هوگرین خو - وهک ههرجار- ژ مهیدانا شهری فاری ببوو و مژوولی یاریا نارمانجانئ بوو^(۲) و ل هیقی بوو کو ههرچی زوویه مزگینیا سهرکهفتنا لهشکهری قزلباشان بگههیتی.

نیکهمین هیرش ژلایی سووارین میرخاس و نیف سهرخوشین قزلباشان هاته نهجامدان، ئهوان ژ نشکهکی ریکا خو بو جهرگی سوپایی عوسمانیان فهکر، و ب شوویرین خو هژمارهک ژ عوسمانیان کوشتن، بهلی ههر زوو ب دهستی تفهنگدارین عوسمانی هاتنه شکاندن، و پاشقه رهفین. دهمی فهروماندین قزلباشان ئهفه دیتی شاه ئیسماعیل بوو ناف لهشکهری گازی کرن دا ورهیا قزلباشان بلند بییت.

ئهم نهشین ب دریژی بهحسی شهرئ وی رؤژئ بکهین، لهورا ب کورتی دی بیژین کو مهردما سولتان سولیمی ئهو بوو کو سوپایی قزلباشان نیژیکی لهشکهری خو بکهت دا بکهفن بهر ستیرکین تفهنگ و توپین وان، لهورا دهرهفت دا وان کو خو نیژیکی لهشکهری وی بکهن^(۳). ژلایی خوفه قزلباشان ئهفه جهنگه وهک ههفرکیا "ئیسلام" و "کوفری" حساب دکر، و ل وی باوهریی بوون کو هاریکاریا غهیبی دی بو وان ئیت،

(۱) پارسادوست، ص ۴۲۴. به نقل از تذکره شاه تهماسب.

(۲) ئیسکهندهر موشی دبیژیت: "ئهو جهزرت ل دهمی لهشکهران ریژین خو دروست دکرن مژوولی نیچیرا بلبلکان بو". بنیره: تاریخ عالم آرای..، ص ۴۲.

(۳) حجازی فر، شاه اسماعیل اول ..، ص ۱۱۳.

و دئ سوپايي عوسمانی تارومار بیت و سولتانی وان د ئیته کوشتن. نهوان ب میرخاسیهکا ناهیته سالوخذان - ژ نهگه ری سهرخوشیی - (!! هیرش دبرن سهر عوسمانیان و ژمارهکا مهزن ژوان کوشتن. عوسمانیان بقی رهنگی بهحسی عهگیدیا سهرخوشین قزلباشان دکرن کو: "لژی کارتیکرنا مهستی، ههر ئیک ژوان ببوو پههلهوانهک، و پهردیا سهرخوشیی بیناهیا چافان ژ وان ستاندبوو، و ئیکا هند ژوان چیکربوو کو نه ریک لبر خو د دیتن نه چال"^(۱).

دهمی قزلباش گهلهک نیژیکی عوسمانیان بوون و کهفتنه بهر حوکمی توپین وان، سولتانی فهرمان دا توپچیان کو دهست بکاربین، و د ماوی چهند دهقیقهیان دا توپ و تفهنگان ریژین قزلباشان تیکشکاندن و ب سهدان ژوان هاتنه کوشتن. جهنگی چالدیران زیدهی چهند دهژمیرهکان نهفهگیشا (ژ هلند سپیدی ههتا بهری نیقرو)^(*). و میرخاسی و نازاییا قزلباشین شاه ئیسماعیلی بی مفا بوون، و سهرکردین مهزنین وان دناف خووینا خو گهفرین^(۲). شاه ئیسماعیل بخو ب تفهنگی بریندار بوو و ژ ههسپی خو کهفت، نهوی خو دناف چالهکی دا فهشارت و خو مراند دا نهگه ریکی نهو دیت هزر بکهت کو مریه. و نهوین ماینه ساخ ریکا رهفی دانه بهرسینگی خو و گهلهک ژوان هاتنه دهسته سهرکرن و کوشتن. و نوردویا شاه ئیسماعیلی و نهندامین خیزانین وان - ژوان ژنهکا شاه ئیسماعیلی بخو - دگهل پاره و نافمالیان کهفتنه د دهستی سولتان سهلیمی دا^(**). ل فی نافبه ری ئیک ژ قزلباشان (ب نافی میرزا سولتان عهلی) جلکی شاه ئیسماعیلی ل بهرخو کر و خو ته سلیم کر، و چونکه سولتانی شاه ئیسماعیل نه د نیاسی، هزر کر نهو شاه ئیسماعیله لهورا بریارا ناگر بهستی دا^(۳).

(۱) پارسادوست، به نقل از انقلاب اسلام.

(* هندهک نفیسهر دبیزن کو شه ری بو ماوی دوو روژان فهگیشا. بنیره: حجازی فر، شاه اسماعیل اول... ص ۱۱۵ - وهرگیتر.

(۲) بو پتر پیژانینان ل سهر شه ری چالدیران بنیره: پارسادوست، ص ۴۲۴-۴۵۰.

(**) نافی ژنا شاه ئیسماعیلی (بهروزه خاتم) بوو، ههرچهند شاهی زور ههول دان کو ژنا وی بیته نازادکرن و چندین نامه بو سولتانی هنارتن بهلی بی مفا بوو، و ب فهرمانا سولتان سهلیمی ل قازی عهسکه ری نه نازول (جدهغه ر چهله بی تاج زاده) هاته مهه رکر، "دا (شاه ئیسماعیل) بزانت کا کرتیکرنا ژنان ژلایی قزلباشانغه، ل پیش چافین زلامین وان، چهند نهخوشه"!!! نصرالله فلسفی، جنگ چالدیران، ص ۱۱۶. ژ پهرتوکا: علی اکبر ولایتی، ژیده ری به ری، ل ۱۸۵.

(۳) جهانگشای خاقان، بهرپه ری ۵۱۱-۵۱۲.

شاه ئیسماعیل ههتا دووماهیا وی رۆژی ما د چالی دا، پاشی دناف تاریا شهفی دا ب هاریکاریا ژمارهك ژ قزلباشین خو ل ههسپهکی سووار بوو و بهرهف باژیرکی (دهرگوزین) ل نیزیکی ههمه دان هاژوت^(۱). ل فییری دقیت نامازه بدهین کو شاه ئیسماعیلی نهویریا بجیت باژیری تهبریز چونکه د ترسیا سولتان وی باژیری بستینیت و وی بکوژیت، زیدهباری فی چهندی زوربهیا خه لکی تهبریز دوژمنین وی و قزلباشین وی بوون، و د ترسیا ب دهستی خه لکی فی باژیری بیته کوشتن یان نهف خه لکه وی تهسلیمی سولتان سه لیمی بکهن، چونکه هه رچه نده شاهی خو وهك نووینه ری ئیمامان ل قه له م ددا به لی باش دزانی کو چ ئیرانیه کی نه قیت وی ب ساخی ببینیت. نهوی ژبلی قزلباشین ته تاران چ هه فال و پشته فانی دروست نه بوون، نهوی نه دویری ل چ باژیران یان گوندان بمینیت و ژ هه ر که سه کی د ترسیا، له ورا ل شکه فته کا نیزیکی ده رگوزین خو فه شارت و چهن دین رۆژان که سی نه دزانی نهو ل کیشه یه و قزلباشان هزر دکر نهو بی هاتیه کوشتن.

بو ماوی چوارده سالان شاه ئیسماعیل ببوو خودانی ئیکانه یی ئیرانی، نهوی ژ بلی نافی خو تشتهك دی ل ئیرانی نه هیلابوو، نهوی پشکا مه زن ژ شارستانی ئیرانی تیكدابوو، په رتو کخانه و مزگه فت و قوتابخانه یی ئیرانی سوتبوون و زهلامین زانست و نه ده بی د ئیرانی دا نه هیشتبوون، و پرانیا میله ته ئیرانی ژنافر بوو، و نهف وه لاته بو خو و قزلباشین خو هیلا بوو . به لی نوکه نهو د قورنه تا شکه فته کا تاری دابوو و چ پاشه رۆژ ل به رخو نه ددیت، نهوی دناف نه فی جیهانا ته نهایی دا که سهك نه دنیاسی و هه ر که سهك و هه ر تشته کی د ترسیا، نهوی ل ده شتا چالديران باشترین هه فال و پشته فان و ماموستایین خو ژ ده ست دابوو، (حسین به گ له له) په روهر ده که ر و ئافره نده ری که سایه تیا وی، (خان محمه د ئیستاجلو) ئازاترین قه هره مانئ له شکه ری وی، (میر عبدالباقی) بریکار و نایب السلطنه یی وی، (میر سه یید شه ریف صدر) بلندترین په دارئ دینی و دادوهری د ده وله تا ویدا، (سه یید محمه د که مونه) به رپرسی وه قفین نه جهف و که ربه لا، و چهن دین که سین دی ژ گرگه و مه زنین قزلباشان، نه فه هه موو د شه ری چالديران دا هاتبوونه کوشتن^(۲). نهوی چ ده نگ وباس ل سه ر زارۆك

(۱) هه مان ژندهر، به رپه ری ۵۱۳.

(۲) ولایتی، تاریخ روابط خارجی...، ص ۱۷۴.

و ژنیځ خو نه‌بوون و نه‌دزانی کا چ بسهری وان هاتیه. نه‌وی ب چافی خو دیت بوو کو له‌شکه‌ری عوسمانی هندا بهیژه کو دشیت هموو ده‌فهرین ئیرانی داگیربکه‌ت. نه‌و چهند پوژین شاه ئیسماعیلی د شکه‌فتی دا بوراندی کارتیکرنه‌کا مه‌زن ل که‌ساتیا وی کر، و نه‌و ژ زه‌لامه‌کی دفن بلند بوو که‌سه‌کی لاواز و بی ده‌سته‌لات و گوشه‌گیر. و هه‌تا پوژا دووماهی ژ ژیا نا خو شاه ئیسماعیل ژ فی دهردی رزگار نه‌بوو و هه‌رده‌م ژ خو و ژ خه‌لکی دره‌فی^(۱).

هه‌رچهنده دفی شکه‌فتی دا شاه ئیسماعیل ژ ژیا نا خو بی نومید بیوو، به‌لی چه‌رخا فله‌کی وه‌سا خواستبوو کو نه‌و بمینیت زیندی، دا به‌رده‌وامی ب کاروانی تالانکرن و پاشقه‌برنا ئیرانی بده‌ت و وی ژ جیهانا شارستانی دره‌بیخیت. قزلباشین صه‌فه‌وی ب (ته‌عه‌سوب) کوره و جه‌نگین (نه‌حمه‌قانه) یین خو مه‌زترین زیان ل میژوویا ئیرانی کرن، نه‌وان ئیران ژ میشکین ره‌وشن فاله‌کر، و ب کریارین خویین بی واته و (سه‌رسه‌ریانه) وه‌لاتی ئیرانی (مه‌قه‌س) کر و ژ ده‌وله‌ته‌کا مه‌زن بو ده‌وله‌ته‌کا بچووک فه‌گوه‌استن. نه‌وان ب هرین خو یین بی بناخه میلیته‌تی ئیرانی کرن میلیته‌تی چیفانوک و خه‌ون و دره‌وان، میلیته‌کی ترسنوک کو ژ بلی سه‌رشوری و خو فه‌شارتنی چ ریکه‌کا دی نابینن.

ژ پیکه‌نیین پوژگاری نه‌بوو، کو (موراد به‌گ باینده‌ر) کو په‌ناهنده‌ی میرگه‌ها زوالقدر بیوو و ل باژیرکی بوستان دژیا - وه‌کو هاتیه دیارگری -، ل وی دهمی سولتان سه‌لیم گه‌هشتیه چالدیران، بریاردا دا دیاربه‌کری ژ ده‌ستی قزلباشان رزگار بکه‌ت، و بو فی مه‌به‌ستی هیرش بره سه‌ر باژیری نامه‌د به‌لی هاته کوشتن. دبیت نه‌گه‌ر مابایه ساخ سولتان سه‌لیمی نه‌و کربا شاهی ئیرانی، چونکه ل پوژا سولتان سه‌لیم ل چالدیران بسه‌رکه‌فتی نامه‌یه‌ک بو موراد به‌گی هنارت و ژئی خواست کو بزوویتین دم ل ته‌بریز نامه‌د ببیت، به‌لی به‌رسفا فی نامی چ جاران نه‌هاته دان. هه‌روه‌سا ژ به‌خته‌وه‌ریا شاه ئیسماعیلی، عبیدالله خان ئوزبه‌ک مژوولی شه‌ران بوو دگه‌ل هوزین (هه‌زاره) ل خوراسان، و نه‌شیا به‌رسفا داخوآزا سولتان سه‌لیمی بده‌ت - وه‌ک مه‌ نامه‌زه پیدای - . سولتان سه‌لیم بو ماوی دوو هه‌فتیان ل چالدیران ما، و دفی ناقه‌ری دا وه‌زیری خو

---

(۱) ولایتی، تاریخ روابط خارجی...، ص ۱۹۳.

ئەحمەد پاشا ھرسك زاده - كو ژ خەلكى ھرزوگوفينا بوو - بەرھەف تەبەریز ھنارت^(۱). دەمى تەبەریزان دەنگ و باسى شكەستنا قزلباشان بەیستی ھېرش بىرن بو سەر مالین تەبەرائیان و گەلەك ژ وان كوشتن و مالین وان سوتن و ھندەكین دى د كەلھەكى فە خو ئاسى كرن. و دەمى ئەحمەد پاشا ھاتىە دناف باژپىرى دا خەلكى ئاھەنگین شادىي گىران و قزلباشین د كەل فە خو تەسلىمى ھېزین عوسمانیان كرن، و ئەحمەد پاشاى ئەو كرن دوو گروپ و بو چالدیران ھنارتن و لوپرى سولتانى فەرمان دا ھەموو بىنە سەرژىكرن^(۲).

ل نیفا دووی ژ ھەیفە ئیلونى سولتان سەلىم بەرھەف تەبەریز چوو، و دناف خپراھاتن و ئاھەنگ و (الله اكبر) خەلكى دا ھاتە دناف قەسرا (ھەشت بەھشت) دا، و رۆژا دوویقدا كو ئەینى بوو قەستا مزگەفتا نیف كافلبوویا باژپىرى كر (مزگەفتا كەبود)، ئەف^(۳) ئەف مزگەفتە بو ماوى چەندین سالان ببوو گوڤ و کوتان بو ھەسپ و ھېسترین قزلباشان، ئەوى فەرماندا كو مزگەفت بپتە پاككرن و دەر و دیوارین وى بپنە شووشتن و سەرژنووی ھاتە ئافاكرن.

تەریزان ب ھاتنا سولتان سەلىمى ھەناسەكا ئارام كپشا و ھزركرن كو سالین رەشین كابووس و ترسا قزلباشان ب دووماھى ھات، ئەو چەندین سال بوو مال و نامووسا خەلكى ببوو پى یاریك د دەستى قزلباش و دوویقەلانكین وان ژ تەبەرائیان، و وان كەسەك نەبوو ھەوارا خو بگەھینى. ئەوان ھەتا نەدوپیریان بو بەرھەفانىكرنى ژ نامووسا خو شەرى بكەن، چونكە قزلباش دا خیزانا وى ئیخسیركەن و ئیشكەنجەدەن پاشى دادەنە دەستى بنگەھین لەشفروشیى ئەوین ل باژپىرى دامەزراندین.

بەل سولتان سەلىمى مەرھەما داگیركرنا ئیرانى نەبوو، تەنھا تىشتى وى دفايا ژنافیرنا قزلباشان بوو، و دەمى پىشتراست بووی كو قزلباش بپن بنەبر بوون و دەنگ و باسىن شاھ ئیسماعیلی نەمان، بریاردا كو ژ ئیرانى دەرکەفیت^(*)، ئەوى ل دەستپىكى دفايا

(۱) فریدون بك/ منشآت السلاطين، ص ۳۹۱.

(۲) ھەمان ژىدەى بەرى، ص ۳۸۶-۳۹۱.

(۳) تاریخ جهانگشای، ص ۵۱۳-۵۱۴.

(*) ئەف گوتنە دوورە ژ راستى، ل پيشتر ھاتە دياركرن كو لەشكەرى عوسمانى بەرى شەرى چالدیران داخواز كربوو كو ب زووترین دەم ژ ئیرانى دەرکەفن ژبەر كیم بوونا خوارنى، چونكە قزلباشان ھەموو گوند و ئافاھیین وى دەفەرى سوتبوون، ھەروەسا گەھشتنا زفستانى و سەرمايا وى دەفەرى ئەگەرەكى دى بوو. ئەفە ژبلى وى چەندى كو ل سەر شكەستنا چالدیران راھىشتا قزلباش بەر بوون. -وەرگىر-.

حوکمی ئیرانی بدهته دستي موراد بهگ بایندهری، بهلی دهمی چند حهفتیهك ل سهر هنارتنا ناما وی را بورین و چ بهرسف نههاتین بی ئومید بوو. نهوی چ کهسین ههژی وهرگرتن دهستهلاتداریا ئیرانی نهدنیا سین لهورا وهلاتی ئیرانی بحالی خو هیلا و فهرمان دا لهشکهری وی ب ریکا نهخجهوان و ئهرمهنستانی بهرهف نهماسیه پاشقه بچیت و نهف بریاره ل حهفتیا دووماهیی ژ مهها ئیلونی بجه ئینا. و نهگهر مهبهستا سولتان سهلیمی ژ فی شهری داگیرکنا ئیرانی با هیچ هیزهك نهبوو کو پشیت بهرسنگی وی بگریت تایبته پستی نهو دهری کوژهك نهوی ب صهفهوییان کهفتی، و ژفی چهندی دیار دبیت کو سولتان سهلیمی دفیا رادهکی بوو قزلباش و زیدهگافیین وان دناف دهولهتا عوسمانی دا دانیت.

پستی دهرکهفتنا سولتان سهلیمی، ئیران ببوو وهلاتهکی بی خودان، و نهگهر ل جهی قزلباشان هیزهك دی ل ئیرانی ههبا بی گومان دا دهستهلاتی وهرگریت. قزلباشان وهسا دهست و پین خو بهرزهکربوون کو ژ ههر هیزهکا دی د ترسیان، و ههموو هیقیین وان نهو بوو کو عوسمانی ب دویف وانرا نههین و بشین ب ئارامی بژین. بهلی قزلباشان ئیران ژ وان کهسان پاک کربوون نهوین بشین سهروکاتیا ئیرانیان بکهن بو ههر کیرارهکا دژی وان، و ئیران "کربوون وهلاتهکی بی زهلام" (!)، لهورا دهمی سولتان سهلیمی ئیران بجه هیلا کیسهك نهبوو ل جهی قزلباشان روونیت و وهلات بقی رهوشی ما ههتا قزلباش زفرینهفه.

دهمی شاه ئیسماعیل ل شکهفتا دهرگوزین، ئیک ژ موریدین خو رهوانه ی نازهریجانی کر دا دنگ وباسان بو وی بینیت، و دهمی زانی کو هیژین عوسمانی ئیران چولکرینه هندهك موریدین خو هنارتن دهفرین دهردوری ههمهدان دا قزلباشان ب زیندی بوونا وی ئاگههدار بکهن، و بزفرن بو باژیری تهبریز و بهرههفیا هاتنا وی بکهن. سهرائین قزلباشان ههتا وی دهمی نهدفیان بچن بو تهبریز و وان هزر دکر کو شاهی وان یی هاتیه کوشتن. پستی چند رۆژان شاه ئیسماعیل ژ شکهفتا خو دهرکهفت و ب نهینیفه بهرهف تهبریز چوو و د ریکی دا ب هزاران قزلباش ل دورین وی کومبوون. شاه ئیسماعیل دناف حیبهتی و ترسا خهلکی تهبریز دا گههسته نیفا باژیری و ههموو کهرب و کینا خو ژ سولتان سهلیمی ب سهری خهلکی تهبریز دا ئیناتهدهر. د دهمی قزلباش شکهستین خهلکی تهبریز فهگهریبوون بوو مهذههبی خو یی بهری

و ئهفه گونهههكا مهزن بوو. دهمی دهنګ وباسی سهلامهتیا شاه ئیسماعیلی بهلاف بووی، قزلباش ژ ههموو رهخ و لایانقه بهرهف تهبریز هاتن. ئیک ژ موریدین شاه ئیسماعیلی ب نافی (هوستا حسین ئهسفههانی) ئیک ژ ههفژینین شاهی ژ شهری رزگار کربوو، و دهمی دهنګ وباسی سهلامهتیا وی بهیستی ئهف ژنه بر بو تهبریز و تهسلیمی زهلامی وی کر. ئهفی کریاری ژيانا هوستا حسینی ب ئیکجاری گهوری، و چونکه (نایب السلطنه) د شهری دا هاتبوو کوشتن، شاهی ئهف پوسته ب وی سپارد^(۱).

هوستا حسینی ل ئهسفههان بهنایی دکر و دهمی ئهسفههان کهفتیه د دهستی قزلباشان دا، دورمیش خانی ئه و کره و وزیری دیوانا خو وب کاری ژمیریاری رادبوو، پاشی کاروبارین کارگیری د ئهسفههان دا تهسلیمی وی کر، ههر ژ وی پوژی ئهفی کهسی ناسناقی (میرزا حسین ئهسفههانی) وهرگرت و بوو فهرمهنداری ئیکانه ل فی باژیری. دهمی میرزا حسینی پوستی نایب السلطنه وهرگرتی، ههموو کهسانین خودان دهستهلات د دهولتا صهفهوی وهک حسین بهگ لهله و خان محمهد ئیستاجلو و میر سهید شریف و میر عبدالباقی و گهلهکین دی د شهری چالديران دا هاتبوونه کوشتن. لهورا میرزای ههر زووی ناسناقی (میرزا شاه حسین ئهسفههانی) وهرگرت، و د دهه سالیین دووماهیی ژ ژيانا شاه ئیسماعیلی دا ئهف کهسه بو فهرمانهروایی ههموو دهقهرین ئیرانی، و ههموو دهستهلات ههبوون کو بیی ل شاه ئیسماعیلی بزفریت ههموو کاران ئهنجام بدهت، و ههر کهسی بقییت دامهزینیت یان لادهدت. د فان دهه سالیین دووماهیی - وهک ل خواری دی ب دریزی ل سهر ئاخقین - شاه ئیسماعیل بیوو مروفهکی چاف شکهستی و لاواز و سست کو ههموو دهمین خو ب فهخوارنا مهیی و بی رهوشتیی دهرباس دکر، و ههرگاف مهست و نیف هشیار بوو. غیاس الدین خواندمیر د بیژیت کو دهمی شاهی پوستی نایب السلطنهیی دایه میرزا حسینی، فهرمان ل ههموو میر و وزیر و سهرکردین خو کر ژقییری پیقه "میرزا شاه حسین ئهسفههانی ب سهربهخوویی و خوسهری راسپاردیه ب ریقهبرنا کاروبارین حوکم و جیهانداریی، و ههموو خهلکی وهلاتی دقتی ل سهر ریبازا گوهداریا فهرمانین وی بریقه بچن، و بی ناگههداری و شیرمتین وی دهستیوهردانی د بچووکتین یان مهزنتین کاروباری سیاسی و لهشکهری دا نهکهن"^(۲).

(۱) محمود خواندمیر، تاریخ شاه اسماعیل...، بهرپهرین ۱۶۳-۱۶۴.

(۲) حبیب السیر، ص ۵۴۹.

پشتی زفرینا سولتانی بو پایتهختی خو، چهندهک ژ میرین کوردستانی ژ وان شیخ (ملا ندریس بهدلیسی) چون دهف سولتانی، و ژ وی خواستن کو هاریکاریا وان بکته بو رزگارکرنا کوردستانی ژ ستهما قزلباشان، و د بهرسفدا شاه نیسماعیلی دوو لهشکه ب سهروکاتیا ههردوو زافایین خو (زهلامین دوو خووشکین وی)، قهره بهک نیستاجلو و دورمیش خان بهرهف دیاربهکر هنارتن، بهلی خهلکی نامه دی نه هیلان نهو بیینه دناف باژیری دا، دفی دهمی دا هیزین شیخ ندریس بهدلیسی ب هاریکاریا تورکان بهرهف دیاربهکر چوون (نیسانا ۱۵۱۶)، و د نهنجامی شهری دا قهره بهک هاته کوشتن و دورمیش خان بهرهف رۆژهلاتی رهفی و ل هافینگهها (سورلوق) گههشته شاه نیسماعیلی و نهو ب سهروبهری ناگهدار کر. ژلای خوفه شاه نیسماعیل ترسیا کو سولتان سهلیم هیرشهکا دی بینته سهر وی، لهورا شاندهکی مهزن دگهل دیاریین گرانبهها و نامهکا پری هیقی و خوشکاندن، بهرهف نیستامبول هنارت. نهو دفی نامی دا دگهل سولتان سهلیمی وهک "راگری نالای مولک و دین" و "پاریزهری نیسلام و موسلمانان" و "پشتهفانیکری خودی پاک و بلند" ناخفت. و هیقی ژ سولتانی کر کو دهستی ههفالی و ناشتی بو وی دریژ بکته، و کهربا بهری ژبیرا خو ببهت، دا نارامی دنافبهرا ئیران و عوسمانیان دا بهرقرار بیت. ههروهسا وی گوت کو وی چ ناریشه دگهل سولتانی نینن چونکه دزانیت ههر دزایهتیهک دگهل سولتانی زیانهکا مهزن ل نیسلامی ددهت، و دوژمنین نیسلامی ب هیز دنیخیت. نهوی بو سولتانی دیار کر کو نهو چهز ژ دوستی دگهل وی دکته و هیفیداره کو سولتان زی بقی رهنگی بهرسفا وی بدهت^(۱).

بهلی سولتان سهلیمی دانپیدان ب دهولهتا صهفهوی نه دکر، لهورا بریاردا کو شاندى ئیرانی - وهک شاندى بهری - بیینه زیندانی کرن، و چ بهرسف بو شاهی نه هنارت. بهلی چونکه نهوی نه خشی شهری دزی نه وروپا دانا، و هزرا نازادکرنا نهندهلوسی د سهری خودا پهروهده دکر، و پشت راست ببوو کو قزلباش د پاشهپروژی دا چ مهترسیان ل سهر دهولهتا وی چیناکهن، ئیران ب حالی خو هیلا.

(۱) دهقی نامهیی د: پارسادوست، ص ۸۳۲-۸۳۵.

بهرفره هېوونا دهسته لاتا عوسمانيان

د رۆژه لاتا نأفین دا و کیمبوونا رولئ ئیرانی

ههتا بهری شهري چالديران، دهولهتا عوسمانی هه موو هیزا خو بو ئه وروپا ته رخان کربوو، و ب بهانا به لافکرنا ئیسلامی، ل ئه وروپا رۆژه لاتا به رفره دبوو، و دهمی دهولهتا صهفهوی ل ئیرانی هاتیه دامه زرانندن، هه رچه نده کو زورکسه ژ په ناهنده یین ئیرانی ئه وین ژ زولم و ستهما قزلباشان رهفین دهولهتا عوسمانی بو داگیرکرنا ئیرانی هاندان، به ئی دهولهتا عوسمانی به رامبه ر ئیرانی بی هه لویست بوو و مایتیکرن دفی وهلاتی دا نه دکر. به ئی چالاکیین قزلباشان د دهولهتا عوسمانی دا بوونه ئه گهری شهري چالديران و داگیرکرنا عوسمانیان بو دیاربه کر و ئه رزنجانئ. به ئی دهولهتا عوسمانی پتر گرنگی ب به ره یی ئه وروپا ددا، و د به رنامئ سولتانی دا بوو هه ردوو باژیرین (قینیسیا) و (جینیوا) داگیربکته پاشی ژ ویرئ له شکه ری بو ئسپانیا بکیشیت.

به ری ۲۲ سالان ژ شهري چالديران، دهولهتا (غهرناته) یا ئیسلامی ل ئه نده لوس (ئیسپانیا) ل سه ر هه قیه یمانیه کا مه سیحی (ئه وروپی) هاتبوو ژ نأفین و موسلمانین وئ هاتبوونه ده رئیخستن (۱۴۹۲ز). که فتنا غرناته خه م و به هیه کا مه زن ئیخسته دنا ف جیهانا ئیسلامی دا. و سولتان سه لیمی هه ر ژ ده ستپیکا حوکمئ خو پلانا رزگارکرنا ئه نده لوسئ ژ مه سیحیان دادریژا، و فه رمان دا ۱۰۰ گه میین شه رکه ر و ئاماده کری ب نوویتین په رگارین شه ری بیته دروست کرن. میژوونقیسین ئه وروپی وه سا ژ بریارا سولتان سه لیمی بو ستاندنا ئه نده لوس توره ببوون کو نأفی "دینترین مروفا" ل سه ر سولتانی دانان. دفی نأقه ری دا پرسا شه ری دگه ل ئیرانی هاته پیش. و پشتی جهنگئ چالديران هنده ک بوویه ر و رویدانین سه ی ر ل رۆژه لاتا نأفین روویدان کو به ری سولتانی ب ئیکجاری ژ ئه وروپا وه رگه راند. گه له ک میژوونقیس ئه گهری فی وه رچه رخانئ د سیاسه تا عوسمانی دا دزفرین بو هاتنا ئه وروپیان بو ئیرانی، به ئی

دووپاتکرنا فی بوجونئی - دگهل نه بوونا بهلگه نامین میژووی - کاره کی گهلهک زحمه ته^(*). و هه رچه نده هندهک فهکوله ریښ میژووی نه گهری ودرچه رخانا سیاسه تا عوسمانی فه دگه ریښ بو وان په یوه نندیښ دنا فبه را ئیران و نه وروپیان دا چیبوین، به لی تشتی دیار و ناشکهره نه وه کو نه ه ودرچه رخانه پشته شهرئ چالديران روویدا و به ری دهولته عوسمانی دا ئیران و دهولته تیښ عه ره بی، و دهولته تیښ نه وروپی ژ مه ترسیه کا مه زن قورتالکر. و په یوه نندیښ ئیران و نه وروپیان پشته فی شهرئ چیبوون و بوونه نه گهر کو دهولته عوسمانی بو ماوی دوو سه ده بیښ ئاینده ی مژوولی شهرئ دگهل ئیرانی کر. د فی ده می دا دهسته لاتا دهولته مملوکی ل میسر و شام د دهستی شاهه کی دا بوو ب نافی (قانسوه غوری) و باژیری قاهره پایته ختی وی بوو^(۱).

(*) دراستیدا هندهک بهلگه هه نه، بنیره ده فی نامه یا شاه ئیسماعیلی ل چریا ئیکی ۱۵۱۸ بو شاه ئیسپانیا (چارلی پینچی) هنارتی د: ولایتی، تاریخ روابط خارجی، ص ۲۶۸-۱۶۹.

(۱) هتا دهستی کا سه دی حه فی مشه ختی، ژماره یهک ژ میرگه هیښ سه لی بی (روها، نه نتاکیا، ترابلس، بیت المقدس) ل وهلاتی شامی هاتبوونه دامه زانندن. د چواریکا ئیکی ژ سه دی شه شی، دمشق د دهستی مالباتا (بوری) یا تورکی و هه فیه یانی سه لی بیان دابوو. و ده فیه ریښ دیتر ژ شامی دهستی ئیک ژ سه درارین سه لوقیان ب نافی (عماد الدین زهنگی) دابوو. نورالدین زهنگی - کوری عمادالدین - ژ سالا ۱۱۴۶ از جهاد دژی سه لی بیان راگه هاند، و هتا سالا ۱۱۵۳ از شیا میرگه هیښ روها و ترابلس و نه نتاکیا ژ دهستی سه لی بیان رزگار بکته و باژیری دمشق داگیر کر. میرگه ها بیت المقدس ل دهه یا پینچی ژ سه دی دوازه، لاوازا دهولته فاتمی ب دهلیفه زانی و هیرشین ئیک ل دویف ئیک برنه سه وهلاتی میسری. ول سالا ۱۱۵۳ باژیری عه سقه لان - کو دهروازه یا میسر و فلسطینی بوو - کهفته د دهستی سه لی بیان دا. له ورا نورالدینی بریادا میسری داگیر بکته و ژلایی باشور و باکوری فه هیرشی بکته سه ر بیت المقدسی، و ل سالا ۱۱۶۳ سه ر کردی خو بی کورد ب نافی اسدالدین شیرکو به ره ف میسری هنارت. و پشته زنجیره کا شهران شیرکوی شیا باژیری قاهره ل سالا ۱۱۶۸ بن دهست بکته. به لی پشته بورینا دوو مه هان شیرکو مر. و برزایی وی صلاح الدین بوو سه ر کردی له شکه ری مسری. و ل نیلونا سالا ۱۱۷۱ خیلافه تا فاتمی ب دووماهی ئینا و دهولته نه یووی راگه هاند. و د پاشه رۆژی دا دهولته وی هه موو نه ردی شام و فلسطین و میسر فه گرتن. نه وی هه ر ل دهستی کا حوکی خو کوله بیښ گه نچ دکریښ و دنا ف له شکه ری خودا ریښ دئیخستن. و نه ه کوله یه ب نافی (مهملوک) دهاتنه نیاسین. و ل سالا ۱۲۵۰ تورانشان - دووماهیک سولتانی نه یووی - ل سه ر دهستی مهملوکان هاته کوشتن و حوکی نه یوویان ب دووماهی هات. و ل سه رده می شاه ئیسماعیل ئیک ژ فان مهملوکان ب نافی قانسوه بی غوری (ژ تورکین نه فغانستانا نه فو) حوکم ل میسر و شامی دکر و سنوری دهولته و ل سه ر روویاری فورات دگه هشتنه سنوری دهولته صه فه وی.

سنورین فی دوهلتهی ژلایې رۆژههلاتی فه دگههشتن رووباری فورات و ژېړیا نهنازولې ههتا دهفرا (کلکیلیا)، و دوهلتهتین سودان و میسر و فهلستین و لوبنان و سوریا و نوردن (بیین نهفرو)، ههروهسا حیجاز پارچهک بوون ژ نهردئ فی دوهلتهی. پشتی شهري چالديران، دهمی شاه ئیسماعیلی ههولین خو بو چیکرنا ناشتی دگهل سولتان سهلیمی بی نهنجام دیتین، بریاردا ب ریکا قانصوه غوری ناشتی دگهل دوهلته عوسمانی پهیدا بکهت. ل وی دهمی پهیوهندیین قانصوه دگهل سولتانی عوسمانی خوش بوون. لهورا شاه ئیسماعیلی شاندهک دگهل نامهیهکی بو قانصوهی هنارت، و پشتی خواندنا نامی، قانصوهی شاندهک هنارته ئیستامبول و د نامهکی دا شیرت ل سولتانی کر کو دست ژ شهري دگهل موسلمانان بکیشیت و درگههی ناشتی دگهل شاهی فهکهت. د بهرسف دا سولتانی نفیسی کو "سولتان (نانکو قانصوه) ل جهی بابی منه و نهز دوعایین خیرئ بو وی دکهم، بهلی نهز ههز دکهم کو نهو دنافهرا من و شاه ئیسماعیلی دا نهبیته بهرهفان"^(۱).

د فی دهمی دا، هندهک کهسان ل قاهره و ههلهب و ئیستامبول مژوولی چیکرنا دوهرهکیی بوون دنافهرا دوهلتهتین مهملوکی و عوسمانی دا، و گوتگوت ل ئیستامبول بهلافبوون کو ههفهپهیمانیهک دنافهرا سولتانی میسرئ و شاهی صفهوی دا هاتیه بهستن دژی دوهلته عوسمانی. ههروهسا ل قاهره دنگوباسهک بهلافبوو کو حاکمی ههلهب "خیر بهگ" د هزرا جوداکرنا سوریی یه ژ میسرئ. و قانصوهی بریاردا خیربهگی ژ ویلایهتا ههلهبی لادته، و ژلایې خو نهوی داخواز ژ سولتان سهلیمی کر دا نافبژیفانیی دنافهرا وی و قانصوهی دا بکهت. و نهفه بوو بهلگهیهک د دهستی هندهک کهسان کو بشین بیژن کو دوهلته عوسمانی هاریکاریا والیی ههلهب دکته بو جودابوونی ژ میسرئ و پهیوهندیین دنافهرا میسر و عوسمانیان دا نهخوش بوون. دفی نافبهري دا چهند کهسهکی عهههه ل دوهلته عوسمانی هاتنه ئیخسیرکر، و پشتی دادگههکرنهکا کورت، دانپیدان کرن کو کریگرتیین سولتانی میسرئ نه. نهوان دیارکر کو سولتانی میسرئ و شاه ئیسماعیلی ههفهپهیمانیهک مورکریه و بریار داینه کو ژلایې رۆژههلات و باشوری هیرشی بینه سهه دوهلته عوسمانی، ژلایې خوقه سولتان

(۱) اسماعیل حقی اوزون، ۳۰۱/۲.

سهلیمی لهشکهرهک ژ ٤٠٠٠٠ سهریازان ب سهروکاتیا وهزیری خو (سینان پاشا) ناراسته دهفهرین رۆژهلاتا نهنازولی کر و دهنگوباس بهلافبوو کو مهبهستا فان هیزان هیرشکره ل سهر ئیرانی. بهی ل قاهره هندهک کهسان سولتانی میسری ئاگهدار کر کو سولتان عوسمانی دگهل خهیری بهگی پیکهاتینه کو سوری داگیربکته.

دهمی سولتانی میسری ئهفچهنده زانی لهشکهرهکی ٥٠٠٠٠ کهسی ژ قاهره بهرهف (شاخی) هنارت، و د نامهیهکی دا سولتان سهلیم ئاگهدار کر کو چونکه وی بهیستی بهشکهری عوسمانی بهرهف ئیرانی چووویه، نهوی ئهف لهشکهره هنارتیه دا ببیت بهرهفان دنافهرا وان دا و نههیلیت چ شهر روهی بدن. بهی ل ئیستمبول گوتگوتک بهلافبوون کو سولتانی میسری بو شهری دگهل عوسمانیان دهکهفتیه. پشتی گههشتنا ناما سولتانی میسری، سولتان سهلیمی کومبونهک دگهل سهرکردین لهشکهری و زانیین ئایینی ل ئیستمبولی گریدا، و تیدا بهحسی مهترسین ئیران و میسری و پشتهفانیا میسریان ژ ئیرانی کر، و دفی کومبونوی دا موفتیین دهولهتا عوسمانی شهری دگهل میسریان هلال کرن و سولتانی بریادا هیژین نهردی و دهریایین عوسمانی بهرهف سنوری شامی ب ری بکهفن. چهند کهسهک زی هنارتن دهف خیرهگی دا وی ئاگهدار بکهن کو هیژین خو ئاماده بکته و هاریکاریا وان هیزان بکته نهوین بهرهف شامی دئین.

ل ئیلونا سالا ١٥١٦ د جههکی ب نافی (مهرج دابق) - نیژیکی باژیی حلهب - سولتان سهلیم روی برویی قانصوهی بوو، و دهمی ههردوو لهشکهر ل بهرامبهری ئیک ریژبووین، خیرهگی لایی راستی ژ لهشکهری قانصوهی بهردا، و بوو نهگهری تیچچوونا ریچخستنا لهشکهری میسریان. قانصوهی نهشیا پتر ژ چهند سهعهتهکان خو ل بهر لهشکهری ریچخستی عوسمانیان بگریت و بهرهف حلهبی رهفی بهی بهری بگههسته فی باژیی د دهمی کرنا نفیژی دا دل وی راوهستی و مر. د ماوی سی ههقیین داهاتی دا، سولتان سهلیمی ههموو باژیین سوریا و لوبنان و فهلستینا (ئهفرو) داگیرکر و ل کانوونا ئیکی ژ ههمان سال ژ ریکا (غهزه) بهرهف میسری چوو.

برازیی قانصوه ب نافی (تومان بای) کو ببوو حاکمی نووی ل میسری ب کولانا خهندهکهکی ل دور باژیی قاهره و دانانا ٢٠٠ توپان، ههول دا بهرهفایی ژ خو بکته. شهری سولتان سهلیمی بو ستاندنا قاهره ل کانوونا ئیکی دهستپیکر و بو ماوی دوو

هه‌یقان به‌رده‌وام بوو. خسارته‌یی عوسمانیان گه‌له‌ك گران بوون به‌ئ ل دووماهیئ باژیر شكه‌ست و تومان بای ره‌فی. پشتی چهند شه‌فان تومان بای جاره‌كا دی هی‌رش بره‌سهر له‌شكه‌رئ عوسمانی و قاهره‌ستانده‌فه، و سولتان سه‌لیمی جاره‌كا دی هی‌رش بر سهر فی باژیری، و چونكه‌ خه‌لكئ قاهره‌پشته‌فانی تومان بای بوون ب دژواری دژی عوسمانیان راه‌ستیان، و سئ شه‌ف رۆژان شهر دناف كولان و جادی‌ن قاهره‌ به‌رده‌وام بوو. و ده‌مئ خوساره‌تیئ باژیری مه‌زن بووین، تومان بای ژ خه‌لكئ خواست ده‌ست ژ شهری به‌رده‌ن و نه‌و بخو دگه‌ل حه‌فت كه‌س ژ هه‌فالی‌ن خو ژ باژیری ره‌فین. پاشی ل هه‌یقا نیسانی جاره‌ك دی تومان بای دیار بوو، و هی‌رش كره‌سهر له‌شكه‌رئ عوسمانی به‌ئ فی جارئ ژی شكه‌ست و ل سهر پره‌كا رووبارئ نیل كه‌فته د ده‌ستئ هی‌زین عوسمانی دا، و پشتی حه‌فته‌یه‌كئ سولتانی فه‌رمان دا سهرئ وی بیته‌ لی‌دان، و كه‌له‌خئ وی ب ده‌روازه‌كا باژیری فه‌ه‌لاویستن.

سولتان سه‌لیم ۸ مه‌هان ل قاهره‌ ما، دفی ده‌می دا شه‌ریفئ باژیری (مه‌ككه) بنا‌فی ابوالبركات هاشمی، كو ژ كارمه‌ندیئ سولتانی میسری بوو، كورئ خو دگه‌ل شانده‌كئ هنارتن بوو ده‌ف سولتان سه‌لیمی و كلیلکین (كه‌عبئ) ته‌سلیمی سولتانی كرن، و د نامه‌یه‌كئ دا ناسنا‌فی "حامی الحرمین الشریفین"^(۱) دانا سهر وی. پاشی سولتان سه‌لیمی خیره‌گ كره‌ حاكمئ میسری و گه‌نجینه و نافمالیا سولتانی میسری دگه‌ل په‌رتوكخانا قاهره‌ ل سهر ۱۰۰۰ حی‌شتران به‌ره‌ف ئیستامبولئ هنارتن. پاشی ژماره‌ك ژ هونه‌رمه‌ند و پیشه‌كارو ماموستایی میسری دگه‌ل خو به‌ره‌ف ئیستامبولئ برن. دفی گه‌ریانی دا ئه‌وی (التوكل علی الله) ئ سیئ - دووماهیك خه‌لیفی عه‌باسی كو ل میسری ئاكنجی بوو - دگه‌ل خو بر^(۲). نه‌و ل شامئ نیزیکی شه‌ش هه‌یقان راه‌ستیا و حوكمئ شامئ كره‌ د ده‌ستئ ئیك ژ مه‌مالیكان ب نافی (جان بوردی

(۱) حیجاز و یه‌مدن هه‌ر ژ سه‌رده‌مئ نه‌یووبیان پارچه‌ك بوو ژ ولاتئ میسری. و ل فی ده‌می گری‌دای ده‌وله‌تا مه‌ملوكی بوو. و پشتی كه‌فتنا ده‌وله‌تا مه‌ملوكی ب ده‌وله‌تا عوسمانی فه‌هاته‌ گری‌دان.

(۲) ده‌مئ هولاكوخانی ل سالا ۱۲۵۸ به‌غداد داگیركری، خه‌لیفه و هه‌موو نه‌ندامین بنه‌مالا عه‌باسی ده‌ستگیر كرن و كوشتن. به‌ئ كه‌سه‌ك ژئئ بنه‌مالئ ب نافی ابو العباس نه‌مه‌د به‌ره‌ف شامئ ره‌فی. و سولتانی مه‌ملوكی ل وی ده‌می (الظاهر بی‌رس) به‌یعه و ناسنا‌فی (الحاكم بأمر الله) دا وی كه‌سی. و پشتی هینگئ نه‌فین فی خه‌لیفه‌ی ل میسری دژبان.

غزالی). و ل ئیستامبول سولتان سهلیمی (خلعه الخلافه) و (دافین ریهین پیغه مبهری) و (شوویری عومهری کوری خهتابی) ژ خهلیفی عهباسی ستاند و داخواز ژئی کر کو خهلافهتی بدهته وی، و المتوکل ژ نهچاری رازی بوو و د ریوردهسمهکی فهرمی دا خیلافهتا سولتان سهلیمی هاته راگه هاندن. و سولتان سهلیمی ناسناقی "خهلیفه" وهرگرت، و ژ هینگی پیغه سولتانین عوسمانی بوونه "خهلیفین عوسمانی" و دهولهتا عوسمانی بوو "خیلافهتا عوسمانی".

نوکه سولتان سهلیم ببوو خهلیفی پیغه مبهری خودی و "ولی الامر"ی جیهانا ئیسلامی، و ل دیف بیردوزا ئیسلامی نهوا ل سهدی پینجی مشهختی هاتیه نقیسین، بوونا دوو خهلیفیهیان د ئیک دم دا ل جیهانا ئیسلامی دروست نهبوو. و چونکه شاه ئیسماعیلی صهفهوی ل ئیرانی خو میراتگری پیغه مبهری و ئیمامی عهلی دزانی، و نهو زی دراستا خودا وهک "خهلیفه" دهاته ههژمارتن، لهورا سولتان سهلیمی بریاردا ئیرانی داگیربکته و جیهانا ئیسلامی بکته ئیک. و ل مهها چریا ئیکی ۱۵۲۰ ل سهری لهشکهرهکی بهرهف نهدرنه چوو بهی د ریکی دا نهخوش بوو و پشتی دوو مههان وهغرا ئیکجاری کر.

سولتان سهلیم - وهک مه گوتی - زور داخباربوو ب نهدهبا فارسی و زوربهیا هوزانین وی ب فی زمانی نقیسینه، و فههینوکی ب دهستهختی وی ههتا فیگافی د موزهخانین ئیستامبولی دا پاراستینه. ئیسماعیل نوزون حهقی دبیزیت کو ل سالا ۱۹۰۴ دیوانا سولتان سهلیمی ب زمانی فارسی ب فهرمانا ئیمپراتوری نهلمانی (ولیهلم ئی دووی) ل سهر دهستی (پول هوفن) ل بهرلین هاتیه چاپکر^(۱).

دیاره سولتان سهلیمی زور ههزدر کر کو ببیت شاهنشاهی ئیرانی، و دهمی بوویه خهلیفه فهرمان داکو تاجهک وهک تاجین شاهین کهفتین ئیرانیان بو وی بیته دروستکر و نهو تاج ل جهی کولافین عوسمانی ل سهری خو دانا و دگوت: ههرکهسی ببیت شاه دقیت وهکی شاهنشاهین ئیرانی بیت و وهکی وان تاجی ل سهر سهری خو بدانیت^(۲). بهی بهروفازیا وی، شاه ئیسماعیلی خواندنهکا کیم ههبوو، و چ هاریکارین

(۱) اسماعیل حقی اوزون، ۳۲۶/۲.

(۲) پارسادوست، ص ۵۶۱. به نقل از: هامر پورگشتال، تاریخ امپراتوری عثمانی.

زانا و کارزان نه‌بوون کو د دهمی پیتتی دا وی شیرت بکه‌ن، و زوربه‌یا دویکه‌فتیپین وی ژ قزلباشین ته‌تاری بوون کو ته‌نھا زمانی کوشتن و تالان و ویرانکرنی دزانین. هه‌روه‌سا وان چ پیزانین ل سهر دیروک و نه‌دهب و شارستانیا ئیرانی نه‌بوون و هه‌تا گه‌له‌ک ژ وان زمانی فارسی نه‌دزانین. هه‌روه‌سا شاه ئیسماعیلی چ هه‌سته‌کا سیاسی و ژ بلی بکارئینانا هه‌موو ریگان (سهردابرن، خاپاندن، داقدوزی...) بو گه‌هشتنا ئارمانجین خو، و نه‌فه نه‌و ری‌باز بوو نه‌وا ل سهر دهستی خه‌لیفین خو فی‌ربووی. بو نمونه دهمی سولتان سه‌لیم ب هه‌موو هی‌زین خوفه مزوولی گرتنا شام و میسر بوو، و ده‌لیفه‌کا گرنگ بو شاه ئیسماعیلی چیبوو کو تولا شه‌ری چالدیران ژ عوسمانیان فه‌که‌ت و ئه‌ردی وان داگیرکی فه‌گه‌رینته‌فه، به‌ی نه‌ شاه ئیسماعیل نه‌ که‌سه‌ک ژ سهرانین قزلباشان، هزر دفی چه‌ندی دانه‌کر. هه‌روه‌سا شاه ئیسماعیلی چ سنور بو ده‌سته‌کین ته‌به‌رائیا نه‌دانا یان چ هه‌لوپست ژ ره‌فتارین وان دژی خه‌لکی ئیرانی نه‌وه‌رگرت، و نه‌فه بیوو نه‌گه‌ر کو خه‌لکی فی وه‌لاتی داخوای ژ بیانیا بکه‌ن دا وان ژ ده‌ستی قزلباشان رزگارکه‌ن.

شاه ئیسماعیلی به‌ری شه‌ری چالدیران خو وه‌ک زاته‌کی پیروز و موعجیزه‌گه‌ر و خودایی د هه‌ژمارت. نه‌وی هزرده‌کر کو ده‌یکا گه‌ردونی ته‌نھا ئیک که‌سی پاک یی بووی، نه‌وژی نه‌وه. نه‌وی د نامه‌یین خودا بو شه‌بیه‌کخانی دگوت کو نه‌و ئیسماعیلی "صدیق و نه‌بی" نه‌وی نافی وی د قورئانی دا هاتی نه‌زم، و هزار سالان به‌ری نوکه خودی نه‌ز وه‌ک "راستگو و هه‌لبزرتی" دایمه نیاسین. دفی نامی دا نه‌وی گوتبوو کو سوز و په‌یمان بو وی یین هاتینه دان کو ل دووماهیا زه‌مانی دی حوکی ل مروفاپه‌تیی که‌ت و دی دینی خو دناف وان دا به‌لاف که‌ت. نه‌وی هه‌دیه‌ک دنیا کو دگوت: "لکل اناس دولة، و دولتنا فی آخر الزمان". نه‌ف گوتنه ژلای هنده‌ک ئیمامین شیعه‌فه یی هاتیه گوتن و شاه ئیسماعیل دگوت کو نه‌ز نه‌وم یی ئیمامان گوتین^(۱). به‌ی دهمی د شه‌ری چالدیران دا بریندار بووی، و ب ئه‌ردی که‌فتی، و مرنا ب شه‌رمزاری ب چافی خو دیتی، وه‌سا ترس و لهرز ب دلی وی که‌فت کو نافاهی مه‌زنی و دفن بلندیا وی ب ئیکجاری هه‌رفت و ویران بوو. نه‌وی خو دیت وه‌ک مروقه‌کی بی ده‌سته‌لات و لاواز

(۱) ده‌فی نامه‌یی د: پارسادوست، ص ۸۰۵ - ۸۱۰.

کو ب خیرا قزلباشه کی شیا بوو ژ مهیدانا چالدیران بره فیت، و گیانی خو رزگار بکته. و چ پینه فیت نهوی دفی دهمی دا هزر دوان سهرکرده و مهزنین ئیرانیان دا دکر نهوین ب شیوه و رهنگین جوراوجور و سهیر هاتینه ئیشکه نجه دان و کوشتن و سوتن و مالین وان هاتینه تالانکرن و نامووسا وان هاتینه بن پیکرن و فههیتکرن.

شاه ئیسماعیلی خوشیا خو ژ ئیشکه نجه دان خه لکی دبر، بهی د چالا شهرئ چالدیران دا نهوی بخو زور ئیشکه نجه دیت، بهی ئیشکه نجا دهرونی نهوا ژ شکه ستنا چالدیران چیبووی کارتیکر نه کا مهزن ل سهر وی هه بوو^(۱). شاره زایین میژووی دبیژن کو مروفتین په هله وان د دهمی شکه ستان دا دیار دبن نه د دهمی سهرکه فتان. د دهمی شکه ستان دا دیار دبیت کا ئهرئ که سی په هله وان ب راستی په هله وان یان چهرخا فهله کی د لای ویدا زفریه و بهختی باش ب وی که نیه، و نهو کریه په هله وان. بهی شاه ئیسماعیل ژ چالا چالدیران سوواری هه سپی خو بوو و هه تا که هشتیه باژیرئ دهرگوزین ژ هه سپی خو په یا نه بوو. نه فی شکه ستنی نهو کره مروفه کی بکیرنه هاتی و خه مسار و بیزار و ترسنوک و لاواز کو هه تا ژ بهی ستنا په یفا "جهنگ" د ترسیا. و نه م دکارین نه فی چه ندی د نامه یین وی دا ببینین نهوین وی پشتی شهرئ چالدیران بو سولتان سه لیمی هنارتین.

ب فی سه روبه ری ئیدی شاه ئیسماعیلی نه شیا ب کارئ ریقه برنا کاروبارین دهولتئ رابیت و هیزا بریاردان و هه لویست وهرگرتنی ژ دهست دا، له ورا وهلات ب هیفیا میرزا شاه حسینی هیلا. بوداق قه زوینی - میژوونقیسی شاه ته هه ماسبی صه فهوی - دبیزیت کو پشتی شهرئ چالدیران "خسروی (نانکو شاه ئیسماعیل) ب ئیکجاری ناگه ژ وهلاتی خو نه ما، و هه موو کاروبارین وهلاتی د دهستی وهکیل و وهزیران دا بوو"^(۲). شاه ئیسماعیل دهه سالان پشتی چالدیران ژیا، و د ماوی فی دهمی دا نهو مروفه کی بیچاره و لاواز بوو کو شهف و رۆژین خو ب فه خوارنا مه یی دهرباس دکر، نهو هه رگاف مهست نه هشیار بوو، داکو ژ خو و خه لکی بی ناگه ه بیت. و نهو نامه یا خودایی، نهوا (بهری شهرئ چالدیران) به حس زئ دکر، پشتگوه ئافیت

(۱) لدور فی بابه تی بنیره: ولایتی، تاریخ روابط خارجی...، ص ۱۹۳.

(۲) پارسادوست، ص ۶۱۷. به نقل از: بوداق قزوینی، جواهر الاخبار.

و ژبیرکر. هر وهك مه گوتی شاه ئیسماعیل پستی شهرئ چالدیران ژ هر هیژدهكی - چهند بچووك و لاواز بیت - د ترسیا. بو نمونه ئهوی نامهیهك دگهل دیاریین گرانبهها بو علاء الدولة زوالقدری هنارت و ههول دا ئاشتیی دگهل وی پهیدا كهت، چونكه هر وهك مه ئامازه پیکری شاه ئیسماعیلی بهری شهرئ چالدیران هیرش کربوو سهر فئ میرگهها بچووك و فزلباشین وی ستمهكا مهزن ل دانشتیین وی کربوو. بهئی دفی دهمی دا سولتان سهلیمی هیژدهك ژ ٤٠٠٠٠ كهسان بهرهف فئ میرگههی هنارت و علاء الدین هاته كوشتن و میرگهها وی بوو پارچهك ژ دهولهتا عوسمانی.

ژلایهکی دی فه، شاه ئیسماعیلی ههول دا خو نیژیکی دوژمنی خو یئ سهر رهق (شیروانشاهی) بکهت، ئهوی ههفهیهمانیهك دگهل ئوسمانیان مورکر. چونکه د ترسیا شیروانشاه تولا بابئ خو ژ وی فهکهت. ههروهسا وی دفیا کو شیروانشاه ببیته ئهگهر کو پهیهوندیی وی دگهل دهولهتا عوسمانی خوش ببیت و مهترسیا شهرهکی دی دگهل سولتانئ عوسمانی نهمینیت. شاه ئیسماعیل بفئ چهنديئ نهراوهستیا بهلکو پیشنیار کر کو کچهکا خو بدهته کورئ شیروانشاهی دا پهیهوندیی وان موکوم ببن. شاه ئیسماعیل کو بهری شهرئ چالدیران دهلیفه نهدا کو سونیهك ب ساخی بژیت، ئهفرو رازیوو کو خزمایهتیا بنهمالهکا سوننی بکهت و کچا خو دا کورئ شیروانشاهی، ههروهسا کچهکا شیروانشاهی بو خو خواست.

ههروهسا شاه ئیسماعیلی ژ شیروانشاهی خواست کو ل دهف سولتان سهلیمی بو وی مههدهرئ بکهت و دوژمنیا دناقههرا وان دا راکهت. لهورا شیروانشاهی شاندهك هنارت دهف سولتان سهلیمی کو هینگئ ژ قاهره بهرهف حهلهب هاتبوو، و د بهرسفدا سولتانی نامهیهکا دریز بو شیروانشاهی رهوانهکر و تیدا بهحسی سهرکهفتنن خو ل سهر مهملوکیان کر و گوت کو ئارمانجا وی یا دووی شاه ئیسماعیل. ژلایئ خوفه شاه ئیسماعیلی دهمی زانی کو سولتان سهلیم گههشتیه حهلهبی شاندهك ژ پایه بهرزین دهولهتا خو دگهل دیاری و خهلاتان و نامهکا پیروزباهیئ بههلهکفتا سهرکهفتنئ، بو سولتانئ هنارتن. و د ناما خودا سولتان سهلیم وهك "پاریزهري ههردوو حهرهمین شریف و ئیسکهندهري زهمان و خودانی میللهت و وهلاتان "نافر و گوتئ" خواست و حهزا ته ههرچی بیت، ئهز دئ بجه ئینم"^(١) (!!). بهئی د سهرهنديئ را سولتانی

(١) اسماعیل حقی اوزون، ٣١٦/٢.

چ بهرسف بو وی نه هنارتن. و ل دووماهیئ شاه ئیسماعیلی نامهیهك دگهل خهلاتان بو دایکا سولتان سهلیمی هنارتن دا بهلكو بشیت ههستا وی ژنی ب ئازرینیت و کوری خو ژ هیرشا سهر ئیرانی ب راوهستینیت^(۱).

بهئ هه موو ههولین شاه ئیسماعیلی بو رازی کرنا سولتانی دفن بلندی عوسمانی بی ئه نجام بوون، ئهقی ترسا وی زیدهتر لیگر، و ئه و پتر بوو ههقانی جام و کاسهییئ مهیی. ئهقی سهرخوشی و مهستیا ههردمی ئه و کره مروقهکی بیچاره و لاواز، و ئیدی ههتا دلی وی نه دچوو خوارنی. هه موو خوارنا وی ببوو ئه و مهیا ژ کاسا سهری شهیبهگخانی فه دخوار. ئه و پوژ بو پوژی لاوازتر دبوو و کهلهخی وی لاغهر و لهزران ببوو، ههتا ل دووماهیئ ل گولانا ۱۵۲۴ و ل ژیی ۳۷ سالیئ دا مری.

شاه ئیسماعیلی چوار کوپ هه بوون، کو مهزنترینی وان ل نیفا شوباتا سالا ۱۵۱۳ هاتبوو دونیایی، قزلباشان ئهف زاروکی دهه سال و سی ههیقی ب ناسنافی "مورشیدی کامل" و "وهلیئ موتلهق"، کره جیگری بابی وی، و ل سهر تهختی حوکمی دانان. پاشی فی کوری ژی - وهك بابی خو - ریبازا سهرخوشی و مهستیئ دا بهرسنگی خو و کاروبارین وهلاتی هیلان د دهستی قزلباشان دا.

---

(۱) پارسادوست، ص ۵۵۷.

جودابوونا عیراق و کوردستانی ژ ئیرانی

ل سهردهمی حوکمی شاه تههماسه‌بی، زانایین فیهی ژ لوبنان و نه‌حسا و بهره‌ف وولاتی ئیرانی هاتن^(۱)، و بوونه به‌رپرسیپ ده‌زگه‌هی ئایینی صه‌فه‌ویان، و بریکا وان فشار و گفاشتن ل سهر میلیه‌تی ئیرانی بو گه‌وپرنا مه‌ذهه‌بی خو زی‌ده‌تر لی‌هات. ل سهردهمی وی حوکمی راسته‌قینه‌یی وولاتی د دهستی کومین ری‌کخستیپ ته‌به‌رائیان دا بوو، کو لژیر سهرپه‌رشتیا راسته‌وخویا زانایین لوبنانی و نه‌حسائی دا بوون. و ده‌فته‌را ته‌به‌رائیان دفی سهردهمی دا ژ سهردهمی شاه ئیسماعیلی ره‌شتر بوو، و نه‌و ب هنده‌ک تاوانین مه‌زن رابوون دژی میلیه‌تی ئیرانی، و خه‌لکی مه‌شهد و گوژگان و مه‌رو و هیرات هه‌وارا خو گه‌هاندنه عبیدالله خانی ئوزه‌به‌کی. و نه‌وی نه‌ف باژیره ستاندن، و ههر ژ وی رۆژی هه‌تا مرنا شاه ته‌هماسی، شهر ل سهر فان باژیران دناقبه‌را صه‌فه‌وی و ئوزه‌به‌کان به‌رده‌وام بوو، و هه‌رگاف خه‌لکی فان باژیران ب تومه‌تا هاریکاریا سوننیا دها‌تنه کوشتن. و ده‌می قزلباش د شهراندا دشکه‌ستن تولا وی ب تالانکرنا خه‌لکی فه‌دکرن. بو نموونه د هیرشه‌کا عبیدالله ئوزه‌به‌کی دا بو هیرات، قزلباش ئاماده بوون باژیری ته‌سلیمی وی بکه‌ن ب وی مه‌رجی کو نه‌و ب ساخی ژ باژیری ده‌رکه‌فن. و وه‌ک ئیسکه‌ندر به‌گی موشی دی‌پژیت: "هوزا ته‌که‌لو (به‌ری ژ باژیری ده‌رکه‌فن) زولم و سته‌مه‌کا ئیکجار مه‌زن ل خه‌لکی به‌له‌نگاز کر، و هه‌موو تشتین وان تالانکرن، به‌لکو ل تشتی فه‌شارتی ژی د گه‌ریان. و پشتی خه‌لک ژ مالین وان ده‌رنی‌خستین ده‌ست ب ویرانکرنا مالین وان کرن دا نه‌گه‌ر تشته‌ک فه‌شارت‌بیت بو خو ببه‌ن، (ئانکو ده‌می مال تالان دکر خودانین وان ژ خانی ده‌ردنی‌خستن و دیوارین وان د هه‌رفاندن دا نه‌گه‌ر تشته‌ک دناف دیواری دا فه‌شارت‌بیت بو خو ببه‌ن)"^(۲). و چاره‌ک

(۱) حجازی فر، شاه اسماعیل اول ...، ص ۶۷.

(۲) اسکندر منشی، تاریخ عالم آرای ...، ص ۵۹.

دی هه‌مان نفیسه‌ر ده‌می به‌حسی ستاندنا هه‌مان باژیر ژلایی قزلباشان دکه‌ت و دبیزیت کو: حاکمی مه‌شه‌د به‌ره‌ف هیرات هاتبوو "دگه‌ل هنده‌ک خه‌رابکاران، ده‌رگه‌هی زولم و زورداریی لبه‌ر خه‌لکی فه‌کر.... هه‌ر که‌سی گومان ژئ هاتبا برن کو هنده‌ک پاره‌ی پین هه‌ین دا هیته‌ شه‌لانندن.... ئەوی دگوت کو دووه‌ی ب شه‌ف حه‌زهره‌تین دوازده ئیمامان (س.خ) دخه‌ودا گوته من کو ژ فلان که‌سی فلان کوژمی پاره‌ی بستینه، و بده‌ غازیان (جیهاد که‌ران) و دوژمنان پی بشکینه.... ئەفه‌ حوکمی ئیمامیه، چاره‌ چیه‌؟... ئاخفتن ل سه‌ر فه‌رموده‌یین ئیمامان ره‌وا نینه !!!... ب کورتی گه‌له‌ک زی‌ر ژ خه‌لکی ستاند و خه‌لک ژ زولما وی ته‌نگاف ببوون"^(۱). بقی شیوه‌ی قزلباشان تاوان ئەنجام ددان و گونه‌ها وان ده‌هافیه‌ته‌ ستویی دوازده ئیمامان.

ژلایه‌ک دیفه، خه‌لکی کوردستان و عیراقی د هه‌وله‌کا به‌رده‌وام دابوون بو رازیکرنا ده‌وله‌تا عوسمانی دا وان ژ ده‌ستی ته‌به‌رائیی قزلباشان رزگار بکه‌ت. به‌ئ سولتان سوله‌یمانی قانونی ئەوی پشته‌ی مرنا بابی خو (سولتان سه‌لیمی) ببوو سولتانی ده‌وله‌تا عوسمانی، هه‌موو گرنگیا خو دابوو ئەوروپا پوژه‌ه‌لات. به‌ئ که‌سایه‌تیی کوردستان و عیراقی هه‌رگاف هه‌وارا خو دگه‌هاندنی و ژوی دخواستن به‌ری له‌شکه‌ری خو بده‌ت ده‌قه‌ری وان. شاه ئیسماعیلی بناخه‌ بو جودابوونا کوردستان و عیراقی ژ ئیرانی ناماده‌ کربوو، و کوری وی شاه ته‌هماسه‌ب ل سه‌ر هه‌مان ریباری دچوو. و زولم و سته‌ما ته‌به‌رائیان ل وی سه‌رده‌می گه‌هشتبوو راده‌کا مه‌زن و خه‌لکی پرسیارا هه‌ر ریکه‌کی دکر دا ژ ده‌ستی وان رزگار بن. ل سالا ۱۵۲۲ پشته‌ی هه‌ماهه‌نگیی دگه‌ل ریبه‌ری عیراق و کوردستانی، سولتان سوله‌یمانی له‌شکه‌ری خو به‌ره‌ف پوژه‌ه‌لاتا ئەنازولی ئینا. و بیی هبج به‌ره‌نگاریه‌کی هاته‌ دناف ئاخا ئیرانی دا و باژیری ته‌بریز داگیرکر، و خه‌لکی ب خوشی پیشوازی عوسمانیان کر و باژیر ته‌سلیمی وان کرن. ژلایی خوقه‌ قزلباشان چ هه‌لویست وهرنه‌گرت و شاه ته‌هماسه‌ب - وه‌کو بابی خو - ب گه‌شت و گوزاری فه‌ مژوول بوو^(۲). و هه‌ر زووی پایته‌ختی ده‌وله‌تا خو بو قه‌زوبین فه‌گوه‌است. سولتان سوله‌یمان ژ نازهره‌بیجانی به‌ره‌ف هه‌مه‌دان چوو و ئەف باژیره‌ ژوی وه‌ک ته‌بریز ته‌سلیم بوو، و ژ وی‌ری سولتان به‌ره‌ف به‌غداد چوو و ب ئاسانی ئەف باژیره‌ ستاند. باژیری دی

(۱) هه‌مان ژنده‌ر، ل ۶۳.

(۲) بنیره: سیوری، ایران عصر صفوی، ل ۵۶.

بيّن كوردستانى وهك پارچهك ژ دهولته توركيا هاتنه هژمارتن و (كوردین فی دهفهری ههتا فيگافی ل ژیر زولما توركان دانه).

پشتی روخانا دهولته صهفهوی، دهمی نادر شاه ئه فشار بوویه شاهى ئیرانى، سیاستا شیعه کرنا ئیرانیان هاته راوهستاندن، و دهزگههئ ته بهرائیان هاته ژنافیرن، و دگهل سوننیان وهك موسلمان رهفتار هاته کرن. و نادرشاهی شیا هندهك دهفهرین ئیرانى ل رۆژهلاتی فهگهرینیت. بهئی سیاستا دژایهتیا سوننیان ل سهردهمی قاجارییان بهردهوام بوو، و بوو ئه گهر کو ل دهستپیکا سهدی نوزدی زاینی دهفهرین سیستان و خوراسان ژ ئیرانى جودابوون و سهروسیمایی دهولتهك بنافی ئهفغانستان دیار بوو. و ئهوا ژ خوراسانى بوو ئیرانى ماى مه شههد و نیشابور و توس بوون. و ژ سیستانی ژى دهفهره زاهیدان ما. پشکهك ژ گۆرگان و سوغد و خوارزم بوونه دوو دهولته ب نافى نوزبهكستان و تورکومه نستان. تاجیکستان ژى پارچهك بوو ژ ههریما بهلهخ ل وی دهمی ژ ئیرانى جودابوون.

ب کورتی پشتی هاتنا قزلباشان و دامه زراندا دهولته صهفهوی، دهفهر و ههریمین میژوویین ئیرانى ژى هاتنه جوداکرن یان ئه و ب خو ژ ئیرانى جودابوون.

نهجامين په‌یدا بوونا قزلباشان ل ئیرانی ریځستن و پیکهاتا قزلباشین صه‌فه‌وی

ل ده‌ستپیکي مه دیارکر کو قزلباشان ده‌می ته‌بریز ستان‌دین و ده‌وله‌تا خو دامه‌زراندین، حسین به‌گ له‌له ب (وکیل نفس همایون - بریکاری شاهي ب خو)، بو جیگری شاه ئیسماعیلی، و ب ناسناقی (امیرالامراء) سهر‌داریا له‌شکه‌ری قزلباشان وهرگرت. مه‌لا شمس لاهیجی ب ناسناقی (صدر) بوو سه‌روکی ده‌زگه‌هی ئایینی و دادوه‌ری ل ده‌وله‌تی. و میرزا زه‌که‌ریا که‌جه‌جی ب ناسناقی (وه‌زیر دیوان اعلی) سه‌روکاتیا ده‌زگه‌هی دارایی وهرگرت. و ده‌می ده‌وله‌تا صه‌فه‌وی به‌رفره‌ه بووی و ل سهر هموو ده‌فه‌رین ئیرانی زالبووی، ههر سه‌رکرده‌ک و مه‌زنه‌کی قزلباشان پارچه‌کا مه‌زن ژ نه‌ردی وه‌ک (تیول) وهرگرت، و وه‌کو والی ل وی ده‌فه‌ری حوکم دکر. و ههر والیه‌کی ژلای خوقه (وه‌زیر دیوان) و (صه‌دره‌ک هه‌بوو. و چونکه زوربه‌یا فان قزلباشان نه‌خوانده‌فان بوو، له‌ورا وه‌زیر و صه‌درین وان بشیوه‌کی گشتی ژ ئیرانیان پیک ده‌اتن. بقی شیوه‌ی نه‌و سیسته‌می کارگیری مه‌غولان ل سه‌رده‌می خو بجه‌ دئینا ل سهر ده‌می صه‌فه‌وییان ژی هه‌تا دووماهیا حوکمی شاه ته‌هماسه‌بی به‌رده‌وام بوو.

حسین به‌گ له‌له، ل دویف داب و نه‌ریتین هوزین ته‌تاری، ل جهی بابی شاه ئیسماعیلی بوو، و ههر ژ زاروکیا وی سه‌رپه‌رشتیا وی دکر. به‌ل ده‌می شاه ئیسماعیل مه‌زن بووی، حسین به‌گ ژ پوستی جیگریا خو لادا و (نه‌جم زیرینگر) ل جهی وی دامه‌زراند. ههر ژ فی ده‌می نه‌جمی پوستی (وکیل نفس همایون) و نووینه‌ری راسپاردیی شاه ئیسماعیلی وهرگرت، و ناسناقی وی بوو (ئه‌میر نجم الدین مسعود ره‌شتی)^(۱). نه‌جم زیرینگر ئیک ژ زه‌لامین به‌رزهیین میژوویا قزلباشانه، و هیچ پیژانینه‌ک ل سهر بنه‌مال و مالباتا وی د ده‌ستدا نین. ته‌نها تشتی نه‌م دزانین کو

(۱) سیوری، ایران عصر صفوی، ص ۳۵.

زیرینگر و پاره‌گه‌وَرین وی سهردهمی ب شیوه‌یه‌کی گشتی ژ جوهیان پیکدهاتن. و ئەم پیتتی ج به‌لگه‌یان نینن دا فی چه‌ندی دوویات بکه‌ین، چونکه تشته‌کی ناشکه‌رایه. و مه‌گه‌له‌ک به‌لگه و گروقه هه‌نه کو جوهیان مفا ژ سه‌روبه‌ری شیلی ئیرانی ل سهردهمی مه‌غولان وهردگرتن و گه‌له‌ک ژوان پوست و پله‌یین بلند د ده‌وله‌تین مه‌غول و ته‌تاران وهرگرتبوون. به‌رنیاسترین که‌سایه‌تیی جوهی ل سهردهمی مه‌غولان (خواجه رشیدالدین فضل الله هه‌مه‌دانی)یه، ئەوی بوویه موسلمان دا پوسته‌کی بلند د ده‌وله‌تا مه‌غولان دا بده‌ست خو‌فه بینیت. و ب هنده‌ک کاران رابوو دا خه‌لک هزره‌که‌ن کو ئەو موسلمانه‌کی راستیه، و خه‌لات و پیشکیشین وی بو خانه‌قایان ناف و دهنگی وی به‌لافکر، و ئەو کره مروقه‌کی خوشتی. یا خوشه ئەم بزانی کو ئەف که‌سه ئیک ژ بناف وده‌نگرتن میژوونقیسین مه‌غولانه، هه‌روه‌سا ژماره‌کا په‌رتوکان ل سهر ئایینی جوهیان (یهودی) نقیسینه.

نه‌جمی زیرینگر هه‌ر ژ ده‌می شاه ئیسماعیلی باژیری ته‌بریز داگیرکی، بو ماوی هه‌فت سالان دگه‌ل ئوردویا قزلباشان هاتن وچوون دکر، و زیری تالانگری ژ قزلباشان دکر. و چونکه خوانده‌فان بوو - چونکه پتریا جوهیین ئیرانی خوانده‌فان بوون - شه‌فان ل کوچکا شاه ئیسماعیلی ناماده دبوو و چیرۆکین ئایینی بو شاه ئیسماعیل و سه‌رانین قزلباشان فه‌دگیران. ئەوی ب فی کاری خو نیژیکی شاه ئیسماعیلی کر هه‌تا بوویه هوگری وی یی به‌رده‌وام. شاه ئیسماعیل وه‌سا بقی که‌سی داخبار ببوو کو دگوتی "باب"، پاشی ل دویف داب و نه‌ریتین تورکان، ب شیوه‌یه‌کی فه‌رمی ناسنافی "بابی شاهی" دانا سهر وی و ئەو کره "وکیل نفس همایون" و هه‌موو کاروبارین وه‌لاتی ئیخستنه ژیر چافدی‌ریا وی.

ب وهرگرتنا فی پوستی، نه‌جمی زیرینگر بوو بریارده‌ری ئیکی د ده‌وله‌تا سه‌فه‌وی دا، پشتی شاه ئیسماعیلی. و شاه هه‌موو (صلاحیات) دابوونی و ئەو سه‌ره‌به‌ست بوو کو هه‌ر کاره‌کی بیی ناگه‌هدارکرنا شاهی ئەنجام بده‌ت^(۱). ئەفی که‌سی هه‌ر ژ ده‌می پوستی خو وهرگرتی هه‌ول دا قزلباشین خودان ده‌سته‌لات ژ دوروبه‌رین شاهی راکه‌ت، و هنده‌ک که‌سین گری‌دای ب ویقه ل جهی وان دانیت. و ئەفه بوو ئەگه‌ر کو ئەو بکه‌فیه‌ته د مملانی دا دگه‌ل حسین به‌گ له‌له و فازی محمه‌د کاشی دا. و وی بریاردا

---

(۱) حبيب السیر، ص ۴۹۱.

ب هەر بهایهکی هه‌بیت قان دوو کهسان ل سهر ریگا خو راکهت و پوستین وان ل سهر هندهک کهسین ده‌ستنیشانگری دابه‌شکه‌ت. داکو قازی محهمه‌دی د چافین شاه ئیسماعیلی دا بچووک بکه‌ت، ئیک ژ سهرده‌سته‌یین ته‌به‌رائیان ب نافئ (مه‌ولانا چه‌رائیی قومی) کو هوزانفانه‌کی بناف و ده‌نگ بوو، راسپارد دا هندهک هوزانان د نه‌کامیا قازی محهمه‌دی دا بقه‌هینیت. ئەف کهسه ئیک بوو ژ زه‌لامین قازی محهمه‌دی و روله‌کی مه‌زن د بجه ئینانا فه‌رمانین وی دژی سوننیاں گیرابوو. د هوزانه‌کا خودا نه‌کامیا قازی محهمه‌دی دکه‌ت و دبئی‌ت:

سرخون ریختن دارد سپهر و چرخ گردانش
 به یاد آمد مگر خونریزی قاضی کاشانش
 چه قاضی آن کز او باشد خدا و خلق ناراضی
 رسید لشکر کفر و به غارت برد ایمانش
 شراب از وقف مسجد خورده قاضی مسلمان
 کنون میباید از دل‌های سوزان مرغ بریانش
 اگر بر کافران احوال آن بی دین شود ظاهر
 مغان از ننگ نگزارند سوی کفرستانش

ئانکو:

(ئه‌سمان و چه‌رخا وی لهر خوونیی برئی‌ت، دیاره بیا وی ل خوون ریژیا قازیی کاشان هاتیه، ئەو چ قازیه کو خودی و خه‌لک ژئ نه‌رازی، له‌شکه‌ری کوفری بی هاتی و ئیمانان وی یا تالانگری. قازیی موسلمان مه‌ی یا ژ وه‌قفا مزگه‌فتی فه‌خواری، و نوکه دقیت مریشکا خول سهر دلین سوتی برئی‌ت. ئە‌گه‌ر کافر ل سهر حالی وی هه‌لبین، موغان (پیری زه‌رده‌شتیان) ژ شه‌رمادا ناهیلیت ئەو بیته کوفرستانیی.)

ل سال ۱۵۰۹ ده‌می شاه ئیسماعیل ژ به‌غداد و خوزستانیی به‌ره‌ف شیراز زفریه‌فه، شه‌ری ئاشکه‌را دنا‌فه‌را مه‌رنه‌جم و قازی محهمه‌دی دا ده‌ستپیکر. هه‌ر ئیکیی یی دی ل ده‌ف شاه ئیسماعیلی ب گه‌نده‌لی و دزینا پاره‌ی تاوانبار کر، و هه‌ردووکان راست دگوت. هه‌ردوو ب ریگا تالانکرنا میله‌تیی ئیرانی ببوون خودان گه‌نجینه. رۆژه‌کی قازی

محمدهدی گوت شاه ئیسماعیلی کو میرنهجم خیانهتکاره و ۲۰۰۰۰ توومان ژ پارین شاهی یین دزین، و نهگهر شاه رازی ببیت نهو نامادهیه وان پاران ژ وی بستینیت. نارمانجا قازی ژفی گوتنی نهو بوو کو میرنهجمی ب بهانا دزیی سیداره بدهت. ژلای خوقه میرنهجمی ههمان گوتن د درحهقی قازی محمدهدی دا گوتن، و چونکه هوزانین مهلاحهیرانی و هندهک هاریکارین میرنهجمی گههشتبوون گوھین وی، شاهی کهسهکی تهبهرائی ب نافی (یار نهحمدهد خوزانی) کو وهزیر دیوانی شاهی بوو، راسپارد بوو نهنجامدانا دیف چوونا لدور فی بابتهتی. و نهنجامی فهکولینی دگهل قازی محمدهدی وهسا بوو کو شاه ئیسماعیل تورهکر و (حوکهکی ویلانی) دهرئیخت کو قزلباش نهوی پرت پرت بکهن و کوشتی وی بخوون. و مال و پارهیین قازی هاتنه دستهسهرکرن.

پشتی قازی محمدهدی دور گههشته حسین بهگ لهله، و نازراندنا شاهی دژی وی کارهکی ناسان بوو. و میرنهجمی دشیا ب ریکن خویین نالوز دلی شاهی ژ وی رهش بکهت. نهمازه کو پهیوهندیین شاه ئیسماعیلی دگهل حسین لهلهی نهخوش بوون. و ل نهنجامی ههولین میرنهجمی، شاه ئیسماعیلی حسین بهگ ژ فهرماندهیا لهشکهری قزلباشان لادا، و قزلباشهک ژ هوزا ئیستاجلو ب نافی (محمدهد بهگ) ل جهی وی دامهزراند. نهف کهسه بهری هینگی سفرهچی دیوانا شاهی بوو. و پاشی ناسنافی (چایان سولتان) وهرگرت^(۱).

ئیکی دی ژ سهرانین قزلباشان نهوی بوویه قوربانیی ههولین میرنهجمی، (دهده بهگ) بوو. نهو ژ ویلایهتا رهی و فهزوین و ساوجبولاغ (مهباد) هاته لادان و تهتاریهک ب نافی (زهینهل بهگ شاملو) ل جهی وی دانا. نهف هوزه ل چولستانین دهفرا ئیسکهندهرونه هاتبوون.

پشتی کهلهخی قازی محمدهدی هاتیه خوارن، سهردهستهکی تهبهرائیان ژ باژیری نهسفههان ب نافی (میر سهیید شهریف شیرازی) بوو سهروکی دهزگههی ئاینیی قزلباشان. ههروهسا یار نهحمدهد خوزانی وهزارهتا دیوانا شاهی وهرگرت. ب فی رهنگی سهروکی دهزگههی ئاینی و دادوهری و بهرپرسی کاروبارین دارایی ژ لایهنگرین

---

(۱) جهانگشای خاقان، بهرپهری ۱۵۸.

میرنهجمی هاتنه ههلبزارتن. ههروهسا فهرماندی لهشکه ری قزلباشان ژ ی ل ژیر
فهرمانا میر نهجمی بوو، و ئه و بوو خودانی هه موو تشته کی ل ولاتی. ژ لایهک دپشه،
حسین بهگ له له و لایهنگرین وی بی دهنگ نهراوهستیان، و چهند هه یشان پشتی فان
روویدانان، میرنهجم بوو قوربانیی پلانه کی کو ژ لایئ حسین بهگی فه هاتبوو دارشتن.
ههروهسا دده بهگ ژ ی دفی کاری دا پشکدار بوو. دهمی شاه ئیسماعیل ل ۱۵۰۹ ژ تهبریز
بهرفه سهیرانگه هین دهفرا خوی چووی، میرنهجم ژ نیشکه کی فه نه خوش بوو و مر،
و ئوردویا شاهی د بهی و گریی دا هیلا. (ئانکو حسین بهگ له له و هاریکارین وی
میرنهجم ژه رخور کر - وه رگری-)

پشتی مرنا میرنهجمی، یار نه حمهد خوزانی ل جهی وی بوو چیگری شاه
ئیسماعیلی. و شاهی فهرمان ل وی کر کو نافی میرنهجمی ل سهر خو دانیت. له ورا یار
نه حمهد خوزانی ب نافی (نه جم ثانی) دهینه نیاسین. هه رچنده میرسه یید شه ریف
ژ لایهنگرین میر نهجمی نیکی بوو، بهی حه ز ژ میرنهجمی دووی نه دکر. و دهمی
پوستی خویی نووی وه رگری، گفاشتن ئینانه سهر وی هه تا ده ست ژ کاری خو
(سه روکی ده زگه هی ئاینی) بکیشیت. و میرسه یید شه ریف کو دزانی نه شی ت خو ل بهر
میرنهجمی بگریت، ده ستبه ردانا خو ژ کاری ته سلیمی شاه ئیسماعیلی کر. و که سه ک
دی هه ر ژ ئیسه فهان ب نافی (میر عبدالباقی) ل جهی وی دانا. یار نه حمهد خوزانی
(نه جمی دووی) و میر سه یید شه ریف و میر عبدالباقی، هه ر سی ژ خه لکی نه سفه هان
بوون. و بی مفا نینه نه گه ر نه م بیژین کو ل وی سه رده می ژماره کا مه زن ژ دانشتیین
فی باژی ری ژ جو هییان بوون، و زوربه یا وان کاری زی رینگه ری و پاره گه وریی دکر.

هه بوونا جو هییان ل باژی ری نه سفه هان فه دگه ریت بو سه رده می به ری نه خمینیان.
و ل دووماهیا سه رده می ساسانیان باژی ری نه سفه هان ژ دوو پشکین (جو هی
و زه رده شتی) بی کده ات. و یا نیکی ب نافی (جهودستان) و یا دووی بنا فی (جهی)
ده اتنه نیاسین. و دهمی عه ره بین موسلمان نه ف ده فه ره فه کرین نافی وی کرن
(الیهودیه)^(۱).

جو هیین ئیرانی ل سه رده می شاه ئیسماعیل و شاه ته هماسبی ژ هه ر زورداریه کی
پاراستی بوون، بهی ل دووماهیا چاخی سه فه وی دهمی فه قیهین لوبنانی - تایبه ت

(۱) بنیره: فتح البلدان، ل ۳۰۶.

العلامة المجلسي - پوستی سہروکاتیا دہزگہہی ئابنی یی قزلباشان وەرگرتین، ب ہہوہکا بہرفرہا شیعه کرنا زہر دہشتی و جوہیبیان رابوون و ہندہک کریارین ہوقانہ دزی وان نہنجام دان کو چیرؤکا وی گہلہک جہرگرہ.

یار ئەحمەد خوزانی یی بہرنیاس ب(نہجمی دووی)، ئیک ژ سہر دہستہکین تہبہرائیان بوو، پاشی بوو سہروکی دہستہیین تہبہرائیان ل باژیری. پاشی و ہزارہتا دیوانی وەرگرت و ل دویشرا بوو جیگری شاہ ئیسماعیلی. و د ماوہیہکی کیم دا، وەک غیاس الدین خواندمیر دبیزیت: "دراڤ و دہستہلاتا وی ژ میرین مہزن، بہلکو ژ پتریا سولتانین ب ناف و دہنگ زیدتر بوو"^(۱). ئەوی لەشکەرەک ژ ۵۰۰۰ شەرکەران بوو خو دروست کر بوو، کو ژ گہنجین تہبہرائیان پیکدہات، و ب شہف و رۆژ د خزمەتا ویدا بوون، و بن ئەمری فەرمانا وی بوون. ئەوی ب ریکا فی ہیژی ئەردی خەلکی ژ وان د ستاند و بقی رەنگی بوو ئیک ژ دەرہبەگین مەزن.

مہ بہحسی تاوانین نہجمی دووی د شہرین خوراسان دا تایبەت کومکوژیا باژیری خەراز بہحس کر. و مہ گوت کو ئەو ل سالا ۱۵۱۲ کەفتە د دەستی عبیداللہ ئوزبەکی دا و ہاتہ کوشتن. و شاہ ئیسماعیلی میرعبدالباقی ل جہی وی دامەزران. ئەو ل وی دەمی سہروکی دہزگہہی ئابین (نانکو صہدر) بوو. ئەف زہلامہ حەتا سالا ۱۵۱۴ ل فی پوستی ما و ل شہری چالديران دا ہاتہ کوشتن. پستی وی حسین بہنای ئەسفہہانی - وەک مہ گوتی- بوو جیگری شاہی. ئەو ل وی دەمی (وہزیر دیوان = ژمیریاری)، دورمیش خان حاکمی ئەسفہہانی بوو. و ل سہر دەمی وی زولم و ستہما وی و لایہنگرین وی گہہشتہ رادہکی کو حەتا قزلباش ب خو زی ژ کریارین وی تہنگاف ببوون، و دفیان وی ژ سہر حوکمی لادەن. و ل دووماہیی ل نیسانا ۱۴۲۳، دەمی ب سہرخوشی ژ دیوانا شاہ ئیسماعیلی بہرہف قہسرا خو د چوو، ل سہر دەستی ہندہک قزلباشان ب سہروکاتیا (مہتہر شاہقولی) ہات کوشتن و کەلەخی وی ب چہقوک و خەنجەران پارچہ پارچہ کرن^(۲).

(۱) حبيب السير، ۵۲۷.

(۲) روضة الصفا، ص ۴۰-۴۱.

ژ لايی خوفه، ههريک ژ سهراين قزلباشان کو (تيولدارين) دهفهرهکی بوون، وهزير و وهکيلين خو ههبوون، و ل دهمی نهتامادهبوونا وان ل جهی وان دروونشتن. نهفان سهرکردهيان وهلاتی ئيرانی دناقبهرا خودا دابهشکربوو، و ههر ئيکی ل جههکی حوکم دکر. هندهک جاران ئيک ژ فان تيولداران حوکم ل دوو يان سی دهفهرين ژيک جودا دکر، بو نموونه حسين بهگ لهله حاکی فارس بوو و حوکم ل خوراسان و گيلان دکر. دورميش خان حاکی نيهسههان بوو و حوکم ل پشکهکا مهزنا خوراسانی زی دکر. و د گوته فان کهسان (حاکم) چونکه شاهی نهو دهفهر وهک (تيول) دابوونه وان و وهرگرتنا دهرامهدی چاندنی و باجا بازرگانی و پيشهسازیی بو وان دروست کربوو. ژلايی خوفه ههر ئيک ژ وهزير و وهکيل و سهدرين شاهی هندهک دهفهر بو خو تهرخان کربوون، و ههرچهنده وان حوکم ل وان دهفهران نه دکر، بهی باجا وان دهفهران بو وان دهستنيشانگری بوو.

و ههر تيولدارهکی ل دهفهره حوکمی خو سيستمهک دانابوو کو وهزير و سهدران بريقه دبر، دورميش خانی ل نيهسههان ميرزا حسين بهننا کربوو وهزير و وهکيلی خو. نهو ب خو دگهل شاه ئيسماعیلی دچوو و حسینی کاروبارين وی بريقه دبرن. و وهزيری ههر دهفهرهکی هندهک گوند وهک (تيول) وهرگرتبوون کو حاکی وهک (مولک) دابوونی، و هندهک کهس دهستنيشان کربوون کو باجا وان گوندان کوم بکهن. و ههر دهفهرهکی سهدرهک (سهروکی ئاينی) ههبوو کو ژلايی خوفه دهستی خو دانابوو سهر هندهک گوندان، و سهردهستهين تهبهرائيان لژير فهرمانا وی بوون و پاری (وهقف) ئ بو وی کوم دکرن. و ب ريکين زفر و دژوار و ب تاوانين مهزن مژوولی بهلافکرنا دينی قزلباشان بوون.

دهستهکين قزلباشان ب شيويهکی گشتی ژ فهليته و خرابکار و بکيرنههاتيین باژيري پيک دهاتن (!)، و وهک ئالافی گفاشتن و سزادانی د دهزگههی ئاينی قزلباشان بکاردهاتن. کاری سهرهکیی فان دهستهکان دهريخستنا ميللهتی ئيرانی ژ مهذهبی نه دروست "مذهب باطل و منسوخ"، و پهیره و کرنا مهذهبی دروست "مذهب حق" بوو. زوربهيا دهستهين تهبهرائيان ژ بنه ماليين سوننی مهذهب بوون کو بو نه انجام دانا تاوانين خو گه هشتبوونه ريژين قزلباشان. ههر دهستهيهک ژ فان دهستهيان لژير

سهرپه‌ره‌شتيا (مه‌لا) يه‌كئ بوو، و تشئ سهر نه‌وه كو پتر يا فان مه‌لايان پشتي هاتنا قزلباشان ژبن نه‌ردى دهر كه‌فتن، ئانكو چ پيزانين ل سهر ژيانا وان به‌رى هاتنا قزلباشان نين. و نه‌م ب دروستى نزانين مه‌لايين قزلباشى ژ چ قوتابخانه يان فيرگه‌هه‌كا ته‌تارى دا دهرچووينه. به‌ئ نه‌م ب دروستى دزانين كو به‌رى هاتنا شاه ئيسماعيلى فيرگه‌هين ئاينى ل ئيرانئ ب شيوه‌يه‌كئ گشتى ژلايئ مه‌لايين سوننى فه دهاته بريقه‌برن. هه‌تا باژيرين لژير ده‌ست‌ه‌لاتا شيعه‌يين زه‌يدى دا (تايبه‌ت هيرات و گوږگان و سه‌بزه‌وار) فه‌قيهين وان سوننى بوون، و چ فيرگه‌هه‌ك كو فيقهئ شيعى تيدا بيته‌ گوتن ل وان باژيران نه‌بوون. بو نمونه باژيرئ هيرات كو پايته‌ختئ سولتان حسين بايقرا - نه‌وئ شيعه‌يي زه‌يدى - دابوو، وهك خودائى په‌رتوكا رياض العلماء دبيژيت: "ل وى ده‌مى ل هيرات نه زانايه‌كئ ئاينى هه‌بوو و نه كه‌سه‌ك ل سهر مه‌ذهبه‌ئ دوازه ئيمامى بوو"^(۱). و ل وى سه‌رده‌مى مه‌زنترين فه‌قيهئ جيهانا ئيسلامى ل هيرات دژيبا و نه‌و مه‌ولانا ته‌فتازانى بوو. وهك مه‌گوتى، قزلباشان ب فه‌رمانا شاه ئيسماعيلى نه‌و پارچه پارچه كرن و گوشتئ وى خوارن. هه‌روهسا نه‌م ب دروستى دزانين كو ل وى ده‌مى هه‌تا ل باژيرين قوم و كاشان و گالقان، كو دانشتئين وان عه‌ره‌بين شيعه بوون، چ فيرگه‌هين شيعى نه‌بوون. هه‌روهسا د په‌رتوكين ميژوويى دا نافئ كه‌سه‌كئ ژ فان باژيران نه‌هاتيه كو ل جهه‌كئ دى فيقهئ شيعى خواندببت. و ژ نه‌فا بورى ديار دببت كو نه‌و مه‌لايين سه‌روكاتيا ده‌سته‌يين ته‌به‌رائيان دكرن هه‌ر ژ خرابكارين باژيرى بوون كو خواندن و نفيسين دزانين، و پشتي هاتنا قزلباشان بوونه مه‌لا، و نه‌وين دى كو نه‌خواندى و نه‌زان بوون، بوونه دوپكه‌فتيين وان.

هه‌ر مه‌لايه‌كئ ژماره‌كا ده‌سته‌يين ته‌به‌رائيان ل بن ده‌ستئ وى بوون، و بو خو حكومه‌ته‌ك چيكربوو و حوكم ل گيان و مال و نامووسا خه‌لكئ دكر. د هه‌ر ئيك ژ فان ده‌سته‌كان دا چهنده كه‌سه‌ك هه‌بوون و كارئ وان ديفچوونا بيروباوه‌رين خه‌لكئ بوو، دا بزانن كا وان مه‌زه‌به‌ئ خو گوهارتبه يان ب نه‌ينى فه ل دويف ريابازا كه‌فن دچن. و باشترين ريك بوو كه‌هشتنا راستيئ نه‌چاركرنا خه‌لكئ بوو بو فه‌خوارنا مه‌يي چوار ريانين باژيرى. هه‌روهسا ريكه‌كا دى نه‌و بوو كو ته‌به‌رائيان سه‌را مزگه‌فتان

(۱) شهاب الدين مرعشى، رياض العلماء، ۱۱۹/۲.

ددا دابزانن کا کهسهک دفان مزگهفتين کافلکری دا نفیژان دکهت یان نه!! و ناشکهرا بوو کو ههرکهسهکی بجیت مزگهفتی نهو هیشتا سونیه. ههروهسا تهبهرائیان فهرمان ودرگرتبوو کو ههرکهسی وکو سونیان دهست نفیژی بگریت یان وهک وان نفیژی بکهت نیکسهه بیته کوشتن.

ههروهسا شاه نیسماعیلی بهردانا ریهان قهدهغه کربوو. و حوکمهکی ویلانی دهرکربوو کو دفتت ههموو زهلامین وهلاتی ریهین خو بتراشن و سمبیلان بهردهن دا وکو قزلباشان ببن. و تراشینا ریهان و هیلانا سمبیلان وهک واجبهکی شهرعی ژ لایی شاه نیسماعیلی فه هاتبوو راگهانندن. و ههر کهسهکی گوهداریا فی فهرمانی نهکریا دا وهک سونیان رهفتار د گهلدا هیتهکرن. و تهبهرائیان فهرمان ودرگرتبوو کو ههر کهسهکی ب ریهه بینن نیکسهه بکوژن (!!).

سهردهستهکین تهبهرائیان د بیافی کاری خودا دهستهلاتهکا تهمام ههبوو، نهو نازاد بوو ههر گافهکی (بشهف یان رۆژ) ههر مالهکی بپشکنن و خودانین خانی دهستگیربکهن، و مالین وان بسوزین. چونکه شاه نیسماعیلی "خووینا سونیان حهلال و مولک و مال و نامووسا وان رهواکربوو".

کومهلگهها باژیریا ئیرانی نهچار بوون یان مهذهبهی خو بگهورن یان بسهرفه خو وهک شیعه دیار بکهن و کولافین قزلباشان ل سهر سهری خو دانن، و ریهین خو بتراشن و سمبیلان بهیلن، و مهیی ژ مهیخانهیین ل سهر چوار ریانا هاتینه دانان بکرن و نفیژان ب نهینی فه بکهن. چونکه شاه نیسماعیلی و قزلباشان نفیژ نه دکرن و مهی فه دخوارن، پیتمی بوو ل سهر ئیرانیان ل دویف مهرجین "ولایة المطلقه" پیگیری ب ههموو کریارین وان بکهن.

ژلایهک دی هندهک ژ کهسانین دیندار دهمی زانین کو نهف تهبهرائیه ههر نهو خهرا بکار و تاوانبارین بهری نه کو ژیلی پاره و خوشیی تشتهکی دی نزانن، ب ریکا دانا بهرتیلی خو ژ سزایین تهبهرائیان رزگار دکرن. و سهردهستهیین تهبهرائیان پارهیهک ب نافی "جزیه" - نهو باجا کافر د دهنه موسلمانان - ژ وان کهسان د ستاند نهوین حهزدهکن ل سهر مهذهبهی خو بمینن. ل سهر فی بنه مایی، هندهک جورین باجان ژلایی مهلایین تهبهرائی فه هاتنه داهینان وهک: (باجا ریهان) و(باجا دهستنقیژان)

و (باجا نقيزي). و نهو كهسيڻ نهف باجه ددان دكارين ل سهر مهذهبي خو بمين و دهه مان دم دا ژ نازارا تهبهراڻيان پاراستي بوون. و نهف رپورسمه ل ڻيراني بهرفره بوو نهمازه كو فان باجان دهرامدهكي مهزن بو مهلايڻ تهبهراڻي دروست كړبوو. بهل ژبهه گرانيا بههاي باجي و ههژاريا بهربهلاف دناف كومه لگهها ڻيراني دا، زوربهيا خهلكي نهچاربوون مهذهبي خو بگهورن. مهلايڻ تهبهراڻيان سي ريك ل بهرسنگي خهلكي دانابوون: يان كوشتن، يان گهورينا مهذهبي و يان دانا باجين گران. و زوربهيا خهلكي ب گهورينا مهذهبي سهرئ خو تهنا دكر.

ژلايڻ خوفه مهلايڻ تهبهراڻيان خو ژ چ كړيارهكي دزي سوننيان نه ددان پاش. مهلا بهيراني قومي نيك ژ سهرگردين مهزنيڻ تهبهراڻيان بوو، و ژمارهكا مهزن ژ ههلبهستان دهربارهي نهكاميا سوننيان و هاندانا قزلباشان بوو كوشتنا وان فههاندينه. بازيږي قهزوين نيك ژ بازيږين ڻيراني بوو كو شاه ئيسماعيلي نه شياووو خهلكي وي ب زوري بكهت شيعه، ههچهنده نهف بازيږه چهندين جاران هاته ويران كرن و خهلكي وي كهفتنه بهركوشتنا ب كوم. و د پهرتوكين ميژوويي دا ديار دبيت كو ل سهردهمي شاه تههماسبي هيشتا خهلكي وي سونني بوون. مهولانا بهيراني چهندين هوزان دزي بازيږي قهزوين فههاندين و تيدا تهبهراڻي پالندان دا خهلكي وي بكوژن. د چارينهكي دا دبببببب:

سني ميش است و شيعه چو گرگ
داند سخن مرا چ تاجيك و چ ترك
صد لعنت حق به سنياڻ قزوين
بر مفلس و برغني و برخرد و بزرگ

نانكو:

(سوني وهك ميهانه و شيعه وهك گزپرگ، گوتنا من يا ناشكهرايه ل دهف تاجيك و تورك، سهد لهعنهت ل سوننيڻ قهزوين، ل سهر ههژار و زهنگين و ل سهر گر و هوويرين وان)

ههروهسا فهرمان هاتبوو دان كو خهلكي وان بازيږان نهويڻ خهلكي وان سونني، فان دوو ديږين هوزانان ل سهر دهرگههي خانينيڻ خو بنقيسن:

سنيان لعن بر امام شما بر نماز علی الدوام شما

ناقمید در مسلمانی ای دوصد لعن بر تمام شما

نانکو: (گهلی سونيان له عندهت ل ئيمامين وه، ل سهر نقيژين وهين بهردهوام، هورين نه د تهمان د موسلمانيندا، هه ي دوسهد له عندهت ل سهر وه هميا)

تشتي ههزي نامازه پيكرني نهوه كو هندهك مهلايين تهبهرائيان خو وهك "سهييد" ددان نياسين، و نهفي ريژگرتنا وان د چافين قزلباشان دا مهزنتر ليكر. و ل سهر دهمي شاه ئيسماعيلي ژمارهكا سهييدان ل ناف مهلايين تهبهرائنه دا ديار بوون و (نهسهبا) خو د گههاندنه مالباتا بيغهمبهري. و نهو ب شاشكين كهسك ل سهر سهر يان شالين كهسك لدور كهمهري دهاتنه نياسين. و ههر كهسي شاشكهكا كهسك يان شالهكا كهسك ليهر خوكربا، قزلباشان نهو ژ مالباتا ئيمامي عهلي د ههژمارتن و ريژهكا زيده ليديگرتن^(۱)، و نهو كهسين د دهستهيا ويدا دهولهمهند دبوون. لهورا گهلهك ژ تهبهرائيان داخواز ژ مهلايي خودكرن دا شاشكا كهسك ل سهر سهر يان خو بدانيت و خو بكهته سهييد. لهورا ل سهردهمي شاه ئيسماعيل و كوري وي شاه تههماسيي دا وهلاتي ئيراني پر بوو ژ سهييدان. و زور كهسين خودان ناسنامهيين نهديار كولاقين كهسك كرنه سهر يان خو و خو كرنه سهييد، بي كو كهسهك پرسيارا دورستيا نهسهبا وي بكهت. و دياردا "سهيدبووني" ههتا سهدهيي بوري (سهدي نوزده) ل ئيراني بهردهوام بوو، و زوركهس ژ جهين نهديار هاتنه دناف ئيراني دا و بوونه سهييد (و نهه هندهكان ژوان دنياسين).

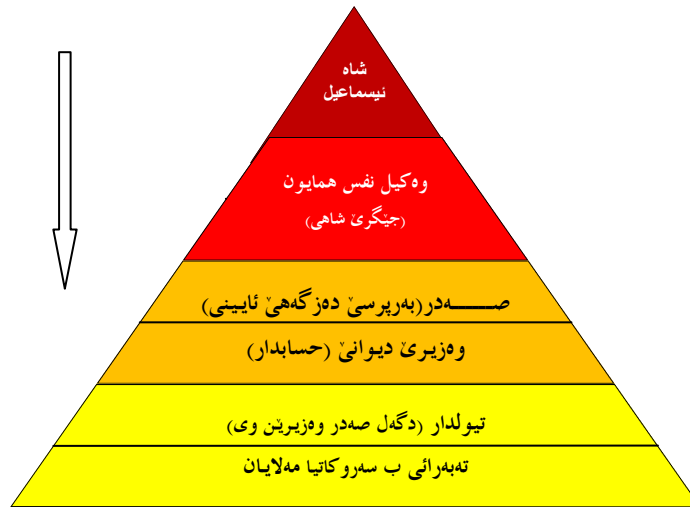
د ههرمه دهولهتا قزلباشان دا، تهبهرائيان بنواشي ههرهمي پيكدئينا، ل سهر يان في ههرهمي شاه ئيسماعيل دهات و نوينهري ئيمامين (طاهر) و (ولي المطلق) و (معصوم) و (واجب الطاعة) بوو. ل دويقدا ژ سهر يان بو بني ههرهمي: وهكيل نفس هميون وصهدر و وهزيروي ديوان و تيولدارين مهزن ژ سهركردين قزلباشان و وهزير و سهدرين تيولداران دهاتن. (بنيره نموونه يا ل خوراي).

---

(۱) بنيره دهقي فرمانا شاه ئيسماعيلي لدور گهردهن نازاكرنا سهييدان ژ ههموو جورين باجان د: حجازي فر، شاه اسماعيل اول ...، ص ۶۵-۶۶.

هه‌رچهنده شاه ئيسماعيل ب نافى شاه حوكم ل ئيرانى دكر، به لى چ رهفتارين وى و قزلباشان دگهل بنه‌مايىن سياسته‌تى و ريشه‌برنا وهلاتى ريكهفتى نه‌بوون. به‌لكو كرياتين وان وهكو باندهكا تالانكرنا وهلاتى بوو(!!)، و شاه ئيسماعيلى خه‌لك و سامانيان وهلاتى خو بو خوش گوزهرانيا خو بكاردئينا. ئانكو تيگه‌هئى ميله‌ت و وهلات ل دهف شاه ئيسماعيلى چ واته‌يىن سياسى نه‌بوون. تهنه‌ها كارئ وى (ژنافرنا سوننيان بوو)، و د هه‌موو ژيانا خودا نه‌وى بو فئى نارمانجئ خه‌بات دكر.

وهك مه ديار كرى قزلباشان بو بسهرئىخستنا سياسته‌تا خو جورين سه‌ير ژ ئيشكه‌نجه‌يان بكاردئيان.

و ب ده‌هان بابه‌ت ل سه‌ر خوارنا گوشتئ مروقان ژلايئ قزلباشانقه د په‌رتوكين ميژوونقيسين سه‌رده‌مئ صه‌فه‌وى هاتينه. هه‌روه‌سا دفان په‌رتوكان دا به‌حسئ دراندين و خوارنا گوشتئ مروقي زيندى ژى هاتيه كرن. و دناف ته‌تاران دا ده‌سته‌يه‌ك ژ مروفخوران هه‌بوون ب زمانئ توركى د گوته‌نه وان (چيگين). ئه‌فان كارئ وان دراندين و خوارنا مروقيين ساخ يان مرى بوو. ب دروستى ديار نينه كو فان كه‌سان دناف هوزين خودا ئه‌ف كاره دكرن يان پشتى بووينه قزلباش ده‌ست بقى كارى كرينه. ئه‌فان كه‌سان ل ده‌ستپيكي ب فه‌رمانا شاه ئيسماعيلى ل ته‌بريز و ئه‌رده‌بيل كه‌له‌خئ هنده‌ك كه‌سان

ل پېش چافین که سوکارین وان خوارن. و ژ بهرده و امیا فی کاری جورهک ژ نه خوشیا (هاری) بوو وان دروست ببوو و ئیشا خوارنا گوشتی مروغان ل دهف وان پهیدا ببوو. و گهلهک جاران ئیک ژ مهزنین ئیرانی ب ئیخسیری د کهفتنه ددهستی لهشکری فزلباشان دا، و سهرکردی فزلباشان ژوی دخواست کو توبه بکهت و براوهدا خو ژ ئیمامین سوننی رابگه هینیت. و نهگهر کهسهکی ویلایهتا موطلهقا شاه ئیسماعیلی قهبول نهکریا و مهذهبی خو نهگوهارتبا، دا وی تهسلیمی مروفقورین چيگنی کهن دا وی ب ساخی بخوون. و شیوهیی خوارنی بقی رنگی بوو: ل دهستیکی گوهین وی ب ددانان ژیفه دکرن و د جووین، پاشی دفنا وی دخوارن، پاشی گوشتی ملین وی و رانین وی ب ددانان د دراندن و دخوارن. و نهف ئیشکهنجهیه بهردهوام دبوو ههتا دهاته کوشتن. و نهف کریاره پشتی دهرکهفتنا "حوکمی ویلانی" ژلایئ شاه ئیسماعیلی قه دهاته نهجام دان.

ههروهسا جورهک دی ژ ئیشکهنجهیان زیدهگافی ل سهر نامووسا کچ و ژنین وان کهسان بوون ل بهر چافین وان، و بکارئینانا (کهری) دفی کریاری دا(!!!) یان سوتنا وان ل بهر چافین دایک و بابان. و د زور پهتوکاندا بهحسی فی چهندي هاتیه کرن. ب کارئینانا کهری د کریترنا کچ و ژنان بقی رنگی بوو: کچ یان ژن ب رویسی ل سهر پشنا ماکهري سواردکرن(...)^(*) ههروهسا جورهکی دی ژ ئیشکهنجی بکارئینانا (قازوخی) بوو، گو رمهک ژ جهی روونشتنی د لهشی مروقی دا دبرن خوار و د نهردی را د چکلاندن. و نهف سزایه بو کچ و کوران بکار دهات، دا خودانین وان نهچار بکهن دهست ژ مهذهبی خو بهردهن.

ئیک ژ داهینانین دی دبواری ئیشکهنجهدانی دا، ب شیشکی فهکرن و (ب قهفهس کرن) بوو. ب قهفهس کرن ئیک ژ دژوارترین جورین سزایان بوو، چونکه ل دهستیکی ب ریکا لهقهنهکا تیژ یان ب سهری خهنجهری پیستی مروقی د سهلخاندن و بریندار دکرن، پاشی دوشاف یان هنگفین د لهشی وی دههسوین و د نافیتنه د سهندوقهکی دا، و ب سهدان میری بهرددان دناف سندهفی دا. نهف میریه چهندين رۆژان مژوولی خوارنا گوشتی مروقی بهلنگاز دبوون، و پیستی لهشی وی د رزی، و نهو کهس چهندين رۆژان لژیئر ئیشهکا مهزن دژیا ههتا دمر. هندهک جاران بو ترساندنا خهلکی نهف قهفهسه

(*) نهف دهقه زور بی پرده بوو لهورا مه خو ژ وهرگیرانا وی دپاش. -وهرگیر-.

ل مهیدانا باژیږی د هه لایو یستن دا خه لکی گوه ل دهنگی قیږی و هه وارین وی ببیت و هزرا بهرنګاریی ژ سهړی خو بیننه دهر. د هندهك جارن كهسهك دكرنه د سندهقهكا ناسنی دا و ددانانا سهر ناګری هتا بیست و ههستیین وی هیدی هیدی بسوژن. ب شیشکی فهګرن جوړهګی دی ژ نیشكه نجهیان بوو، شیشكهكا ناسنی كو ههر دوو سهړین وی تیژ بن ل بن پیستی كه مهرا ویرا دبرن خوار و ل بن پیستی ستوی ویرا دهر دنئیخستن، و ددانانه سهر په لان هتا وهکی بهرخان بریان ببیت و ببیته كه باب. و د په رتوګین میژوونقیسین شاه ئیسماعیلی دا هاتیه كو هندهك جارن قزلباشان ب فهرمانا شاهی گوشتی براشتی مروفان دخوارن.

قزلباشین صه فهوی ل سه رده می شاه ئیسماعیلی پشكا مهزن ژ شینوارین میژووی و رهوشه نیریا ئیرانی ویرانګرن. ههروهسا پشكا مهزن ژ ئهردین چاندنی دفی سه رده می دا هاتبوو سوتن یا خودانان به رده بو و مابوو به یار. ههروهسا لفی سه رده می نه خوشیین فهګر ل ته بریز و ئه سفه هان و شیراز و کرمان و کازرون و ئه رده بیل په یدا بوون. ئه فان نه خوشیان ژ لایه کی و کولب و گرانی ژ لایکی، و شهر و نه نارامی ژ لایه ك دی ژ یانا میله تئ ئیرانی زور نه خوش کربوو. ههروهسا به لاقبونا ریګری و تالانکاری و دزیی، ریګین هاتن وچوونا بازرګانی نه نارام کربوو، و بزافا بازرګانی ل ئیرانی زور لاواز و بی سه روبه ر بپوو. ههروهسا ل فی سه رده می پی شه سازی ئیرانی ئهوا ل باژیږان دا به لاف بووی، ژ کار كه فتبوو. تنهها بازرګانین لفی سه رده می بازارئ وان ب رهوش كه فتبوو ئه بازرګانین (فینسی - ئیتالیا) بوون ئه وین دگهل له شكه ری قزلباشان دنا ف دقه رین ئیرانی دگه ریان، و مالی تالانکری ب به هاپین ئه رزان ژ قزلباشان دکرین و بو ئه وروپا رهوانه دكرن. و ئه ف بازرګانیه د ماوی ۲۳ سالین حوكمی شاه ئیسماعیلی دا وهراره كا مهزن کربوو.

پشتی مرنا شاه ئیسماعیلی روئ ته به رائیان بو ماوهیه کی کورت کیم بوو، ئه و ژی ژ بهر بارودوخی نه ناسایی ئهوا پشتی مرنا شاهی ل ئیرانی دروست بووی. و گه لهك كه سان ئه ف چهنده ب دهلیقه زانین و زفرینه سهر مهذه بی خوی به ری. و ل فی دهمی دهنگی هندهك سه رده سته یین ته به رائیان بلند بوو و داخوازګرن پینگافین پی تفی بوو راوهستاندنا فی چهندی بهینه ئافیتن. و هندهك ژوان خو گه هاندنه شاه ته هماسبی و داخواز ژ وی کرن كو رادهیه کی بوو سوننیا ن دانیت. نموونه هك بو فی

چهندي ئه وهوار بوو ئهوا سهردهستي تهبهرائييين بازييري قهزوين گههاندیه شاه تههماسبي. ئهف كهسه مهلايهكي خهلكي قوم بوو و د نامهكا خودا بو شاه تههماسبي دياركر كو خهلكي قهزوين جارهكا دي يين بووينه سوننه و د نقيزان دا دهستي خو ددانن سهر سنگي خو، و داخواز ژ وي كر كو يان خهلكي في بازييري كومكوژ بكهت، يان ههر هيچ نهبيت قازي و موفتي و مهزنيين بازييري بكوژيت. و وهك د ناما خو دا دياركري، شاه ئيسماعيلي بهري هينگي ئهف بازييره "قتل عام" كريبوو، بهلي ل سهردهمي شاه تههماسبي جارهكا دي ل مهذهبهبي خو زقري بوون. ئهف مهلايه ب ههليهستفه دييژيت:

پادشاهها مدت نه ماه شد كاین ناتوان
مانده در قزوین خراب و خسته و مجروح و زار
یافتم وضع تسنن در وضع و در شریف
دیدم آثار تخرج در صغار و در کبار
در مهقابر پای شسته از فقیر و از غنی
در مساجد دست بسته از یمن از یسار
زمان چون تو شاهی دست بستن در نماز
هست کاری دست بسته‌ای شه عالی تبار
قاضی این ملک از نسل خالد بن الولید
مفتی این شهر فرزند سعید نابکار
کشته گردیده ز تیغ شاه غازی هردو را
هم برادر هم پدر هم یارو هم خویش و تبار
قتل عامی گر نباشد، قتل خاصی میتوان
خاصه از بهر رضای حضرت پروردگار^(۱) (۹۶)

ئانکو:

---

(۱) دهقي هوزاني د: پارسادوست، ص ۷۱۴.

(پاشایی من، ئەفە نەھ هەیفە کو ئەف بەلنگازە (نانکو مەلایی تەبەرائی) ب دلەکی
 بریندار و وەستیای و هەزار، د وێرانا قەزوینی دا دژیم. و ل وێری من سەرۆبەری سوننی
 بوونی ل دەف هوویر و گرین وان دیت، و شینوارین "تەخەرروجی" من ل دەف مەزن
 و بچووکان بینی. هەزار و دەولەمەند ل دەمی دەستتقیژی پین خو دشون، و ل سەر نقیژی
 دەستی راست و چەپی ل سەرئیک ددان (۱). ل سەردەمی شاهەکی وەک تە ئەف جوری
 نقیژی کارەکی نەرەواپە ئەی شاهی بلند پایە. قازی فی واری ژ نەسلا خالدی کوری
 وەلیدیە، موفیتی فی باژی کوری سەعیدی خەرابکارە. و شاهی غازی (نانکو شاه
 ئیسماعیلی) باب و برا و هەفال و کەسکارو دیندەها وان ژنافرپون. (تەزەنی) بو خاترا
 خودی (۱)، ئەگەر تو نەشیی هەمیان بکوژی، هەما گرگەرە و مەزنین وان بکوژە).

هەلبەت ئەف بارودوخە بەردەوام نەبوو، و گەلەک نەفەکیشا جارەکا دی کوشتن
 و ژنافرن و تالان و وێرانکرن هاتە دەستپیکرن. و خەلکی ئیرانی نەچاربوون دەست
 ژمەزەبی خو بەردەن و وەک صەفەوی بژین. و ئەو کەسین دەولەمەند شیان خیزانین
 خو بەرەف دەفەرین دوویر وەک هندستانی برهفین. هەرەسا ژمارەکا مەزن ژ زانایین
 ئاینی و میژوونقیس و رەوشەنیران بەرەف هندستان و دەولەتا عوسمانی و دەفەرین
 دی رەفین. حەتا هەندەک ژ میژوونقیسین صەفەوییان دەمی دەلیفا خو دیتین ژ ئیرانی
 رەفین. وەک عباس الدین خواندمیر و میر مەحمود خواندمیر، پستی نفیسینا پەرتوکین
 خو بەرەف هندستانی رەفین و لویری مان هەتا مرین. هەرەسا هەوا رەفین
 و دەربەدەری بو بەهرا پشکەکا مەزن ژ شیعەیین ئیرانی ئەوین نەچار بووین ژ فی
 وەلاتی برهفن، و هەندەک ژوان ل هندستانی ب ناف و دەنگ کەفتن. هەرەسا ژمارەکا
 مەزن ژ ئەندازیار و نوژدار و زانا و بسپوران بەرەف دەولەتا عوسمانی و هندستان
 و ماوراء النهر رەفین. و ئیک ژوان ئەندازیاران ئافاکەری ئافاهیی "تاج مەحەل" بوو
 ل هندستانی.

به لاقبونا هزارا صفه وی ل ئیرانی مه ذه بی قزلباشین صفه وی

ئهو قزلباشین دهولتا صفه وی ژوان پیکهاتی ژ ۹ هوزین ته تاران بوون. و پشتی کوچباربوونا هوزین ته تار ژ نه نازول ژمارا وان گه هشته ۱۴ هوزان. و ل پاشه رۆژی ژمارا وان گه هشته ۷۲ هوزین بچووک و مه زن. و ئه وان کومه کا هیژین چندهزار که سی پیک دئینان کو به رده وام د ده فهرین جوراجورین ئیرانی دا هاتن و چوون دکرن. چ ژ فان هوزین قزلباش به ری وی ده می ل ئیرانی نه ژیا بوون. و بو ئیکه م جار ژماره یه کا قزلباشان دگه ل شیخ جونهیدی هاتنه نازه ربیجانی، به ل پشتی شیخ جونهید هاتیه کوشتن ئه و جارها دی به ره ف نه نازولی زفرینه فه. پاشی ل سه رده می روسته م میرزا باینده ری جارها دی ژماره یه ک ژوان هاتن ئیرانی، و پشتی کوشتنا سولتان عه ل فه گه ریان بوو نه نازولی. پاشی ۷ که س ژوان کو ژ خه لیفه یین مه زن بوون مانه ل ده ف شاه ئیسماعیلی دا وی په روده بکه ن. پاشی وه ک مه دیتی ل سه ر ده می شاه ئیسماعیلی هوزین مه زنین تورک و ته تاران ژ نه نازول به ره ف ئیرانی هاتن.

هه موو ره وشه نبیریا قزلباشان پیکهاتبوو ژ کومه ما هه لبه ستان کو دهربرین ژ دینی وان یی به ری دکر (نانکو په ره ستنا دیاردین سروشتی و ده می بووینه موسلمان ده ست ب شیخ په ره ستی و پیر په ره ستی کرن). ئه و به ری لدور شیخین به کتاشی کومببن و نافی (موسلمان) و (شیعه) ل سه ر خو دابنن، دو یقچوونا سحر و خیقزانکان دکرن، نه وین دگوتن: مه په یوه ندیا دگه ل نه سمایی و ئه جنان هه ی و دکارین ده ستیوه ردانی د کاروباری گه ردونی دا بکه یین. و پشتی بووینه موسلمان نه ف بیروباوهره دگه ل ئیسلاما خو تیکه ل کرن، نانکو شیخین وان جه ی خیقزانک و ساحران گرتن و بوونه جه ی ریزگرتنا وان. ئه وانا ئیمامی عه ل و ئیمامین شیعی وه ک (ته وته م) ین خو یین که فن دپه رستن و ئه و وه ک خودی د هه ژمارتن. شیخ و خه لیفین به کتاشی ل وی باوهری

بوون کو (گیانی ٹیکي - نانکو خودی) د محمدهدی (س) دا پاشی د نیمامی عہلی دا (حلول) کریه، پاشی بو نیمامین شیعی ہاتیه فہگواستن. پاشی ب ریکا نیمامان گہشتیہ شیخین صفہوی، و پشتی شیخ حہیدہری د لاشی شاہ نیسماعیلی دا (حلول) کریه. لہورا شاہ نیسماعیل بو وان ہم خودا بوو ہم پیغہمبہر، ہم نیمام بوو ہم شیخی طہریقہتی، و خودانی موعجیزہ و کہراماتان بوو. نانکو شاہ خودانی (ولایہ تا موطلق) بوو، و ل جہی خودی حوکم ل وان دکر. و ل سہر بناخی فی باوہری، نہوان شاہ نیسماعیل د پہرست.

پشتی مرنا شیخ بدرالدینی، دوو ژ پیشہواییں بہکتابیین نہنازولی ب نافی (سولتان حہیدہری) و (شاہ نیسماعیل خہتائی) بیروباوہریں ریبازا بہکتابی ریخستن. سولتان حہیدہری پہرتوکہک نقیسی و تیدا ب درپڑی بہحسی جیہادا دگل سوننیان ہاتبوو کرن. و تیدا دیارکربوو کو گیان و مالی سوننیان بوو شیعیان حہلالہ، و ژن و کچین سوننیان، و کرین و فروتا وان بوو شیعیان رہوایہ. چونکہ "سونی کافرئ حہری یہ". شاہ نیسماعیل خہتائی ژمارہکا مہزن ژ ہہلبہستان د مہدحا نیمامی عہلی و نیمامین شیعی فہہاندینہ. نہوی د ہہلبہستین خودا بہحسی بابہتی (تناسخ)ا گیانی خودی کریه، و خو وک (تہجہلیا) ذاتی خودی و پیغہمبہر و عہلی دایہ نیاسین. خہلیفین بہکتابی ئەف ہوزانہ دناف تہتاران دا بہلاف کربوون، و دخلہکین ژکری، نہوین پہرہوین شیخ بدرالدین دگیران، ئەف ہوزانہ دہاتنہ خواندن. شاہ نیسماعیل خہتائی د زمانی فارسی دا شارہزابوو و ہندہک ہوزان بقی زمانی فہہاندینہ (ہوزانین وی ہاتینہ کومقہکرن و لژیر نافی دیوانا شاہ نیسماعیل خہتائی ل باکو چاپ بووینہ). ئەف شاہ نیسماعیلہ ژ شیعیین (علی اللہیہ) بوو کو ہہتا نوکہ زی ہندہک بہرمایین وان ل ہندہک جہان ماینہ و دبیزنہ وان (درویشین علی اللہی). و چونکہ ہوزانین وی ب تورکیہکا سادہ و سانہی ہاتبوون فہہاندن، گہلہک ژ بہکتابیان ئەو ژبہردکرن. شاہ نیسماعیل صفہوی ب خو زی ہندہک ژ ہوزانین وی ژبہردکرن، و د دەمی شہری یان د جقاتان دا دخواندن. و دبیزن وی ب خو زی "جارجار ہوزان ب تورکی دگوتن"^(۱).

(۱) روضۃ الصفا، ص ۴۳.

وهكههفيا نافي سولتان حهيدهر صهفهوى دگهل سولتان حهيدهرى بهكتاشى و شاه ئيسماعيلى صهفهوى دگهل شاه ئيسماعيلى خهتائى، بوو نهگهر كو نافي وان د ميشكى قزلباشان دا تيكله نيك ببن. و دهمى شاه ئيسماعيل صهفهوى بوويه "جيجرى خودى و وهليى موتهق"، نهو هوزانين شاه ئيسماعيلى خهتائى پالقهدانه سهر شاهى صهفهوى. بقى رهنگى شاه ئيسماعيل صهفهوى وهك هوزانفان هاته نياسين^(*). و پشتى هينگى كهسهك ز دوويندهها شاه ئيسماعيلى ب نافي (سام ميرزا) دياركر كو نهو هوزان بين باپيرى وينه. و ل فى دووماهيبى ماموستا (فيروز مهنصورى) د پهرتوكا خودا (هندهك نهينى د دلى ديروكى دا) دوويات كر كو شاه ئيسماعيل صهفهوى نه هوزانفان بوو و گريدانا فان هوزانان بويقه يا بى بناخهيه. ههروهسا پيزانينين باش ل بهردهست ههنه كو دوويات دكهن كو شاه ئيسماعيل د زمانى فارسى دا زور لاواز بوو.

زلايهك ديقه، قزلباشان چ نياسين دگهل نه حكامين شهرعى نه بوو. نقيز نه دكرن، رۆزى نه دگرتن، و ل دهف وان فه خوارنا مهيبى و نييربازى "چاكي" بوو(!!)، و نهفه چهنده دزوربهيا پهرتوكين سهردهمى شاه ئيسماعيلى دا هاتينه دووياتكرن. ههروهسا شاه ئيسماعيلى نافي ئيرانى كرىو "مهمله كهتتى قزلباشان"، و نهفه بهروفازى سهلجوقى و مهغولى و تهيمووربان بوو كو نافي ميللهتتى خو نه دانا بوون سهر ئيرانى، بهلكو نهو ب خو ههر زوى بوونه ئيرانى.

ههروهسا قزلباشان ل سهردهمى شاه ئيسماعيلى چ تيگهه بوو (وهلات) و (دهولهت) نه بوون. چ جاران د نيك جه دا ناكنجى نه بوون، بهلكو ههردهم دهاتن و چوون و فه گوهاستنى دا بوون. ههروهسا قزلباشان ب چافى بيانى دنيرين ميللهتتى ئيرانى. نهوان دهمى نامازه دكرن ميللهتتى ئيرانى زارافى "تات" بكاردئيتان كو واتهيا (خولام - كوله) ددهت. بهلى وان زمانى فارسى د نامه و پهيوهنديين فهرمى دا بكار دئينا، و زمانى توركى زمانى دانوستاندنى بوو. بهلى نهفه زمانه (نانكو توركى) د ههموو فهريمانگهه و دهزگههين حكومى دا بكار دهات. و خهلكى ئيرانى نه چار بوون خو فيرى زمانى توركى بكهن. و ل ههريما نازهربيجان - كو سهنتهري دهستهلاتا قزلباشان بوو -

(*) دراستيدا زوربهيا زيدهران دياردكهن كو نهفه ديوانه ز فه هاندنا شاه ئيسماعيلى صهفهوى يه. -وهرگير-.

خه لك نه چاربوون خو بكه نه تورك يان ب توركي بپه يقن دا ژ زورداريا قزلباشان پاراستي بن. و د دهمه كې كيم دا زارې (نازهرې) كو زمانه كې كه قنې ئيراني بوو ژنافچوو، و ناهزهر بيجان بوو هه ريمه كا توركي. هه تا راده كې هنده ك دقې سه رده مې ئهم تپدا دژين، هزر دكه ن كو ناهزهر بيجان هه ر ژ كه قندا وارې توركانه. بهلكو د فان چه ند دهه سالي ن دووماهي ي دا گوته نه كه به لاف بوويه ئه وژي دهمې گه له ك فهكوله ر و نفيسه ر نافې زمانې توركي ن ناهزهر بيجانې كرينه (نازهرې). و ئه فه خه له تيه كا به ربه لافه. چونكه زمانې توركي نه زمانې ناهزهر بيه، و زمانې ناهزهرې ئيك ژ زمانين ئيراني بوو. ئه گه ر ئهم بيژين (زمانې توركي ب زارې ناهزهرې) هي نكي دروسته. به لي ئه گه ر ئهم بيژين توركي ناهزهر بيجانې (زمانې ناهزهر بيه) هي نكي ئهم دكه قينه د خه له تيه كا مه زن دا. و ئه گه ر ئهم هزر بكه ين هه موو ئه و كه سين د ناهزهر بيجانې دا دژين و ب زمانې توركي دناخفن ژ نژادې توركانه، ئه وژي دروست نينه، چونكه گه له ك ژ خه لكې ناهزهر بيجانې ژ نژادې ئيراني نه و ل سه رده مې صه فه وييان ب خورتي بووينه تورك. و ئه ف چه نده د دهوله تا توركي نوكه دا دووباره بوويه، و پشكا مه زن ژ دانشتي ن توركي اي ژ نژادين ئيراني، ئاشوري، ئه رمه ني، و يوناني نه، به لي ئه و هه موو - كورد تي نه بن - نوكه ي ن بووينه تورك و شانازي ب تورك بوونا خو دكه ن. ئه فه ئه و بوو يا ل سه رده مې شاه ئيسماعيل و شاه ته هماسبي سه ري ميله تي ئيراني هاتي، و (شيعه و سونني ن) وان نه چار بوون بي نه سه ر مه ذه به ي صه فه ويان، دا ژ شويري ته به رائيان پاراستي بن.

ده مې شاه ئيسماعيل ده سته لات ل ئيراني ودرگرتي، چ په رتوك كو دگه ل هزرا قزلباشان ري كه فتې بيت، نه هاتبوو نفيسين. و چ فه قيه و زانايين ئايني كو وي جو ري هزري به لاف بكه ن ل ئيراني نه بوون. هه روه سا مه لا شمس لاهيجي و قازي محه مه دي كاشي، چ پيزانين ل سه ر مه ذه به ي شيعي نه بوون. ل دووماهيا سه رده مې شاه ئيسماعيل و شاه ته هماسبي، ژماره كه كا فه قيه و زانايين شيعه ژ گوندين باشوري لوبنان به ره ف ئيراني هاتن و ده ست ب به لافكرنا بيروباوهرين خو دناف قزلباشان داكرن. و وان هنده ك په رتوك ژ لوبناني ئينان كو بوونه بناخي بيروباوهرين شيعه گه ر يا صه فه وي. ئي كه مين په رتوك ژ فان په رتوكان ب نافې (قواعد الاسلام) ژ نفيسينا

خو دگهل خو ئینان ئەووە کو ئەز ترسیام ئەف حەنەفیە پیلایین من بدزن، چونکە ئیمامی وان پیلایین پیغەمبەری دزی بوون. و دەمی هەندەک فەقیهین ئیرانی ئولجایتو تیگەهانەدین کو ل سەردەمی پیغەمبەری هیشتا (ابو حنیفە) ژ دایکا خو نەبوو، حللی گوت: چیدبیت ئەز خەلەت بەم، ئەو شافعی بوو کو پیلایین وی دزین. گوتن: شافعی پستی ئەبو حەنەفیە هاتبوو دنیایی، حللی گوت: چیدبیت ئیمامی مالکیان بیت. گوتن: ئیمامی مالکی ل سەردەمی پیغەمبەری نەبوو، حللی گوت: ئەز بیژم ئیمامی حەنەلیان بوو. گوتن: حەنەلی ژی ل وی دەمی نەبوو. حللی گوتە ئولجایتوی: تە گوھلیبوو، هیچ ئیک ژ ئیمامین سونیا ل سەردەمی پیغەمبەری نەبوون، بەلی سوننی ل دویف وان دکەفن و دبیزن کو ئیمامین وان زانینا خو یا ژ پیغەمبەری وەرگرتین. بەلی ئەم شیعە پەیرەوین ئیمامی عەلی نە، کو برا و کورمام و جیگری پیغەمبەری یە. پستی هینگی بابەتی تەلاقدا نا ژنا ئولجایتوی هات پیش، و حللی گوت: چونکە ئەف تەلاقە ل پیش چافین دوو شاهدان روونەدایە، ئەف تەلاقە نەدرۆستە و ئولجایتو دشیب ژنا خو فەگەرینیت.

ئەف چەندە بوو ئەگەر کو ئولجایتو هزر بکەت کو مەزھەبی شیعی ل سەردەمی پیغەمبەری هەبوو، بەلی مەزھەبی سوننی پستی سەدەبەک و نیقان ژ مرنا پیغەمبەری هاتیە درۆستکرن. لەورا ئولجایتوی مەزھەبی حەنەفی هینا و بوو شیعی. و ب هاندانا علامەتی حللی، بریاردا کو نافی دوازدە ئیمامان ل سەر پارەدی بیته نەخشاندن و نافین وان ل خوتبان بینە خواندن.

پستی هینگی (علامە الحللی) پەرتوکەک ب زمانی عەرەبی نقیسی ب نافی (کشف الحق و نهج الصدق)^(*) ل سەر نەدرۆستیا مەزھەبی سوننی نقیسی. و ئەفە ئیکەمین پەرتوک بوو کو تیدا بابەتی ژنافیرنا سوننیان هاتبوو بەلاقکرن. بەلی هزرین (حللی) نەشیان دناف میللەتی ئیرانی دا بنەجھ ببن، و چەندەک پینەچوو، ئولجایتو ب خو زفیری سەر مەزھەبی حەنەفی. و هزرین وی یین توند و دژوار دزی سوننیان، دناف شیعیین ئیرانی ژی گوهدارین خو نەبوون، لەورا (حللی) نەچار بوو بزفیریت بو عیراقی و ل باژیری خو (حللە) ناکنجی بوو، و ل ویری ما حەتا مری.

(*) هەرۆسا پەرتوکەک دی ب نافی: (مفتاح الکرامە فی باب الامامە).-وەرگیڕ.-

مه‌به‌ستا مه ژ ئەفا بوری ئەو بوو کو دیاربکه‌ین کو ئەو گوتنا دبێژن: شیعه ل ئیرانی بەری صفه‌ویان د ته‌قییه دا دژیان ئاخفتنه‌کا بی بناخه‌یه. چونکه هه‌روه‌ک مه‌ دیتی، فه‌قیه‌ین عیراقی ل سه‌رده‌می مه‌غولان ئازاد بوون کو ب ئاشکه‌راییه‌ی ده‌رباره‌ی ئیمامین سوننی باخفن و وان بکه‌ن دز. و ئەفه‌ نیشانان ئازادیا ئاینی بوو ل ئیرانی. ده‌می ده‌وله‌تا صفه‌وی هاتیه‌ دامه‌زراندن. حاکمین خوراسان و گیلان و مازندران و گۆرگان شیعه بوون. هه‌روه‌سا شاهین فه‌ره‌قوینولو ژ شیعه‌بوون. به‌ل کسه‌ک ژ ئیرانیان ل سه‌ر مه‌ذهبه‌کی وه‌ک مه‌ذهبه‌ی قزلباشان نه‌بوو. و نه‌بوونا مه‌زه‌به‌ی قزلباشان ل ئیرانی نه‌ به‌لگه‌یه‌ ل سه‌ر ته‌قییه‌ک‌رنا شیعه‌یین ئیرانی. ل قوم و کاشان ژ کو شیعه‌یین ئیمامی بوون، چ سوننی نه‌دژیان داکو شیعه‌یین وان نه‌چار بن ته‌قییه‌یین بکه‌ن. و چونکه ل ئیرانی چ فه‌قیه‌کی شیعه‌نه‌بوو کو بیروباوه‌رین وی وه‌ک قزلباشان بیت، ل دووماهیا حوکی شاه ئیسماعیلی، ژماره‌یه‌ک ژ فه‌قیه‌ین شیعه ژ ژیریا لوبنان بو به‌لافکرنا مه‌ذهبه‌ی خو به‌ره‌ف ئیرانی هاتن، و وان بنه‌مایین مه‌ذهبه‌ی صفه‌وی ل ئیرانی دانا. ده‌فه‌را باشوری لوبنان و باکوژی سوریا ژکه‌فندا جه‌ی کومبوونا شیعه‌یین (قورموتی) و تونده‌ره‌و بوو، کو وه‌ک کیم نه‌ته‌وه‌ ل ژیر ده‌سته‌لاتا فه‌رمانه‌روایین سوننی دژیان. هه‌روه‌سا وه‌لاتی شامی ژکه‌فندا جه‌ی سوننیین حه‌نبه‌لی بوو، کو ئەو ژ وه‌ک شیعه‌یین وی ده‌فه‌ری تونده‌ره‌و بوون، له‌ورا شیعه‌یین شامی هه‌رده‌م د ملامانی و هه‌فرکیی دا بوون دگه‌ل سوننیین حه‌نبه‌لی. ل سه‌رده‌می شه‌رین (سه‌لیبی)، شیعه‌یین شامی ب هاریکاریا مه‌سیحیان ده‌هاتنه‌ گه‌نه‌هبارکرن، و هه‌رده‌م دکه‌فتنه‌ به‌ر هیرشین سوننیان. ل ئەنجام دا ل سه‌رده‌می ئەیبیوبیان شیعه‌که‌فتنه‌ د ته‌نگا‌فیه‌کا مه‌زن دا و گه‌له‌ک که‌سایه‌تیین مه‌زن ژوان هاتنه‌ سیداره‌دان. زیندانکرن و کوشتنا شیخ شهاب الدین سه‌ه‌ره‌وه‌ری، ب هاندانا فه‌قیه‌ین حه‌نبه‌لی بوو ئەوین هزرده‌کرن کو سه‌ه‌ره‌وه‌ری شیعه‌یه. - دراستیدا ئەو نه‌ شیعه‌ بوو نه‌ سوننی -. و ل سه‌رده‌می سولتان سه‌لاح الدین ئەیوبی فه‌قیه‌ین حه‌نبه‌لی وه‌سا شیعه‌ ئازار دان، کو سه‌لاح الدین بوو شیعه‌یین سوریا و لوبنان ببوو نموونه‌یه‌ک ژ (شه‌یتانی). د هیرشا هولاکو خانی دا بوو سه‌ر شامی فه‌قیه‌ین حه‌نبه‌لی روله‌کی مه‌زن د ریک‌خستنا جیه‌ادکه‌ران دا گیران، و د ئەنجام دا له‌شکه‌ری مه‌غولان ل (عه‌ین جالوت) (۱۲۶۰ز) ب دژواری شکه‌ست و شام

ژ مهترسیا مهغولان رزگار بوو. پستی فی شهری کاروباری حهنبهلیان ل شامی ب رهوش کهفت، و سهروکاتیا وان کهفته دستی مروقهکی دوژمنی شیعیان ب نافی (ابن تیمیه) کو ژبلی مهذهبی خو دانپیدان ب چ مهذهبهکی نه دکر. و درئیخستنا فهتوایی بو کوشتنا (المخالفین و المعاندین) بوو وی وهک فهخوارنا نافی بوو. ل سهر دهمی وی مهیدان ل بهر شیعیان ل ههموو باژیرین شامی تهنگ بوو، و نهچار بوون بهرهف دهفهیرین چیایی برهفن.

ل سهردهمی مهمالیکان ژی، مملانی دناقهرا شیعه و سوننیان دا بهردهوام بوو، و گرتن و گریدان و کافرکرن و سیداره دانا شیعیان ژلایی حهنبهلی و مالکی یین دژی شیعه، ل گهلهک باژیران روویدا. و ههر شیعهیهکی ب ناشکهراییی باورهیرین خو دیارکریا - نانکو لهعنت و نفرین ل نهوبهکر و عومهر و عائشایی - دا ب فهتوایا "الفهاء العظام" و بدهستی "عوام کالانعام" هیته کوشتن، و د زوربهیا جاران کهلهخی وی هیته سوتن^(۱). مهمالیک چونکه ل سهر مهذهبهکی مالکی بوون نه توندرو بوون. بهلی حهنبهلی وهک شیعهیین شامی توندرو و توندکار بوون، و ههر شیعهیهک، ل سهر ههر ریبارهکی با وهک کافر حساب دکرن. دهمی شام کهفتیه د دهستی دهولهتا عوسمانی دا، سیاستا دژایهتیا شیعیان بهردهوام بوو، و فی جاری شیعه ب هاریکاریا شاه نیسماعیلی دهاتنه تاوانبارکرن، لهورا گهلهک ژ سهرکردین مهذهبهیین شیعه ژ شامی رهفن. و دهمی زانین کو دهولهتهکا شیعی ل ئیرانی هاتیه دامهزراندن، بهرهف ویرئ چوون دا کهریا خو یا میژوویی ژ سوننیان بنقیسن و (تیوریزه - التنظیر) بکهن.

ههر وهکو بهلگهنامهیین میژوویی دیاردکهن، چ جاران ناکوکی دناقهرا شیعه و سوننیین ئیرانی دا رووینه داینه. تهنها جارکی مملانی دناقهرا شیعه و سوننیان روویدا نهو ژی ل سالا ۹۵۶ ل سهردهمی بووهیهیان بوو. و نهگهرئ فی چهندی نهو بوو کو خهلکی نهسفههان گوهلپیوو مروقهک ژ خهلکی باژیرئ قوم، کو پوستی نهفسهرئ پوليسان ههبوو زمان دریزئ ل سهر سهحابیین پیغمبهری کریه. لهورا ژمارهکا مهزن ژ خهلکی باژیری ل بهرامبهری مالا وان کومبوون و داخووا سزادانا فی نهفسهری کرن. و د نهجام دا باژیر کهفته د نائارامیی دا و چهندين کهس هاتنه کوشتن، و خانیین

(۱) ابوالفدا، البداية و النهاية، ۶۷۶/۷ و ۷۴۰-۷۴۱.

بازرگانین قومی هاتنه تالانکرن. و ئەف (فیتنهیه) ل سهردهستی رکن الدولة بووهی ب دویمای هات^(۱). و ئەگەر هندەك جارن ل هندەك دهقەرین ئیرانی وهك (توس) و (هیرات)، دووبه‌ره‌کی و هه‌فرکی كه‌فتبیته دناقبه‌را شیعه‌یین زهیدی و سونیان دا، ئەف هه‌فرکییه ژ هه‌فرکیین دناقبه‌را شافعی و حه‌نه‌فیان مه‌زنتر نه‌بوو. یان گه‌له‌ك جارن هندەك كه‌سان بو پاراستنا به‌رژه‌وه‌ندیین خویین تایبه‌ت، مه‌ذهبه‌ك دژی یی دی هاندان، و مه‌یدان بو فیتنه‌یی ناماده دكرن. به‌ئ ده‌می ئەف كه‌سه دگه‌هسته‌نه مه‌ره‌مپن خو، ناگرئ هه‌فرکیی دهاته فه‌مراندن. و سوننی و شیعی یان شافعی و حه‌نه‌فی فه‌دگه‌رانه بو ژيانا خو یا ئاسایی، و چ جیاوازیین مه‌زن دناقبه‌را وان دا په‌یدا نه‌دبوون.

دانشتیین ئیرانی ل باشور و رۆژنافا و نافه‌راستا ئیرانی (هه‌ریمپن فارس، کرمان، ئەسفهان، نازهربیجان، هه‌مه‌دان و کوردستان) ل سهر ریبازا شافعی بوون. ل رۆژه‌ه‌لاتا وه‌لاتی (خوارزم، ماوراءالنهر، خوراسان، سیستان و بلوچستان) زوربه‌یا خه‌لكی ل سهر ریبازا (ئه‌بو حه‌نیفه) بوون، هندەك ژی ل سهر ریبازین زهیدی و شافعی و (كه‌ررامی) بوون. ل خوراسان سه‌خترین مملانی دناقبه‌را شافعی و كه‌ررامیان دا بوو. و داستانا شه‌رین ئیمام فه‌خرئ رازی (مرن ۲۰۹ز) دگه‌ل كه‌ررامیان و كافرکنا وان بو ئیکودوو، و تیورکنا فه‌خرئ رازی ل سهر ده‌ستی كه‌ررامیان، د گه‌له‌ك په‌رتوکین میژوووی دا هاتیه باسکرن. هه‌روه‌سا هه‌فرکی دناقبه‌را شیعه و سونیان ژ هه‌فرکیا دناقبه‌را حه‌نه‌فی و كه‌ررامیان کیمر بوو. و ئەگه‌ری فی چه‌ندی ئه‌وه كو شیعه‌یین ئیرانی - ژبلی شیعه‌یین قوم و کاشان - ل سهر ریبازا زهیدی بوون، و گه‌له‌ك نیژیکی حه‌نه‌فی و شافعییان بوون و د گه‌له‌ك بابه‌تین فیقه‌ی دا ئیگرتی بوون.

دامه‌زرینه‌ری ریبازا حه‌نه‌فی كه‌سه‌ك بوو ژ بنه‌ماله‌كا ئیرانی كو ل باژیری كوفه دژییا ب نافی (ئه‌بو حه‌نیفه). و ئەو ئیک ژچوار فه‌قیهین مه‌زنین جیهانا ئیسلامیه، و زوربه‌یا موسولانیین جیهانا ئه‌فروو (نیژیکی ئیک ملیار كه‌س) دوویكه‌فتیین ریبازا وی نه. باپیری وی ئیک ژ (مه‌والی) یین كوفه و لایه‌نگرئ ئیمامی عه‌ل بوو. و د هندەك

(۱) ابوالفدا، ژنده‌ری به‌ری، ل ۴۸۶.

بیرهوه‌رییێ ئێرانیان دا وی دیاری بو مالباتا عه‌لی د هنارتن. و دبێژن کو ساله‌کی ب هه‌لکه‌فتا نه‌ووروزی هنده‌ک (پالوده - فالودج) بوو مالا عه‌لی بر، و عه‌لی گوته‌ی: "هه‌موو رۆژێن مه‌ بکه‌ن نه‌ووروز"^(۱). ئه‌بوحه‌نیفه‌ ژێ ژ پشته‌فانیی بنه‌مالا عه‌لی بوو و ب دژواری دژی سیاسه‌تا ده‌وله‌تا ئه‌مه‌وی راوه‌ستیا. و جاره‌کی ب سه‌د جه‌لده‌یان هاته‌ سزادان^(۲). و ل ده‌ستپێکا حوکمی عه‌باسیان جاره‌کا دی ب پشته‌فانیا خیلافه‌تا کوپین عه‌لی هاته‌ تاوانبارکرن و پتر ژ ده‌ه سال ژ ته‌مه‌نی خو دزیندانی فه‌ بوراندن. و چه‌ندین جاران هاته‌ ئیشه‌که‌نجه‌دان. و چه‌ند رۆژان پشته‌ی نازادبووی چوو به‌ر دلوفانیا خودی.

ژلایێ خوفه‌، شافعی ژێ ژ پشته‌فانیی نه‌قییپن ئیمامی عه‌لی بوو، و د که‌نجاتیای خو دا - ل سه‌ر ده‌می خیلافه‌تا ئه‌بو جه‌عفهر مه‌نسور - پشکداری د سه‌رهلدانه‌کا شیعه‌یان کر ل وه‌لاتی یه‌مه‌ن. و د ئه‌نجام دا هاته‌ گرتن و دادگه‌هکر. و ده‌می چ تاوان ل سه‌ر وی دووپات نه‌بووین هاته‌ نازادکرن. فایانا وی بوو مالباتا عه‌لی هند که‌له‌ک بوو کو هنده‌ک ژ حه‌نبه‌لیان ئه‌و ب (رافعی) ل قه‌له‌م ددان. دبێژن ئه‌ف هه‌ردوو دبێژن هوزانی یین شافعی نه‌:

لو کان رفضاً حب آل محمد فليشهد الثقلان اني رافعي

ئانکو:

(ئه‌گه‌ر فایانا مالباتا محمه‌دی (س) نیشانا رافعی بوونی بیت. بلا مروؤ و جن بزنان:

ئه‌ز رافعی مه‌)

هوزانفانه‌کی حه‌نبه‌لی ل سه‌دی سیی ده‌رباره‌ی شافعی و عه‌قیدا وی دبێژیت:

ومات الشافعي وليس يدري علي ربه ام ربه الله

ئانکو:

(شافعی مر، به‌لی که‌سی نزانێ کا په‌روه‌ردی وی عه‌لی بوو یان خودی).

خه‌لکی ئێرانی دوویکه‌فتییان فان هه‌ردوو که‌سان بوون، له‌ورا چ جیاوازی دگه‌ل

شیعه‌ییان نه‌بوون. ئه‌گه‌ر عه‌لی بو شیعه‌یان مروفه‌کی پیروزبیت بو فان سونیان ژێ

(۱) تاریخ بغداد، ۳۲۷/۱۳.

(۲) هه‌مان ژێده‌ر، ل ۳۲۷.

پیرۆز بوو. ئانکو بو سوننیین ئیرانی چ جیاوازی دناقبهرا ئه‌بویه‌کر و عومه‌ر و عه‌لی دا نه‌بوو. ل گوتاریین ئه‌ینیان سلافا ددانه سه‌ر گیانی پیغه‌مبه‌ر و ئه‌بویه‌کر و عه‌مه‌ر و عوسمان و عه‌لی و حه‌سه‌ن و حسین و خه‌دیجه و فاته‌مه و عایشایی. شیعه‌ییین ئیرانی - ژبلی قوم و کاشان - ل مزگه‌فتین سوننیان نفیژ دکرن و هه‌ست ب جودابوونی ژ سوننیان نه‌دکرن.

به‌ل دگه‌ل هاتنا شاه ئیسماعیل صه‌فه‌وی ئه‌ف بارودوخه ب دویمایه‌ هات، و میله‌تی ئیرانی هاته دابه‌شکرن ل سه‌ر دوو پشکان.

تیوریزه بوونا شیعه‌گه‌ریا صه‌فه‌وی ل سه‌رده‌ستی فه‌قیه‌ین لوبانی

ئه‌و مه‌ذهبه‌ی قزلباشان بو ئیرانی ئینای، مه‌ذهبه‌کی نه‌نیاس بوو بو میله‌تئی ئیرانی. هسه‌ن روملو د پهرتوکا خودا دبیزیت کو دهمی قزلباشان ده‌وله‌تا خو دامه‌زاندین، ل ئیرانی که‌سه‌ک شیعه‌ نه‌بوو(ئانکو شیعه ل دویف ریبازا صه‌فه‌وی)، و چ پهرتوکه‌ک ل سهر شیعه‌تیی ل ئیرانی نه‌دهاته په‌یدا کرن. "ل وی دهمی، خه‌لکی چ پیرانین ل سهر مه‌ذهبه‌ی (حه‌قی) جه‌عه‌ری و بنه‌ما و قانونین میله‌تئی ئیمامین دوازه‌ نه‌بوو. چونکه چ پهرتوکی فیه‌قی ئیمامی به‌رده‌ست نه‌بوون. و پشکا ئیکی ژ پهرتوکا (قواعد الاسلام) ژ نفیسینا (سلطان العلماء المتبحرین) شیخ جمال الدین کوری مطهر الحلی ئه‌وا قازی (نصرالله زهیتونی) دگهل خو ئینای، فیربوون و فیرکرنابه‌تین ئایینی ل سهر وی بوو. پشتی هینگی رۆژ بو رۆژی هه‌تافا راستیا مه‌ذهبه‌ی دوازه‌ ئیمامی ل ئه‌سمانی بلند بوو"^(۱)

ئه‌گه‌ر ئه‌م فی گوتنا ل سهری شروفه‌ بکه‌ین دی بینین کو ژ چوار پشکان پیک ده‌یت: که‌سه‌کی ل ئیرانی چ پیرانین ل سهر مه‌ذهبه‌ی شیعی نه‌بوو. پهرتوکی شیعی ل چ جه‌ین ئیرانی و ده‌ف که‌سی نه‌بوون. ئه‌و مه‌ذهبه‌ب ژ ابن حلی هاته‌ وه‌رگرتن. و نصرالله زهیتونی دگهل خو ئینا ئیرانی.

خودانی (روضه‌ الصفا) ب ناشکه‌راییی دبیزیت کو دهمی قزلباش هاتین، خه‌لکی ئیرانی ل سهر مه‌ذهبه‌ی سوننیان بوون، و ب زورا شویری قزلباشان بوونه شیعه‌:
"ل وی چاخی، زوربه‌یا خه‌لکی ئیرانی ل سهر مه‌ذهبه‌ی (اهل السنة و الجماعة) بوون. و ده‌سته‌کا شیعه‌یی دوازه‌ ئیمامی د (ذله) و بیچاره‌یی دا (ته‌قییه) دکرن. ئه‌وی ئانکو (شاه ئیسماعیل) ب شویری، مه‌ذهبه‌ی جه‌عه‌ری به‌لافکر و ریبازا دوازه‌ ئیمامی ب ره‌وش ئیخست"^(۲).

(۱) حسن روملو، ۶۱/۱۲. هه‌روه‌سا: ولایتی: تاریخ روابط خارجی...، ص ۱۹۸.

(۲) روضه‌ الصفا، ص ۴۳.

هه‌رچه‌وا بیت، ئەم دئ شېین ئفیسینا روملوی بقی شیوهی شروفه کهین کو، شیعه‌گه‌ریا سه‌فه‌وی ژ ده‌رفی ئیرانی و ل دور هیله‌کا پر ژ مملانی دناقه‌ه‌را شیعه و سوننیان هاتیه د وه‌لاتی دا. و بو‌چونین توندروین سه‌فه‌ویان ل ده‌ف شیعه‌یین ئیرانی نه‌بوون و باشترین به‌لگه بو فی گوتنی نه‌وه کو هه‌تا وی سه‌رده‌می چ زانایین ئایینی یان په‌رتوکین ئایینی کو فی جوړی هزرکرنی به‌لافیکه‌ن ل ئیرانی نه‌بوون. و ئەف مه‌(هه‌به ل سه‌ر ده‌ستی که‌سه‌کی عه‌ره‌ب هاتیه دارشتن ئانکو (ابن مطهر) و ل سه‌رده‌ستی که‌سه‌کی دی یی عه‌ره‌ب بنافی نصرالله زه‌یتونی بو ئیرانی هاتیه فه‌گوه‌استن. و ل سه‌رده‌ستی هنده‌ک که‌سین بیانی - هه‌روه‌ک ده‌یته دیارکرن - ل ئیرانی به‌لافیوو.

هه‌تا وی ده‌می قزلباشان ده‌وله‌تا خو دامه‌زراندین، ئیمامی عه‌لی ئیمامی ئیی شیعه‌یان و خه‌لیفی چواری سوننیان بوو. به‌ل قزلباشان نه‌وه بو پله‌یا خوداییی (الالهیه) بلندکر. ده‌سته‌یین ته‌به‌رائیان ب سه‌روه‌کاتیا مه‌لایین خو ب شه‌ف و رۆژ ل کولان و مه‌یدانین باژیران دگه‌ریان و ب ده‌نگی بلند نفرین و سفکاتی ب نه‌بو به‌کر و عومه‌ر و عائیشایی دکرن. و ژخه‌لکی دخواستن کو دگه‌ل وان ببیژن: "زورتر بیت و کیم نه‌بیت". نه‌وان سوننی کافرکرن و گیان و مال و نامووسا وان حه‌لال کرن، و ب هنده‌ک تاوانین مه‌زن رابوون.

ده‌می فه‌قیه‌یین لوبنانی و عراقی هاتینه دناف ده‌زگه‌هی ئایینی یی قزلباشان دا، ده‌ست ب ئفیسینا بیروباوه‌ریین خو کرن، و عه‌قیدا قزلباشان ب زمانی عه‌ره‌بی ل سه‌رده‌ستی وان هاته تومارکرن^(۱). ئیکه‌مین و ب نافوده‌نگترین و ب ده‌سته‌لاتترین فه‌قیه‌ی لوبنانی کو ل هه‌یفین دووماهیا حوکه‌می شاه ئیسماعیلی به‌ره‌ف ئیرانی هاتی، که‌سه‌ک بوو ب نافی (شیخ عه‌لی که‌ره‌کی) کو د فیه‌هی شیعه‌یان دا ب نافی (المحقق الثانی) ده‌یته نیاسین. ئەفی که‌سی شیا سه‌رنجا شاه ته‌ه‌ماسب و سه‌رائین قزلباشان بو لای خو بکیشیت و به‌یته دناف ده‌زگه‌هی ئایینی قزلباشان دا. ل وی ده‌می که‌سه‌کی ته‌به‌رائی ب نافی (غیاث الدین مه‌نسور) و که‌سه‌کی عه‌ره‌ب ژ باژیری حلله ب نافی (ئه‌مه‌یر نعمه‌ت الله) پیکفه د پوستی (سه‌در- کاروباری ئایینی و دادوه‌ری) دابوون.

(۱) ولایتی، تاریخ روابط خارجی، ص ۱۹۴.

و ئیکه مین کارئ شیخ کهرهکی کری لادانا فان هردوو کهسان بوو. و شیا نهوان ئیک ل دویف یی دی ژ سهر ریکا خو لادته. ئیسکه ندهر بهگ تورکمانی دهربارهی وان دبیزیت: "میر نعمت الله ژبه ههفرکی و دووبه رهکیی دگهل (خاتم المجتهدين) شیخ عهلی عبدالعالی (الکرکی)، و ب رازیبوونا شیخ ئیبراهیم قطیفی کو (معاندئ) خام المجتهدینی بوو، ژ کارئ صه دارهتی هاته لادان و بهرهف حله چوو. و علامه یی عوله مائی غیاس الدین (من حیث الانفراد) صه در بوو. بهلی دناقههرا وی و خاتم المجتهدين نهخوشی چیبوون. میر غیاس الدینی نهو ب نهزانیی (نهزانا بوون ب کاروبارین ئایینی) گونه هبار دکر. و میرزای ئانکو (شیخ کهرهکی) نهو ب (عدم القید) (پابه ندهنه بوون ب پیرابوون و ریوره سمین ئایینی) تاوانبار دکر. رۆژهکی دیوانا نهشرفی دا ئانکو (شاه تههماسب) دانوستاندنهکا زانستی دناقههرا واندا بوو شه ردهف. و پاشی شه ردهف بوونه خه بهر و سقکاتی (ئانکو گوتنن کریت گوتن)، و چه زهتئ شاهی پشته فانی خاتم المجتهدینی کر و یی دی ژ کارئ صه دارهتی لادا"^(۱).

غیاس الدین مه نسور بو شیراز هاته دوویرئ یخستن. بهلی شیخ کهرکی نهو کره شه روکی ده زگه هی ئایینی ل هه ریما فارس^(۲)، چونکه غیاس الدین - وهک مه لایه کی ته به رانی - ژماره کا مه زن ژ لایه نگران د ناف ریزین ته به رانیان دا هه بوو، و شیخ کهرکی بقی کاری پشته فانی وان بو خو مسوگر کر. میژوونقیسین صه فهوی دیارده که کو "هه موو هاریکارین شیخ کهرکی عه ره ب بوون، و ب فه رمانا وی کاروبارین گریدای ب مه ذه هب و شه رعی ب ریقه دبرن"^(۳). و ژماره یه ک ژ وان که سوکارین شیخ کهرکی بوون، و ب نافوده نگرتین وان خوارزایی شیخی بوو ب نافئ (میر سه یید حسین جه بهل العاملی). نهف که سه دگهل شیخ کهرکی ژ ده فه را (جه بهل العامل) هاتبوو و "ماوه یه کی ل (دار الارشاد) نه رده بیل مژوولی دهرس گوتن و (شیخ الاسلام) یی بوو. و کورت و دریژکرنا کارین شه رعی د ده ستئ ویدا بوون، پشتی هینگئ هاته ده رگه هی بلند ئانکو (دیوانا شاه ته هماسب) و گازی (ئیجتیه ادئ) دکر، و بالا شاهی به هشتی

(۱) اسکندر منشی، تاریخ عالم آرای ص ۱۴۴.

(۲) ریاض العلماء، ۳/۴۵۴...

(۳) هه مان ژندهر.

(تهماسب) بو خو کیشا.... و نیمزایا وی ل سهر دستئ (سید المحققین و سندالمدققین و وارث علوم الانبیاء و المرسلین خاتم المجتهدین) نانکو (شیخ کهرهکی) هاتبوو پهسه ندرن. ههرچهنده زانایان دئی بابتهتی دا هندهک گوتن هه بون نانکو (نهرازی بوون)... نهوی گهلهک پهرتوک ل سهر فیهه و مهذهبهئی دواژه نیمامی و رهدرنا مهذهبهیین (مبتدعة) داناینه".^(۱)

ژ لایئ خوفه، شاه تههماسب کو سنیلهکی بچووک بوو، گهلهک ههز ژ شیخ کهرهکی دکر. و نهو دستبهردای کر کو ب ههر شیوهیهکا نهو بباش دبیینت مه(هه بی) "نمه الاطهار" بهلاف بکتهت. ل سهردهمی شاه نیسماعیلی هیشتا بابتهتین وهک جیگری و نووینهراتیا (نیمامی غائب - مهدی) و بابتهتین وهک وی، نههاتبوونه دناف بیروباوهریئن فزلباشان دا. و دهمی شیخ کهرهکی و فهقیهین لوبنانی هاتین، شاه تههماسب تیگهانندن کو دقت ههر شاههک دهستهلاتا خو ژ نیمامی غائب وهرگریت، دا حوکمی وی ببیت حوکمهکی شهرعی. بهلی شیخ کهرهکی ب خو نهف چهنده بجه نهینا، و خو کره نووینهریئ نیمامی غائب و شاه تههماسبی نهف چهنده پهسه ندر کر و شیخ کهرهکی بوو ژیدهریئ شهرعیتهتا حوکمی شاه تههماسبی. بقی شیوهی بو نیکه م جار د میژوویا نیسلام و ئیرانی دا پوستئ (مهرحهعیا شهرعی) پهیدا بوو. و نهف چهنده بوو پارچهک ژ بیروباوهریئن شیعهیان کو بیی رازیوونا مهرحهع و نووینهریئ نیمامی غائب چ دهستهلتهکی شهرعیتهت نینه. یا زانایه کو بهری هینگئ د بپردوزا (نظریة) سوننیان دا پیغمبر و خهلیفهیین وی ژیدهریئ شهرعیتهتا سیاسی بوون. و چهند پهرتوکهک ل دور فی چهنده ل سهدئ چواری و پینجی هاتینه نفیسین. بهلی نهو خهلیفی دوی بپردوزی دا بوویه ژیدهریئ شهرعیتهتی (خهلیفی عهباسی)، نه فهقیههکی ساده بوو، بهلکو خهلیفه بوو د ههمان دهم دا سولتان ژی بوو. بهلی د بپردوزا فهقیهین لوبنانی بو صهفهوییان دانای، فهقیههکی ساده و دوویر ژ دهستهلاتا سیاسی، بوو ژیدهریئ شهرعیتهتا سیاسی دهولهتی. بقی رنگی فهقیه د دهستهلتهتی دا ههفشک بوون. و بو نیکه م جار د میژوویا ئیرانی دا دوو ژیدهریئن دهستهلتهتی پهیدا بوون کو ههتا فیکافی بهردهوامه،

---

(۱) اسکندر منشی، تاریخ عالم آرای، ص ۱۴۵.

شاه ته‌هماسی زی‌ده‌باری سه‌روکاتیا ده‌زگه‌هی نایینی و دادومری، ری‌قه‌به‌ریا
نه‌وقافی ژی نی‌خسته ژیر ده‌ستی شیخ کهره‌کی. و شیخ نازاد بوو ب ههر شیوه‌کی بقی‌ت
د‌رامه‌دین نه‌وقافی خه‌رج بکه‌ت.

نی‌که‌مین کاری شیخ کهره‌کی بو تیوریزه‌کرنا مه‌ذهبه‌ی قزلباشان، تومارکرنا بیردوزا
(تولی و ترا) بوو. و ل سهر فی بابته‌ی نه‌وی په‌رتوکه‌ک ب نافئ (نضحات اللاهوت فی
وجوب لعن الجبت و الطاغوت) دانا. د قورنائی دا (جبت) و (طاغوت) وه‌ک نامازه بو
بوتین (صنم) عه‌ره‌بان بکاره‌تیه. به‌لی شیخی د په‌رتوکا خو دا نه‌بویه‌کر ب(جبت)
و عومه‌ر ب (طاغوت) دا نیاسین. و گوت کو خودایی مه‌زن پی‌غه‌مبه‌ری خو ناگه‌هدار
کربوو کو موسلمان، پشتی وی، دئ نیمانی ب نه‌بویه‌کر و عومه‌ری نین، و دئ
ژ نیسلامی دهرکه‌ن و بنه سوننی، و دئ دگهل نیسلامی جه‌نگن. نه‌وی د نفیسینین
خودا ب پشت به‌ستن ب به‌لگه‌یی‌ن شهرعی و نایه‌تین قورنائی کافر‌بوونا نه‌بویه‌کر
و عومه‌ری دووپاتکر. و ناشکه‌را کر کو نه‌ف هه‌ردوو که‌سه (منافق) بوون، و هاتنه
د نیسلامی دا و خو نی‌زیکی پی‌غه‌مبه‌ری کرن دا نیسلامی ژ ری‌کا دروست دهر‌بی‌خن.
و ده‌می پی‌غه‌مبه‌ر مری، نه‌وان ده‌سته‌لات وهرگرت و نیسلام وی‌رانکر. نه‌وی نفیسی کو
چونکه سوننی په‌یره‌ویا فان دوو که‌سان دکه‌ن، نه‌و کافر و بی‌دین و دقیت جیهان
ژوان پاک ببیت. و بو راگه‌هاندنا جه‌ادی دژی وان، نه‌وی نایه‌تین قورنائی نه‌وین
ل سهر شه‌ری دگهل کافران هاتین بکارئینان و گوت کو خودی نه‌ف نایه‌ته دهر‌باره‌ی
سوننیان نیانینه خار.

د هه‌مان دم دا ژماره‌یه‌ک دی ژ زانایین باشوری لوبنان و ژماره‌یه‌ک ژ فه‌قیه‌ین
ده‌قه‌را (نی‌حساء - رۆژه‌لاتا عه‌ره‌بستانا سعودی) به‌ره‌ف ئیرانی هاتن و خو نی‌زیکی
قزلباشان کرن. و سه‌رکردین قزلباشان - ههر نیکی ل ده‌قه‌را خو- پشته‌فانیا فان که‌سان
کرن. د نه‌نجام دا هه‌فرکی و مملانی دنافه‌را فان فه‌قیهان دا په‌یدا بوو کو هنده‌ک
جاران دگه‌هسته رادی بکارئینانا توندوتیژی. سه‌رره‌قترین هه‌فرکین شیخ کهره‌کی
که‌سه‌ک بوو ب نافئ (میر نیعمه‌ت الله) خه‌لکی گوندی حللة ل لوبنان، و (شیخ
نی‌راهیم) خه‌لکی (قه‌تییف) ل نی‌حساء. و ههر نیکی ژوان ژماره‌یه‌ک ژ مه‌لایین ته‌به‌رائی
و قزلباش لدور خو کوم کربوون، و بو ب ده‌ست نی‌خستنا پله‌یین بلند و پرده‌رنامه‌د،

دهست ب مملانییهکا دژوار کرن دگهل شیخ کهرهکی. ژمارهیهک ژ مهلابین تهبهرائی و قزلباشان وهک: حسین ئهردهبیلی ئیلاهی، قازی موسافر، میر غیاس دهشتهکی، مهحمود بوگ موهردار، لایهنگریا وان دکرن. و مملانییا دنافهبره وان دا گههشته رادی تاوانبارکرنا ئیکودوو ل دهف شاه تههماسبی و ریسواکرنا ئیکودوو ب ریکا نقیسینا بهلاقوکان. و دفی کاودانی دا هندهک کهس هاتنه "تیرورکرن" و هندهکین دی وهک میر نیعمهت الله بو کهرههلا هاتنه دوویر ئیخستن.

پاشی شیخ کهرهکی فهتوا دا کو قیبلهیین مزگهفتین ئیرانی د خارن، و دفتیت ئهف مزگهفته بیئه ویرانکرن و سهژنووی بیئه ئافاکرن. ئهوی د فهتوایا خودا دیارکر کو: سوننیان قیبلهیین مزگهفتان بقی رنگی داناینه و دیوارین مزگهفتان بین کهس کرین، داگو قیبلهیا موسلمانان کهس بیت و نفیژین وان دروست نهبن.

ل فیرئ دفتیت ئامازه بدهینه وئ راستیی کو شیخ کهرهکی دزانی کو قیبلهیین مزگهفتین ئیرانی دروست بوون. و دفتیت بیژین کو ئیرانی ههر ل دهستپیکا هاتنا ئیسلامی بوینه موسلمان و ئیرانیان سهروکاتیا ئایین و شارستانی ئیسلامی کرن. و ژمارهکا مهزن ژ زانایین مهزنین ئیسلامی ژ وهلاتی ئیرانی رابووینه. شیخ کهرهکی ژمارهیهکا دی ژ فهتوایان دهرئیخست کو بوونه جهئ نهرازیبونا شیعهیین ئیرانی، و حهتا هندهک کهسان ئه و گونهبار کر ئهوی دفتیت مهذهبهکی دی ب ئافرینیت و ناقی وی کرن "مخترع المذهب - داهینهئ مهذهبهی"^(۱).

ل فیرئ دفتیت بیژین کو ب هاتنا شیخ کهرهکی بزافا راستفهکرنا بیروباوهرین شیعهیین ئیرانی دهستپیکر، ئانکو ههتا بهری هینگئ قزلباشان چ مایتیکرن د ریبازا شیعهیین ئیرانی دا نه دکر، و کهسئ نه دگوته وان کو مهذهبهی وه نه دروسته. و شیعهیین ئیرانی هزر نه دکرن کو قزلباش دی ههول دهن مهذهبهی وان زی بگهورن، لهورا ل بهرامبهر کریارین قزلباشان ل ئیرانی بیدهنگ بوون. بهئ شیخ کهرهکی ههول دا گهوههرا مهذهبهی شیعهیین ئیرانی بگهوریت و ریبازا وان سهرابن بکته. و ئهف کاره ژلایئ شیعهیان فه نه دهاته قهبولکرن و وان چ ریک ژبلی بهرهنگاریئ نه بوو. شیعهیین ئیرانی - ژبلی کاشان و قوم - ههتا وئ گاقی ب رولی تهماشاکهران رابووون،

(۱) محمدرضا حکیمی، تاریخ العلماء، ص ۴۰۸.

نانکو بی لایهن بوون، نه پشتهفانیا قزلباشان دکرن نه دژایهتی نیشان ددان. بهلی نوکه نه چار بوون بهرفانیی ژ بیروباوهرین خو بکهن.

نیکهمین بهرهنگاریا شیعهیین ئیرانی دگهل شیخ کهرهکی ل سهر بابتهتی گهوپینا قیبلهیان بوو. بهلی شیخ کهرهکی کارتیکرنهکا مهزن ل شاه تههماسی کربوو، لهورا کهسهکی نه دشیا ل بهرامبهر وی ب راوهستیت. شیخ غیاس الدین مهنسور ئیک ژ بهرهنگارین بریارا گهوپینا قیبلهیان بوو، و وی قهبول نهکر نهف بریاره ل باژیری وی - شیراز- بیته پهیادهکرن، و دگوت: "دهستنیشانکرنا قیبلهیان کاری نهاندازیارانه نه کاری فهقیهان"^(۱). بهلی شیخ کهرهکی دگوت کو: ئەز نووینهری ئیمامی غائبیم و ههرچ تشتهکی بیژم دروسته، چونکه ئەز ل سهر هه موو زانستین فی سهردهمی ههلبیوومه. و شاه تههماسب ب دژواری پشتهفانیا وی دکر و چ پوووته ب گوتنن بهرهنگاران نه ددا. و ژلای خوقه شیخ کهرهکی بهرنامهکی دوور و دریز بو ئیرانی دارشتبوو، و شاه سنیله و هندهک ژ سهرانین قزلباشان و زوربهیا دهستهیین تهبهرائیان پشتهفانی ل وی دکرن. ههروهسا ئەوی ب داهاتی نهوقافی پارهیین پیئقی بوو پلانا خو بهرههف کربوون. و داکو بشیت هیژین قزلباشان بو ژنافرنا بهرهنگارین خو بکار بینیت، ئەوی ژ شاه تههماسی خواست کو فهرمانهکی ب خهتی دهستی خو بنقیسیت و ل ناف قزلباشان بهلاف بکهت. و دهقی وی فهرمانی نهفه بوو: "ههرکهسی بهرهنگاری (خاتم المجتهدین و وارث علوم سید المرسلین و نائب الائمه العصومین نانکو (شیخ کهرهکی) ببیت، و دیچوونا فهرمانین وی نهکهت، مروفهکی مهلعون و مهردوده (دهرئییستی یه). و ب (سیاسة العظيمة) و (تأديب البلیغة) دهیته سزادان"^(۲).

و وهکو ناشکهره، نهف هوشداریا دژوار بو شیعهیین ئیرانی هاتبوو ناراستهکرن. و ب وهرگرتنا فی فهرمانی، شیخ کهرهکی دهست ب پاککرنا بهرهنگارین خو کر. و هندهک ژ ههفرکین خو زیندانی کرن و هندهکین دی دوویر ئیخستن. و شیخ بوو ریقهبهری گشتیی دهزگههی نایینی ل ئیرانی. و دهست ب ئافاکرنا قوتابخانه و فیرگههان کر و ئەوی ب خو سهرپهرشتیا کاری ئافاکرنا وان دکر. ههروهسا دهزگههی

(۱) ریاض العلماء، ۳/ ۴۵۳.

(۲) تاریخ العلماء، ص ۴۰۸.

دادوهری ژى لژیړ سهرپهرشتیا وی بوو، و ل سهردهمی وی ژمارهك ژ قازیبین باشوری لوبنانی بهرهف ئیرانی هاتن و پوستین گرنګ وهرگرتن. ههروهسا زوربهیا قازی و ئیمام و ماموستا و زانیین فیهی ژ لوبنانیان بوون کو ب فهرمانا شیخ کهرهکی ژ لوبنان هاتبوون. و د پهرتوکین میژوویی دا دووبات دبیت کو ههتا ئیک کهس ژ شیعیهیین ئیرانی ل سهردهمی شیخ کهرهکی د دهزگههی ئایینی و دادوهری دا کار نهذکر. و ئهفه باشترین بهلگهیه کو شیخ کهرهکی چ باوهری ب شیعیهیین ئیرانی و مهذهبهی وان نهبوو. و چ دبیت ههر ئهفه ئهگهری وی جهندی بیت دهمی نقیسهیین سهردهمی شاه تههماسبی دبیزن: کو ل وی سهردهمی ل ئیرانی، کهسهکی چ پیژانین ل سهر مهذهبهی شیعیه نهبوون، و چ پهرتوکین شیعیهیان ل ئیرانی نهبوون.

د پهرتوکین فی سهردهمی دا دوو زاراف ب بهرفرههی دهینه بکارئینان. (المعاندین) و(المخالفین). و زارافی ئیک تاییهته ب شیعیهیان فه، و زارافی دووی گریدایه ب سوننیان. و ئهف ههردوو زارهفه ژ داهینانین شیخ کهرهکی بوون. پشتی ئهوی فهرمان ژ شاه تههماسبی وهرگرتی، فهتوایهکا شهعی دهرکر کو ل هیچ ئیک ژ باژیړین ئیرانی دا، نابیت (مخالف) یان (معاند) بژین. "ئهوی فهرمان دا کو مخالف و سوننیان ژ باژیړان دهریځن، دا (موافق)ان سهردانهبهن و گومراه نهکهن"^(۱). و بقی فهتوایی، ئهوی شهر دژی شیعیه و سوننیین ئیرانی راگههاند. و ئهو پشک ژ خهلکی ئیرانی، ئهوین ههتا وی دهمی بیروباوهرین خو پاراستین، نهچار بوون بهینه سهر مهذهبهی قزلباش و مهلایین لوبنانی و لهعنهتا ل خهلیفین سوننیان بکهن. و باوهری ب بیردوژا (تولی و ترا)یی بینن. و تیگههی پهیفا ئیک ئهوه کو مروفی شیعیه دفتیت بهراوهتا خو خهلیفین سوننیان بکته و لهعنهتان ل گیانی وان بکته. و (تولی) نانکو: گوهداریا شاه صهفهوی بکته د دهمی جیهادی دگهل سوننیان. نانکو (لهعنهت و نفرین ل سهر گیانی وان مریین ویلایهتا مه فهبوول نهکرین و مرن بوو وان زیندیین ویلایهتا مه فهبوول نهکهن). ژنهگهری فان رهفتاران دووبههرهکی کهفته دنافهرا میللهتین ئیرانی دا، و ئاوی پیکفه ژیان د کومهلگههین دا ب دووماهی هات. و پشتی بورینا سهدهیهکی عهقیدا قزلباشان بوو عهقیدا سهرهکی د ئیرانی دا.

(۱) میرزا محمد تنکابنی، قصص العلماء، ص ۳۴۷.

و فلهسفا نهفیانئ دناف میسکئ ئیرانیان دا ب شویری قزلباش و تهبهرائیان هاته چاندن.

ژبلی پهرتوکا نافبری، شیخ کهرهکی پهرتوکهک ب نافئ (مطاعن المجرمیه فی رد الصوفیه) دانا کو تیدا هیرش کربوو ل سهر بهرمایین شیعهیین ئیرانی. چونکه شیخ کهرهکی نه دشیا شیعهیان وهک سوننیان تهکفیر بکهت، نهو ب (صوفی بوونی) تاوانبارکرن.

ل سالا ۱۵۲۴ ههفرکین شیخ کهرهکی شیان وی ب ژهرئ بکوژن، بهئ نهوی د ماوی دهستهلاداریا خو دا چهندن قوتابخانه ل هندهک دهفرین ئیرانی دامهزراندن، و ژمارهکا مهزن ژ گنجین تهبهرائیان دفان قوتابخانا دا پهروهده ببوون کو دشیان جهئ وی پر بکهن. ههروهسا نهوی ژمارهکا مهزن ژ پهرتوکان دانابوون کو بیونه ریئما و بهرنامه بوو دویکهفتیین وی.

ژ کارین دی یین گرنگ د سهردهمی شیخ کهرهکی دا، نهو بوو کو وان ژمارهیهکا زاروکین ئیتیم و بی سه میان ل ژیر سهرپهرشتیا مهلایین تهبهرائی پهروهردکرن، داکو بهردهوامی ب ریبازا وان بدهن. و ههروهک ئیسکه ندهر بهگ دبیزیت: ژ ههر باژیرهکی ۴۰ ئیتیمین کور و ۴۰ ئیتیمین کچ دئینان. "جل و بهرگ و پیتقیین وان بهرههف دکرن. و ماموستایین (ژن و زهلام) ژ شیعهیین دیندار و خزمهتکارین چاک نهو پهروهده دکرن. و دهمی مهزن دبوون، نهو ل ئیک ودوو ماره دکرن، و هندهکین دی ل جهئ وان دئینان."^(۱) بقی شیوهی نهف زاروکه د پاشهپوژئ دا دبوونه مروفتین شارهزا د زمانی عهرهبی دا و پهرتوکین فهقیهین لوبنانی ژبهردکرن. و بهردهوامی ب ریبازا شیخ کهرهکی و فهقیهین لوبنانی ددان.

پهرتوکین شیخ کهرهکی بوونه پروگرامی خواندنن قوتابخانین مهذهبهی صهفهوی. و مهذهبهکی رسمی ل ئیرانی دهرکهفت. ههروهسا دهرجووین فان قوتابخانا دهست ب کومکرنا پهرتوک و دهقین ئایینی یین شیعهیان کرن نهوین ههر ژ سهدی چواری مشهختی ل بهغداد هاتینه نفیسین. و تشتی سهیر نهوه کو ههتا ژیاناما شیخ صفی الدین نهوا موریدین وی نفیسین، هاته راستهکرن، و د ژیاناما

(۱) اسکندر منشی، تاریخ عالم آرای، ص ۱۳۳.

نووی دا شیخ صهفی - کو مروقهکی شافعی بوو- بوو کهسهکی شیعی یی توندروو. و ئەف ژیاننامهیه ل سهردهستی مهلايهکی تهبهرائی ب نافی (میر ابو الفتوح) هاته نفیسین. ابو الفتوح د پیشگوتنا پهرتوکا خو دا دبیزیت کو ژیاناما شیخ صفی الدینی ل سهردهستی هندهک موریدین وی یین سوننی هاتی شیواندن، و تیدا هاتیه دیارکرن کو شیخ صفی سوننی بوو، و نوکه ئەو هاتیه دافی پهرتوکی راستفهکهت، و گومانا سوننی بوونی ل سهر شیخی راکهت. ئەو دهربارهی فی بابهتی دبیزیت: "ئیک ژ (مخالف و منافق)ان، کو ژ زانینی فالان نهبوو، و ب سهرفه دیاردکر کو فیان و باومری ب فی مالباتی همیه (مالباتا صهفهوی)، پهرتوکهک دهربارهی گوتن و (کشف کرامات) وی نانو (شیخ صهفی) نفیسیه. و چونکه ب مهذهب و (اعتقادی) ژ سوننیان بوو، و بیهنا هیدایهت و راستیی نهگههشتبوو دفنا وی، هندهک پهیفین (مخالفی) مهذهبی دروستی ئیمامی، و (موافقی) میللهتی (باطلی) سوننیان نفیسینه. و همتا ئەفرو ئەف پهرتوکه دناف (خواص و عوام) و خولهفاء و صوفیان دا مایه. و ژبهر ئەفا مهگوتی، حهزرتی شاهی بهختیارنانکو (شاه تههماسب) ئەف بهنیی (داعی) و دوعاکهری ب راستی (ابو الفتوح)، راسپارد دا پهرتوکا نافیری راستفهکهت"^(۱).

ئەو پیکهاتا شیخ کهرکی و فهقیهین لوبنانی د ماوی حوکمی شاه تههماسبی ۱۵۲۴- ۱۵۷۵ ل ئیرانی دروستکرن، چینهکا جفاکی ژی دروستبوو، ئەوژی جینا زانایین ئایینی یین صهفهویی بوون. ئەف چینه د پاشهپوژی دا ب نافی (روحانیت) هاته نیاسین. و ژ سیستم و پیکهاتهکا ریخستی پیکهاتبوو، و دهستهلتهکا تهمام ل سهر گیان و هزرا شیعیهیین ئیرانی ههبوو. و د پاشهپوژی دا ئەوان ئەف دهستهلته دژی شاهین ئیرانی بکار ئینا، و بوونه دهولهتهک دناف دهولهتی دا، و رولهکی مهزن د کاروبارین سیاسهتا ئیرانی دا گیران.

پیکهاتا (کهنیسای)یا شیعیهگهریا صهفهوی د شیوه و نافهروکی دا وهک دهزگههی ئایینی ئیرانا سهردهمی ساسانیان بوو. لهورا گهلهک ژ رۆژهلاتناسان ل سهدهیا بوری

(۱) شیخ صفی و تبارش - در کاروند کسروی، ص ۶۲. ئەف دانپیدانهکا ناشکرایه بو وی چهندی کو نژادی مالباتا صهفهوی هاتیه ساخته کون و کوردبوونا وان هاتیه شیواندن. بنیره دهقی رهسهنی دانهیهکا (صفوه الصفا) د پشکا پاشیهنداندا.

د وئ هزرى دا بوون كو دولهتا صهفهوى بهرهمئ ههولئ ئيرانيان بوو بو فهژاندنا كولتورى خو يئ بهرئ، و ئافاكرا دولهتا ئيرانا ئيگرتى. ل ئيرانئ ژى هندك فهكولهراڻ گوتن كو تهتارئين قزلباش ئيرانينه. بيئ هزرى دهندئ دا بكهڻ كو تهنها قزلباش ژ دهرفهئ ئيرانئ هاتبوون و زمانئ فارسى نهذزانين، بهلكو دهزگهئ شيعهگهريا صهفهوى ژى ل سهردهستئ عهزهباڻ هاتبوو دروستكرن. پيگهاتا ئايينئ يا قزلباشان وهكو ريگخستنئ ئايينئ يئڻ (سامئ) بوون، ل سهرئ فئ ريگخستنئ فهقيهك راوهستياى بوو كو ب ريگا ئيمامئ مهعصوم دگهل ئهسمانى گريداى بوو. و مهزنترين نيشانا هئزا خودئ ل سهر ئهردى ب نافئ (ئاية الله العظمى) دهاته نياسين، و فهرمانا وى فهرمانا خودئ بوو. زارافئ ئاية الله العظمى ب ريگا فهقيهئ لوبنانئ ل سهردهمئ شاه تههماسبئ هاته ئيرانئ، و ههموو مروفيئ ل سهر روويئ ئهردى دفت ل گوهداريا وى بكهڻ و فهرمانئ وى بجه بينن.

هندهك فهكولهري دبئژن كو شاه ئيسماعيلى ب سهپاندنا مهذهبهئ شيعئ، ئيگرتنهكا مهذهبهئ د ئيرانئ دا دروستكر، و ئهف ئيگرتنا مهذهبهئ بوو بهرئ بنياتئ بو پهيدا بوونا ئيگرتنا نشيمانئ ل ئيرانئ.

ئهفه گوتنهكا بيئ واتهيه. ئهري ئيرانيان بهري هاتنا صهفهوييان چ شانازئ ب ئيرانئ بوونا خو نهذكر؟ ئهري خوراسانى و سوغدى و خوارزمئ و فارسئ و سيستانئ و مهكرانى و كوردستانئ و مازندرانئ و نازهربيجانئ، بهري هاتنا صهفهوييان ژيگ جودابوون؟ ئهري جودابوونا كوردستان و مهكران و پتر ژ نيڤا خوراسان و گوڤگان و ههريمئ سوغد و خوارزم و پتر ژ نيڤا نازهربيجان، نيشانا ئيگرتنا نشيمانئ يه؟

پاشکفتنا میژوویا یا ئیرانی د مهیدانا شارستانیا جیهانی دا

قزلباشین صهفهوی ل دهستیپکا سهدی ۱۶ ل سهر ئیرانی زال بوون. پهیدابوونا وان ریکهفتی بوو دگهل بزافا شارستانیا نووی و دهستیپکا سهرهلدانا داگیرکرنین ئهوروپی ل رۆژهلاتی. سالا ئیکی ژ حوکمی شاه ئیسماعیلی ریکهفتی بوو دگهل ناکنجی بوونا پورتوگالیان ب سهروکاتیا (فاسکو دی گاما) ل کنارین هندستان (۱۵۲۰)، و ئافاکرنا ئیکهمین ناکنجیگهها پورتوگالی ل فی وهلاتی. و حهفت سالان پشتی دهرکهفتنا قزلباشان، دهریا سالاری پورتوگالی (ئالبوکرک) ژ هندستان بهرهف کهندافی "فارسی" چوو و بهندهرا هورموز - کو مهزترین بهندهرا بازرگانی بوو د رۆژهلاتا نافین دا- داگیرکر. پاشی ل سهر ههموو بهندهرین کهندافی زالبوو، بهی شاه ئیسماعیلی چ پینگاف بوو بهرسنگرتنا وی نههافیتن. ل وی دهمی بهندهرا هورموز پارچهیهک بوو ژ ههریما لارستان، و وهکو دیار ئالبوکرکی حاکمی قزلباشی لارستان بهرتیل کربوو دا ل بهرامبهر هیرشا پورتوگالیان بی دهنگ بیت. پورتوگالیان بی گروبوون کهلههکا مهزن و ناسی ل فی گزیرتی ئافاکر دا ببیت بنگههی لهشکهریی پورتوگالیان. پشتی بوورینا شهبس سالان نووینهری شاه پورتوگال ل هندستان و گهندافی، دست ب دانوستاندنا دگهل شاه ئیسماعیلی کر، و سوز دا کو هاریکاریا وی د شهری عوسمانییان دا بکعت بهرامبهر دانپیدانا شاه ئیسماعیلی ب دهستهلاتا پورتوگالیان ل کهندافی فارسی. و پشتی بورینا دوو سالان، شاه ئیسماعیلی ب شیویهکی فهرمی دانپیدان ب دهستهلاتا پورتوگالیان ل هورموز و کناری باشوری کهندافی کر. و ژوی سهردهمی نهوروپیان جهی پیین خو ل کهندافی پهیداکن. و پشتی ماویهکی کیم (ئینگلیز) بوونه میراتگرین پورتوگالان، و هاریکاریا شاه عهباسی کرن دا جارهکا دی بهندهرا هورموز ژ پورتوگالیان بستینیت و فهگهرینیتفه بوو سهر دهولهتا ئیرانی.

ل سهردهمی ئیسلامی، میللهتی ئیرانی جههکی تایبهت ل وهلاتی بهرفرههی ئیسلامی دا ب دست خوفه ئیخستبوو، و چ میللهتین دی نهشیابوون مملانی دگهل وان بکهن. و ئەف چهنده بوو ئەگهری بهلافیوونا رهوشهنبیریا ئیرانی ل گهلهک دهفهرین جیهانا ئیسلامی. ههتا ل سهردهمی مهغول و ئیلخان و تهیمووریان ژی ئیرانیان شیا بوو روئی خو یی مهزن بیاریزن و بهیتر لیبکهن. بهلی ب هاتنا قزلباشان ئەف کاودانه ب دووماهی هات و ئیران و میللهتی ئیرانی بوونه دوو تشتین بی بها.

دهمی قزلباش هاتین ئهردی ئیرانی دناقبهرا چوار دهستهلاتین سیاسی دا دابهشکری بوو. دهفهره بهرفرهها بهلوچستان ژ سنورین رۆژههلاتا هندستانی و سند و پهنجاب (نانکو ژ کویتا ل باکوری ههتا کهراچی ل باشور) د دهستی "سهردارین" بلوچیان دا بوو. خوراسان و سوغد و خوارزم ژ سنوری فهراغه ههتا تهبهس و گۆرگان ل ژیر دهستهلاتا دوویناهیک شاهی تهیمووریان دا بوو. دهفهرین شیروان و داغستان د دهستی (شیروانشاهان) دابوون کو خو ژ دوویندهها ساسانیان د ههژمارتن. دهفهرین دی یین ئیرانی، ژ رۆژئافایا بیابانا ئیرانی و گۆرگانی ههتا کنارین کهندافی فارسی و باشوری دهريا قهزوين ههتا ئهرزنجان و دیاربهکر و عیراقا ئەفرو د دهستی شاهین بایندهریان دا بوو. و تشتی سهیر ئەوه کو فان ههمییان نافی (شاهی ئیرانی) ل سهر خو ددانان. ههتا بابری تهیمووری کو ل فهراغه (رۆژئافایا فرغیزستانا ئەفرو) حوکم دکر خو وهک شاهی ئیرانی ددا نیاسین، و زمانی فارسی زمانی فهرمی بوو د میرگهها ویدا. ئەف شاهه ل بهرامبهری ئوزبهکا شکهست و بهرهف کابول رهفی، و د پاشهپۆژیدا چوو هندستانی و دهولهتا تهیموورین هندستانی دامهزراند و زمان و رهوشهنبیریا ئیرانی ل هندستانی ب رهوش ئیخست. زمانی فارسی پشتی سهدهیین چوار و پینجین مشهختی، ببوو زمانی ئەدهب و رهوشهنبیری دناف میللهتین دناقبهرا فهراغه و ئهرزنجانی دا دژیان. و د سهدهیی ههفتی مشهختی زمانی فارسی گههسته دهفهرین باکوری رۆژههلاتی ئاسیا، و ههلبهستفانین فارسی بیژر ل دهلی و لاهور و حهیدهرئاباد و بنگال دهرکهفتن. و چیرۆکا داخوازرنا شاهی بهنگال (سولتان غیاس الدین) ژ حافظ شیرازی بوو سهرهدانا دهولهتا وی باشترین نموونهیه بو گوتنا مه. شاعرهکی هندی

ل سدهدیی حهفتی ب نافی (تاج الدین سنگریزه) ب شانازیقه دبیزیت کو ئهسلی وی
ژ هندستانی یه و ب فارسی هوزانان دبیزیت:

مولد و منشأ بین در خاک هندستان مرا

نظم و نثرم بین که با آب خراسان آمده

ئانکو: (بنیره وارگهی بوونا من ل خاکا هندستانی و بینه هوزان و پهخشاین من کو
دگهل ئافا خوراسانی هاتینه)

ههروهسا ئیکهمین پهرتوک ل سهر تهصهوفی ب زمانی فارسی ب نافی (کشف
المحجوب) ل هندستانی هاتیه نفیسین، و ئیکهمین فهرهنگا کلاسیکیا فارسی - فارسی
ل هندستانی هاتیه دانان.

د سدهدیین ۷ - ۱۰ ئهدهبیاتا فارسی د هندستانی دا ودرارهکا مهزن ب خوفه گرت،
و ل سهردهمی سولتان ئهکبر شاه (سهدی ۱۰ مشهختی) پهرتوکخانین هندستانی
پر بوون ژ پهرتوکین فارسی. و ودرگیرین فارس دهست ب کاری ودرگیرانی ژ زمانی
سانسکریتی و عهرهبی بو فارسی کرن. و زوربهیا ژیدهرین میژوویا هندستانی
ژ سدهدیین شهشی ههتا یازدی مشهختی ب زمانی فارسی هاتینه نفیسین.

بهلی دهمی قزلباش هاتین، پتیا پهرتوکین فارسی ژنافیرن، ههوهسا کریارین وان
بوونه ئهگهری رهقین و مشهختبوونا زانا و نفیسهرین ئیرانی بو وهلاتین هندستان
و دهولهتا عوسمانی. و زوربهیا پهرتوکین میژوو و ئهدهبیاتا ئیرانی - یین بهری هاتنا
صهفهویان - ههتا فیگافی ل هندستان و دهولهتا عوسمانی پاراستینه، و ب ریگا وان
گههشتینه مه(!!!). ئانکو ئهگهر ئهف پهرتوکه ل فان ههردوو وهلاتان و ل بوخارا
پاراستی نهیان، ئه م دا ژ گهنجینا ئهدهبیاتا خو یا سهردهمی تاهری و سامانی و یین دی،
بی بههره بین.

ل ئهنازولی ژی، ههر ژ سهردهمی سهلجوقیین رومی زمان و رهوشهنبیریا ئیرانی
پیشکهفت. و ههتا سهردهمی سولتان سهلیمی عوسمانی و جهنگین عوسمانی - ئیرانی
بهردهوام بوو. سهدی حهفتی مشهختی، سهردهمی زیرینی زمان و ئهدهبی ئیرانی بوو
ل ئاسیا بچووک، و ب نفیسینین مهولانا رومی (ئانکو دیوانا شمس تهبریزی
و مهسنهویین مهولهوی) دهستیپکر. و ههر ژ سهردهمی سولتان محهمدی فاتح سولتان

و شاهزاده‌یین عوسمانیان دهست ب فیرویونا زمانئ فارسی کرن. و ههروهك مه د بهرپه‌رین بوری دیتی، سولتان بایه‌زید و جهم سولتان و سولتان سه‌لیم ژ وان سولتانین تورکان بوون ئه‌وین زمانئ فارسی، باشتر ژ زمانئ دایکین خو دزانین.

هه‌رچهنده شه‌رین عوسمانی - سه‌فه‌وی، دربه‌کئ مه‌زن ل ئافاهیئ زمانئ فارسی ل دهوله‌تا عوسمانی دا، به‌ئ ئه‌فی زمانئ به‌رده‌وامی ب هه‌بوونا خودا. و کارتیکرنا زمانئ فارسی هه‌ر ژ سه‌دئ چه‌فتئ و سه‌ده‌یین د دیفدا گه‌هشتبوو وه‌لاتئ میسرئ.

به‌ئ ئه‌ف چه‌نده ل سه‌رده‌مئ سه‌فه‌وییان ب دووماهی هات، چونکه ئه‌ف دهوله‌ته که‌فته د مملانئ یا مه‌ذه‌بی دگه‌ل تورکین عوسمانی و ئوزبه‌کی ل ده‌فه‌را ماوراء النهر، و ئه‌ف هه‌فرکیه د ماوه‌یه‌کئ کیم دا بوو ئه‌گه‌رئ دوورکه‌فتنا وان میله‌تان ژ زمان و ئه‌ده‌بی فارسی، و زمانئ تورکی جه‌ئ فی زمانئ پر کر. هه‌روه‌سا دناف ئیرانئ دا قزلباشان راده‌یه‌ک بو نقیسیین و خواندن و به‌لافکرنا گه‌له‌ک جورین په‌رتوکان دانا.

و په‌رتوکین هنده‌ک نقیسه‌ران وه‌ک غزالی و نظام الملك و عه‌تتار و مه‌وله‌وی و جامی هاتنه فه‌ده‌غه‌کرن، و هه‌لگرین وان هاتنه سزادان. و ئه‌ف جورئ هزرا ئایینی و سیاسی هه‌تا دووماهیا سه‌رده‌مئ قاجاری (۱۹۲۵) به‌رده‌وام بوو، ئانکو میراتا هزریا قزلباشان نزیکي چوار سه‌ده‌یان به‌رده‌وام بوو.

میله‌تئ ئیرانئ د سه‌رده‌مئ قزلباشان دووچارئ ئیش و ئازارین مه‌زن بوون، و شاهین سه‌فه‌وی سیاسه‌ت و ره‌فتاره‌کا توند و دژوار دژی وان بکاردئینان. و وه‌ک نمونه ل فیئرئ دئ ده‌قه‌کئ ژ په‌رتوکا (روسته‌م التواریخ) ئینین کو تیدا به‌حسئ هنده‌ک ره‌فتارین سولتان حسین (دووماهیک شاهئ سه‌فه‌وی) دکه‌ت. بو زانین شاه سولتان حسین په‌روه‌ردئ ده‌ستئ (العلامه المجلسی)یه و مه‌جلسی ب "نووینه‌راتیا نیمامئ غائب" ده‌سته‌لاتا ئیرانئ ب وی به‌خشی یه.

"... ئه‌وی (ئانکو شاه سولتان حسین) ته‌وحید خانه‌یه‌ک هه‌بوو، پر ژ ده‌رویشین پاک سیرت و فه‌له‌نده‌رین چاک سه‌ریرت و صوفیین صافی ضمیر، کو ب شه‌ف و رۆژ دگه‌ل زکرئ نافین خودئ هه‌وار و فیغان دکرن.

ده‌مئ بیست و پینج سال ژ سه‌رده‌مئ حوکمئ نه‌وی (فخر السلاطین)ی بورین... زاهدین بی مه‌عریفه‌ت و "که‌رسالحین" بی میشک، هی‌دی هی‌دی، د ناف میزاجئ وی یئ

شهریف و سروشتی وی یی لهطیف دا چوونه خوار، و نهو ژ جادما جیهانداری و راسته‌رییا خاهانیی دهرنیخستن، و بهره‌گوره ریپین گومراهی و بهرزهبوونی برن، و ب چیفانوکیین بی بنیات و پووچ، نهو مه‌غرور کرن و سهردابرن....، کاروباریی کهرصالح و دیندارین بی فههم و سب رهوش کهفت، و کاروباریین عهقل و کریارین ریکهفتی دگهل حکیمهت و ته‌دبیر نه‌مان و ژنا‌چوون.

و چونکه سولتانی جه‌مشید نیشان ئانکو (سولتان حسین) و لایه‌نگرین وی، دیباچه‌یا هندک ژ پهرتوکیین عه‌له‌مائی عوله‌مائی مه‌لا محهمه‌د باقر شیخ الاسلام المجلسی خواند بوون، کو تیدا ب به‌لگه و بورهانین ژ نایه‌تین قورناتی و مرگرتی، دوو‌پات کرپوو کو سلسلا جه‌لیلا شاهین صه‌فه‌وی بی گومان هه‌تا هاتنا راگرتی ئال (محهمه‌د مه‌هدی) دی به‌رده‌وام بن. نهو ب فان به‌لگه‌یان ب هیژ کهفتبوون، و پالا خو دانه فان گوتنان و وهریسی ده‌وله‌تداریی ژ ده‌ست به‌ردان... شیوه‌یین جورا‌و‌جوړین هیتنه‌یی و ریکیین جیا‌وا‌زین فه‌سادی و دهرگه‌هی سهردا‌چوون و خه‌مساریی د کاروباران، و زولا د رنگی عه‌دی دا، به‌ر رویی خه‌لکی جیهانی فه‌کرن. و نهو بی سهروبه‌ریا کهفتیه دنا‌ف خه‌لکی دا ژ حه‌ددی نفیسین و ده‌فته‌ران زی‌ده‌تر بوو...

باژیری ئه‌سفه‌هان، به‌لکو هه‌موو ئیران، وه‌ک گو‌ف و کوتانه‌کا بی شقان لئیهات. و خه‌لک وی تیکه‌لی هه‌فبوون. ههر که‌سی شیا با ب خورتی و زوری، ژن و کچ و کور و مائی ههر که‌سی بیه‌ت، ده‌ست‌کورتی نه‌دکر.... ههر جه‌ه‌کی یان ههر ماله‌کا ژن یان که‌ه‌کا جوان یان کوره‌کی لاو یان هه‌سپ و هی‌س‌تره‌کا ره‌هوان و ب به‌ها هه‌با، دا ب خورتی و په‌هله‌وانی و ب هونه‌رین عه‌پیری و مه‌ککاریی شه‌لینن، و نارمانجا خو بجه‌ئینن.

ههر سال د وهرزی بهاری، و ل ده‌می چه‌راندنا ده‌واران د باغین دلفه‌که‌ر و جوانین پادشاهی دا، (سولتان حسین) دگهل پینچ هزار ژ حه‌ریمین خو ژ خاتوون و کابانی و پیره‌ک و خزمه‌تکاران و که‌نیزه‌کان و سهرسپیان، دگهل سه‌د خواجه‌یین (خصیان) سپی و سه‌د خواجه‌یین ره‌ش، ئانکو زی‌ره‌فانین حه‌ریما پادشاهی، ژ فه‌سری ده‌اته خوار. پاشی فه‌رمان ددا ژماره‌کا مه‌زن ژ که‌ر و ماکه‌ران ناماده بکه‌ن، و بافیژن سهرنییک، و نه‌وان ژ ته‌ماشا‌کرنا فی چه‌ندی خوشی و به‌خته‌وه‌ری د دیتن، و ژ که‌یف

و خوشيان دا بى هوش و خهراپ دبوون. همموو نهو ژنښن ياسمين بهر و نهسرین بهژن و گول نهندام و لاله روخسار، د دل دا غمگین و نهخوش دبوون، و ناهین سار ژ دلی پر دهر دهر دنیخستن.

ل دویف فهرمانا وی، ل نهسفههانی همر سال سی رۆژان دمرکهفتنا زهلامان ژ مانی هاتبوو هدهغهکرن. و نازهنینین تهنناز و ژنښن مهه رووی و پرناز و کچین گول روخسار و سهرو بالا و زیف نهندام و بلورین غهغهب و عیشوهگهر، ب همموو خهمل و خیز، د بازاران و دوکانان - نهخاسمه ل دهری فهیسهری و خانا کاروانییان - بهین و بچن... و نهو سولتانی جهمشید نشان (سولتان حسین) دگهل پیچ سهد ژنښن وهک ههیفا چوارده شهفی و چوار هزار و پینسهده کهنیزهک و خزمهتکارین نازک و دلراکیش، و سهد خواجهپین سپی و سهد خواجهپین رهش، ب همموو جاه و جهلال و (تبخت) بو تهماشهکرنا بازار و فهیسهریان کهرهم دکرن. همر کچهک یان ژنهک کو ل بهردلی نهوی فهخر الملوکی پهسهندکری با، نهگهر نهو ژن ب میر (ههفرین) با، دا فی دهنگوباسی کههیننه میری وی. و نهو زهلام دا ژنا خو بهردمت (تهلاق دمت) و پیشکیشی نهوی کاکلکا مهلکان (سولتان حسین) کهت. و نهو فهخری تاجداران، دا نهوی جوانی ب قانونا شهرعا شهریف ل خو مارهکهت، پاشی ب ههمان شهرعا نورانی و ب(احسان) و (انعام) موردهخمس کهت (بهردمت). و ل سهر بنهمایین ریبازا راست (نایینی نیسلامی!!!)، نهو ژنه دا فهگهریت بو مالا زهلامی خو.

میرزا حسین خان دیبیزیت کو من ژ بابی خو میر شمس الدین محهمهد کارخانه ناغاسی بهیست کو: نهز دگهل محهمهد عهلی بهگ بیلدارباشی خهلهج... ل تاخی (چهار سوی) یا شیرازیان ل نهسفههانی دهرباس دبووین. و ژ نشکهکیفه ژنهک ژ خانهدانین نهسفههانی، دگهل خزمهتکارا خو ژ هممامی (هماما ژنان) دمرکهفتن. محهمهد عهلی بهگی ناهیری، بلهز خو ل وی ژنی دا و دانه سهر ملی خو و کره غار. و ههرچهند من گوتی کو ژنی بهردمت فایده نهبوو. نهوی گوت کو من وهک نیره شیرهکی خهزالهکا نازک یا گرتی و نهز بهرنادهم. پاشی چوو ژور و دهرگهه خانی ل من گرت.... هندهکان نهف چیرۆکه کههانده گوهی سولتانی.

سولتانی جهمشید نشان (سولتان حسین) فهرمان ل نهوان کر کو چیرۆکا محهمهد عهلی بیلدارباشی بو مهلا پاشی (عهلامهتی مهجلی) فهگیرن. پاشی نهوی بلند پایهی

پرسپار کر، ئهري حوكمي شهرعيي في چي؟ مهلا باشي پرسپار کر ئهري ئهف ئنه ژ چ ميللهت و هوزهكپيه؟ بهرسفدان و گوتن: ژ مهزني سوننيي خهلكي دهرگوزينه. مهلا باشي كهني و گوت: وهكو ديار ئهف كاري محهمهد عهلي د بارودوخي بي شعوري و بي هوشي و نهبوونا عهقلي دا بوو، و چ تهكليف و حهرهچ ل سهر دين و بي هوشان نينه، چونكه خودايي مهزن يي گوتي: "ليس على المجنون حرج".

خهمخوريي وهلاتي ژ بهر بهرزهوهنديي خو(!!!)، واليي تهفليس خسروخاني گورچي و كوري وي (گورگين خان)، كو ژ موريني عهلامهيي ماموستا مهلا محهمهد باقر شيخ الاسلام (المجلسي) بوو، و ب رازيبوونا زانا و فوزهلا و فوهههايان، وهك حاكم و بهگلهريهگ ل كابول و هيرات و فهندههار دامهزاندن...ل وي دهمي شيعهيان ب (حماقهت و رعونهت) و نهزاني، و ژ پهرتوكي سوننيان بو وان حهلان... خسروخان و گورگين و دويقهلانكيي وي دهست ب نازار و ئيشاندنا سوننيان كرن. و زورداريهك هند مهزن كرن كو ناهيته (تهحرير و تهقير) كرن. نانكو كچ و ژن و كورين وان كريتكرن، و ماليي وان ب خورتي و شلاقان دبرن و ب زولم و ستهمي خوينا وان درشتن، و نهترسيان. و سونني وهسا تهنگاف بوون كو ژ نايهتا "ان مع العسر يسري" بي هيقي و بيزار بيوون. و ههر ئيكي، ب بي ئوميدي و لاوازي و حهسرمتي، سورمهتا "رب اني مغلوب فانتصر" دخواند^(۱).

---

(۱) رستم التواريخ، ل ۹۰، ۹۸، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۷، ۱۱۱، ۱۱۵-۱۱۶.

(۱)

نامه‌یا سولتان بایه‌زیدی دووی بو شاه ئیسماعیلی صه‌فه‌وی

"بعد الالقاب... ئه‌ی گهنجی کیم سه‌ربور، جاره‌ک دی فی شیره‌تی ژ بابی خو بیهیسه، ژ بو سه‌پاندنا مه‌ذهبی خو یی نووی خووینا موسلمانان نه‌ریژه، و "من یقتل مؤمناً متعمداً فجزاءه جهنم خالداً فیها"^(۱) ژ هزرا خو دوور نه‌که، ریبازا باپیرین خو بیین مه‌زن (أنا الله برهانهم) بکه په‌یره‌وا خو، هنارتنا پیستی سه‌ری شه‌یبه‌کخانی سولتانین نازاییین عوسمانی دووچاری ترس و بزافی ناکه‌ت^(۲)، هنارتنا هنده‌ک که‌سانین (ملعنه اختصاص)^(۳) و کوچبارکونا نه‌زانین باش و خه‌رابین نه‌زان ژ فی مه‌مله‌که‌تی بو ئیرانی، و تالانکونا ئافه‌دانیان، و کوشتنا ئاکنجیان دریکا خو دا، کاری دزیکه‌رانه نه کاری پادشاهان. وه‌لاتی ئیرانی وه‌کی (پره‌کی) یه کو دکه‌فیته دنافه‌را دوو هه‌ریمین گه‌له‌ک به‌رفره‌هین میله‌ه‌تی ئیسلامی دا، نه‌ف پره پیته‌فی ب پاریزفانه‌کی خودان شیانه کو د ده‌می پیته‌فی دا سه‌ری پری ل به‌رامبه‌ر دوژمنین ئیسلامی بگریت و هاریکاریا غازیان بکه‌ت، و نه‌هیلیت کو هی‌رشبه‌ر ل سه‌ر پری را بو هه‌ریما دی ده‌رباس بین، و ده‌ست ب کافلکرنی بکه‌ن. ژ شیوازی کارین نه‌سروشتی ده‌یته زانین کو چه‌زهره‌تی (مالک الملک)(خودای مه‌زن) هووین بو پاراستنا فی پری هه‌لیژارتینه، و دی سه‌رکه‌فتن و پیروزیی ده‌ته ته. فی‌جار دقیت سوپاسیه‌کا هه‌ژی خودایی بجه بین، موسلمانان

---

(۱) سوره‌تا النساء، نایه‌تا ۹۳

(۲) هه‌ر وه‌ک هاتیه دیارکون شاه ئیسماعیل پستی کوشتنا شه‌یبه‌کخانی ئوزه‌کی، پیستی سه‌ری وی بو سولتان بایه‌زیدی هنارت بوو.

(۳) مه‌به‌ست ژئی نور علی خه‌لیفه و مه‌زنین قزلباشانه نه‌وین هوزین قزلباشان ژ ده‌وله‌تا عوسمانی به‌ره‌ف ئیرانی دبرن.

ژ تیکه‌لی و دیدارا ئیکودوو بی بههر نه‌که‌ی، هه‌روه‌کو به‌ری نها مه‌گوتی^(۱) : (ره‌عیه‌تی) یه‌کسانی دقیت و سولتانی گوهداری ژ ره‌عیه‌تی، مه‌ذه‌ب کاره‌کی (مه‌عه‌وی) یه و سولتانی کاره‌کی (مادی)، فی‌جار دقیت سولتان یه‌کسانی بکه‌ته پیشه‌یی خو و مایتیکرنی د کاروبارین مه‌عه‌وی دا نه‌گه‌ت.

یا دیتر نه‌وه‌کو: ئیدی ل هیثیا داگیرکنا مه‌مله‌که‌تین رومی نه‌بی، یا باشتر نه‌وه بزاف و خه‌باتی بکه‌ی بو ژناڤرنا (ملوک الطوائف)ان^(۲) ل ئیران و توران و هندستانی، و حوکمه‌کی زور ب هیژ ل وان ده‌فه‌ران بدامه‌زینی، و کاره‌کی وه‌سا نه‌که‌ی کو غازین عوسمانی نه‌وین مژوولی جیهادا د ریکا خودی دا، و خه‌باتی بو بلندرنا (کلمة الله) دکهن، نه‌چار ببن شوویری تۆلفه‌کرنی ژ کافلانی بکیشن و به‌ری خو بده‌نه ئیرانی و وی ویرانتر بکه‌ن. "و ما علینا الا البلاغ و السلام".

---

(۱) سولتان بایه‌زیدی به‌ری فی میژوویی نامه‌یه‌ک بو شاه ئیسماعیلی ره‌وانه‌کریوو و تیدا ژ وی خواست بوو کو کوشتنا سونییان و کافلکرنا مه‌درسه و مزگه‌فتان راه‌ستینیت. بنیره ده‌قی وی د: علی اکبر ولایتی، تاریخ روابط خارجی ایران...، ص ۱۰۲-۱۰۵.

(۲) نامه‌یه‌ بوو به‌رمایین ناق قوینلوویان نه‌وین ل جهین جودا جودایین ئیرانی حوکم دکرن.

(۲)

نامه یا ئیکى یا سولتان سه لیمی بو شاه ئیسماعیل صه فهوی

بسم الله الرحمن الرحيم

"قال الله الملك العلام: ان الدين عندالله الاسلام^(۱) و من يبتغ غير الاسلام ديناً فلن يقبل منه و هو في الآخرة من الخاسرين^(۲). ومن [فمن] جاءه موعظة من ربه فانتهى فله ما سلف و امره الى الله و من عاد فاولئك اصحاب النار هم فيها خالدون^(۳). اللهم اجعلنا من الهادين المهتدين غير المظلمين ولا الظالمين و صلى الله على سيد العالمين محمد المصطفى النبي الامين و آله وصحبه اجمعين".

اما بعد، ئەف گازيا (مستطاب) ژ جهنابى جهلالهت مهئابى مه (سولتان سه لیم) کوژدهكى كافران و موشرکان، و تیکدهرى دوژمنين ئايينى خودى، ئەوى دفنا فيرعهون د چه مينيت و تاجين خاقانان رادکتهت. سولتانى غوزات و جيهادکهران. فرهيدونى ئيسکه ندهر و که يخسرويى دادى و يهگسانىيى. سولتان سه لیم شاه کورئ سولتان بابه زيد کورئ سولتان محهمه د کورئ موراد خانى. بو ته، فهرماندارئ عهجه م و سپاه سالارى مهزن و سهردارى مهزنتر. زوحاکئ رۆژگارى. دارا و ئەفراسيابى زهمانى. ئەوى نافئ وى مير ئیسماعیل. دا ناگه هدار بى کو کارين (فهعالى حهق) و چيکريين جهوادئ (مطلق) (ئانکو خودايئ مهزن) جل جلاله، (معلل بالغرض) نينن، بهئى خودان بهرژه وهندى و حوکمئ بئ سنورن. ههروهکو د کتابا موبين دا ديارگرى "وما خلقنا

(۱) سوره تا ئال عمران، ئايه تا ۱۹

(۲) سوره تا ئال عمران، ئايه تا ۸۵

(۳) سوره تا البقره، ئايه تا ۲۷۵

السموات (السماء) و الارض وما بينهما لاعبين^(۱). هونەر ژ ئافراندا مروقی - کو خانئ
خانهدان و پاکی یا جیهان و (خلاصه الاکوان)ه -، ههروهک (عزّ و علی) دبیزیت:
"وهو الذی جعلکم خلائف فی الارض"^(۲).

قیجار هه کەسی ژ گوهداریا فهرمانئین خودایی سه‌ریچ بیت. و ژ بازنه‌یا
فه‌رمانبه‌ریا "اوامر و نواهی"یان دهرکه‌فیت. و په‌رده‌یا ئایینی فه‌هیت و کریت بکه‌ت.
و شه‌رعا ئاشکه‌را ویران بکه‌ت. ل سه‌ر هه‌موو موسلمانان ب ته‌فایی، و سولتانئین خودان
دادی ب تایبه‌تی واجبه‌ کو گازیا "یا ایها الذین آمنوا کونوا انصار الله"^(۳) ب گوھی
می‌شکی خو بهیسن، و بو ژنافرنا خاپاندن و لادانا فه‌سادا وان موفسدان، ل دویف شیان
و توان، ب جان و گیان، خه‌باتئ بکه‌ن.

و مه‌به‌ست ژفی پی‌شگوتنی نه‌وه کو ده‌می پرتکاندا کوما باینده‌ریان هه‌روه‌کو
دبیزن:

چو بیه‌ ته‌ی گردد از نره شیر شغال اندر آید به بانگ دلیر

ئانکو:

(ده‌می بیه‌ (دارستان) ژ نیره شیری ما فال، توری دناؤ دا ب دلیری هاته نیاسین)

ب خورتی و زوری، ته میرگه‌هین وه‌لاتئ رۆژه‌لاتئ بن ده‌ستکرن. و ژ قورنه‌تا
(قولاجا) سه‌رشوریا فه‌رمانبه‌ریئ، به‌ره‌ف ناسنافئ بلندی فه‌رمانداریئ چووئ. ته
دهرگه‌هی زولم و سته‌می ل به‌ر موسلمانان فه‌کر. بی دینی و زهنده‌قه ته لی‌ک
مه‌هرکرن و تی‌که‌لکر. به‌لافکرنا فیتنه و فه‌سادئ ته کره درووشم و جلك، و ئالایی
زورداریئ ته چکلاند و بلندکر. ته شاهی و فه‌رمانره‌وایی ل دویف فیانا نه‌فسا خو
و چه‌زین سروشتئ خو برن. و فه‌کرنا گریئین شه‌ریعه‌ت و به‌ردانا وان، بوویه نامووسا
می‌لله‌تی. کارین ته یئین کریت و ئاوایی ته یئ پیس وه‌ک فه‌هیتکرنا ده‌مه‌نئین پاک
و رشتنا خوینئین هیژا و کافلکرنا مزگه‌فت و مینبه‌ران و سوتنا مه‌زار و مه‌ره‌قدان
و سفکرنا زانا و سه‌ییدان و هافیتنا مصحه‌فین که‌ریم (قورئانا پیروز) ل سه‌ر گلئیش

(۱) سوره‌تا الانبیاء، ئایه‌تا ۱۶

(۲) سوره‌تا الانعام، ئایه‌تا ۱۶۵

(۳) سوره‌تا الصحف، ئایه‌تا ۱۴

و زبلدانان، و نه زمان دريژي ل سهر هردوو شيخين ريژدار (ابوبکر و عمر) (خودي ژ هردووان رازي بيت)، ژ رادي بدهر چوويه.

بزانه کو نيمامين ناييني و زانايين ب دروستي، فهتوايا کوفر و مورته ديا ته دهرکرينه. و کوشتنا ته و دويکهفتي و دويقه لانکين ته حهلال کرينه. ل سهر في بناخه، ژ بو بهيز نيخستنا ناييني خودي، و ههوارا مهزلومان و هاريکاري بي خودان و سهميانان، و گوهداريا فهرمانين خودايي، و بجهنينانا ريورهسمين پادشاهي، ب چاقديري خودايي مهزن پشته فانيا وي، نهز دگهل خودانين نالايين سهرکهفتني و هيژا لهشکهرئ پيرويي، و شيرين شهرکهر، و دليرين خودان خهنجر، کو دهمي شويري ژ کافلاني (عهزه بي) دکيشن، دوژمني ترسنوک ژ سهمتا نأفابووني بهرف ههلاتني دهن. و دهمي تيري ددهنه بهر کفانا (که رب اي)، خه دهنگا^(۱) مرنا نهياران بهرف بورجا کفان (القوس) دزفريت. ل مهها (صهفر) ب وهغهرا خير و سهرکهفتني ژ دهريايي دهرباس بووينه^(۲). و مهبهستا مه نهوه - نهگهر خودي هاريکار بيت - ب سهرپهنجين هيژا دهستي کاميرانيي، دهست و ملين زورداريا ته بينينه دهر. و سهودايا سهروهريي ژ سهرئ ته يي سهوداسهر دهر بيخين. و مهفاسد و شهرين ته ل سهر سهرئ ههژار و بهلنگازان راکهين. و ب وي ناگري ته بهردايه خان و مانين خه لکي، دويکيلي ژ دووندها ته بلند کهين. "ومن زرع الاحن حصد المحن"^(۳).

و چونکه نارمانجا ژ رويسکرنا شوپرين مه، چه سپاندنا نيسلام و فهرمانين شهريعتي مسته فايه (سلاقين خودي لي بن). نهف نامهيا نافدار هاته نقيسين و وهشاندن. بي گومان نهفسين مروقان جياوازن و "الناس معادن كمعادن الذهب و الفضة"، و ههبوونا کانين^(۴) بي بها دهندهك خورستان دا کارهكي سروشتيه و ب دووماهي ناهيت. (مصرع): که زنگي ب شستن نهگردد سفيد، نانکو: (ژهنگ ب شووشتن سپي نابيت). و ل جهم هندهك کهسان، دويقچوونا شههوات و زگرهشي و پهيرهويا خه مساران، دهپته پاککرن. و دهرباره وي وان هاتيه گوتن کو دهستهکا

(۱) نانکو: تير.

(۲) مهبهست ژ دهريا تهنگا بسفوره.

(۳) ههر وهك بيژين: نهوي باي بچينيت دي تروفاني هه لينيت.

(۴) معادن.

خه‌رابکاران ب فیرکرن و په‌رده‌ده‌کرنی دبنه چاک و خیرکهر. فیجار نه‌گهر تو ژ ده‌سته‌یا دووی بی، و خو دناف حقاتا "والذین اذا فعلوا فاحشة او ظلموا انفسهم ذکروا الله فاستغفر لذنوبهم"^(۱) ریکبیخی. و د هه‌موو کاران دا خودایی پاک ل پیش چافین خو بزانی. و ژ کارین بهد و کریارین فه‌هیت و سه‌ربورین کریت په‌شیمان بی. و ژ نیقا دل و گه‌وه‌را جانی خو ته‌وبه و (استغفار) بکه‌ی. و وان جه و که‌له‌ه‌یان کو ئه‌ردی وان ل سه‌رده‌مین بوری که‌فتبونه بن سمین ده‌وارین له‌شکه‌ری سه‌رکه‌فتیی مه. ول ژیر نالین^(۲) ده‌وارین مه هه‌ر قولچه‌ک (گوشه‌یه‌ک) ژوان ده‌فهران خه‌له‌کا سه‌رشوری کریوو گوهین خو. و ژ ئه‌ردی مه‌مله‌که‌تا شکودارا عوسمانی ده‌اتنه حساب کرن... تو ژ خونده‌کاری به‌ختیار ژبلی قه‌نجی و میهره‌بانی و ریژداری و دلوفانی تشته‌ک دیت نابینی. و نه‌گهر، هه‌روه‌ک دبیژن:

خوی بد د طبیعتی که بنشست   نرود جز به وقت مرگ ز دست
نانکو:

(خرابکاری نه‌گهر د خوینا نیکی دا روونشت هه‌تا نه‌مریت ژی ده‌رنا که‌فیت)^(۳)

و ل سه‌ر کارین کریت و کریارین فه‌هیت رژد و (مجد) بی، (انشاء الله الاعز) شانشینا وی وه‌لاتی، نه‌وا ب خورتی که‌فتیه د ده‌ستی ته‌دا، ل نزیک دی بیته چادرگه‌ها له‌شکه‌ری سه‌رکه‌فتیی مه. نه‌فه ده‌مه‌که ژ مه‌ژی هسکی، ته هزرا سه‌رداری کریه د سه‌ردی خودا. و ژ دفن بلندیا خو گازیا جیهان‌داری و فه‌کرنا وه‌لاتان که‌فتیه سه‌ر نه‌زمانی ته. نه‌گهر تو میری وه‌ره مه‌یدانا میران، دا هه‌رچیا ل پشت په‌رده‌یا ته‌قدیری ناشکه‌را و خویا بییت. "و الامر یومئذ لله"^(۴) و السلام علی من اتبع الهدی"^(۵). حرر ذلک فی شهر صفر المظفر سنة عشرين و تسعمائة فی اوائل ربیع الاول^(۶) بیورت از‌نکمید (؟؟)

ژیدهر: علی اکبر ولایتی، تاریخ روابط خارجی ایران...، ص ۱۳۳-۱۳۷.

(۱) سوره‌تا نال عمران، نایه‌تا ۱۳۵

(۲) نانکو: نعل

(۳) وه‌رگیرانا نه‌فی دیرا هوزانی نه ده‌قاوده‌قه.

(۴) سوره‌تا الانفطار، نایه‌تا ۱۹

(۵) سوره‌تا طه، نایه‌تا ۴۷

(۶) خزیوان ۱۵۱۴.

(۳)

نامه‌یا دووی یا سولتان سه‌لیمی بو شاه ئیسماعیل سه‌فه‌وی

"انه من سلیمان وانه بسم الله الرحمن الرحيم^(۱)، الا تعلوا علی و اتونی مسلمین^(۲)،
وصلی الله علی خیر خلقه و آله و صحبه اجمعین، و هذا کتاب انزلناه مبارک فاتبعوه
واتقوا لعلکم تفلحون ترحمون" ^(۳)

ئهف به‌لافوکا سه‌رکه‌فتنا (طوغرا)^(۴)، ئه‌وا وهک وه‌حیا ژ ئه‌سمانی، ب (مقتضایی)
"وما کنا معذبین حتی نبعث رسولاً"^(۵). ژجه‌نایی بلندی‌پایه‌یی مه (سولتان سه‌لیم) کو
خه‌لیفی خودی نه ب دریزی و به‌فره‌هی^(۶) ئه‌وی گوتی: "وما ینفع الناس فیمکث فی
الارض"^(۷)، سوله‌یمان مه‌کان و ئیسکه‌نده‌ر نیشان... "قاتل الکفرة والفجرة کافل الکرام
البررة، المجاهد المرابط المنصور المظفر، اللیث بن الاسد بن الغضنفر، ناشر لواء العدل
والاحسان" سولتان سه‌لیم کورئ سولتان بایه‌زید کورئ سولتان محه‌مه‌دخان، بو شاهئ
وه‌لاتئ عه‌جه‌مان، و خودانی تخویبی زولم و سته‌مان، سه‌روه‌ری گونه‌هی و سه‌رداری
گونه‌ه‌کاران، دارایی زه‌مان و زوحاکئ رۆژگار و هه‌فکوویفی قابیل، میر ئیسماعیل.
و ده‌رپرین ژ بارگایی سه‌رفرازی و ده‌رازی‌نکا خودایی "توتی الملك من تشاء"^(۸)

- (۱) سوره‌تا النمل، ئایه‌تا ۳۰.
- (۲) سوره‌تا النمل، ئایه‌تا ۳۱.
- (۳) سوره‌تا الانعام، ئایه‌تا ۱۵۵.
- (۴) موه‌را سولتانی.
- (۵) سوره‌تا الاسراء، ئایه‌تا، ۱۵.
- (۶) روو و به‌ر (الطول و العرض)
- (۷) سوره‌تا الرعد، ئایه‌تا ۱۷.
- (۸) سوره‌تا آل عمران، ئایه‌تا ۲۵.

و ب موهرا "ما يفتح الله للناس من رحمة فلا ممسك لها"^(١)، قهلهمی تهقدیری ب نافی مهیی بهرز نهخشانند. و بی گومان "اوامر و نواهی" یین خودایی و کاروبارین فهرمانین شاهنشاهی، د سهربانی ئهردی دا وهك "قضاء" هكا ئاسمانی ئینایه خوار، و "ذلك فضل الله يؤتیه من یشاء"^(٢). و چونکه ئەم ئاگه‌هدار بووینه کو میلیهتی حه‌نیفه‌یی محمه‌دی (سلاقیی خودی لى بن) ته یین کرین دویکه‌فتیین هزرا خو یا بهرز و تارى. و بناخی ئایینی بنه‌جه، ته یی سست کری و روخاندی. و ئالایی سته‌می ل سهر بنیادی زورداریی، ته یی بلندکری. و "امر بالمنکر و نهی عن المعروف" ته ژ درویشمی شه‌ریعه‌تی یی هژمارتی. و شیعه‌ییین "شه‌نیع" ین خو د حه‌لالکرنا ده‌مه‌نیین پاک و خوینیین هیژا هاندای و رووقاییم کری. و ب حوکمی "سماعون للکذب اکالون للسهت"^(٣) گوهداریا په‌یثین بوویج و خوارنن حه‌رام کری. (مصرع: مسجد ویران کرده و بوتخانه ساخته مزگه‌فت ویرانکری و بوتخانه ئافاکری). و پیپکیین بلندپایه‌ییین مینبه‌ریین ئیسلامی ب ده‌ستی زی‌ده‌گافیی شکان‌دین. و (فورقانا موبین) (قورئان) ب "اساطیر الاولین" خواندی. و بوویه نه‌گه‌ری به‌لافبوونا پیسیی و نافی خو (حارث) خواندی.

و ل دویف فه‌توایا (عه‌قل و نه‌قلا) زانایین به‌رنیاسین میلیه‌تی و (اجماع) نه‌هلئ سوننه‌ت و جه‌ماعه‌تی، برین و ژناقیرن و رهدکرن و هه‌رشاندنا ریوره‌سمین "محدثه" یان، که‌فتیه سهر ملی مه کو (علو الهمة من الايمان و نصره الدين الله المنان) ین. هه‌روه‌کو ژئ هاتیه فه‌گوهاستن (سلاقیین خودی لى بن): "من احدث فى امرنا هذا فهو رد" و د گوتنه‌کا دی دا: "من عمل عملاً ليس عليه امرنا فهو رد".

و چونکه "قضاء" ره‌بانى و ته‌قدیرا "صمدانى" نه‌جه‌لا کافران و فاجران کریه دده‌ستی ده‌سته‌لاتداری مه‌دا، وه‌کو "قضاء المبرم" مه به‌ری خو دایه وی وه‌لاتی، و سه‌رشوری نه‌مری "ولا تذر على الارض من الكافرين دياراً"^(٤) لیهاتین، و مه

(١) سوره‌تا فاطر، ئایه‌تا ٢.

(٢) سوره‌تا الحدید، ئایه‌تا ٢١.

(٣) سوره‌تا المائده، ئایه‌تا ٤٢.

(٤) سوره‌تا نوح، ئایه‌تا ٢٧.

"ان شاء الله" یا کری^(۱) کو ب شویری سہرکہفتنا برووسکدار، ٹہو خار و خہسا کہفتیہ د جوہارا پاقرآ شہریعتی دا ئادہ بکہین. و وکو "بقلة الحمقاء" شوین بووی و وہرارگری ژ ریہ و ریشال دہریخین و بافیژینہ دناف خاکا سہرشوری دا، داکو بییتہ جہی پیقوتا سمین دہواران ٹہوین "جعلوا اعزة اهلها اذلة و كذلك يفعلون"^(۲). و ژ دہریا گورژین کہرب گرتی، مہژی سہری دوزمنین ٹایینی (خودی)، ٹہوا ب خہیالا خاف ہاتیہ کہلانڈن، بکہینہ خوارنا غازیپن شیر و دلیر، و "سیعلم الذین ظلموا ای منقلب ینقلبون"^(۳). بیت:

من آم کہ چون برکشم تیغ تیز	برآرم ز روی زمین رستخیز
کباب از دل نرہ شیران کم	صباحی ب خون دلیران کم
شود صید زاغ کمانم عقاب	ز تیغم بلرزد دل آفتاب
اگر در نبردم تو کم دیدای	ز گردون گردندہ نشیدای
ز خورشید تابان عنام بہرس	ز بہرام آب سنام بہرس
اگر تاج داری مرا تیغ ہست	چو تیغم بود تاجت آرم بہ دست
امیدم چنان است نیروی بخت	کہ بستانم از دشمنان تاج و تخت

نانکو :

(ٹہز ٹہوم، دہمی شویری ژ کافلانی د کیشم رژا قیامتہ ژ ٹہردی رادکم، دلی شیران دکہم کہباب و تیشتا خو ژ خوینا دلیران دخوم، باز دبیٹہ نیچرا قہلا کفانی من، و ژ بریسقینا شویری من دلی ہتافی دلہرزیت(!!!). ٹہگہر د جہنگاندا، تہ ٹہز نہدیتیمہ و چ ژ چہرخا فہلہکا گہردونی نہ بہیستہ!!، ژ ہتافی پرسیارا بلندیا من بکہ، و ژ بہرامی (ستیرا مہریخ) پرسیارا ٹافا خہنچہرا من بکہ. ٹہگہر تہ تاج ہہبیت من شویری ہہی، و دہمی من شویر ہہبیت ٹہز دکارم تاجا تہ بدہستفہ بینم. و ٹومیدا من وہسا دگہل ہیزی ہہفریہ کو دشیم تاج و تہختی نہپاران بستینم -وہرگیر-)

(۱) نانکو: مہ ل بہرہ، یان: مہ بہستا مہ ٹہوہ...

(۲) سورہتا النمل، ٹایہتا ۳۴.

(۳) سورہتا الشعراء، ٹایہتا ۲۲۷.

و ل دویف شیرهتا "الدين نصيحه"، نهگهر بهرئ خو بدهيه قبيلهيا ئيقبال و کهعبهيا هيقيان و ئاستانا فريشته "ئاشيان"^(۱) له، کو شه رگهه و قوناغا ميرانه. و دهستی زورداريئ ل سهر سهرئ بن دهستی مهزلوم کو کهفتينه بن پين ستهما سهرداچوني، کورت بکهی. و خو بکهيه ريفينگي ريکا "التائب من الذنب کمن لا ذنب له"، و بهييه دناف مهذهبي ميلهتي و سونهتي سونين حهنيفين محهمهدي (عليه الصلوة والتحية وآل الطاهرين و اصحاب المهتدين رضوان الله عليهم اجمعين) کو "اصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم". و وان وهلاتان دگهل سهرين وان (مروفين تيدا)، ژ (مضافات و متعلقات)ين مهملهکهتا پاراستيا عوسمانی بهژميري. ههموو ريورهسمين چافديريا پادشاهی و ميهرهبانیا شاهنشاهی دي ژته گرن. بهيت:

سايه عدل و عنايت به سر او فکيم

هر که چون مهر نهد روی به خاک در ما

ئانکو:

دي سيهرا دادی و چافديريئ ل سهری وی کهسی کهين نهوی وهکی موهري روويئ

خو دانپته سهر خاکا بهردهري مه - وهرگير -

ئافهريين بوو وی^(۲) کهسی نهف چهنده پهسهندکری. نهگهر نه!!! ب فهرمانا خورستی خو يئ شهرخواز و سروشتي خو يئ فيتنهکهر بهردهوام بی، وهکو "ما بالذات لایزول بما بالعرض"، مصرع: (با سیه دل چ سود گفتن وعظ) (بو دلرهشی چ مفا ژ گوتنا وهعظی ههيه). ب هاریکاریا خودي و جوانیا پشتهفانیا وی، ل سهر سهرئ ههر تاجدارهکی سیدارهکی دي دروستکهم، و بهرکا بهرفرها ئهردی ژوان مروفين بکیر نههاتی داقتوم، "الا إن [فان] حزب الله هم الغالبون"^(۳)، و دهستی ستهمکاران ب هيژا سهرپه نجهيین "يد البيضاء"^(۴) دي ليک بادهم و شکينم کو "يد الله فوق ايديهم"^(۵). فيجا دقيت پهمبيي خه مساريي ژ گوهي ميشکي خو بينيهدهر، و کفني خو دانپه سهر

(۱) پهيقه کا فارسیه ، ئانکو: هيلين.

(۲) خوزيکين وی، خنيکا وی.

(۳) سورهتا المانده، ئايهتا ۵۶.

(۴) ئاماژهيه بو دهستی موسای (س).

(۵) سورهتا الفتح، ئايهتا ۱۰.

ملیٰ خو، چونکہ ل دویف فہرمانا "انما توعدون لأت" (۱) لہشکہریٰ پیروزی "کانہم بنیان
مرصوص" (۲)، دہمیٰ وہکو ئہجہ لا "مسمیٰ"، گازیا "فاذا جاء اجلہم لا یستأخرون ساعة
ولا یستقدمون" (۳)، بلند دکہن، ب فہرمانا "واقتلوہم من حیث وجدتموہم
(ثقفتموہم)" (۴)، رۆژگارا تہ دی کافل کہن، و ل وی وہلاتی کہسہکیٰ ناہیلن. "وللہ الامر
من قبل و من بعد و یومئذ یفرح المؤمنون" (۵)، "فقطع دابر القوم الذین ظلموا و الحمد
للہ رب العالمین" (۶).

ژیدہر: علی اکبر ولایتی، تاریخ روابط خارجی ایران ...، ص ۱۴۵-۱۴۸.

---

(۱) سورہتا الانعام، نایہتا ۱۳۴.

(۲) سورہتا الصف، نایہتا ۴.

(۳) سورہتا الاعراف، نایہتا ۳۴.

(۴) سورہتا النساء، نایہتا ۹۱.

(۵) سورہتا الروم، نایہتا ۴.

(۶) سورہتا انعام، نایہتا ۴۵.

(٤)

ناما سیی یا سولتان سه لیمی بو شاه ئیسماعیلی صه فهوی

ئیسماعیل به هادر "اصلح الله شأنه"، ل باته دیار و خویا بیت، کو چونکه ئەم ناگه هدار بووینه: ژ بو فههیتکرنا په ردهیا ئیسلام و روخاندنا شه ریه تی (سید الانام)، تو یی رابوویه سه رخو. له ورا ئیمام و زانیان (کثر الله امثالهم الی یوم الجزاء) ب هه فرا فهتوایه ک ده رکرینه: کو ب نینوکی خه نجه ران و شویرین ته ر^(١)، کاکلکا سروشتی ته یی زیاندار، کو مه لبه ندی بازه یا فیتنه و فه سادی یه، ژ سه ر به ریه ری رۆژگاری بیته نکراندن^(٢) و ژیرن. و ئەف کاره ل سه ر هه موو موسلمانان ب ته فای، نه خاسمه سولتانین (اولی الامر)، واجب و پیدفیه. له ورا ژ بو فه زاندنا می رگین نایینی محمه دی و راکرنا نامووسا شه ریه تی ئەحمه دی، مه (سولتان سه لیم) ب له شکه ری بی هژمار و دوژمن خوار، به ره ف وه لاتی رۆژه لاتی که ره ما هوما یون کر.

و د نافه روکا وان نامه یین به ری چه ند مه هان بو ته وه شانند بوون^(٣)، مه دیار کربوو: ده می ده فهر و وه لاتین ته ب نافی شاهاتی داگیر کرین، که فتینه بن سیبه را ئالایین مه، ئەگه ر می ری وهره مهیدانی، دا چه ز و خواستا خودایی چه ق (سبحانه و تعالی) ل سه ر چ بیت، خویا و ئاشکه را بییت. و مه به ستا مه ژ فی هوشداریی ئەوه: کو به ری چه ند مه هان مه تو ناگه هدار کربووی دا خو ناماده بکه ی، و د پاشه رۆژی دا چ به هانه یان نه گری، و نه بیژی کو من نه زانی، و دم نه یی هاریکار بوو کو ئەز هه موو هیزین خو ناماده بکه م (!!).

(١) نانکو: شویرین ب خوینی ته ر بووین.

(٢) تیکولان، ب عه ره بی دیژن: (نقر)

(٣) بنیره نامه یا ئیکی و دووی یا سولتان سه لیمی.

ئەفە دەمەكە جيهان ژ مروغان پېر بوويه، و گرفتاری "ضيق النفس"^(۱) بوويه،
 و ژبەر لیکدانا چهك و ددانان ههوا دووچاری بهن تهنگی بوويه. و ژبەر سمین
 دهواران، رویی نەردی ناسن پووش بوويه. و ژبەر ناوازا (نا)ا (روئین) تاسا (علین)
 هاتیه کهلاندن (شلقاندن). بهی تشتهکی سهیره، دفی کاودانی ناهیتته سالوخدان، نه
 نهینیهك و نه ئاشکهراییهك، و نه خیر و نه (شهر)هك، ژ ته دیارنه بوويه. نهخاسمه
 دفی دهمی دا، کو گر و چپایی نازهر بیجانئ ژبەر سمین دهوارین مه مینا ئەسمانی تژی
 (هلال) لیهایتی، دیسان ژته ناف و نیشانهك پهیدا و شینوار و ههبوونهك خویا نه بوو. تو
 وهسا یی بهرزه بووی کو ههبوون و نهبوونا ته یین بووینه ئیک.

ههركهسی ب شویر لیدانئ بخوریت، دفیئت سنگی خو وهك (زری) ^(۲) بکهته ئارمانجا
 تیرا تیژ. و ههركهسی بانگا سهروه ریئ بلند بکهت، ژ زاخا برینا شویر و بقران
 ناترسیت. (بیت):

عروسی ملك کسی در کنار گیرد تنگ که بوسه بر لب شمشیر آبدار دهد
 ئانکو: (بویکا دهستلانی دی ب رهخ و یقه بیت کو ماچان بدهته لیقین شویری ته-
 وهرگیر-)

ههركهسی ساخله میا ل پشت پهردهیان ههلبژی ریت، و ژترسا مرنئ نهویریت
 شویری بگریدهت، و ل پشتا ههسپی سووار ببیت، نهدرسته نافئ وی زهلام بیت.
 (بیت):

در مرگ آن کس بکوبد به پای به زین اندر آید بجنبد زجای
 ئانکو: (دهری مرنئ نهو دی ب بیان قوتیت نهوی ل زینی (سهر پشتا ههسپی) سوار
 بیت و بزافی بکهت - وهرگیر-).

نوکه دیاربوو کا بوچی بقی دژواریی د قورنهتان (قولاجان) دا سست و خاف بووی،
 و بقی رادی بهرزه بووی. نها دیاربوو کو ئەف ترس و سههمه ژ سهرکهفتنا مهیه. فیجا
 (وهك هاریکاری بوته)، نوکه چل هزار لهشکه رین نافدار ب فهرمانا من، ژ ئوردویا
 سهرکهفتیا مه جودا بووینه، و دناقبهرا سیواس و قهیسهریی دا بهلاف بووینه. بو

(۱) مه بهست ژئ: بهرتهنگیا جهی مروغانه. یانکو مروف دجهانی دا زور بووینه.

(۲) ب عه ره بی: (درع).

دوژمنی ژفی خوشتر و بو بهر فردههکرننا فاذا (مهیدانا) شهرى، ژفی بهر فردههتر نابیت(!!!). ئەگەر د هه موو "ئاخا تهدا"^(۱) فرهك ژ (غيرهت) و (حمية) ئهه ببيت، دقيت بهييه مهيدا جهنگى و بهرسنگى لهشكهري مه بگري، دا كو ل پوژا (ئهزهل) ههر چيا هاتيه تهقديركرن ئاشكهرا ببيت.

"ان شاءالله تعالى و السلام على من اتبع الهدى" حرر في اواخر الجماديين سنة ٩٢٠ هجرى^(۲) به يورت ارزنجان.

ژيدير: على اكبر ولايتى، تاريخ روابط خارجى ايران ...، ص ١٥٢ - ١٥٣.

---

(۱) مەبەست ژى: لاشه، كەلەخ، جەندەك، بەدەن، كو وهك خودايى مەزن دبیژیت ژ (ئاخی) - تراب (چیووویه. ب عەرەبى جسد) دبیژن.
(۲) تیرمهها ١٥٢٠ز.

(۵)

بەر سفا شاھ ئیسماعیل سەفەوی بۆ نامەیا سولتان سەلیمی

سلافهك كو ب فيانى باركرى بيت، و پهيامهك كو ب ئەفینى هەفرى بيت، بو
جەنابى بەهشتا كەسكا ئىسلام حەوين^(۱). و سولتانى دەزگەھى "المنظور بالانظار، الملك
الاله مبارزالدولة و السلطنة و الدنيا و الدين"، سولتان سەلیم شاھ "ایده الله بالدولة
الابدیة و ادامة بالسعادة السرمدیة...".

پشتى فان نامەیین ئیک ل پەى ئیک، كو ب ئاستى "الشىء لا ینى الا وقد تثلث"^(۲)
گەهشتى، و نافەروكا وان ب دوژمنكارى پېچاى و ل سەر دلیری و میرخاسی^(۳)
ئافاكرى. ئەگەرى ئقیسینا وئ مە نەزانى كا چیه (؟)، ل سەردەمى بابى بەهشتى
(ئانكو سولتان بایەزید) "انارالله برهانه" كو هیرشا هومايونیا مە ژبەر (بى ئەدەبى) یا
(علاء الدولة زوالقدر)، گەهشتیه سنور و تخویبىن رومى (دەولەتا عوسمانى)، زلاى مە
هەردووان ژبلى دوستى و دل ساخیى تشتەك دى رووینەدا. و جەنابى تە (سولتان
سەلیم) كو ل وى دەمى والیى ترایزون بووى، رویى پشتهفانى و ئیکدلیى نیشانى مەدا.
بەئى نوکە ئەگەرى شیلی بوونى ل جەم مە ئاشکەرا نەبوو، دا هاتنا هەوہ بو ستاندنا
(فیرى) تشتەكى ئاسان بیت.

(بیت): ستیزە بە جای رساند سخن که ویران کند خاغان کهن.

ئانكو: (شەرەدەۋ دبیته ئەگەر كو ئافاهى كەفن بیته ویرانكرن - وەرگىر-) ^(۴).

(۱) ئانكو: ئىسلامى دپارىژن. و حەواندن واتەیا(لجوء) ددەت.

(۲) تشتەك هیشتا نەبوویە دوو دبیته سى. ئامازەیه بوو سى نامەیین سولتان سەلیمی.

(۳) دلیری و میرخاسى ل فیرى رامانا رووقاییم و بى ئەدەبى ددەت. ب عەرەبى (وقاحە).

(۴) وەرگىرانا ئەفى دیری نە دەقادەقە.

و مه‌به‌ستا مه ژ داگیر کرنا وی دمه‌هری ژ بهر دوو نه‌گه‌ران بوو، یا ئیکې: زوربه‌یا دانش‌تیین وی ژ موریدین باپیری "عالی‌ته‌بار"^(۱) ئی مه‌نه. و یا دووی: فیانا مه بو وی مالباتا "غهما نیشان"^(۲) یا که‌فنه. و مه نه‌فیا شوره‌شه‌ک وه‌ک سه‌رده‌می ته‌یموری به‌ره‌ف وی واری بفریت^(۳). و ب فان کاران نه‌م نارهنجین (توره نابین)، و بوجی برهنجین (۴) چونکه هه‌فرکیا سولتانان ریوره‌سمه‌کی دیرینه.

(بیت):

عروسی ملک کسی در کنار گیرد تنگ که بوسه بر لب شمشیر آبدار دهد
 ئانکو: (بویکا ده‌سه‌لاتی دئی ب ره‌خ و یقه بیت کو ماچان بده‌ته لیفتین شویری ته‌ر
 - وه‌رگیر-)

چ پیتفی ب وان ناخفتنن کریت^(۴) ناکه‌ت، و نه‌و گوتن هه‌موو ژ هزرین "الحاد" نامه‌نقیسین "به‌ره‌شی"^(۵) و نقیسه‌رین تریاکی^(۶) یه، کو ژ بی عاقلی و مه‌ژی هسکی نقیسینه و وه‌شان‌دینه (هنارتینه). له‌ورا نه‌فی ده‌می هنده دریز نه‌م بی دهنگ بووین. هه‌روه‌سا مه قوتیه‌کا^(۷) زیرین پر ژ (تریاکا) موهرکری ب موهرا هومایونی، دگه‌ل "قدوه‌المقربین" ئی خو (شاه قوی ناغا بوی نوکه‌ری)^(۸) هنارتینه، دا نه‌گه‌ر پیتفی بووی بکار بینی(!)، و داکو ب پشته‌فانیا خودی هه‌رچیا ل پشت په‌رده‌یان فه‌شارتی بیت ئاشکه‌را ببیت. فیچار هزری د نه‌سلی خودا بکه، و گوهداری گوتنن هه‌رکه‌سی نه‌به،

(۱) بلند نژاد. یان ژ مالباتا به‌رز. خانه‌دان.

(۲) ئانکو ب جیهاد و غه‌زایی ده‌ینه نیاسین. مه‌به‌ست ژی مالباتا عوسمانی یه.

(۳) ئاماژه‌یه بو هیرشا ته‌یمووری له‌نگ ل سه‌ر ده‌وله‌تا عوسمانی. و دقان هیرشان دا باپیری سولتان سه‌لیمی، (بایه‌زیدی ئیکې یلدرم) ب ئیخسیری که‌فته د ده‌ستی ته‌یمووری دا (۲۰ خزیران ۱۴۰۲ ز). - وه‌رگیر-.

(۴) ئاماژه‌یه بو وان خه‌به‌ر و گوتنن سولتان سه‌لیمی د نامه‌یین خودا نقیسین.

(۵) به‌ره‌ش Beres که‌ره‌سته‌یه کی بیه‌وشکه‌ره (مخدر) کو حه‌زا سیکی ل جه‌م خودانی به‌یز دئخیت. به‌ره‌شی نه‌و که‌سه کو نه‌فی که‌ره‌سته‌ی دخوت.

(۶) که‌ره‌سته‌کی بیه‌وشکه‌ره. (افیون). دبیژن سولتان سه‌لیمی گه‌له‌ک تریاک دکیشا، له‌ورا شاه ئیسماعیلی قوتیه‌کا وی بو وی هنارت.

(۷) سندوقه‌کا بچروک. (جعبه)

(۸) نافی نامه‌به‌ری شاه ئیسماعیلی یه. بو زانین نه‌ف که‌سه ب فه‌رمانا سولتان سه‌لیمی هاته کوشتن.

چونکه په شیمانی ل دووماهیې چ مفا نینه. و ئهم د دهمی نقیسینا فی نامهیی دا، ل سنورئ ئەسفهانئ ب نیچیر و رافئ مژویلین (!!!). و نوکه ئهم خو بو بهرسنگرتنی ناماده دکهین. و ژبه‌ر دوستیا (هه‌فالییا) بهرئ، مه ئەف نامهیه ناراسته‌کر. و ههر چیا ته بقیئت بکه.

(بیت):

بس تجربه کردیم در این دیر مکافات با آل علی هر که در افتاد بر افتاد
ئانکو: (مه زور سهربور دئی جیهانی دا بین ههین، ههر کهسی دژی مالباتا عهلی
راوه‌ستیای یی تپچووی).

نافیری ئانکو: (شاه ولی) نه ئیشینن و ریکئ بدهنی^(۱). "ولا تزرؤا وازرة و زر
اخری"^(۲). و ئەگه‌ر ئەف کاره ب کوشتنئ ب دووماهی هات، سستی و گپروبوون
نهدروسته. بهئ هزرا خو د ئەنجامی دا بکه(!!)

ژئده‌ر: علی اکبر ولایتی، تاریخ روابط خارجی ایران در عهد شاه اسماعیل،
ص ۱۵۵ - ۱۵۷.

---

(۱) ئانکو: بهیلن بهیئت. وهك مه گوتی سولتان سه‌لیم پشتی خواندنا فی نامهیی و دیاریا شاه
ئیسماعیلی، زور تورپ بوو و فرماندا نامه‌به‌ری شاه‌ی بیته کوشتن.
(۲) سوره‌تا انعام، نایه‌تا ۱۶۴.

(۱)

نامه یا چواری یا سولتان سەلیمی

بو شاه ئیسماعیل صفهوی^(۱)

ئیسماعیل بهادر (اصلح الله شأنه)، دهمی ئەف ئیمزایا بلندا جیهان (مطاع) و فه‌رمانا پیروزا (واجب الانقیاد و الاتباع) دگه‌هیته ته. دقیت بزانی کو نامه‌یا ته یا گه‌هشتیه دەرگه‌هی کامیرانیا ده‌زگه‌هی مه. و پشتی ئەداکرنا په‌یفین نازایی و می‌رانی، مه تشتهک بو ته ره‌وانه کریه کو می‌رانی ته زیده بکته، و له‌زی ل هاتنا ته بکته، و مه ژ چافه‌ری‌بوونی رزگار بکته^(۲).

ئەم ب هیزا دلیری، ژ ریکه‌کا دوور دگهل له‌شکه‌ره‌کی بی کنار^(۳) و سنور و هه‌لگرن ئالایی سهرکه‌فتنی، پشتی برینا گه‌له‌ک قوناغان، هاتینه دناف مه‌مله‌که‌تا ته‌دا. د ئایینی سولتانین (اولی الامر) و د مه‌ذهبی خاقانین خودان قه‌در دا، مه‌مله‌که‌ت وه‌ک ژنا^(۴) وانه. و هه‌رکه‌سی به‌هره‌یه‌ک ژ می‌رانی و پشکه‌ک ژ خورتینی، به‌لکو د هه‌موو دی وی دا (زه‌ردافه‌ک)^(۵) هه‌بیت، ب هیچ ره‌نگه‌کی رازی نابیت که‌سه‌ک زیده‌گافی ل سهر نامووسا وی بکته. دگهل فی چهندی، ئەفه چهن‌دین رۆژ بورین، و له‌شکه‌ری دلاوه‌ری مه د مه‌مله‌که‌تا ته‌دانه، به‌ل چ ناف و نیشانه‌ک ژ ته په‌یدا، و هه‌بوونه‌ک ژته خویا نه‌بوون. وه‌سا تویی به‌رزهبووی کو زیان و نه‌مانا ته یا بوویه ئیک.

- (۱) ئەف نامه‌یه ب زمانی تورکی هاتوو نفیسین، و مه‌مفا ژ وه‌رگیرانا فارسیا وی دیتیه.
- (۲) سولتان سەلیمی دگهل فی نامه‌یی، فیستانه‌کی ژنان دگهل هنده‌ک ژ ئالافین جوانکاری (مکیاج) بو شاه ئیسماعیلی هنارت بوون. و مه‌به‌ستا وی ژ ئاخفتنا سه‌ری ئەفه‌یه.
- (۳) نامه‌زه‌یه بو ده‌ریای. ئانکو له‌شکه‌ره‌کی گران و بوش.
- (۴) هه‌فژین، خیزان، (زوجه)
- (۵) یان (زه‌راف): ئانکو: دلیری، نازایی، می‌رانی. ئەگه‌ر که‌سه‌ک ترسنوک و کولافه بیت دبیژن: ئەفه بی زه‌رافه. یان زه‌رافا وی قه‌تیا.

بیت: از این ننگ تا جاودان مهتران بگویند با نامور لشکران

ئەف سەرۆبەرە شەهەدەکیی ددەت کا کی پیتفی ب وەرگرتنا میرانیی ههیه (۹). ههتا فینگافی کریارهک ژته دیار نهبوویه کو بیهنا میرانی و میرخاسیی ژئ بهیت. کاری ته بهرهه می خاپاندن و سەردابرنین تهیه، و گومان تیدا نینه کو ئەف ویرانه^(۱) ژ (تلیبس و تدلیس)ی یه. دەرمانی دەرئی تو تووش بووی دیاره، و بو بهیز ئیخستنا دلّ خو بکار دئینی. نوکه ژی هه مان دەرمانی چەندین جارن ته جەرباندی، بکار بینه، دا کیمهک ژ میرانیی بکهفیه دلّ ته^(۲). مه ژی ژبو کیمکرنا لاوازیا ته، چل هزار ژ لهشکەری دلاوهری خو یی جودا کرین و دانایه دناقبهرا قهیسهریه و سیواس دا. بو نهیاران وژدان و جوامیری ژفی پتر نابیت. ئەگەر پشتی فی ژی، جارهکا دی بکهفیه د کونجا قورنهتا ترس و سههمی دا، ههرا مه نافی ته زهلام بیت. یا باشتر ئەوه ل جهی (مغفر)^(۳) (معجر)^(۴)، و ل جهی زری، چادری^(۵) بکهیه بهرخو، و هزرا سەرداری و سوپاسالاریی ژخو دوور بکهی. تو بکیر فی کاری ناهیی و ئەف کاره بکیر ته ناهیت. "والسلام علی من اتبع الهدی"^(۶).

"حرر في اواخر شهر جمادي الاخرة سنة عشرين و تسعمائة".

---

(۱) ب عەرهبی: جسارة، جرأة

(۲) مه نهزانی مهبدستا وی ژ (دەرمان)ی چیه. یا ئەم دزانین ئەوه کو شاه ئیسماعیل مروقهکی مەیحور و نیرباز بوو.

(۳) کومزری، کولافی ئاسنی ئەوی شەرّفان ل سەر سەری خو ددان. ب عەرهبی (خوذة) دبیژن.

(۴) دەر سوک، کەفیک، یان (پوشی) ئەوا ژن سەری خو بی دپیچن.

(۵) ب عەرهبی: عباءة

(۶) سورەتا طه، ئایهتا ۴۹.

(۷)

پارچه‌یه‌ک ژ نامه‌یا فرمانداری دیاربه‌کر روسته‌م به‌گ موکری بو سولتان بایه‌زیدی دووی

... چیرۆکا وی ده‌سته‌کا (یاغی) (نانکو: قزلباش) نها (۱۵۰۲ز) بقی شیومیه: کو زیان گه‌هاندە ئەلوه‌ند خانی^(۱)، و ژویری به‌ره‌ف عیرافا عه‌جه‌م چوو و (مرادخان)^(۲) پاشه‌بر و شکاند، ل عیرافا عه‌ره‌ب ب کارئ (پورناک) یان^(۳) ناخفت، دگه‌ل چه‌رکه‌سیین میسری^(۴) ئاشتی و ئیگرتن دروست کر [په‌یمان گریدا]، نوکه لبه‌ره به‌یت دیاربه‌کر

و مه‌ره‌شی. بارودوخئ ئیرانیان ژبه‌ر سته‌ما وی په‌ریشان، و زوربه‌یا وه‌لاتان و ده‌فه‌ران ژبه‌ر زولما وی ویران بوویه. هیقی و ئومیید ژ که‌رما یه‌زدانی یه، کو هه‌رشاندن و ژناقیرنا ده‌سته‌کا یاغیان، ب گۆرز و خه‌نجه‌رین غازیان، و شویرین خوون هافیزین موجه‌دین خوونده‌کاری ئیسلامی، و شاهنشاهی زه‌مانی، ئاسان و دشیان دا بیت. انشاء الله.

ژیدەر: ولایتی، تاریخ روابط خارجی ایران...، ص ۱۰۰.

- (۱) کورئ سولتان یه‌عقوب کورئ سولتان ئوزون حه‌سه‌ن ئاق قوینلو ل ته‌بریز حوکم دکر، ل سالا ۱۵۰۱ پشته د شه‌ری قزلباشان دا شکه‌ستی به‌ره‌ف دیاربه‌کر ره‌فی بوو.
- (۲) موراد کورئ سولتان یه‌عقوبی ل شیراز حوکم دکر و ل سالا ۱۵۰۲ ی شکه‌ستن خوار و به‌ره‌ف هه‌له‌ب ره‌فی.
- (۳) باریک به‌گ پورناک حوکمداری ئاق قوینلو بوو ل باژیری به‌غداد، ل سالا ۱۵۰۸ به‌غداد بی شه‌ر ته‌سلیمی شاه ئیسماعیلی کر و ئەو بخوره‌فی.
- (۴) مه‌به‌ست ژئ سولتانئ میسری (الملك الاشرف قانصوة غوری) به، و ل سالا ۱۵۱۹ حوکمی وی ل سه‌ر ده‌ستی سولتان سه‌لیمی ب دووماهی هات.

ویندی نامہ یا ٹیکے یا سولتان سہلیمی دووی بو شاہ ئیسماعیلی ہنارتی

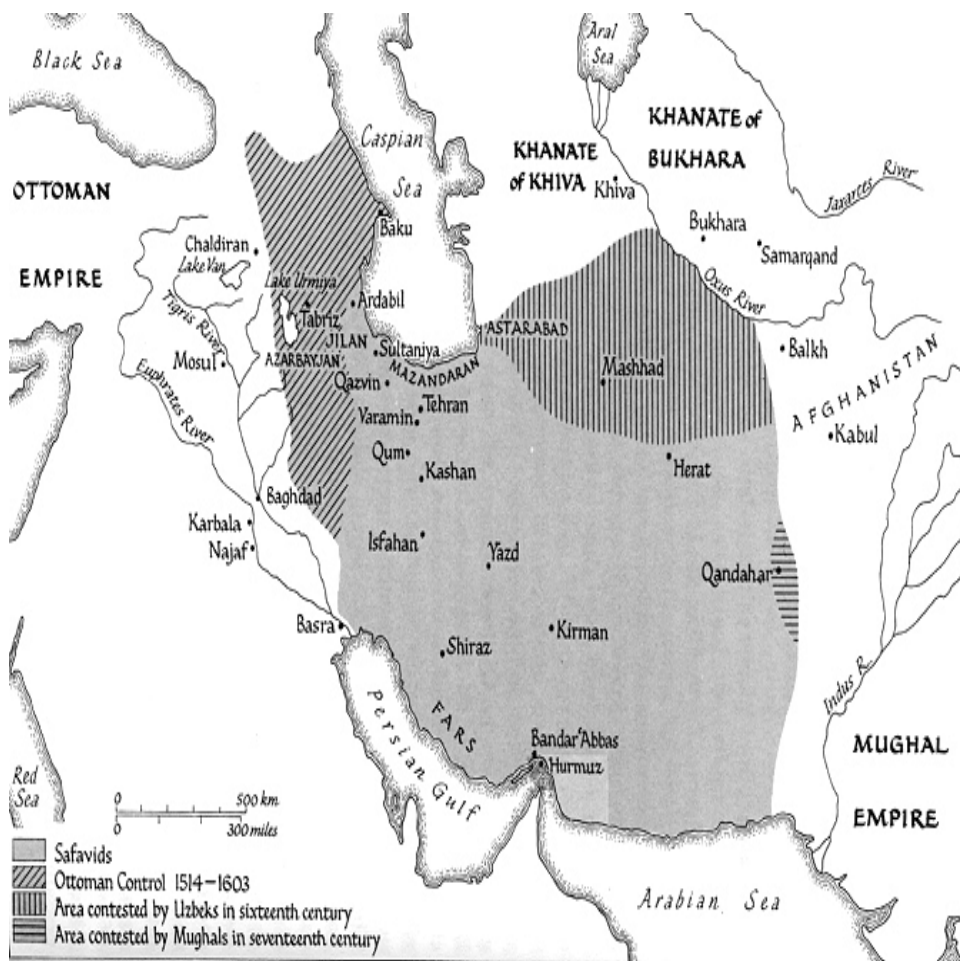
از جناب سلطان سلیم عیشی و شہابہ مغربیہ بن شاہ اسماعیل مہدی
کہ بیلج نام جناسوس کرتی و مجوس فرسندہ از منشاات نایت
زاتہ **بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ** و سہادہ
ہا لہ اللہ الملک العلّامان الذی مدد اللہ الاسلام و من ینفع غیرہ سلم
دیافلن قیل منہ و حرقی الآخرة من آخرین و من جاءہ موغظہ من رتہ فانی
ما لک و امر الی اللہ و من عاد فانک انجابت النارم منها خالدون اللہ
اجلنا من الھادین الھتدین غیر افضلین ولا افضلین وصل علی سید العالمین
محمد المصطفیٰ بنی الامین والد و حجدہ اجمعین آنا بعدایں خطاب مظاہر
جناب جلالت مآب ما کہ قابل اکثرہ و اکثرین فامع اعداؤ الذین مرغم انہ
مغفر بخان اعزاتین سلطان العزلة و المجاہدین و بیون فرا سکندر در کجور
و داد سلطان سلیمان بن سلطان بایرید بن سلیمان محمد بن مراد خان مسوی
کہ زمانہ بحر سہ سالہ ما فم سردار معظم تخت روزگار داراب کہ
از اسباب عہد سیر ما بیل نامہ مذکورہ منہ بہرہ ریافت ناخبر و اکابر
کہ عمل تقال برحق و منع مواد صفت بل جلالتہ مر چند معل برحق نیست
صالح و دیگر ناشناخت کاورد فی کتاب تہذیب و ما خلفنا التورات و الارض
و ماہ ماہمین مکت خلفت انسان کہ عین اعبان نشاؤہ جہان و خلاصہ کوا
کا فال عز و علا رحو الذی جعلک خلایف فی الارض اما از ان جت کہ از ان
نوع مجاہدیت لطافت روحانیت و کثافت جسمانیت نظیرت اسماء شفا بلہ را قات
دارد رتب غایت و تحقن خلالت بی اطاعت شریعت معدنہ و از خطہ توشہ
علیہ افضل الصلوات و اعلیٰ الصیات صورت بتعدد و مرآیہ شراعیہ جوہر و مذہب
دو جہانی و سب مغرث جاودایت پس مرکہ از مطاہرت احکام آتی رخ تابند

در دایره انقیاد او امر و نواهی بیرون آید و خلک برده دین و حدم شرعیست
 پیام نماید بر کافه مسلمین عموماً و سلاطین عدل آیین حق و ما را بیست که نمای
 یا آتیا الذین آمنوا کونوا انصارا لله بکوش حوش جینوشند و در دفع مکابده
 رفع مفسدان مفسد حجب الاستطاعه را امکان بجان بکشند معصومان را
 آتت که گاه نفرت جماعت یابند و تیر بکمر میث چو همیشه نمی که دو از نفع شیر
 شغال اندر آید بیانک دلیر ، ز طریق تقدی امامت بلاد شرف را که مستعدی
 کشتی و زنج مذلت فرمان بری بصفه با حشت فرمان دمی مدم نهادی ابواب
 علم و بیداد را بر روی سلمان باز کرده زند فز و اتحاد را با یکدیگر از دواج و تبلیغ
 ددی و اشاعت فتنه و فساد را شعار و دثار خود ساخته علمای ستمکاری
 را فراشی شامی و فرمان روی را بر حسب دواعی هر ای نفس و دخیلت طبیعت حل
 میوه شریعت و اطلاق از فرمانی ملت پنداشتی مفاع افعال و مساوی احوال چون
 اباحت فریج محرمة و اراقت دماء مکرمه و تخریب مساجد و بنا بر احرار مرافق
 و بقایر و احانت علماء و سادات و آلتا ، مصاحف کرمه در قافذات و تب تیغز
 کرمین رحی آله عنهما همه بحد فواتر پوست انبه دین و علماء مهتدین رضوان الله علیهم
 همچنین کنز و ارتداد را با ابتاع و اشاعت که مو حیش فئات و سنی علی رؤس کلتها
 منفق الکلامه و الا قلامه با سریم فتوی دادند بنا ، علی ذلک ما نیز جهت نشوین
 دین و اعانت مظلومین و اغاثت ملهوفین و اطاعت او امر آلهی و اقامت مراسم ناهمی
 پادشاهی بجای هرید و بر نیان زره و خنشان پوشیدیم بنیای الله تعالی حسن
 تزیینت الویه ظفره دثار و عساکر نصرت شعاع و شیران کارزار و دنیان مخمور کذا که
 چون تیغ از نیام غضب بر آوند عدوی مدبر را فاضح بدر بینه طامع کزاید چون بر
 کمان کین دما و دند هم المون ختم بر ج فوس دما که در شهر صفر ختم با یخیز و الظفر
 از دریا عبور فرمودیم بدان نیت که اگر ناید باری عزوجل یارن کند بر خنجه قوت

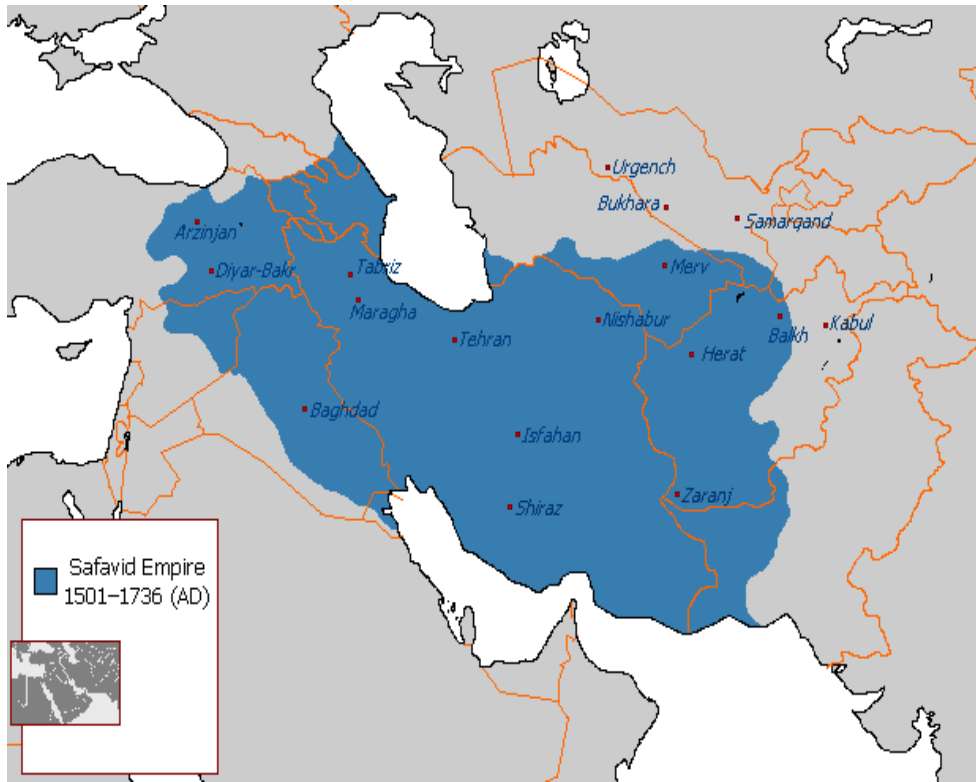
دست کاکاری دست و بازوی ستمکاریت برکتیم و در سر قدوت سروری
 سودای صفدری از سرسل سیهات بدرکتیم غاسد و شر و تنوت و سرخون
 و سکنیان برداریم و زان آتش که در خانها زده دو دان دو دوات بریم
 که من رزق الامن صدق سخن چون قبل السیف تکلیف اسلا و حکم شریعت مخصوص
 علیه السلام را بنامه نای حلیه سریر و خجیر بابت لاریه بنده تنوس آری
 شفاوتت که الناس معادن کعادن استعب و الفقه ملکات رذیه در سن
 مزاج طبیعت قابل زوال نیست ع کز کی بشستن نکود سبب
 و در بعضی عادتت از مزاولت شهولت و عمارت غایب و احوال طبیعت تا
 او را امکان انالامت از آن گفته اند که نینه اشرار بتادیب و تعلم از معتزله
 اختیار باشد تا بر احتمال ثانی اگر خود را در سلك زمرة والذین اذا عملوا ما
 اذطلوا انفسهم ذکروا الله و استغفروا لذلک و بهم سلتک و بخود کردی در همه
 حال خدای تعالی را حاضر و ناظر دانی ارکا رحای بدو کورهای تا سوب
 و سیرتهای زشت بشمائی نمایی و آن درون درون و صمیم جان بوی و استغفار
 در آبی و آن بیقاع و فلاح کون میباش در زمان پشتم سم سوز نسکر شعور را
 روی مالیده و زغال مطایا هر کوشه از آن توای حلیفه امکنذکی بکوش کشید
 و در آن صفاتت مالت محیته عثمان محسوب داشته بندگان ستن عقلت نیاید
 ما را بسیاری سعادت تراست از تو آب کاکار غیر از نیکی و در نیوی رحمت
 دخوش خوبی دگر چیزی نبینی و کرمینا که بیعت خوی بدو طبیعتی گذشت
 زود جز بوقت مرگ از دست - بران اعمال نجه و افعال فحیه معتر و مجتد
 باشی ان شاء الله الاعترضه آن مملکت که از روی تعلی بدست عزرب انشد ما
 عزرب محیم اردوی عساکر حضرت مآثر ما خواهد شد مقتدیت ان غایت
 سیکساری سودای سرداری در سرداری و ز فطر خود را بی دعوی بجا بگری
 و کشور کشایی پر زبان آری چومردی بمیدان مردان درای که هر چه
 نهاد برده تقدیرت بنهلو و آید و الامر بوسیدسه و التلذذ علی من اشع الهدی
 هر ذلت فی شهر صفرا مظفر سه عزرب و دستمایر فی ارا بل ریح کوفت بر یکده

نظیر مکتوب ناجی زاده که به سرخ سرفرسانده بود از جناب
حضرت سلطان سلیم خان ^{رحمه الله} مولانا شیخ مرشد العجم
الله من سلیمان واته بسم الله الرحمن الرحیم الانقلوا علی واذنی سفیر و
صلی الله علی خیر خلقه محمد وآله و صحبه اجمعین هذا کتاب انزلناه مبارک
فاتبعوا وانتم العاکس نظیر این منشور نظیر کالومی النازل من السماء
بقضای و ما کنا معذبین حتی نبعث رسولا از حضرت ایشم منزلت ما کخلیفه
تعالی بالطول والعرض مهبط و امان ینفع الناس فیکت فی الارض سلیمان مکان
اسکندر نشان مظرفتر و بیدون ظفر قاتل الکفر الفجره کافل الکرام البره
المجاهد المرابط المنصور المظفر اللیث بن الاسد بن القسفر فاشروا العبد
والاحسان سلطان سلیمان بن سلطان بازید بن سلطان محمد خانیم بیابان ملک
ملک بجم مالک خط ظلم و ستم سرور سرور و سردار اراد داراب زمان فتحات

روزگار عدیل قابیل امیر سما عیل عز صدور یافت معرب ازانت که از بار
 عزت و پیشگاه الوهیت بر بلیغ نوری املک من نشاء، بویغ ما بفتح الله للناس
 من رحمة فلا مسلت لها کلت تقدیر با سم سالی مارقم زده لاجرم او امر زوی
 فرامیس آئی و امر را حکامر شاشا هشاهی را در فضای زمین چون فضای آسمانی
 فقاد داد و ذلت فضل الله توبه من نشاء و چون بنوا از احاد استماع افتاد
 که ملت حقیقت محمدیه علی و اصحابها الصلوة و الحقیة را تابع رای ضلالت آری
 خود ساخت و اساس دین متین را بر انداخته نوا، ظلم را بقواعد عدلی بر افراخته
 او منگونی معروف از شعایر شریف دانسته شیعه شنیعه خود را تجلیل
 فریج عزمه و اباحت دماء هزبه مخربش نموده و بحکم سماعون للكذب آقا
 لیسخت با استماع کلمات مزخرفات و اکل عرمات نموده م مسجد خراب کرد
 و بنحای ساخته پای ببلند پایز مبارک را بدست تعدی در هم شکسته
 زقان مبین را اساطیر اولین خواننده اشاعت شاعت را باعث شده نام خود
 حادث کرده هر آینه بوجیب فتوای عقل و نقل علماء اعلام ملت و اجماع اهل سنت
 و جماعت بر ذمت عال نمت ما که علو الهیة من الایمان نصرت لدین الله نتان
 قطع رفع و دق و سوس و محدثه که رسم قدیمت کا و در حق فوکه علیه السلام نزلت
 فی امرنا هذا مهوره فی رویه من عمل هلا لیس طلبه امرنا هورده غم و لذت
 و چون فضای ربانی و تقدیر صمدانی اجل اجله کنه هزبه را در قبضه افتد اربابها
 بود کالغنا، امر مرفه آن دبار نمود و با نشال امر و لا تذرع علی الارض من
 الکافین دیارا انشاء الله العزیز اقدام کردیم تا از صولت بیغ طغزد نار ماسخه
 که در مغار وحشی که در جو بیار شریف غزابه نور شده و چون بنله الحما نشود
 یافته ازین بر آورده در خاک مفلت اندازیم تا لکد کوب حوا و مریضت کرد
 که و جعلوا عن اهلها اذلة و کذلت یفکون و از صدمه کوز کین آیین مغز

نخشه‌ی ایران ل سده‌می صه‌وی دا

سنورین دهولہ تا صفہوی د گہشتین سہر دہمی خو دا

دېرہوا لہ شکرى عوسمانى ژ نەدرنە تا دەشتا چالديران

وینہیی (فہرمیی) سولتان سہلیمی ٹیکئی کو د بہلگہ نامین فہرمیین
حکومتہ تا تورکیادا دہیتہ بکارئینان

وینہیہ کی کہانی شاہ ئیسماعیلی صہ فہوی

